

ΤΟΠΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ (CLLD/LEADER)

ΠΕΡΙΟΧΗ ΑΝΑΦΟΡΑΣ: ΝΗΣΟΣ ΛΕΣΒΟΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΛΕΣΒΟΥ Α.Ε. (ΕΤΑΛ Α.Ε.)

2025

Μυτιλήνη, Νοέμβριος

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΠΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη αγροτικών & παράκτιων
περιοχών της νησιωτικής υπαίθρου

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΠΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΝΗΣΟΣ ΛΕΣΒΟΣ

«Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη αγροτικών και παράκτιων περιοχών της νησιωτικής υπαίθρου»

- ΜΕΤΡΟ 19 «ΣΤΗΡΙΞΗ ΓΙΑ ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΜΕΣΩ ΤΟΥ LEADER (ΤΑΠΤΟΚ – ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΜΕ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ ΤΟΠΙΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ)» ΤΟΥ ΠΑΑ 2014-2020
- ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑ 4 «ΑΥΞΗΣΗ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΔΑΦΙΚΗΣ ΣΥΝΟΧΗΣ» ΤΟΥ ΕΠΑΛΘ 2014-2020

Στην ομάδα αξιολόγησης συμμετείχαν οι κάτωθι:

Αυγουστίδης Γεώργιος, Εξωτερικός Εμπειρογνώμονας
Περιμένης Αναστάσιος, Γενικός Διευθυντής της ΕΤΑΛ
Οικονόμου Γεώργιος, Στέλεχος της ΕΤΑΛ

Η παρούσα έκδοση διατίθεται δωρεάν

<https://clld-leader.etal-sa.gr>

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

5	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΙΣΑΓΩΓΗ
6	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η ΠΟΡΕΙΑ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ ΤΟΠΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ «ΝΗΣΟΣ ΛΕΣΒΟΣ, ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΤΙΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΤΗΣ ΝΗΣΙΩΤΙΚΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ»
11	Κεφάλαιο 2.1 ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ ΥΠΟΒΟΛΗΣ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ (ΕΓΤΑΑ)
15	Κεφάλαιο 2.2 ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ ΥΠΟΒΟΛΗΣ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ (ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ ΕΓΤΑΑ)
22	Κεφάλαιο 2.3 ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ ΥΠΟΒΟΛΗΣ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ (1η ΓΙΑ ΤΟ ΕΤΘΑ)
27	Κεφάλαιο 2.4 ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ ΥΠΟΒΟΛΗΣ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ (1η ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ-ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ ΕΤΘΑ)
31	Κεφάλαιο 2.5 ΤΡΙΤΗ ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ ΥΠΟΒΟΛΗΣ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ (2η ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΕΝΙΣΧΥΣΕΩΝ ΕΓΤΑΑ)
37	Κεφάλαιο 2.6 ΣΥΝΟΛΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ - ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ
53	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ CLLD/LEADER ΛΕΣΒΟΥ
55	Κεφάλαιο 3.1 ΠΡΟΣΤΙΘΕΜΕΝΗ ΑΞΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ (ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΜΟΤΗΤΑ)
87	Κεφάλαιο 3.2 ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΕΠΙΤΕΥΞΗΣ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ. ΠΟΣΟ ΕΠΙΚΑΙΡΗ ΕΙΝΑΙ ΤΟ 2025 ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟ 2016
91	Κεφάλαιο 3.3 ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΗΣ (DELIVERY MECHANISM) ΤΗΣ ΟΤΔ/ΕΦΔ
91	Κεφάλαιο 3.3.1 ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ-ΔΙΑΒΟΥΛΕΥΣΗ
95	Κεφάλαιο 3.3.2 ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ ΟΤΔ ΚΑΙ ΕΥΡΥΤΕΡΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ
107	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΝΕΑ ΠΕΡΙΟΔΟ 2021-2027
108	Κεφάλαιο 4.1 ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΕΘΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ
110	Κεφάλαιο 4.2 ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΟΜΑΔΑ ΤΟΠΙΚΗΣ ΔΡΑΣΗΣ – ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΛΕΣΒΟΥ – ΕΤΑΛ Α.Ε.
120	Κεφάλαιο 4.3 ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΩΣ ΔΟΜΙΚΟΙ ΠΥΛΩΝΕΣ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΜΕΣΩ LEADER ΣΤΗ ΛΕΣΒΟ
121	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΚΑΤΑΛΗΚΤΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ
125	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι. ΠΕΡΙΠΤΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ - CASE STUDY: ΣΙΓΡΙ ΛΕΣΒΟΥ
127	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΜΙΑΣ ΕΠΕΝΔΥΣΗΣ LEADER
138	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΜΙΑΣ ΕΠΕΝΔΥΣΗΣ LEADER - JOURNAL OF RURAL STUDIES 94 (2022) 366–374
148	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙV. ΠΙΝΑΚΕΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ
175	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ V. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ ΕΝΟΣ ΕΠΕΝΔΥΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ & ΟΔΗΓΟΣ ΒΗΜΑΤΩΝ ΓΙΑ ΥΠΟΨΗΦΙΟΥΣ ΕΠΕΝΔΥΤΕΣ

ΑΚΡΩΝΥΜΙΑ

CLLD – Community Led Local Development

ΑΟΤΑ – Αναπτυξιακοί Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης

ΕΓΤΑΑ – Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης

ΕΔΠ – Επιτροπή Διαχείρισης του Προγράμματος

ΕΕΤΑΑ – Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης

ΕΛΣΤΑΤ – Ελληνική Στατιστική Αρχή

ΕΠΑΛΘ – Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Αλιείας και Θάλασσα

ΕΤΑΛ – Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης Λέσβου

ΕΤΘΑ – Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας

ΜΟΔ Α.Ε. – Μονάδα Οργάνωσης της Διαχείρισης Αναπτυξιακών
Προγραμμάτων Ανώνυμη Εταιρία

ΟΠΕΚΕΠΕ – Οργανισμός Πληρωμών και Ελέγχου Κοινοτικών Ενισχύσεων
Προσανατολισμού και Εγγυήσεων

ΟΤΔ – Ομάδα Τοπικής Δράσης

ΠΑΑ – Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης

ΤΑΠΤοΚ – Τοπική Ανάπτυξη με Πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στόχος της παρούσας έκθεσης είναι η συνολική αξιολόγηση της Στρατηγικής Τοπικής Ανάπτυξης με Πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων (CLLD/LEADER) Λέσβου, όπως αυτή υλοποιήθηκε κατά την εξεταζόμενη προγραμματική περίοδο. Η Ομάδα Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ) επέλεξε την εφαρμογή μικτής μεθοδολογικής προσέγγισης, συνδυάζοντας την αξιολόγηση από εξωτερικό εμπειρογνώμονα με διαδικασίες εσωτερικής αυτοαξιολόγησης, προκειμένου να διασφαλιστεί τόσο η αντικειμενικότητα όσο και η εις βάθος κατανόηση των ιδιοτήτων του Τοπικού Προγράμματος.

Αρχικά, παρουσιάζεται αναλυτικά η πορεία υλοποίησης της Στρατηγικής, με χρονολογική αποτύπωση ανά πρόσκληση και ανά Ταμείο χρηματοδότησης (ΕΓΤΑΑ και ΕΤΘΑ), και με συστηματική ανάλυση των στοιχείων που αφορούν τις υποβολές επενδυτικών προτάσεων, τις εντάξεις και τις πληρωμές των πράξεων, τόσο ιδιωτικού όσο και δημόσιου χαρακτήρα.

Διευκρινίζεται ότι, δεδομένου πως το αρχικά υποβληθέν και εγκεκριμένο Πρόγραμμα συνιστούσε ενιαία Στρατηγική Τοπικής Ανάπτυξης με χρηματοδότηση από δύο Ταμεία, η παρούσα έκθεση αξιολόγησης υιοθετεί αντίστοιχα ενιαία προσέγγιση, αντιμετωπίζοντας το Πρόγραμμα ως μία ολοκληρωμένη παρέμβαση με δύο διακριτά χρηματοδοτικά τμήματα. Στις επόμενες ενότητες, συνεπώς, γίνεται αναφορά σε ένα ενιαίο Πρόγραμμα CLLD/LEADER, το οποίο αναλύεται σε δύο επιμέρους σκέλη: το τμήμα που χρηματοδοτείται από το ΕΓΤΑΑ και το τμήμα που χρηματοδοτείται από το ΕΤΘΑ.

Στο Κεφάλαιο 3 υλοποιείται η αξιολόγηση η οποία εξετάζει τρία σημεία:

1. Την προστιθέμενη αξία του προγράμματος (κοινωνικό αντίκτυπο και τοπική κυβερνησιμότητα).
2. Την τοπική στρατηγική (μετρήσιμοι δείκτες και επιτεύξιμο αντικείμενο).
3. Τον μηχανισμό ανταπόκρισης (delivery mechanism) της ΟΤΔ (διοικητική συγκρότηση, συμμετοχικότητα ιδιωτικού τομέα και δημόσιου τομέα και γενικότερα ενδυνάμωση αρχών της LEADER/CLLD μεθόδου όπως πολυτομεακότητα, συνεργασία και δικτύωση).

Στη συνέχεια, στο Κεφάλαιο 4 καταγράφονται κάποιες προτάσεις βελτίωσης για τη νέα Προγραμματική Περίοδο. Στο τέλος παρατίθενται τα Παραρτήματα με διάφορους πίνακες, εικόνες και μια περιπτωσιολογική μελέτη (case study).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΠΟΡΕΙΑ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ ΤΟΠΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ «ΝΗΣΟΣ ΛΕΣΒΟΣ, ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΤΙΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΤΗΣ ΝΗΣΙΩΤΙΚΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ»

Το πολυταμειακό Τοπικό Πρόγραμμα «Νήσος Λέσβος, Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη Αγροτικών και Παρακτιών Περιοχών της Νησιωτικής Υπαίθρου» εγκρίθηκε στις 06/12/2016. Χρηματοδοτήθηκε από δύο εθνικά προγράμματα, το ΠΑΑ και το ΕΠΑΛΘ τα οποία αντίστοιχα χρηματοδοτήθηκαν από τα ευρωπαϊκά ταμεία ΕΓΤΑΑ και ΕΤΘΑ. Περιοχή εφαρμογής του Προγράμματος αποτέλεσε το σύνολο της Λέσβου.

Η προγραμματική περίοδος του ΕΠΑΛΘ ακολούθησε αυτήν του Εταιρικού Συμφώνου για το Πλαίσιο Ανάπτυξης (ΕΣΠΑ) 2014-2020 καθώς αποτελεί μέρος του. Έτσι όλα τα έργα που υλοποιήθηκαν στο πλαίσιο του Τοπικού Προγράμματος με χρηματοδότηση από το ΕΠΑΛΘ, ολοκληρώθηκαν το αργότερο έως το τέλος του 2023. Το ΠΑΑ αν και αρχικά είχε παρόμοια χρονική διάρκεια, εντέλει μετά από παρατάσεις έλαβε τέλος στις 31/12/2025.

Συνολικά το Τοπικό Πρόγραμμα εξέδωσε 5 προσκλήσεις, όπως αποτυπώνεται και στην παρακάτω εικόνα.

ΕΙΚΟΝΑ 1

Το σύνολο των προσκλήσεων του Προγράμματος ανά χρονομικη σειρά

Στους παρακάτω πίνακες παρατίθενται βασικά στοιχεία που αφορούν τα υποβληθέντα, τα ενταγμένα και τα ολοκληρωμένα δημόσια και ιδιωτικά επενδυτικά σχέδια στο πλαίσιο των προαναφερθεισών προσκλήσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Στοιχεία σχετικά με τα υποβληθέντα, τα ενταγμένα και τα ολοκληρωμένα δημόσια επενδυτικά σχέδια στο πλαίσιο του Προγράμματος

Πρόσκληση	Ταμείο	Ημερομηνία δημοσίευσης	Προϋπολογισμός Πρόσκλησης	Αριθμός αιτήσεων	Δημόσια δαπάνη αιτήσεων
1η	ΕΓΤΑΑ	18/03/2018	1.846.800	40	6.318.368
2η	ΕΤΘΑ	30/07/2020	817.500	14	2.353.400
Σύνολο			2.664.300	54	8.671.768

Πρόσκληση	Ταμείο	Αριθμός εντάξεων	Δημόσια δαπάνη εντάξεων	Δημόσια δαπάνη εντάξεων/πράξη
1η	ΕΓΤΑΑ	23	3.452.893	150.126
2η	ΕΤΘΑ	13	1.618.652	124.512
Σύνολο		36	5.071.546	

Πρόσκληση	Ταμείο	Αριθμός ολοκληρώσεων	Δημόσια δαπάνη πληρωμών	Δημόσια δαπάνη πληρωμών/πράξη
1η	ΕΓΤΑΑ	19	2.403.830	126.517
2η	ΕΤΘΑ	12	992.388	82.699
Σύνολο		31	3.396.218	

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Στοιχεία σχετικά με τα υποβληθέντα, τα ενταγμένα και τα ολοκληρωμένα ιδιωτικά επενδυτικά σχέδια στο πλαίσιο του Προγράμματος

Πρόσκληση	Ταμείο	Ημερομηνία δημοσίευσης	Π/Υ Πρόσκλησης	Αριθμός αιτήσεων	Δημόσια δαπάνη αιτήσεων	Ιδιωτική δαπάνη αιτήσεων	Συνολική δαπάνη αιτήσεων
1η	ΕΓΤΑΑ	10/05/2019	4.227.500	150	19.000.000	10.054.578	29.054.578
2η	ΕΤΘΑ	07/09/2021	1.410.380	42	2.410.926	953.484	3.364.410
3η	ΕΓΤΑΑ	08/09/2023	1.500.000	17	1.665.495	816.680	2.482.175
Σύνολο			7.137.880	209	23.076.421	11.824.742	34.901.163

Πρόσκληση	Ταμείο	Π/Υ Πρόσκλησης	Αριθμός αιτήσεων	Αριθμός εντάξεων	Δημόσια δαπάνη εντάξεων	Ιδιωτική δαπάνη εντάξεων	Συνολική δαπάνη εντάξεων	Συνολική δαπάνη εντάξεων / πράξη
1η	ΕΓΤΑΑ	4.227.500	150	132	16.960.833	8.638.627	25.599.459	193.935
2η	ΕΤΘΑ	1.410.380	42	41	2.277.629	914.618	3.192.247	77.860
3η	ΕΓΤΑΑ	1.500.000	17	15	1.396.393	674.175	2.070.568	138.038
Σύνολο		7.137.880	209	188	20.634.854	10.227.419	30.862.274	

Πρόσκληση	Ταμείο	Π/Υ Πρόσκλησης	Αριθμός ολοκληρώσεων	Δημόσια δαπάνη πληρωμών	Ιδιωτική δαπάνη πληρωμών	Συνολική δαπάνη πληρωμών	Συνολική δαπάνη πληρωμών/ πράξη
1η	ΕΓΤΑΑ	4.227.500	106	12.817.139	6.399.708	19.216.846	181.291
2η	ΕΤΘΑ	1.410.380	33	1.603.381	625.377	2.228.758	67.538
3η	ΕΓΤΑΑ	1.500.000	14	1.333.534	640.448	1.973.982	140.999
Σύνολο		7.137.880	153	15.754.053	7.665.533	23.419.586	

Το Αναπτυξιακό Όραμα του Προγράμματος ήταν το εξής:

Ενίσχυση της κοινωνικής και οικονομικής ευημερίας της Λέσβου. Αξιοποίηση των πλεονεκτημάτων της με εξωστρέφεια. Διεύρυνση, μεγέθυνση και αναδιοργάνωση της παραγωγικής βάσης με ποιοτική διαφοροποίηση για ανάπτυξη της ανταγωνιστικότητας, της απασχόλησης, της ποιότητας ζωής και της κοινωνικής συνοχής.

Για την επίτευξη του Αναπτυξιακού Οράματος τέθηκαν σαφείς και διακριτοί Αναπτυξιακοί Στρατηγικοί Στόχοι. Αυτοί ήταν:

1. Ποιοτική και ανταγωνιστική επιχειρηματικότητα και προστιθέμενη αξία στα τοπικά προϊόντα και υπηρεσίες. Αύξηση της παραγωγικής ικανότητας και εξωστρέφεια.
2. Ορθολογική αξιοποίηση και τοπική διαχείριση των πολιτιστικών και περιβαλλοντικών πόρων.
3. Βελτίωση της εικόνας και της ελκυστικότητας της Λέσβου ως προορισμός επισκεψιμότητας.
4. Διαμόρφωση βελτιωμένων όρων ποιότητας ζωής για τους κατοίκους και επισκέπτες.
5. Δημιουργία συνθηκών και κινήτρων συλλογικότητας και συνεργατισμού.
6. Δημιουργία συνθηκών για την ανάπτυξη καινοτομίας και έξυπνης εξειδίκευσης.
7. Βελτίωση των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού και των δυνατοτήτων απασχόλησης.

Οι παραπάνω στόχοι ομαδοποιούνται στις εξής Θεματικές Κατευθύνσεις:

1. Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της αλυσίδας αξίας του αγρο-διατροφικού τομέα
2. Βελτίωση της ελκυστικότητας της περιοχής παρέμβασης και ενίσχυση του τουριστικού προϊόντος
3. Διαφοροποίηση και ενδυνάμωση της τοπικής οικονομίας
4. Βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και ποιότητα ζωής του τοπικού πληθυσμού
5. Διατήρηση-βελτίωση των πολιτιστικών στοιχείων της περιοχής
6. Ενίσχυση δράσεων και παρεμβάσεων για το περιβάλλον και την κλιματική αλλαγή
7. Ολοκληρωμένη προσέγγιση στην ανάπτυξη παράκτιων περιοχών και αλιευτικών κοινοτήτων της Λέσβου

Αν και το αρχικά υποβληθέν Πρόγραμμα είχε τη λογική μιας ενιαίας στρατηγικής που χρηματοδοτείται από δύο Ταμεία, εντούτοις οι σε εθνικό επίπεδο κατευθύνσεις επέβαλαν σε πολλές περιπτώσεις κατά την υλοποίηση και παρακολούθηση την τμηματοποίηση του Προγράμματος σε δύο κομμάτια με βάση την πηγή χρηματοδότησης και όχι με βάση πραγματικά «πρακτικά» κριτήρια. Έτσι, στην Θεματική Κατεύθυνση 7 εντάσσεται το σύνολο του Προγράμματος που χρηματοδοτείται από το ΕΤΘΑ.

Κεφάλαιο 2.1 ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ ΥΠΟΒΟΛΗΣ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ (ΕΓΤΑΑ)

Η πρώτη πρόσκληση που δημοσιεύτηκε στο πλαίσιο του Τοπικού Προγράμματος «Νήσος Λέσβος, Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη Αγροτικών και Παράκτιων Περιοχών της Νησιωτικής Υπαίθρου» αφορούσε φορείς του δημοσίου τομέα (κυρίως τον τότε Δήμο Λέσβου και την Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου) και συλλογικούς φορείς με καταστατικό χαρακτήρα παρεμβάσεων δημοσίου συμφέροντος ή τοπικής ανάπτυξης (πολιτιστικοί σύλλογοι, σωματεία, ΑΜΚΕ, ΝΠΙΔ κ.λπ.). Η πρόσκληση εκδόθηκε στη μέση της προγραμματικής περιόδου 2014-2020, στις 18/03/2018 με διαθέσιμο προϋπολογισμό €1.846.800 και Ταμείο Χρηματοδότησης το ΕΓΤΑΑ. Η πρόσκληση ήταν η πρώτη πρόσκληση που εκδόθηκε σε εθνικό επίπεδο με συνέπεια να δοκιμάζονται οι τεχνικές αδυναμίες του πληροφοριακού συστήματος του ΟΠΕΚΕΠΕ – ΟΠΣΑΑ (Ολοκληρωμένο Πληροφοριακό Σύστημα Αγροτικής Ανάπτυξης) το οποίο ουσιαστικά δοκιμάστηκε και διαμορφώθηκε πάνω στη πρόσκληση της ΕΤΑΛ Α.Ε., οι αδυναμίες του συστήματος και οι διορθώσεις που απαιτούνταν για να καταστεί εφικτό να υποβάλουν οι δικαιούχοι προτάσεις χρηματοδότησης οδήγησαν σε παρατάσεις, τελικά η καταληκτική ημερομηνία έκλεισε στις 24/08/2018.¹

¹ Στο κεφάλαιο 3 παρατίθενται τα σχετικά χρονικά ορόσημα και αναφορά στις αδυναμίες του συστήματος που οδήγησαν σε καθυστερήσεις.

Η πρόσκληση χρηματοδοτούσε τις εξής υποδράσεις:

- 19.2.4.1: στήριξη για υποδομές μικρής κλίμακας (πχ. ύδρευση, αποχέτευση, οδοποιία εντός οικισμού κ.λπ.), συμπεριλαμβανομένης της εξοικονόμησης ενέργειας σε χρησιμοποιούμενα δημόσια κτίρια.
- 19.2.4.2: στήριξη για τη δημιουργία, βελτίωση ή επέκταση τοπικών βασικών υπηρεσιών για τον αγροτικό πληθυσμό, καθώς και των σχετικών υποδομών (ενδεικτικά: παιδικοί σταθμοί, αγροτικά ιατρεία).
- 19.2.4.3: στήριξη για επενδύσεις για δημόσια χρήση σε υπηρεσίες και υποδομές αναψυχής, ανάπτυξης χώρων εντός οικισμών, τουριστικές πληροφορίες και τουριστικές υποδομές μικρής κλίμακας (ενδεικτικά: σημάνσεις, δημόσιοι κοινόχρηστοι χώροι, προβολή προώθηση περιοχών, ποδηλατικές διαδρομές).
- 19.2.4.4: ενίσχυση πολιτιστικών εκδηλώσεων.
- 19.2.4.5: στήριξη για μελέτες, υπηρεσίες και επενδύσεις, που συνδέονται με τον πολιτισμό, με τη διατήρηση, αποκατάσταση και αναβάθμιση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς των χωριών, των αγροτικών τοπίων και των τόπων με υψηλή φυσική αξία, συμπεριλαμβανομένων των σχετικών κοινωνικοοικονομικών πτυχών, καθώς και δράσεις περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης (συμπεριλαμβανομένων πολιτιστικών / συνεδριακών κέντρων, μουσείων, πολιτιστικών χαρακτηριστικών της υπαίθρου - μύλοι, γεφύρια).

- 19.2.6.1_1: πρόληψη δασών και δασικών εκτάσεων από πυρκαγιές και άλλες φυσικές καταστροφές και καταστροφικά συμβάντα .
- 19.2.6.1_2: αποκατάσταση δασών και δασικών εκτάσεων από πυρκαγιές και άλλες φυσικές καταστροφές και καταστροφικά συμβάντα.

Υποβλήθηκαν 40 προτάσεις με συνολικό προϋπολογισμό €6.318.368. Από αυτές δεν εντάχθηκαν και κρίθηκαν ως επιλαχούσες 8 πράξεις λόγω έλλειψης διαθέσιμων πόρων, δόθηκε μικρή υπερδέσμευση από τα αρμόδια όργανα του της ΓΓΕΠ&Υ του ΥΠΑΑΤ. Εκ των 40 πράξεων 9 πράξεις απορρίφθηκαν για λόγους πληρότητας-επιλεξιμότητας. Εντάχθηκαν 23 πράξεις προϋπολογισμό €3.452.893 ήτοι €150.126 ανά πράξη. Η ΟΤΔ ακολούθησε αυστηρή διαδικασία παρακολούθησης και συγκεκριμένα ορόσημα απεντάσσοντας πράξεις οι οποίες δεν τηρούσαν προϋποθέσεις και δεν διασφάλιζαν ωριμότητα υλοποίησης. Τελικά υλοποιήθηκαν 19 πράξεις δημοσίου χαρακτήρα με συνολικές πληρωμές €2.403.830 (βλέπε Πίνακα 1). Οι αποφάσεις ένταξης εκδόθηκαν στις 05/04/2019. Στον Πίνακα 3 αποτυπώνεται η κατανομή του προϋπολογισμού της πρόσκλησης ανά υποδράση και η αντίστοιχη υλοποίηση.¹

Αναλυτικά οι ολοκληρωμένες πράξεις της παραπάνω πρόσκλησης παρουσιάζονται στον Πίνακα 16 του Παραρτήματος 1. Εφτά από αυτές αφορούν φορείς του δημοσίου τομέα και δώδεκα άλλους συλλογικούς φορείς. Η κατηγοριοποίηση ως προς αντικείμενό τους αποτυπώνεται στον παρακάτω Διάγραμμα:

¹ Στη Στρατηγική της (2016) η ΕΤΑΛ Α.Ε. αναγνώρισε ως ανάγκη και έδινε έμφαση σε πράξεις με δικαιούχους Συλλογικούς φορείς. Σε επίπεδο Εθνικής Πρόσκλησης διαμόρφωσης Τοπικών Στρατηγικών είχε τεθεί όριο για κατανομή δημόσιας δαπάνης επί του συνολικά εγκεκριμένου προϋπολογισμού σε έργα δημοσίου χαρακτήρα 40% και Ιδιωτικού Χαρακτήρα 60%. Στη Στρατηγική της η ΟΤΔ είχε προτείνει όριο δημόσιας δαπάνης σε έργα δημοσίου χαρακτήρα 30% και ιδιωτικού χαρακτήρα 70%. Τα έργα δημοσίου χαρακτήρα χωρίζονται εννοιολογικά σε έργα που εκτελούνται με Δημόσια Σύμβαση, συνεπώς οι δικαιούχοι είναι φορείς του ευρύτερου δημόσιου τομέα (ΟΤΑ Επιμελητήρια κ.α.) που ακολουθούν διαδικασίες του ν. 4412/2016 περί δημοσίων συμβάσεων και σε έργα που εκτελούνται χωρίς δημόσια σύμβαση (ΧΔΣ) αλλά με διαφανείς και δημόσιες διαδικασίες επιλογής αναδόχων και παρακολούθησης υλοποίησης. Στις διαδικασίες εμπύχωσης δόθηκε έμφαση στην ενεργοποίηση Συλλογικών Φορέων, και μάλιστα φορέων με υπερτοπική εμβέλεια με αποτέλεσμα κατά την ολοκλήρωση των πράξεων το 70% να αποτελείται από Συλλογικούς φορείς π.χ. Σύλλογος Εθελοντών Δασοφυτοπροστατών, Ελληνική ομάδα Διάσωσης, πολιτιστικοί και περιβαλλοντικοί σύλλογοι. Ένας επιπλέον που πέτυχε το πρόγραμμα, και αποτέλεσμα της Τοπικής Στρατηγικής είναι η μεταφορά γνώσης και διαμόρφωση τεχνογνωσίας και ενδυνάμωση των συλλογικών φορέων για τη μεθοδολογία υλοποίησης συγχρηματοδοτούμενων πράξεων.

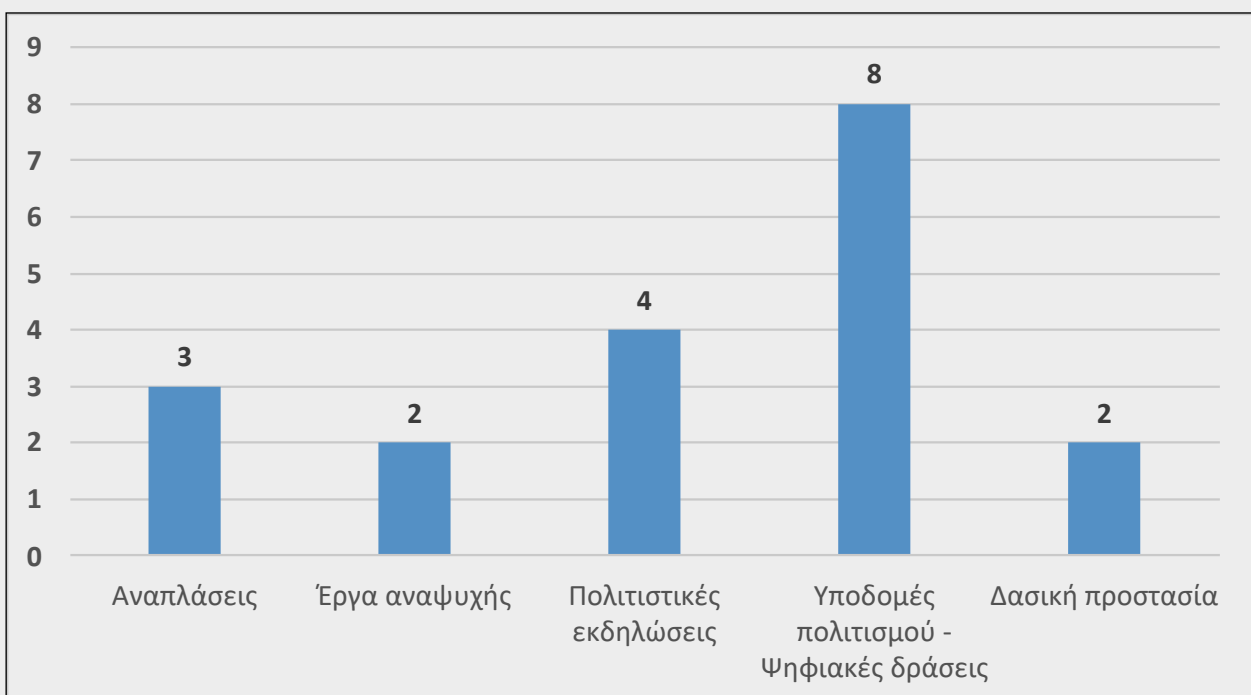
ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Στοιχεία ολοκλήρωσης σε επίπεδο υποδράσεων

Υποδράση	Αρχική Κατανομή Πρόσκλησης (Δημόσια Δαπάνη)	Πλήθος ολοκληρωμένων πράξεων	Τελική Κατανομή - Πληρωμές (Δημόσια Δαπάνη)
19.2.4.1	100.000	Δεν εκδηλώθηκε ενδιαφέρον	
19.2.4.2	400.000	1	306.782
19.2.4.3	450.000	4	444.559
19.2.4.4	138.800	4	180.174
19.2.4.5	558.000	8	1.344.393
19.2.6.1_1	100.000	2	127.922
19.2.6.1_2	100.000	Δεν εκδηλώθηκε ενδιαφέρον	
Σύνολο	1.846.800	19	2.403.830

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Αριθμός ολοκληρωμένων πράξεων ανά αντικείμενο

Οι πράξεις δημοσίου χαρακτήρα παρουσιάζουν κατά κανόνα εγγενείς δυσκολίες υλοποίησης, κυρίως λόγω της πολυπλοκότητας και της χρονοβόρας φύσης των διαδικασιών που διέπουν τις δημόσιες συμβάσεις, ιδίως όταν υλοποιούνται από φορείς με περιορισμένη διοικητική επάρκεια. Στο πλαίσιο της Τοπικής Στρατηγικής δόθηκε συνειδητά έμφαση στην ενδυνάμωση μικρών συλλογικών φορέων, με στόχο την απόκτηση βασικής ικανότητας σχεδιασμού και διαχείρισης πράξεων, γεγονός που οδήγησε στον σχεδιασμό και την ένταξη πράξεων χαμηλού έως μεσαίου προϋπολογισμού, με ευρεία χωρική διασπορά σε ολόκληρη την περιοχή παρέμβασης. Η επιλογή αυτή συνέβαλε στην καλύτερη διαχειριστικότητα των παρεμβάσεων, στη μείωση του κινδύνου απεντάξεων και, τελικά, στην ενίσχυση της αποτελεσματικότητας της υλοποίησης του Προγράμματος.

Παράλληλα, δεν παρατηρείται συγκέντρωση χρηματοδοτικών πόρων σε περιορισμένο αριθμό δικαιούχων ή σε συγκεκριμένους φορείς, όπως Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης που συμμετείχαν στην Επιτροπή Διαχείρισης της Στρατηγικής. Το στοιχείο αυτό ενισχύει τη διαφάνεια και την αμεροληψία της διαδικασίας επιλογής πράξεων. Επισημαίνεται ότι κατά το έτος 2018 η περιοχή παρέμβασης περιελάμβανε έναν ενιαίο ΟΤΑ, τον Δήμο Λέσβου, ο οποίος στη συνέχεια διασπάστηκε σε Δήμο Μυτιλήνης και Δήμο Δυτικής Λέσβου. **Ο Δήμος Λέσβου υπήρξε δικαιούχος σε 4 από τις συνολικά 23 ενταγμένες πράξεις (18%), ποσοστό που επιβεβαιώνει την ισόρροπη κατανομή των ενισχύσεων και την αποφυγή φαινομένων συγκέντρωσης ή προνομιακής μεταχείρισης.**

Τέλος, το ιδιαίτερα υψηλό ενδιαφέρον των δυνητικών δικαιούχων, με τον συνολικό προϋπολογισμό των αιτούμενων πράξεων να υπερβαίνει κατά περίπου 240% τον αρχικά διαθέσιμο προϋπολογισμό, συνιστά σαφή ένδειξη τόσο της αναπτυξιακής αναγκαιότητας των παρεμβάσεων όσο και της αξιοπιστίας και διαφάνειας του Προγράμματος. **Η ανταπόκριση αυτή καταδεικνύει ότι η διαδικασία σχεδιασμού και επιλογής πράξεων έγινε αντιληπτή από την τοπική κοινωνία ως ανοιχτή, δίκαιη και αποτελεσματική, ενισχύοντας την εμπιστοσύνη των τοπικών φορέων στον μηχανισμό υλοποίησης της Στρατηγικής.¹**

¹ Οι 23 αρχικά ενταγμένες πράξεις αφορούσαν διαφορετικά «είδη» έργων με 14 διαφορετικούς δικαιούχους εντός του στρατηγικού σχεδιασμού και διαπιστώθηκε συμπληρωματικότητα και υπερτοπικής εμβέλειας παρεμβάσεις όπως οι πράξεις του Συλλόγου Εθελοντών Δασοπροσβεστών και της Επιμελητηριακής Λεσβιακής Εταιρείας Ανάπτυξης (ΠΑΑ).

Κεφάλαιο 2.2 ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ ΥΠΟΒΟΛΗΣ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ (ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ ΕΓΤΑΑ)

Στις 10/05/2019 εκδόθηκε η πρώτη πρόσκληση κρατικών ενισχύσεων του Προγράμματος, χρηματοδοτούμενη από το ΕΓΤΑΑ. Η πρόσκληση με διαθέσιμο προϋπολογισμό €4.227.500, είχε καταληκτική ημερομηνία υποβολής προσφορών τη 10η/10/2019. Όπως φαίνεται και στον Πίνακα 2 υποβλήθηκαν 150 προτάσεις με δημόσια δαπάνη €19.000.000 και συνολική €29.054.578. Η συμμετοχή ήταν εντυπωσιακή αφού ο προϋπολογισμός των αιτήσεων ήταν κατά περίπου 350% μεγαλύτερος του διαθέσιμου προϋπολογισμού της πρόσκλησης. Είχε προηγηθεί μεία εντατική διαδικασία διαβούλευσης κατά τη διάρκεια των ετών 2017-2019, κατά το στάδιο προετοιμασίας της πρόσκλησης. Η πρόσκληση αυτή και πάλι ήταν η πρώτη πρόσκληση σε εθνικό επίπεδο και αντιμετώπισε όλες τις αδυναμίες και προσαρμογές του συστήματος.

Από τις 150 προτεινόμενες πράξεις 14 δεν πληρούσαν τα κριτήρια επιλεξιμότητας-επιλογής. Στις 11/12/2020 από τις 136 πράξεις εγκρίθηκαν και εντάχθηκαν οι πρώτες 73 προτάσεις μέσω και της πρώτης υπερδέσμευσης ύψους €5.374.697. Ενα χρόνο αργότερα, στις 02/11/2021 εγκρίθηκαν μέσω νέας υπερδέσμευσης οι επιπλέον επιλέξιμες 63 πράξεις αλλά τελικά αποδέχθηκαν την ένταξη 59. Συνολικά εντάχθηκαν 132 επενδυτικά σχέδια με προϋπολογισμό δημόσιας δαπάνης €16.960.833. Αξίζει να αναφερθεί ότι ο προϋπολογισμός της συνολικής δαπάνης ανά πράξη έφτασε τις €193.935, που σημαίνει ότι υπήρξε ανταπόκριση στη διάγνωση της Τοπικής Στρατηγικής για μεγαλύτερο πλήθος έργων με μικρότερο προϋπολογισμό μεγαλύτερος από αυτόν της πρώτης πρόσκλησης που αφορούσε τους δημόσιους φορείς.¹

Η πρόσκληση έδινε έμφαση σε εκσυγχρονισμούς/επεκτάσεις υφιστάμενων επιχειρήσεων και λιγότερο σε ιδρύσεις καινούργιων επιχειρήσεων. Χρηματοδοτούσε τις εξής υποδράσεις:

- 19.2.1.2: Μεταφορά γνώσεων και ενημέρωσης σε ΜΜΕ αγροτικών περιοχών.
- 19.2.2.2: Ενίσχυση επενδύσεων στην μεταποίηση, εμπορία και/ή ανάπτυξη γεωργικών προϊόντων με αποτέλεσμα μη γεωργικό προϊόν για την εξυπηρέτηση ειδικών στόχων της τοπικής στρατηγικής.
- 19.2.2.3: Ενίσχυση επενδύσεων στον τομέα του τουρισμού² με σκοπό την εξυπηρέτηση ειδικών στόχων της τοπικής στρατηγικής.

¹ Αξίζει να σημειωθεί ότι η διαδικασία αξιολόγησης και η ολοκλήρωση της συνέπεσαν με την πρώτη καραντίνα και τα πρώτα μέτρα για την αντιμετώπιση της πανδημίας covid, και ειδικά λόγω των αναγκών των διασφάλισης χαρακτήρα κινήτρου και διασφάλισης ότι δεν έχουν εκκινήσει εργασίες δημιουργήθηκαν επιπλέον δυσκολίες μετάβασης και επιτόπιων επισκέψεων και επιθεώρησης των προτεινόμενων πράξεων.

² Αυτή η υποδράση όπως και η αντίστοιχη «οριζόντια» της 19.2.3.3 αφορούσε εκτός από τουριστικά καταλύματα και επιχειρήσεις εστίασης.

- 19.2.2.4: Ενίσχυση επενδύσεων στους τομείς της βιοτεχνίας, χειροτεχνίας, παραγωγής ειδών μετά την 1η μεταποίηση, και του εμπορίου με σκοπό την εξυπηρέτηση ειδικών στόχων της τοπικής στρατηγικής.
- 19.2.2.5: Ενίσχυση επενδύσεων παροχής υπηρεσιών για την εξυπηρέτηση του αγροτικού πληθυσμού (παιδικοί σταθμοί, χώροι αθλητισμού, πολιτιστικά κέντρα, κ.λπ.) με σκοπό την εξυπηρέτηση ειδικών στόχων της τοπικής στρατηγικής.
- 19.2.6.2: Επενδύσεις σε δασοκομικές τεχνολογίες και στην επεξεργασία, κινητοποίηση και εμπορία δασικών προϊόντων).
- 19.2.3.1: Οριζόντια εφαρμογή μεταποίησης, εμπορίας και/ή ανάπτυξης γεωργικών προϊόντων με αποτέλεσμα γεωργικό προϊόν με σκοπό την εξυπηρέτηση των στόχων της τοπικής στρατηγικής.
- 19.2.3.3: Οριζόντια εφαρμογή ενίσχυσης επενδύσεων στον τομέα του τουρισμού με σκοπό την εξυπηρέτηση των στόχων της τοπικής στρατηγικής.
- 19.2.3.4: Οριζόντια εφαρμογή ενίσχυσης επενδύσεων στους τομείς της βιοτεχνίας, χειροτεχνίας, παραγωγής ειδών μετά την 1η μεταποίηση, και του εμπορίου με σκοπό την εξυπηρέτηση των στόχων της τοπικής στρατηγικής.
- 19.2.3.5: Οριζόντια εφαρμογή ενίσχυσης επενδύσεων παροχής υπηρεσιών για την εξυπηρέτηση του αγροτικού πληθυσμού (παιδικοί σταθμοί, χώροι αθλητισμού, πολιτιστικά κέντρα, κ.λπ.) με σκοπό την εξυπηρέτηση των στόχων της τοπικής στρατηγικής.
- 19.2.7.3: Συνεργασία μεταξύ μικρών επιχειρήσεων για διοργάνωση κοινών μεθόδων εργασίας και τη κοινή χρήση εγκαταστάσεων και πόρων καθώς και για την ανάπτυξη και/ή την εμπορία τουριστικών υπηρεσιών, που συνδέονται με τον αγροτουρισμό.
- 19.2.7.7: Οριζόντια και κάθετη συνεργασία μεταξύ φορέων της αλυσίδας εφοδιασμού για τη δημιουργία, την ανάπτυξη και την προώθηση βραχέων αλυσίδων και τοπικών αγορών.
- 19.2.7.8: Κοινές προσεγγίσεις σε ότι αφορά τα περιβαλλοντικά έργα και τις τρέχουσες περιβαλλοντικές πρακτικές, συμπεριλαμβανομένης της αποτελεσματικής διαχείρισης των υδάτων, της χρήσης ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και της διατήρησης των γεωργικών τοπίων.

Από τις συνολικά 132 ενταγμένες πράξεις του Προγράμματος, οι 86 αφορούσαν τον εκσυγχρονισμό ή/και την επέκταση υφιστάμενων επιχειρήσεων, ενώ οι 46 αφορούσαν την ίδρυση νέων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Ωστόσο, όπως αποτυπώνεται και στο Διάγραμμα 2, η πλειονότητα των απεντάξεων αφορά πράξεις ίδρυσης νέων επιχειρήσεων, γεγονός που καταδεικνύει σαφώς ότι το ποσοστό απένταξης είναι σημαντικά υψηλότερο στις εν λόγω πράξεις σε σύγκριση με εκείνες που αφορούν υφιστάμενες επιχειρήσεις. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει τη μεγαλύτερη τρωτότητα και τον αυξημένο επενδυτικό κίνδυνο που ενέχουν οι νέες επιχειρηματικές πρωτοβουλίες, ιδίως σε περιβάλλοντα υψηλής αβεβαιότητας.

Ιδιαίτερης σημασίας για τη διαμόρφωση του τελικού αποτελέσματος υπήρξε η παροχή υπερδεσμεύσεων, οι οποίες επέτρεψαν την ένταξη του συνόλου των πράξεων που εκδήλωσαν επιλέξιμο ενδιαφέρον, ενισχύοντας τον αναπτυξιακό και συμπεριληπτικό χαρακτήρα του Προγράμματος. Ωστόσο, η χρονική απόσταση μεταξύ του αρχικού επιχειρηματικού σχεδιασμού των δικαιούχων και της οριστικοποίησης των όρων υλοποίησης —σε συνδυασμό με τις καθυστερήσεις στην έγκριση των υπερδεσμεύσεων— συνέπεσε με μια περίοδο πρωτοφανών εξωγενών αναταράξεων. Η πανδημία, οι γεωπολιτικές εξελίξεις, η ενεργειακή κρίση και η έντονη πληθωριστική πίεση οδήγησαν σε ραγδαία αύξηση του κόστους κατασκευών και εξοπλισμού, με αποτέλεσμα αρκετοί δικαιούχοι, οι οποίοι είχαν σχεδιάσει τις πράξεις τους ήδη από το 2019, να αδυνατούν να ανταποκριθούν στις οικονομικές συνθήκες που διαμορφώθηκαν την περίοδο 2022–2023 και να οδηγούνται σε παραίτηση ή υπαναχώρηση.

Απέναντι σε αυτή την κατάσταση, η ΕΤΑΛ επέδειξε αυξημένη διοικητική επάρκεια και προσαρμοστικότητα, προχωρώντας σε έγκαιρη διάγνωση του προβλήματος και στη διαμόρφωση στοχευμένων διαδικασιών τροποποίησης των ενταγμένων πράξεων. Συγκεκριμένα, υλοποιήθηκαν παρεμβάσεις εξυγίανσης προϋπολογισμών, επικαιροποιήθηκαν οι τιμές μονάδας των κατασκευαστικών εργασιών και εφαρμόστηκε μια μεθοδική και συνεχής διαδικασία παρακολούθησης, με στόχο τη διασφάλιση της βιωσιμότητας των πράξεων που μπορούσαν ρεαλιστικά να ολοκληρωθούν εντός του υπολειπόμενου χρόνου υλοποίησης. Η πρακτική αυτή, η οποία εφαρμόστηκε συστηματικά σε ετήσια βάση, συνέβαλε καθοριστικά στη σταθεροποίηση και στη συνολική εξυγίανση του Τοπικού Προγράμματος.

Συνολικά, τα παραπάνω στοιχεία καταδεικνύουν ότι, παρά τις εξαιρετικά δυσμενείς εξωτερικές συνθήκες, το Πρόγραμμα διατήρησε υψηλό βαθμό λειτουργικής αποτελεσματικότητας, χάρη στην ενεργή, ευέλικτη και στρατηγικά παρεμβατική διαχείριση της Ομάδας Τοπικής Δράσης, η οποία λειτούργησε όχι απλώς ως διαχειριστικός μηχανισμός, αλλά ως ουσιαστικός πυλώνας στήριξης και προσαρμογής της τοπικής αναπτυξιακής διαδικασίας.

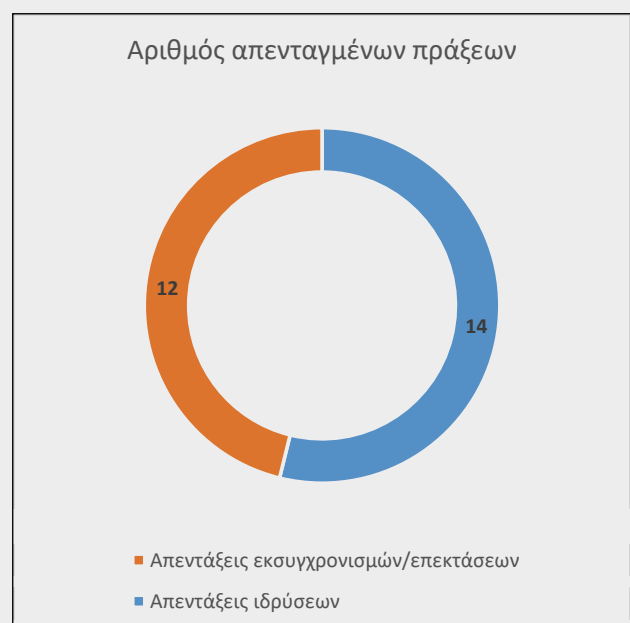
Σε επίπεδο υλοποίησης, ολοκληρώθηκαν 106 πράξεις με δημόσια δαπάνη πληρωμών €12.817.139. Αναλυτικά οι ολοκληρωμένες πράξεις της πρόσκλησης παρουσιάζονται στον Πίνακα 17 του Παραρτήματος 1. Ως προς την κατηγοριοποίηση τους, η πλειοψηφία των πράξεων αφορά την μεταποίηση τροφίμων, ακολουθεί ο τουρισμός, οι υπηρεσίες, η εστίαση και τέλος η μεταποίηση πλην των τροφίμων. Σε επίπεδο δημόσιας δαπάνης η πρωτιά της μεταποίησης τροφίμων γίνεται ακόμα πιο έντονη καθώς έχει διπλάσια δαπάνη απ' ότι ο τουρισμός. Τα στοιχεία αποτυπώνονται αναλυτικά στα παρακάτω Διαγράμματα:

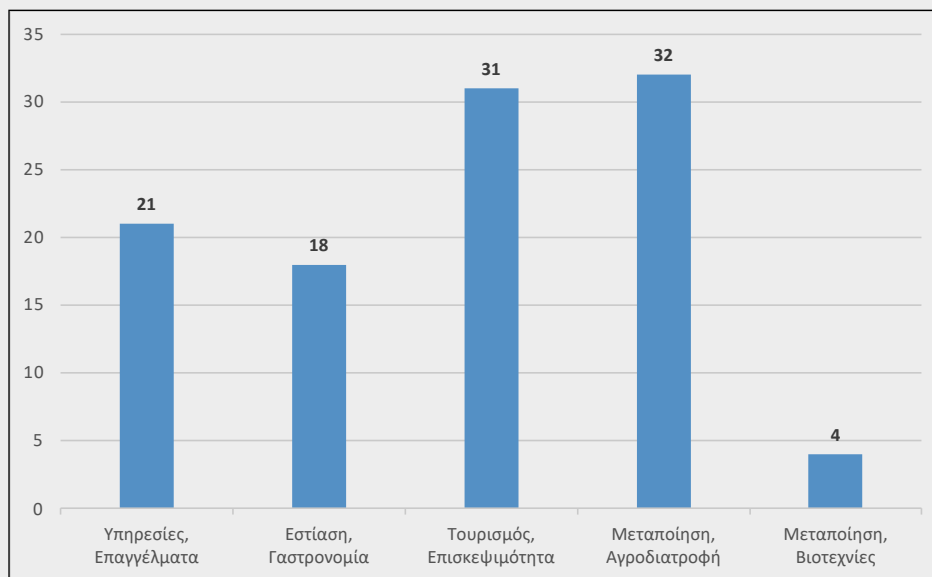
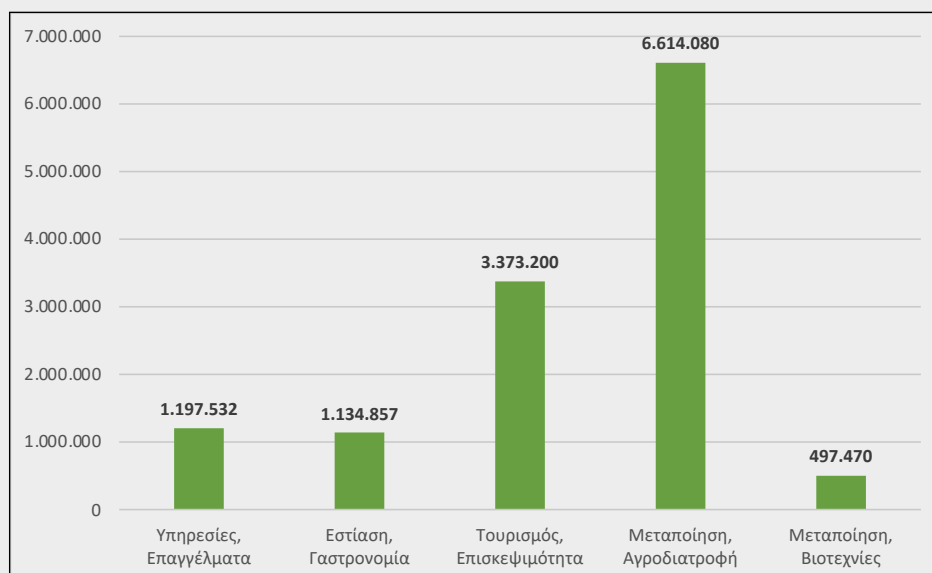
Απομονώνοντας τις 32 ολοκληρωμένες πράξεις που αφορούν νέες επιχειρήσεις, οι περισσότερες πράξεις αφορούν την εστίαση και τον τουρισμό και μετά ακολουθούν η μεταποίηση τροφίμων οι υπηρεσίες και η υπόλοιπη μεταποίηση. Σε επίπεδο δημόσιας δαπάνης έμφαση δίνεται στον τουρισμό και έπονται η μεταποίηση τροφίμων, η εστίαση, οι υπηρεσίες και τέλος η μεταποίηση πλην τροφίμων.¹

¹ Σημειώνεται ότι παρά τη διαδικασία έμφασης που δόθηκε στις διεργασίες διαβούλευσης και εμπύχωσης που προηγήθηκαν το 2017-2019, στις 3 υποδράσεις συνεργασίας (19.2.7), δεν εκδηλώθηκε ενδιαφέρον που αποδίδεται στην ιδιαιτερότητα του θεσμικού πλαισίου, τη πολυπλοκότητα του που δεν επέτρεπε στους δικαιούχους να διαγνώσουν τα πιθανά οφέλη. Επιπλέον μετά από μια άγονη περίοδο προσκλήσεων κρατικών ενισχύσεων, την κορύφωση της χρηματοοικονομικής κρίσης της χώρας και την ένταση του προσφυγικού, διαπιστώθηκε ότι οι δικαιούχοι έδιναν πολύ μεγαλύτερη έμφαση στη στρατηγική στόχευση της «ανθεκτικότητας (resilience) της τοπικής αναπτυξιακής στρατηγικής».

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

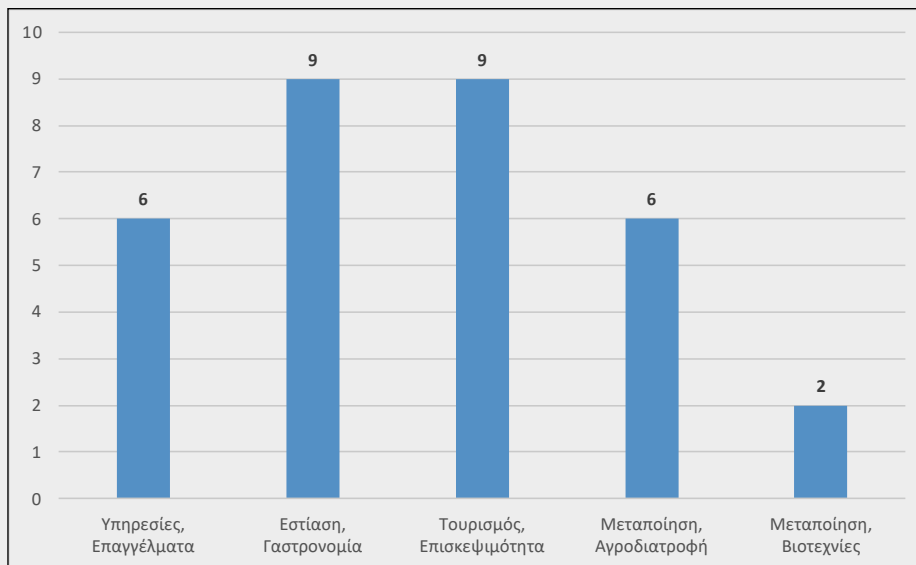
Αριστερά ο αριθμός ιδρύσεων και εκσυγχρονισμών ενταγμένων επιχειρήσεων. Δεξιά ο αριθμός των απενταγμένων πράξεων

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3**Αριθμός ολοκληρωμένων πράξεων ανά κατηγορία δραστηριότητας****ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4****Δημόσια δαπάνη ολοκληρωμένων πράξεων ανά κατηγορία δραστηριότητας**

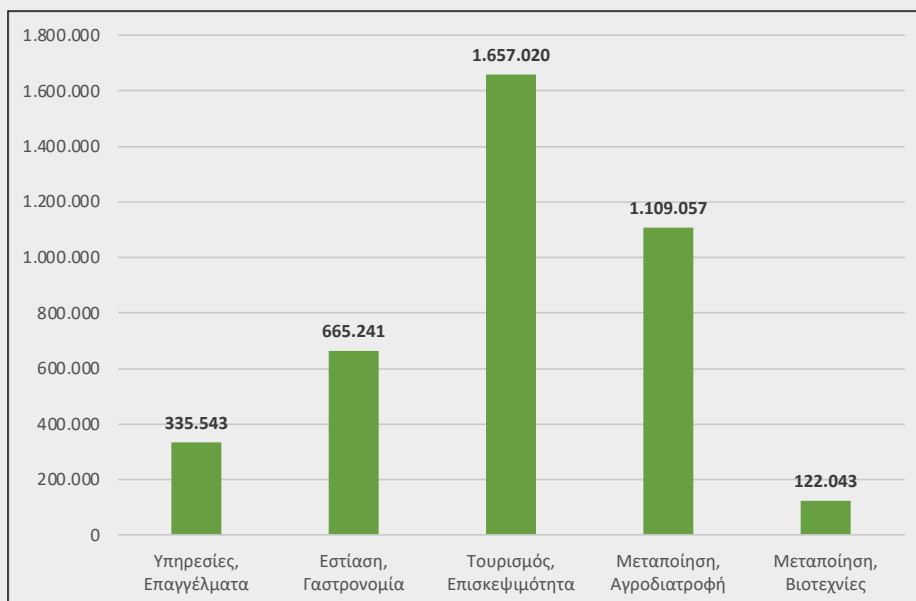
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5

Αριθμός ολοκληρωμένων πράξεων υπό ίδρυση επιχειρήσεων ανά κατηγορία δραστηριότητας

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6

Δημόσια δαπάνη ολοκληρωμένων πράξεων νέων επιχειρήσεων ανά κατηγορία δραστηριότητας

Στον Πίνακα 4 αποτυπώνεται η κατανομή του προϋπολογισμού της πρόσκλησης ανά υποδράση και η αντίστοιχη υλοποίηση. Από τον Πίνακα γίνεται αντιληπτό ότι δεν υπήρξε καμία πράξη που να υπάγεται στις υποδράσεις συνεργασίας (19.2.7.x).

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Στοιχεία ολοκληρωμένων πράξεων σε επίπεδο υποδράσεων

Υποδράση	Κατανομή (Δημόσια Δαπάνη)	Αριθμός ολοκληρωμένων πράξεων	Πληρωμές (Δημόσια Δαπάνη)
19.2.1.2	80.000	1	18.994
19.2.2.2	262.500	3	248.508
19.2.2.3	682.500	34	2.433.139
19.2.2.4	422.500	10	642.944
19.2.2.5	422.500	7	290.808
19.2.3.1	857.500	25	6.060.494
19.2.3.3	385.000	15	2.074.918
19.2.3.4	385.000	8	768.383
19.2.3.5	385.000	2	132.918
19.2.6.2	150.000	1	146.033
19.2.7.3	65.000	Δεν εκδηλώθηκε ενδιαφέρον	
19.2.7.7	65.000	Δεν εκδηλώθηκε ενδιαφέρον	
19.2.7.8	65.000	Δεν εκδηλώθηκε ενδιαφέρον	
Σύνολο	4.227.500	106	12.817.139

Κεφάλαιο 2.3 ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ ΥΠΟΒΟΛΗΣ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ (1^η ΓΙΑ ΤΟ ΕΤΘΑ)

Η δεύτερη και τελευταία πρόσκληση για το πολυταμειακό πρόγραμμα που αφορούσε ΟΤΑ Α' και Β' βαθμού (και φορείς αυτών) καθώς και συλλογικούς φορείς μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα του αλιευτικού ή του περιβαλλοντικού τομέα εκδόθηκε στις 30/07/2020, χρηματοδοτούμενη από το ΕΤΘΑ. Ο προϋπολογισμός της έφθανε τις €817.500 και, μετά από τροποποιήσεις, η καταληκτική ημερομηνία υποβολής τέθηκε στις 04/12/2020. Τα στοιχεία της πρόσκλησης αποτυπώνονται στον Πίνακα 1.

Η πρόσκληση ενδεικτικά χρηματοδοτούσε τις παρακάτω παρεμβάσεις:

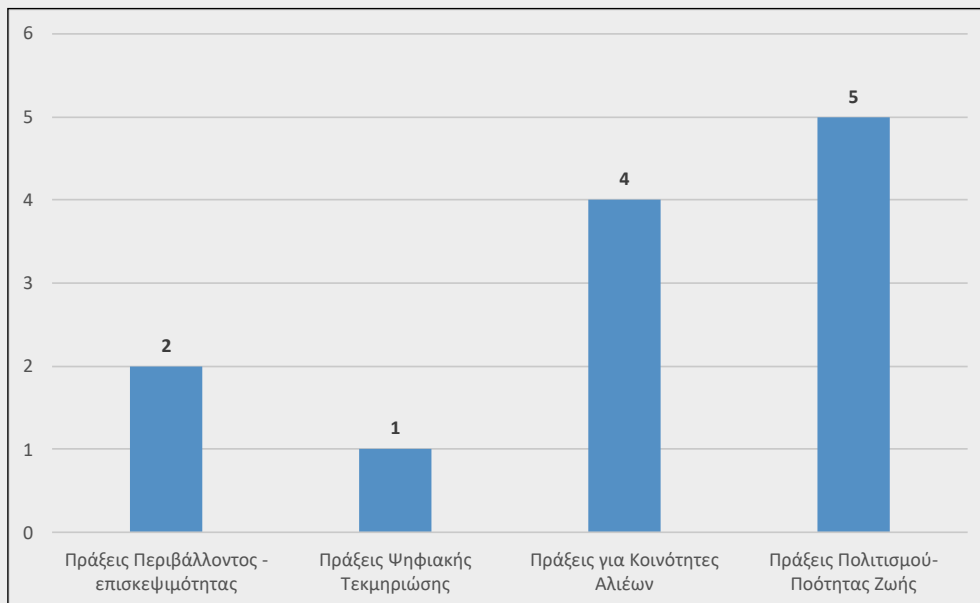
- Υποδομές που μεγιστοποιούν τη συμμετοχή αλιείας / υδατοκαλλιέργειας στην βιώσιμη ανάπτυξη των περιοχών αλιείας και υδατοκαλλιέργειας, εφόσον μπορεί να τεκμηριωθεί η διαχείρισή τους σε τοπικό επίπεδο.
- Υποδομές για την ενθάρρυνση της τουριστικής δραστηριότητας (θαλάσσια πάρκα, καταδυτικά κέντρα, παρατηρητήρια θαλάσσιου περιβάλλοντος, υποδομές μικρής κλίμακας για την ανάδειξη περιοχών φυσικού κάλλους, αξιοθέατων και μνημείων της φύσης ή του πολιτισμού κ.α.).
- Υποδομές για την βελτίωση της ποιότητας ζωής, ενισχύσεις για τον πολιτισμό και τη διατήρηση της κληρονομιάς στις αλιευτικές περιοχές (αποκατάσταση κτηρίων για κοινωφελή χρήση, βελτίωση και ανάπλαση κοινόχρηστων χώρων, δημιουργία χώρων πρασίνου κ.α.).
- Ενέργειες για την προστασία και αποκατάσταση του θαλάσσιου περιβάλλοντος και οικοσυστήματος και συμβολή στη διατήρηση σε καλή κατάσταση των θαλάσσιων και παράκτιων πόρων.
- Συμβουλευτικές υπηρεσίες, συνεργασίες μεταξύ επιστημόνων, φορέων, αλιέων, προώθηση του ανθρώπινου κεφαλαίου, της δημιουργίας θέσεων απασχόλησης και του κοινωνικού διαλόγου μέσω της διά βίου μάθησης και μεταφοράς γνώσης.

Υποβλήθηκαν 14 επενδυτικές προτάσεις συνολικού προϋπολογισμού €2.353.400. Οι αποφάσεις ένταξης εκδόθηκαν στις 14/04/2021. Εντάχθηκαν 13 προτάσεις με προϋπολογισμό €1.618.652, δηλαδή €124.512 ανά πράξη. Τελικά υλοποιήθηκαν οι 12 με συνολικές πληρωμές €992.388, ήτοι €82.699/ανά πράξη. Οι 12 υλοποιημένες προτάσεις παρουσιάζονται στον Πίνακα 18 του Παραρτήματος 1.

Έντεκα από αυτές αφορούν φορείς του δημοσίου τομέα και μία άλλον συλλογικό φορέα. Ο προϋπολογισμός ανά πράξη είναι και σε αυτή την περίπτωση χαμηλός. Η κατηγοριοποίηση των πράξεων ως προς το αντικείμενό τους και ως προς τον δικαιούχο τους αποτυπώνεται στους δύο παρακάτω Πίνακες:

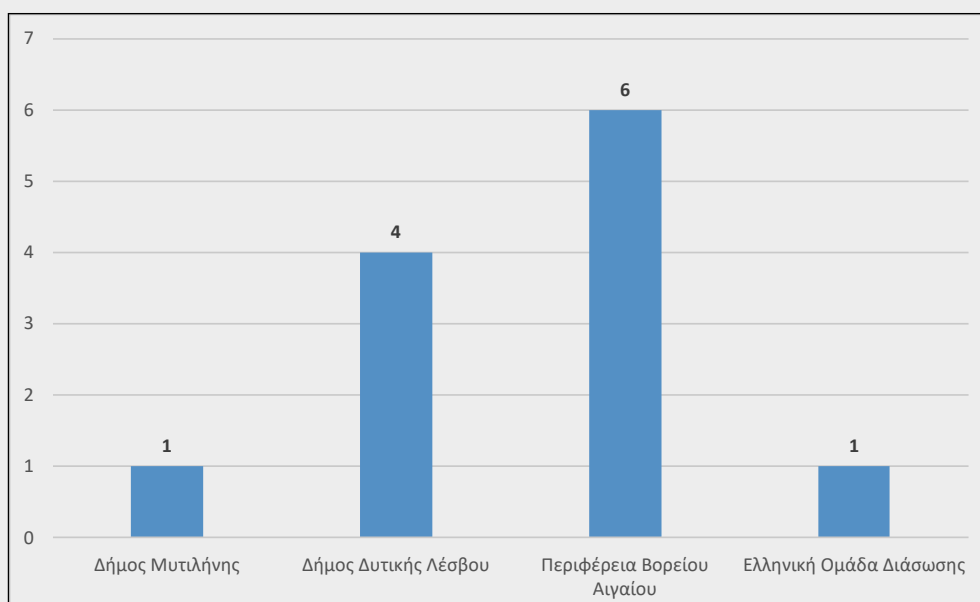
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7

Αριθμός ολοκληρωμένων πράξεων ανά αντικείμενο

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 8

Αριθμός ολοκληρωμένων πράξεων ανά δικαιούχο

ΠΕΡΙΠΤΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

Για πρώτη φορά στο πλαίσιο εφαρμογής Τοπικού Προγράμματος CLLD/LEADER στη Λέσβο, η Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου εντάχθηκε ως δικαιούχος, εξέλιξη που συνιστά ουσιαστική **καινοτομία διακυβέρνησης** και ποιοτική αναβάθμιση του μοντέλου πολυεπίπεδης συνεργασίας. Η διεύρυνση της εταιρικής σχέσης πέραν των παραδοσιακών τοπικών φορέων ενίσχυσε τον στρατηγικό ρόλο του Προγράμματος ως μηχανισμού γεφύρωσης τοπικού, περιφερειακού και τομεακού σχεδιασμού.

Κατά τις διαδικασίες διαβούλευσης και διάγνωσης αναγκών, αναδείχθηκε με σαφήνεια η ανάγκη υλοποίησης **μικρής κλίμακας αλλά θεσμικά ώριμων συλλογικών παρεμβάσεων**, ικανών να αντιμετωπίσουν χρόνιες αδυναμίες του αλιευτικού τομέα, οι οποίες δεν μπορούν να επιλυθούν μέσω αποσπασματικών ή αμιγώς ιδιωτικών επενδύσεων. Στο πλαίσιο αυτό, σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν τρεις διακριτές αλλά λειτουργικά συμπληρωματικές πράξεις, οι οποίες συγκροτούν ένα συνεκτικό πλέγμα παρεμβάσεων με σαφή προσανατολισμό στη **βελτίωση της τοπικής διακυβέρνησης των θαλάσσιων πόρων**.

Οι παρεμβάσεις αυτές δεν περιορίστηκαν στην οικονομική ενίσχυση της αλιευτικής δραστηριότητας, αλλά εστίασαν στη δημιουργία νέων σχημάτων συνεργασίας, στη θεσμική ενδυνάμωση των εμπλεκόμενων φορέων και στη διαμόρφωση κοινών κανόνων και εργαλείων συλλογικής διαχείρισης. Με τον τρόπο αυτό, το Πρόγραμμα λειτούργησε ως **εργαστήριο εφαρμογής καινοτόμων πρακτικών συμμετοχικής διακυβέρνησης**, ευθυγραμμισμένων με τις αρχές της Γαλάζιας Ανάπτυξης, του ΕΠΑΛΘ και της Τοπικής Στρατηγικής CLLD/LEADER Λέσβου.

Συνολικά, η συγκεκριμένη δέσμη παρεμβάσεων ανέδειξε τον ρόλο του CLLD/LEADER όχι απλώς ως χρηματοδοτικό εργαλείο, αλλά ως **καταλύτη θεσμικού μετασχηματισμού**, ικανού να παράγει προστιθέμενη αξία μέσω της αναβάθμισης των μηχανισμών διακυβέρνησης και της ενίσχυσης της συλλογικής ικανότητας λήψης και εφαρμογής αποφάσεων σε τοπικό επίπεδο.

A. Ανάπτυξη και οργάνωση Αλιευτικού Τουρισμού

[ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ, ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ, ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΓΝΩΣΗΣ-ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ ΠΑΡΑΚΤΙΩΝ ΑΛΙΕΥΤΙΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΛΕΣΒΟΥ 47.940,75 ευρώ]

Η πρώτη παρέμβαση αφορά την ενίσχυση του αλιευτικού τουρισμού ως εναλλακτικής και βιώσιμης μορφής τουριστικής ανάπτυξης, πλήρως εναρμονισμένης με τη φυσιογνωμία, την παράδοση και την πολιτισμική ταυτότητα της Λέσβου. Μέσω στοχευμένων εργαστηρίων μεταφοράς γνώσης και εργαλείων ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης, υποστηρίζονται επαγγελματίες αλιείς που ήδη δραστηριοποιούνται ή επιθυμούν να δραστηριοποιηθούν στον αλιευτικό τουρισμό. Η πράξη ενισχύει τη διαβίου μάθηση, τη διαφοροποίηση των δραστηριοτήτων των αλιέων, τη συνεργασία δημόσιων και συλλογικών φορέων και τη διαπεριφερειακή ανταλλαγή γνώσης σε ευρωπαϊκό επίπεδο, υιοθετώντας μια προσέγγιση «από κάτω προς τα πάνω». <https://www.lesvosfishingtourism.gr/>.

B. Δικτύωση και εταιρική διακυβέρνηση της αλιευτικής δραστηριότητας

[ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΟΥ ΡΟΛΟΥ ΤΩΝ ΑΛΙΕΥΤΙΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗ ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ, ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΩΝ ΤΟΠΙΚΩΝ ΑΛΙΕΥΤΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΙ ΘΑΛΑΣΣΙΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΛΕΣΒΟΥ - 43.232,67 ευρώ]

Η δεύτερη παρέμβαση εστιάζει στην οργάνωση, τον συντονισμό και τη θεσμική ενδυνάμωση του κοινωνικού κεφαλαίου των αλιευτικών κοινοτήτων της Λέσβου. Προβλέπεται η ανάπτυξη ενός συστήματος δικτύωσης και εταιρικής διακυβέρνησης, με τη δημιουργία έως επτά αποκεντρωμένων σταθμών σε αλιευτικά καταφύγια και μίας κεντρικής μονάδας υποστήριξης στο Τμήμα Αλιείας της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου. Το σύστημα θα υποστηρίζει τη συλλογή και καταγραφή δεδομένων αλιευτικής δραστηριότητας, περιβαλλοντικών συμβάντων και κρίσιμων περιστατικών (π.χ. ρύπανση, προστατευόμενα είδη, παρενοχλήσεις), ενισχύοντας τη διαφάνεια, τη συνεργασία με θεσμικούς και παραγωγικούς φορείς και την αποτελεσματική διακυβέρνηση των θαλάσσιων πόρων. Παράλληλα, προωθείται η διαβίου μάθηση και η ενδυνάμωση του κλάδου μέσω τεχνικής υποστήριξης, εξοπλισμού και εγχειριδίων λειτουργίας.

Γ. Πιλοτικές δράσεις περιβαλλοντικής προστασίας και συλλογής δεδομένων

[ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ, ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ, ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ, ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ ΤΟΥ ΘΑΛΑΣΣΙΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΣΒΟΥ 68.392,35 ευρώ]

Η τρίτη παρέμβαση αφορά την πιλοτική εφαρμογή δράσεων μικρής κλίμακας για την αντιμετώπιση περιβαλλοντικών ζητημάτων στη θάλασσα, με τη συμμετοχή της Περιφέρειας, επιστημονικών-ακαδημαϊκών φορέων και των επαγγελματιών αλιέων. Περιλαμβάνει τεχνική υποστήριξη και αξιολόγηση της πράξης, εμπειρογνωμοσύνη ανάλυσης δεδομένων και διαμόρφωση προτάσεων πολιτικής, εξειδικευμένα εργαστήρια για αλιείς με αντικείμενο την περιβαλλοντική προστασία και την κλιματική αλλαγή, καθώς και εκτεταμένες δράσεις ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης του κοινού. Επιπλέον, προβλέπεται προμήθεια εξοπλισμού για τη συλλογή αποβλήτων και περιβαλλοντικών δεδομένων (κάδοι, υποβρύχιες κάμερες, sonar, αισθητήρες νερού), με ενεργό ρόλο των αλιέων στην έρευνα πεδίου και αξιοποίηση των αποτελεσμάτων για ανακύκλωση, upcycling και επιστημονική τεκμηρίωση.

Συνολικά, οι τρεις παραπάνω παρεμβάσεις ενισχύουν τη βιωσιμότητα της αλιευτικής δραστηριότητας, αναβαθμίζουν τον ρόλο των επαγγελματιών αλιέων ως φορέων ανάπτυξης και περιβαλλοντικής προστασίας και δημιουργούν τις βάσεις για ένα σύγχρονο, συμμετοχικό και ανθεκτικό μοντέλο τοπικής θαλάσσιας διακυβέρνησης στη Λέσβο.

Κεφάλαιο 2.4 ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ ΥΠΟΒΟΛΗΣ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ (1^η ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ-ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ ΕΤΘΑ)

Η δεύτερη πρόσκληση κρατικών ενισχύσεων χρηματοδοτήθηκε από το ΕΤΘΑ και εκδόθηκε στις 7/9/2021. Οι πληροφορίες της πρόσκλησης αποτυπώνονται στον Πίνακα 2. Ο προϋπολογισμός της ανήλθε στις €1.410.380. Η τελευταία μέρα υποβολής αιτήσεων στο ΠΚΣΕ ορίστηκε έπειτα από τροποποίηση η 29η/11/2021.

Η πρόσκληση χρηματοδοτούσε 4 είδη πράξεων:

1. Επενδύσεις για τη βελτίωση της υγείας, της υγιεινής, της ασφάλειας και των εργασιακών συνθηκών για τους αλιείς (άρθ. 32, 508/2014).
2. Δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών αλιευτικού τουρισμού με δικαιούχους επαγγελματίες αλιείς (Καν. 508/2014, αρ.30, αρ.63.1.β αρ.95).
3. Μεταποίηση προϊόντων αλιείας και υδατοκαλλιέργειας (άρθ. 69, 508/2014).
4. Επενδύσεις που αφορούν σε μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις (άρθ. 63, 508/2014) στους τομείς του τουρισμού, της βιοτεχνίας, του εμπορίου, της εστίασης και των υπηρεσιών.

Υπέβαλαν επενδυτικό σχέδιο 42 επιχειρήσεις με δημόσια δαπάνη €2.410.926. Η απόφαση ένταξης εκδόθηκε στις 23/06/2022. Εντάχθηκαν 41 προτάσεις με δημόσια δαπάνη €2.277.629 και συνολικό προϋπολογισμό (δημόσια και ιδιωτική δαπάνη) €3.192.247. Ολοκλήρωσαν το επενδυτικό τους σχέδιο 33 επιχειρήσεις με συνολικές πληρωμές €1.603.381 και €2.228.758 συνολική δαπάνη ήτοι €67.538 ανά πράξη.

Η συντριπτική πλειοψηφία (27 επί συνόλου 33) των ολοκληρωμένων πράξεων αφορά τον εκσυγχρονισμό υφιστάμενων επιχειρήσεων. Οι περισσότερες πράξεις αφορούν τους κλάδους της εστίασης (ο συγκεκριμένος κλάδος έχει και τη μεγαλύτερη δημόσια δαπάνη) μετά και από τη διαπίστωση της εξαίρεσης του κλάδου από πολλές άλλες προσκλήσεις κρατικών ενισχύσεων και μετά ακολουθούν οι υπηρεσίες, ο τουρισμός, η μεταποίηση τροφίμων και η λοιπή μεταποίηση. Αναλυτικά οι ολοκληρωμένες πράξεις της πρόσκλησης παρουσιάζονται στον Πίνακα 19 του Παραρτήματος 1.

Η καθυστέρηση στη διαμόρφωση του πληροφοριακού συστήματος και του θεσμικού πλαισίου εφαρμογής, σε συνδυασμό με τη δυσανάλογη διοικητική επιβάρυνση που συνόδευσε τη διαχείριση της πρώτης

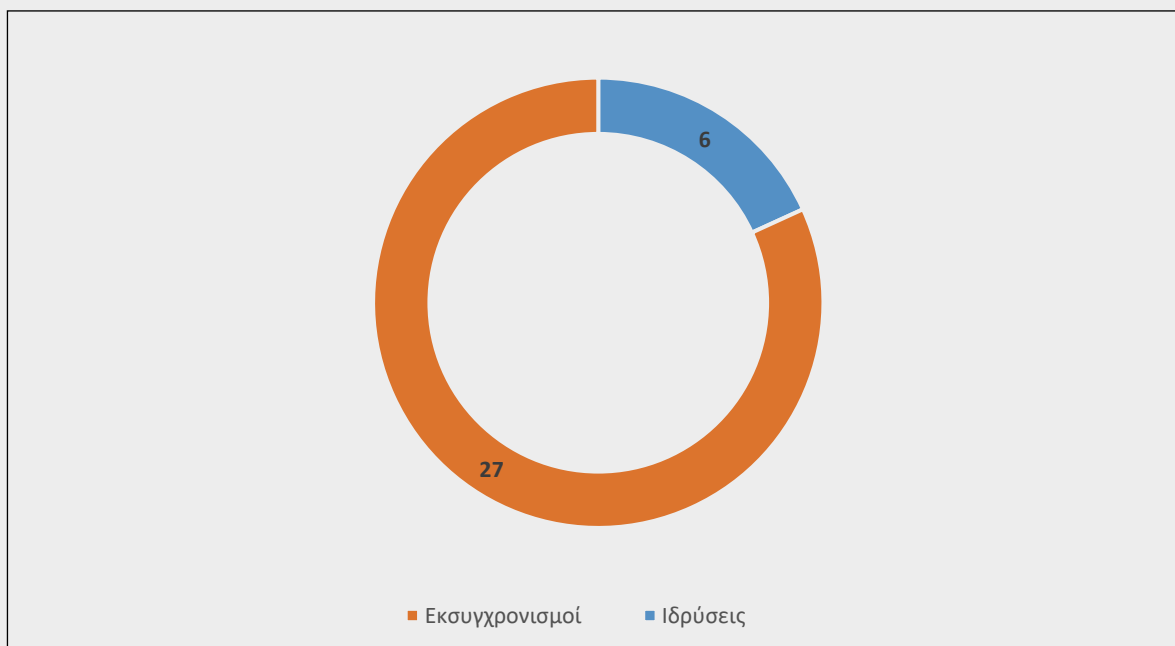
πρόσκλησης πράξεων ιδιωτικού χαρακτήρα της Ομάδας Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ) στο πλαίσιο του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης, οδήγησε αναπόφευκτα στην έκδοση της πρόσκλησης σε χρονικό σημείο που περιόριζε ουσιαστικά το διαθέσιμο περιθώριο υλοποίησης.

Υπό τις συνθήκες αυτές, ο σχεδιασμός της πρόσκλησης –όπως αποτυπώθηκε τόσο στις διαδικασίες διαβούλευσης όσο και στις στοχευμένες ενέργειες εμπύχωσης– μετατοπίστηκε αναγκαστικά προς επενδυτικές πράξεις με υψηλό βαθμό ωριμότητας και άμεσης υλοποιησιμότητας, με πρωταρχικό στόχο τη διασφάλιση της απορρόφησης των διαθέσιμων πόρων και της διοικητικής αποτελεσματικότητας του Προγράμματος.

Η επιλογή αυτή ενίσχυσε βραχυπρόθεσμα την επιχειρησιακή αποτελεσματικότητα, ωστόσο περιόρισε τη δυνατότητα του Προγράμματος να αναλάβει υψηλότερο αναπτυξιακό ρίσκο και να υποστηρίξει πιο φιλόδοξες, καινοτόμες ή σύνθετες παρεμβάσεις με ισχυρότερο διαρθρωτικό και μετασχηματιστικό αποτύπωμα. Αναδεικνύεται, συνεπώς, μια δομική ένταση μεταξύ της ανάγκης επίτευξης άμεσων ποσοτικών στόχων υλοποίησης και της ευρύτερης αναπτυξιακής φιλοδοξίας που χαρακτηρίζει τη φιλοσοφία του CLLD/LEADER. (καταληκτική ημερομηνία υλοποίησης η 31.12.2023).

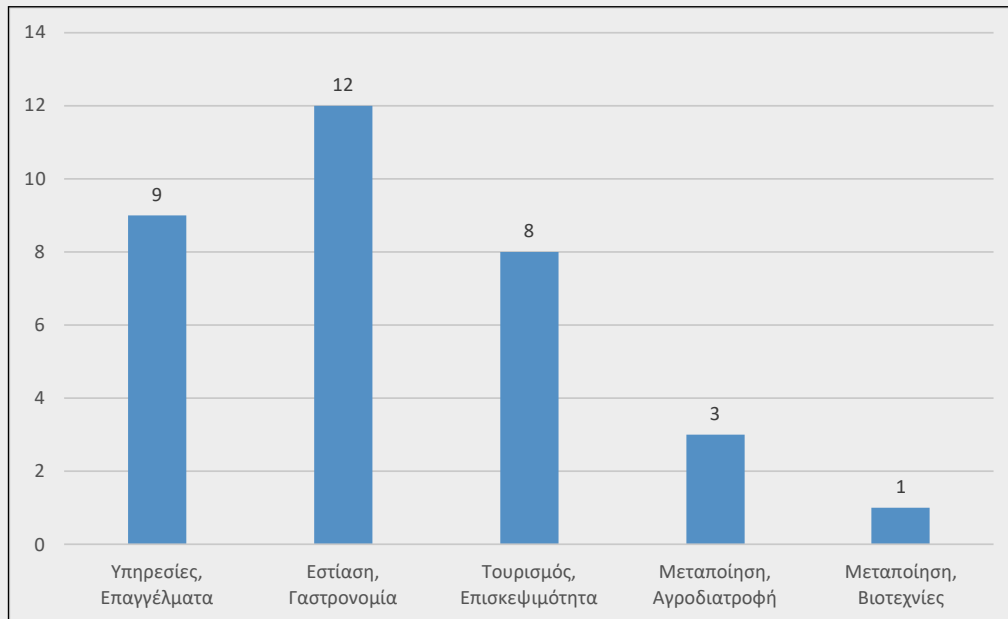
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 9

Αριθμός ιδρύσεων και εκσυγχρονισμών ολοκληρωμένων πράξεων

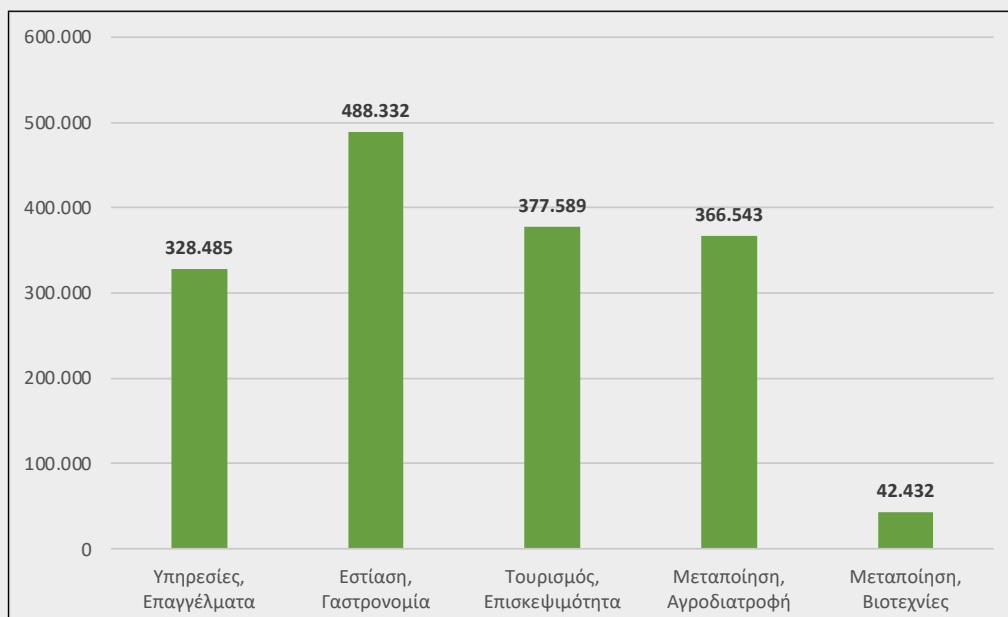
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 10

Αριθμός ολοκληρωμένων πράξεων ανά κατηγορία δραστηριότητας

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 11

Δημόσια δαπάνη ολοκληρωμένων πράξεων ανά κατηγορία δραστηριότητας

Αναλύοντας το είδος των δαπανών, το 74,4% αφορά την αγορά εξοπλισμού και ακολουθούν πολύ χαμηλότερα με 18,9% οι επενδύσεις σε κτιριακές εγκαταστάσεις. Στον παρακάτω πίνακα αποτυπώνονται αναλυτικά τα εν λόγω στοιχεία.

Ήδη από το στάδιο του σχεδιασμού της, η πρόσκληση έθετε ως βασική προτεραιότητα την ταχύτητα υλοποίησης των πράξεων, ιδίως υπό το βάρος των διαχρονικών δυσλειτουργιών που αφορούν τις διαδικασίες αδειοδότησης, ιδίως για δαπάνες κατασκευαστικού χαρακτήρα.

Στο πλαίσιο αυτό, και με δεδομένο τον περιορισμένο διαθέσιμο χρόνο υλοποίησης, η στρατηγική επιλογή της Ομάδας Τοπικής Δράσης επικεντρώθηκε στην ενίσχυση πράξεων με υψηλό βαθμό αμεσότητας και υλοποιησιμότητας, δίνοντας έμφαση στον εκσυγχρονισμό υφιστάμενων επιχειρήσεων μέσω βελτίωσης και αναβάθμισης εξοπλισμού. Η επιλογή αυτή αποσκοπούσε στη διασφάλιση της έγκαιρης υλοποίησης των παρεμβάσεων και της αποτελεσματικής απορρόφησης των πόρων, περιορίζοντας ταυτόχρονα τους κινδύνους καθυστερήσεων και απεντάξεων που συνδέονται με πιο σύνθετα επενδυτικά σχήματα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Ανάλυση συνολικών υλοποιημένων δαπανών ανά είδος. Στην πρώτη σειρά οι απόλυτες τιμές ενώ στην δεύτερη τα αντίστοιχα ποσοστά.

Κτιριακές εγκαταστάσεις	Εξοπλισμός	Άυλα πάγια στοιχεία	Παροχή υπηρεσιών	Συνολική Δαπάνη
421.205	1.658.089	37.320	112.143	2.228.758
18,9%	74,4%	1,7%	5,0%	100%

Κεφάλαιο 2.5 ΤΡΙΤΗ ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ ΥΠΟΒΟΛΗΣ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ (2^η ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΕΝΙΣΧΥΣΕΩΝ ΕΓΤΑΑ)

Στις 8/9/2023 εκδόθηκε η τρίτη και τελευταία πρόσκληση κρατικών ενισχύσεων χρηματοδοτούμενη από το ΕΓΤΑΑ μέσω υπερδέσμευσης. Είχε διαθέσιμο προϋπολογισμό €1.500.000. Ως καταληκτική ημερομηνία υποβολής των αιτήσεων ορίστηκε η 10η.11.2023. Στοιχεία της πρόσκλησης παρατίθενται στον Πίνακα 2.

Η πρόσκληση χρηματοδοτούσε τις εξής 3 υποδράσεις:

- 19.2.2.4 - Ενίσχυση επενδύσεων στους τομείς της βιοτεχνίας, χειροτεχνίας, παραγωγής ειδών μετά την 1η μεταποίηση, και του εμπορίου με σκοπό την εξυπηρέτηση ειδικών στόχων της τοπικής στρατηγικής.
- 19.2.2.5 - Ενίσχυση επενδύσεων παροχής υπηρεσιών για την εξυπηρέτηση του αγροτικού πληθυσμού (παιδικοί σταθμοί, χώροι αθλητισμού, πολιτιστικά κέντρα, κ.λπ.) με σκοπό την εξυπηρέτηση ειδικών στόχων της τοπικής στρατηγικής.
- 19.2.3.1 - Οριζόντια εφαρμογή μεταποίησης, εμπορίας και/ή ανάπτυξης γεωργικών προϊόντων με αποτέλεσμα γεωργικό προϊόν με σκοπό την εξυπηρέτηση των στόχων της τοπικής στρατηγικής.

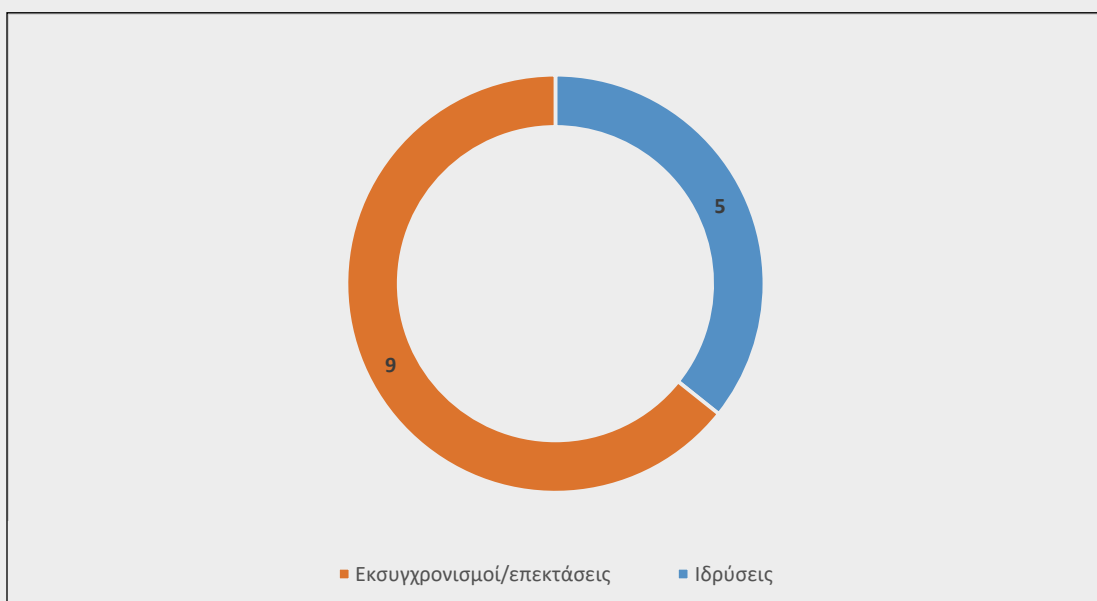
Υποβλήθηκαν 17 αιτήσεις με δημόσια δαπάνη €1.665.495. Στις 29/01/2024 εκδόθηκε η απόφαση ένταξης. Από τις 17 αιτήσεις εντάχθηκαν 15 με δημόσια δαπάνη €1.396.393 και συνολική δαπάνη €2.070.568. Τελικά υλοποιήθηκαν 14 πράξεις με δημόσια δαπάνη πληρωμών €1.333.534 και συνολική δαπάνη πληρωμών €1.973.982. Αναλυτικά οι ολοκληρωμένες πράξεις της πρόσκλησης παρουσιάζονται στον Πίνακα 20 του Παραρτήματος 1. Όπως φαίνεται και στην παρακάτω εικόνα, η πλειοψηφία των ολοκληρωμένων πράξεων (9 σε σύνολο 14) και σε αυτή την πρόσκληση αφορούσε τον εκσυγχρονισμό υφιστάμενων επιχειρήσεων.

Ως προς την κατηγορία δραστηριότητας των ολοκληρωμένων πράξεων, την πρώτη θέση καταλαμβάνει ο τομέας της μεταποίησης, τόσο ως προς τον αριθμό ολοκληρώσεων (έξι πράξεις) όσο και ως προς το ύψος της απορροφηθείσας δημόσιας δαπάνης. Ακολουθούν οι υπηρεσίες με τέσσερις ολοκληρωμένες πράξεις, ενώ η μεταποίηση τροφίμων, παρότι περιλαμβάνει μικρότερο αριθμό πράξεων (τρεις), συγκεντρώνει τη δεύτερη υψηλότερη δημόσια δαπάνη, γεγονός που καταδεικνύει τον μεγαλύτερο επενδυτικό και αναπτυξιακό χαρακτήρα των συγκεκριμένων παρεμβάσεων.

Ο τουριστικός τομέας εκπροσωπείται περιορισμένα, με μόλις μία ολοκληρωμένη πράξη, ενώ αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι στην παρούσα πρόσκληση δεν εντάχθηκε καμία πράξη που να αφορά τον κλάδο της εστίασης. Η εικόνα αυτή δεν αποτυπώνει απουσία ενδιαφέροντος, αλλά συνδέεται άμεσα με τον σχεδιασμό της πρόσκλησης, ο οποίος έδωσε έμφαση σε πράξεις υψηλής ωριμότητας και άμεσης υλοποίησης, καθώς και με τις ιδιαιτερότητες του θεσμικού και αδειοδοτικού πλαισίου που επηρεάζουν δυσμενώς συγκεκριμένους κλάδους, όπως η εστίαση και ο τουρισμός.

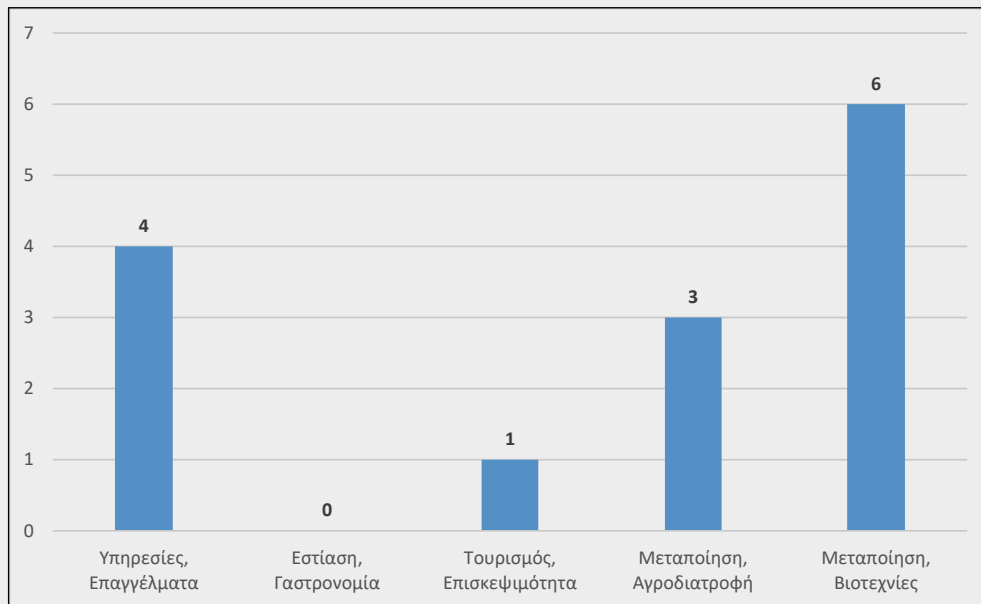
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 12

Αριθμός ιδρύσεων και εκσυγχρονισμών ολοκληρωμένων πράξεων

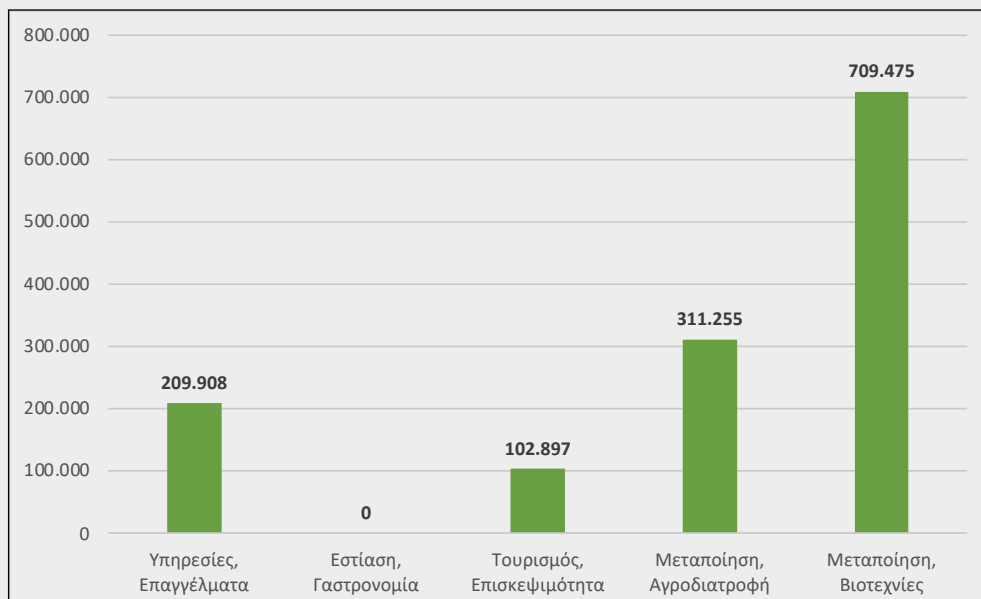
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 13

Αριθμός ολοκληρωμένων πράξεων ανά κατηγορία δραστηριότητας

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 14

Δημόσια δαπάνη ολοκληρωμένων πράξεων ανά κατηγορία δραστηριότητας

Συνολικά, η κατανομή των πράξεων ανά τομέα δραστηριότητας αντανακλά μια συνειδητή στρατηγική επιλογή προσανατολισμένη στην αποτελεσματικότητα και στη διασφάλιση υλοποιήσιμων παρεμβάσεων, σε βάρος –σε αυτή τη φάση– μιας πιο ευρείας κλαδικής διασποράς.

Στον Πίνακα 6 αποτυπώνεται η κατανομή του προϋπολογισμού της πρόσκλησης ανά υποδράση και η αντίστοιχη υλοποίηση

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Στοιχεία ολοκληρωμένων πράξεων σε επίπεδο υποδράσεων

Υποδράση	Κατανομή (Δημόσια Δαπάνη)	Αριθμός ολοκληρωμένων πράξεων	Πληρωμές (Δημόσια Δαπάνη)
19.2.2.4	400.000	6	602.123
19.2.2.5	400.000	5	353.068
19.2.3.1	700.000	3	378.343
Σύνολο	1.500.000	14	1.333.534

ΕΠΙΤΕΛΙΚΗ ΣΥΝΟΨΗ – ΈΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΥΠΕΡΔΕΣΜΕΥΣΗΣ ΣΤΟ ΤΟΠΙΚΟ – ΠΟΛΥΤΑΜΕΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ CLLD/LEADER ΛΕΣΒΟΥ (ΕΓΤΑΑ & ΕΤΘΑ).

Η **υπερδέσμευση** στο πολυταμειακό πρόγραμμα CLLD/LEADER της Λέσβου με ΕΦΔ-ΟΤΔ την ΕΤΑΛ Α.Ε. αναφέρεται στη στρατηγική επιλογή της σε συνεργασία με τις αρμόδιες Διαχειριστικές αρχές να διαγνώσουν τις τοπικές ανάγκες και η ΟΤΔ να **δεσμεύσει πόρους μεγαλύτερους από τον αρχικά διαθέσιμο προϋπολογισμό** της.

Η πρακτική αυτή εφαρμόζεται προκειμένου:

- να **αντιμετωπιστούν ακυρώσεις, απεντάξεις ή μειώσεις προϋπολογισμών πράξεων** κατά την υλοποίηση,
- να **διασφαλιστεί η πλήρης απορρόφηση των διαθέσιμων κοινοτικών και εθνικών πόρων,**
- να ενισχυθεί η **αποτελεσματικότητα και η ευελιξία** του προγράμματος σε περιβάλλον αυξημένης ζήτησης ώριμων και επιλέξιμων πράξεων.
- Να αναγνωρισθούν και να αντιμετωπισθούν **οι μεταβαλλόμενες ανάγκες** στη τοπική κοινωνία και να αντιμετωπισθούν οι πιέσεις στη παγκοσμιοποιημένη πλέον οικονομία
- Να διασφαλισθεί η **αποτελεσματικότητα, η επίτευξη της στρατηγικής και των στόχων** της με κρίσιμη μάζα πράξεων και χρηματοδότησης ώστε τα αποτελέσματα να παρέχουν **σημαντικές επιπτώσεις** στη περιοχή παρέμβασης.

Η υπερδέσμευση **δεν συνεπάγεται αυτόματα πρόσθετη χρηματοδότηση** για όλους τους ενταγμένους δικαιούχους. Η τελική χρηματοδότηση κάθε πράξης εξαρτάται από:

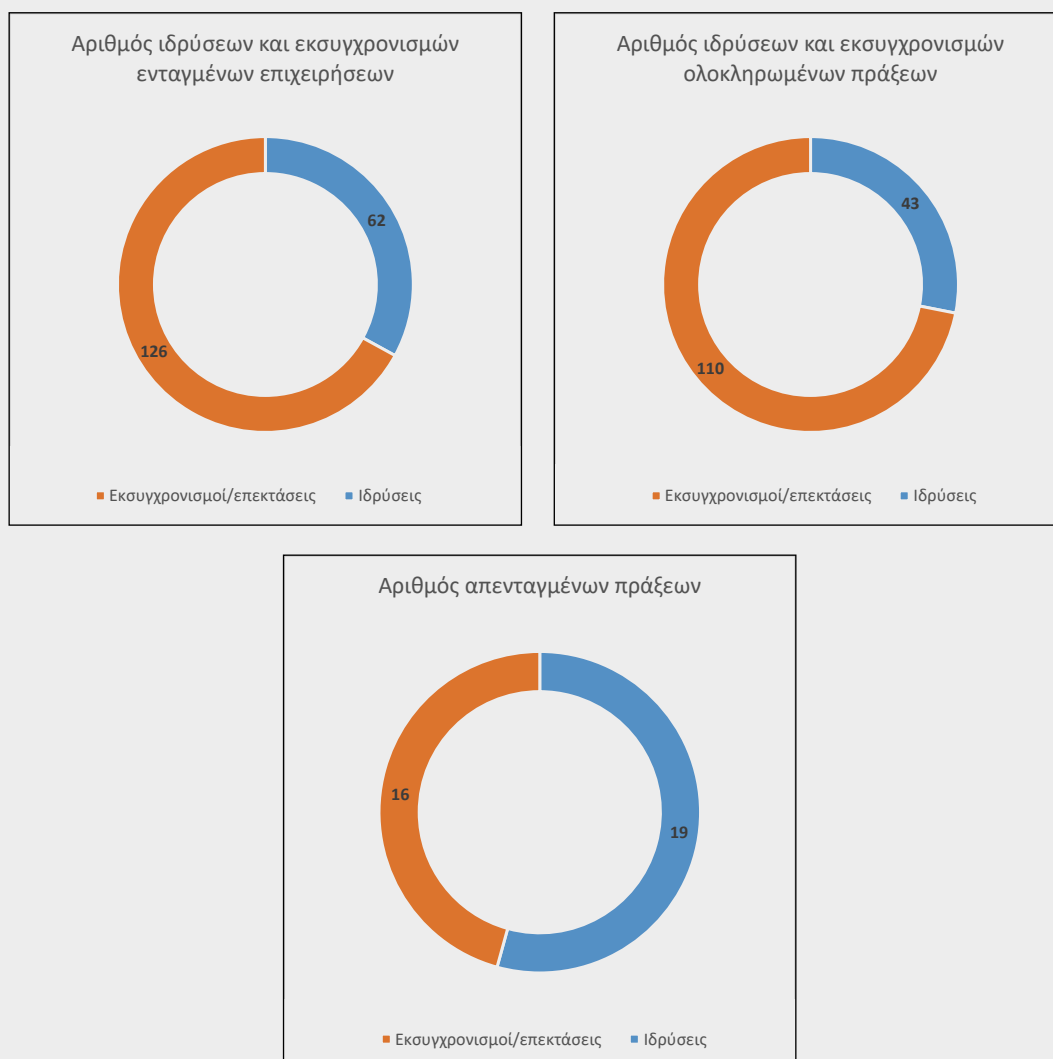
- τη διαθεσιμότητα πόρων μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος,
- την πρόοδο και κανονικότητα υλοποίησης των πράξεων,
- τις τυχόν απεντάξεις ή εξοικονομήσεις που θα προκύψουν.

Συνοπτικά, η υπερδέσμευση συνιστά κρίσιμο εργαλείο ενεργητικής δημοσιονομικής διαχείρισης και διασφάλισης της απορρόφησης, επιτρέποντας στο Τοπικό Πρόγραμμα να μεγιστοποιεί τον αναπτυξιακό του αντίκτυπο και να περιορίζει ουσιαστικά τον κίνδυνο απώλειας κοινοτικών πόρων. Παράλληλα, εφαρμόζεται χωρίς να αλλοιώνεται το θεσμικό πλαίσιο χρηματοδότησης και σε πλήρη συνάφεια με μια συνεκτική, τεκμηριωμένη και οραματική τοπική αναπτυξιακή στρατηγική, η οποία εδράζεται σε πραγματικές τοπικές ανάγκες και αναπτυξιακές προτεραιότητες.

Κεφάλαιο 2.6 ΣΥΝΟΛΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ - ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η συγκεντρωτική εικόνα των τριών προσκλήσεων κρατικών ενισχύσεων του Προγράμματος. Σε σύνολο 188 ενταγμένων πράξεων, το 33% αφορούσε ιδρύσεις. Ως προς τις ολοκληρωμένες πράξεις, σε σύνολο 153 πράξεων, το 28% αφορούσε ιδρύσεις. Αυτή η αναλογία έρχεται σε συμφωνία με την προτεραιότητα που έδινε το Πρόγραμμα στην ενίσχυση των υφιστάμενων επιχειρήσεων μέσα σε ένα περιβάλλον συνεχών κρίσεων.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 15

Η μέση δημόσια δαπάνη ανά πράξη είναι ελάχιστα μεγαλύτερη για τις ιδρύσεις σε σχέση με τους εκσυγχρονισμούς/επεκτάσεις. Σε επίπεδο μέσης συνολικής δαπάνης η προαναφερθείσα διαφορά αυξάνεται καθώς το μέσο ποσοστό ενίσχυσης είναι 6,6 ποσοστιαίες μονάδες μεγαλύτερο για τους εκσυγχρονισμούς/επεκτάσεις απ' ό,τι για τις ιδρύσεις.

Παρότι ο αριθμός των πράξεων εκσυγχρονισμού υφιστάμενων επιχειρήσεων υπερβαίνει σημαντικά τον αριθμό των πράξεων ίδρυσης νέων επιχειρήσεων, η πλειονότητα των απεντάξεων καταγράφεται στις πράξεις ίδρυσης. Σε ποσοστιαία βάση, μία πράξη ίδρυσης εμφάνισε πιθανότητα απένταξης της τάξης του 31%, έναντι μόλις 13% για μία πράξη εκσυγχρονισμού υφιστάμενης επιχείρησης. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει, σε επίπεδο συνολικού Προγράμματος, την τάση που είχε ήδη αναδειχθεί από την πρώτη πρόσκληση κρατικών ενισχύσεων: οι πράξεις ίδρυσης επιχειρήσεων εμφανίζουν συστηματικά σημαντικά υψηλότερα ποσοστά απένταξης σε σύγκριση με τις πράξεις εκσυγχρονισμού.

Η διαφοροποίηση αυτή μπορεί να ερμηνευθεί από δύο συμπληρωματικές οπτικές. Αφενός, οι υφιστάμενες επιχειρήσεις είναι κατά κανόνα περισσότερο εξοικειωμένες με τον σύνθετο και απαιτητικό τρόπο λειτουργίας των συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων, ενώ σε πολλές περιπτώσεις διαθέτουν προηγούμενη εμπειρία υλοποίησης επενδυτικών σχεδίων, γεγονός που μειώνει τον κίνδυνο διοικητικών και επιχειρησιακών αστοχιών. Αφετέρου, η ίδια η διαδικασία ίδρυσης μιας νέας επιχείρησης συνιστά αντικειμενικά πολύ πιο σύνθετο και αβέβαιο εγχείρημα σε σχέση με την αναβάθμιση ή επέκταση μιας ήδη λειτουργούσας δραστηριότητας, με την «καμπύλη εκμάθησης» για τον νέο επιχειρηματία να είναι συνήθως ιδιαίτερα απότομη.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

Δημόσια και συνολική δαπάνη ολοκληρωμένων πράξεων κατηγοριοποιημένη ανάλογα με το αν αφορά ιδρύσεις ή εκσυγχρονισμούς/επεκτάσεις

	Αριθμός	Δημόσια δαπάνη	Συνολική Δαπάνη	Μέση δημόσια δαπάνη/πράξη	Μέση συνολική δαπάνη/πράξη	Μέσο ποσοστό ενίσχυσης
Ιδρύσεις	43	4.618.643	7.361.614	107.410	171.200	62,7%
Εκσυγχρονισμοί	110	11.135.410	16.057.971	101.231	145.982	69,3%

Επιπλέον, μια υφιστάμενη επιχείρηση διαθέτει μεγαλύτερη αντοχή στον χρόνο και μπορεί να απορροφήσει ευκολότερα τις χρονοβόρες διαδικασίες αξιολόγησης και ένταξης. Αντιθέτως, για έναν υποψήφιο νέο επιχειρηματία, το χρονικό διάστημα ενός ή και δύο ετών που ενδέχεται να μεσολαβήσει έως την έκδοση απόφασης ένταξης αποτελεί κρίσιμο παράγοντα αβεβαιότητας. Στο διάστημα αυτό ενδέχεται να μεταβληθούν ριζικά οι συνθήκες: να αναθεωρηθεί η βιωσιμότητα του επιχειρηματικού σχεδίου, να προκύψουν εναλλακτικές επενδυτικές επιλογές ή ακόμη και να υλοποιηθεί η επένδυση εκτός του πλαισίου του Προγράμματος λόγω αδυναμίας αναμονής.

Η πλειοψηφία των ενταγμένων πράξεων αφορά τον τουρισμό με 50 πράξεις και ακολουθεί η μεταποίηση τροφίμων με 46, η εστίαση με 40, οι υπηρεσίες με 38 και η μεταποίηση με 14. Στις ολοκληρωμένες πράξεις η σειρά είναι λίγο διαφορετική με πρώτο τον τουρισμό με 40 πράξεις, δεύτερη τη μεταποίηση τροφίμων με 38, τρίτη τις υπηρεσίες με 34, τέταρτη την εστίαση με 30 και πέμπτη την μεταποίηση με 11. Βλέπουμε λοιπόν ότι **το ποσοστό απένταξης των πράξεων εστίασης είναι το υψηλότερο με 25% και ακολουθεί ο τουρισμός με 20%** (εάν δεν ληφθεί υπόψιν η μεταποίηση που λόγω μικρού αριθμού δείγματος ακόμα και μία απένταξη την επηρεάζει σημαντικά). **Ο κλάδος της εστίασης, ιδίως σε περιοχές με τουριστικό χαρακτήρα όπως η Λέσβος, χαρακτηρίζεται από υψηλή ταχύτητα λήψης αποφάσεων και υλοποίησης, τόσο ως προς τους εκσυγχρονισμούς όσο και –κυρίως– ως προς τις ιδρύσεις νέων επιχειρήσεων. Η αξιοποίηση μιας επιχειρηματικής ευκαιρίας στον συγκεκριμένο κλάδο προϋποθέτει άμεση κινητοποίηση, καθώς οι συνθήκες της αγοράς μεταβάλλονται ταχύτατα. Ένας υποψήφιος επιχειρηματίας δεν δύναται να αναμένει χρονικό διάστημα ενός έως δύο ετών έως την ολοκλήρωση των διαδικασιών αξιολόγησης και ένταξης, χωρίς να υπονομευθεί ουσιαστικά η βιωσιμότητα του εγχειρήματος.**

Στο μεσοδιάστημα αυτό είναι ιδιαίτερα πιθανό είτε να χαθεί το ακίνητο που είχε επιλεγεί για την εγκατάσταση της επιχείρησης, είτε να προηγηθεί άλλος επενδυτής, υλοποιώντας παρόμοια ή και ταυτόσημη επιχειρηματική ιδέα. Υπό τις συνθήκες αυτές, η δομή και ο χρονισμός των συγχρηματοδοτούμενων παρεμβάσεων καθίστανται εκ των πραγμάτων ασύμβατοι με τη δυναμική του κλάδου της εστίασης, γεγονός που εξηγεί τόσο το περιορισμένο ενδιαφέρον όσο και τα αυξημένα ποσοστά απένταξης πράξεων ίδρυσης στον συγκεκριμένο τομέα.

ΣΥΝΤΟΜΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (POLICY BRIEF)

Οφείλουμε να αναγνωρίσουμε ότι η απόφαση του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, και ειδικότερα της Γενικής Γραμματείας Ενωσιακών Πόρων και Υποδομών, να προχωρήσει σε εκτεταμένη αύξηση της υπερδέσμευσης των τοπικών προγραμμάτων συνιστά μια τεκμηριωμένα ορθή, στοχευμένη και ιδιαίτερα αποτελεσματική επιλογή πολιτικής. Η απόφαση αυτή συνέβαλε καθοριστικά τόσο στη μεγιστοποίηση της απορρόφησης των διαθέσιμων πόρων όσο και στην επίτευξη κρίσιμων αναπτυξιακών και δημοσιονομικών στόχων σε εθνικό επίπεδο, ιδίως σε ένα περιβάλλον αυξημένης αβεβαιότητας και εξωτερικών κλυδωνισμών.

Παράλληλα, η εν λόγω επιλογή ενίσχυσε την ανθεκτικότητα των τοπικών προγραμμάτων, προσφέροντας στις Ομάδες Τοπικής Δράσης τον αναγκαίο βαθμό ευελιξίας ώστε να ανταποκριθούν αποτελεσματικά στις πραγματικές συνθήκες υλοποίησης, στις απεντάξεις που προέκυψαν και στις μεταβολές του οικονομικού περιβάλλοντος, χωρίς να τεθεί σε κίνδυνο η συνοχή των τοπικών αναπτυξιακών στρατηγικών.

Όμως για το Τοπικό πρόγραμμα που είχε ξεκινήσει πολύ νωρίς η απόφαση αυτή ήρθε σε μια χρονική στιγμή καμπής για τους δικαιούχους που ανέμεναν για μεγάλο χρονικό διάστημα σε μια κρίσιμη περίοδο για τη τοπική οικονομία. Η «καθυστέρηση» αυτή για το Τοπικό πρόγραμμα δημιούργησε κρίσιμα προβλήματα στη διαχείριση, υλοποίηση και απορρόφηση πόρων, καθώς επηρεάζει άμεσα τόσο τους φορείς υλοποίησης όσο και τους τελικούς δικαιούχους.

Θέμα: Αναγκαιότητα έγκαιρης λήψης αποφάσεων υπερδέσμευσης σε συγχρηματοδοτούμενα προγράμματα (π.χ. CLLD/LEADER)

Πλαίσιο

Η υπερδέσμευση αποτελεί κρίσιμο εργαλείο διασφάλισης της πλήρους απορρόφησης πόρων και της υλοποίησης ώριμων πράξεων. Σε προγράμματα τοπικής ανάπτυξης, όπως το CLLD/LEADER, η χρονική καθυστέρηση στη λήψη σχετικών αποφάσεων δημιουργεί συστημικούς κινδύνους για την επιτυχία της στρατηγικής.

Πρόβλημα

Η μη έγκαιρη ενεργοποίηση της υπερδέσμευσης προκαλεί:

- αβεβαιότητα στους δικαιούχους και αναστολή υλοποίησης πράξεων,
- καθυστερήσεις σε συμβασιοποιήσεις και δαπάνες,
- συρρίκνωση του διαθέσιμου χρόνου απορρόφησης,
- αυξημένο κίνδυνο απώλειας κοινοτικών πόρων,
- υπονόμευση της αξιοπιστίας της τοπικής στρατηγικής και της συμμετοχικής προσέγγισης.

Επιπτώσεις

- **Αναπτυξιακές:** καθυστέρηση επενδύσεων, απώλεια τοπικής προστιθέμενης αξίας.
- **Οικονομικές:** δυσκολία χρηματοδότησης δικαιούχων, ακυρώσεις πράξεων.
- **Διαχειριστικές:** δυσλειτουργία προγραμματισμού, καθυστερημένες πληρωμές.
- **Κοινωνικές:** αποδυνάμωση εμπιστοσύνης τοπικών φορέων και κοινωνιών.

Σύσταση Πολιτικής

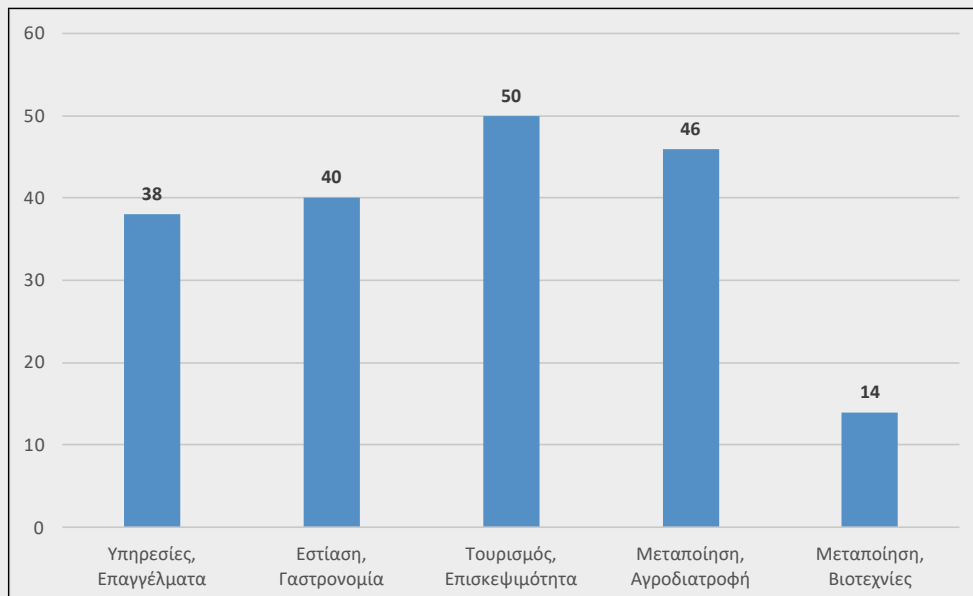
- Θεσμοθέτηση **σαφούς και έγκαιρου χρονοδιαγράμματος** λήψης αποφάσεων υπερδέσμευσης.
- Ενεργοποίηση της υπερδέσμευσης **παράλληλα με τις εντάξεις**, όπου υπάρχει τεκμηριωμένη ωριμότητα πράξεων.
- Συνεχής παρακολούθηση απεντάξεων και εξοικονομήσεων για άμεση κάλυψη πράξεων εντός υπερδέσμευσης.

Συμπέρασμα

Η έγκαιρη υπερδέσμευση δεν αποτελεί πρόσθετο δημοσιονομικό ρίσκο αλλά **προϋπόθεση αποτελεσματικής διαχείρισης και αναπτυξιακής επίδρασης** των συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων, ιδίως σε τοπικές στρατηγικές όπως το CLLD/LEADER.

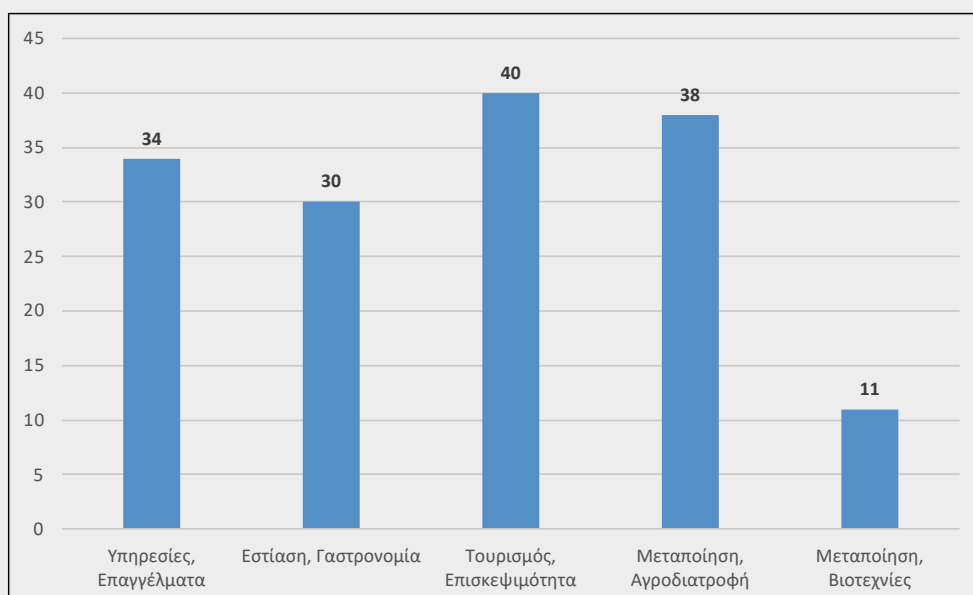
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 16

Αριθμός ενταγμένων πράξεων ανά κατηγορία δραστηριότητας

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 17

Αριθμός ολοκληρωμένων πράξεων ανά κατηγορία δραστηριότητας

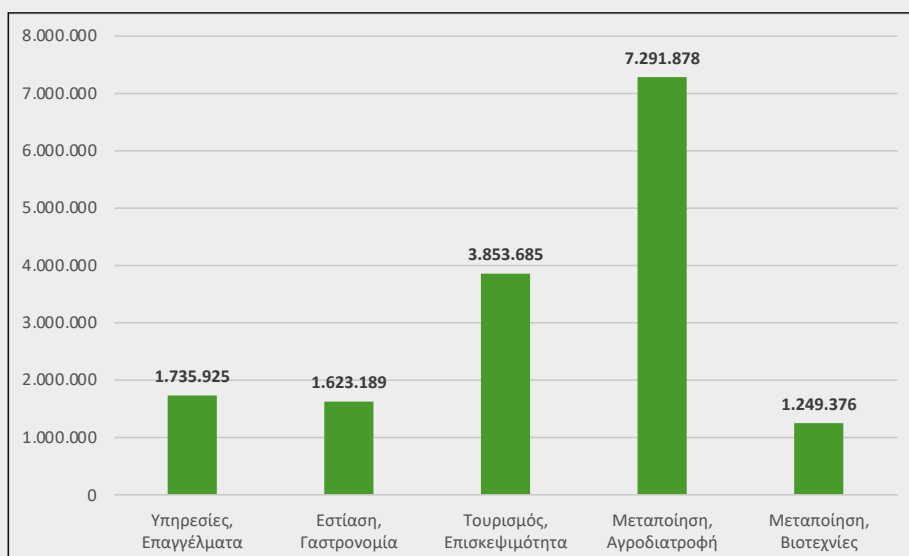

Όταν η ανάλυση μετατοπίζεται από τον αριθμό των ολοκληρωμένων πράξεων στο ύψος της δημόσιας δαπάνης που αυτές απορροφούν, η εικόνα διαφοροποιείται ουσιαστικά (Διάγραμμα 18). Η μεταποίηση τροφίμων αναδεικνύεται, με σημαντική διαφορά, ως η δραστηριότητα με τη μεγαλύτερη συμμετοχή στη συνολική δημόσια δαπάνη, απορροφώντας το 46,3% του συνόλου των κρατικών ενισχύσεων. Ακολουθεί ο τουρισμός με 24,5%, ενώ σημαντικά χαμηλότερα ποσοστά καταγράφονται για τις υπηρεσίες (11%), την εστίαση (10,3%) και τη μεταποίηση πλην τροφίμων (7,9%).

Η έντονη αυτή διαφοροποίηση οφείλεται κυρίως στο υψηλότερο ύψος δημόσιας δαπάνης ανά πράξη στον κλάδο της μεταποίησης τροφίμων. Όπως αποτυπώνεται και στο σχετικό διάγραμμα, η μέση δημόσια δαπάνη ανά πράξη στον συγκεκριμένο κλάδο ανέρχεται σε 191.892 ευρώ, καταγράφοντας τη μεγαλύτερη τιμή μεταξύ όλων των δραστηριοτήτων. Ακολουθεί η μεταποίηση με 113.580 ευρώ ανά πράξη, ο τουρισμός με 96.342 ευρώ, η εστίαση με 54.106 ευρώ και, τέλος, οι υπηρεσίες με 51.057 ευρώ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 18

Δημόσια δαπάνη ολοκληρωμένων πράξεων ανά κατηγορία δραστηριότητας

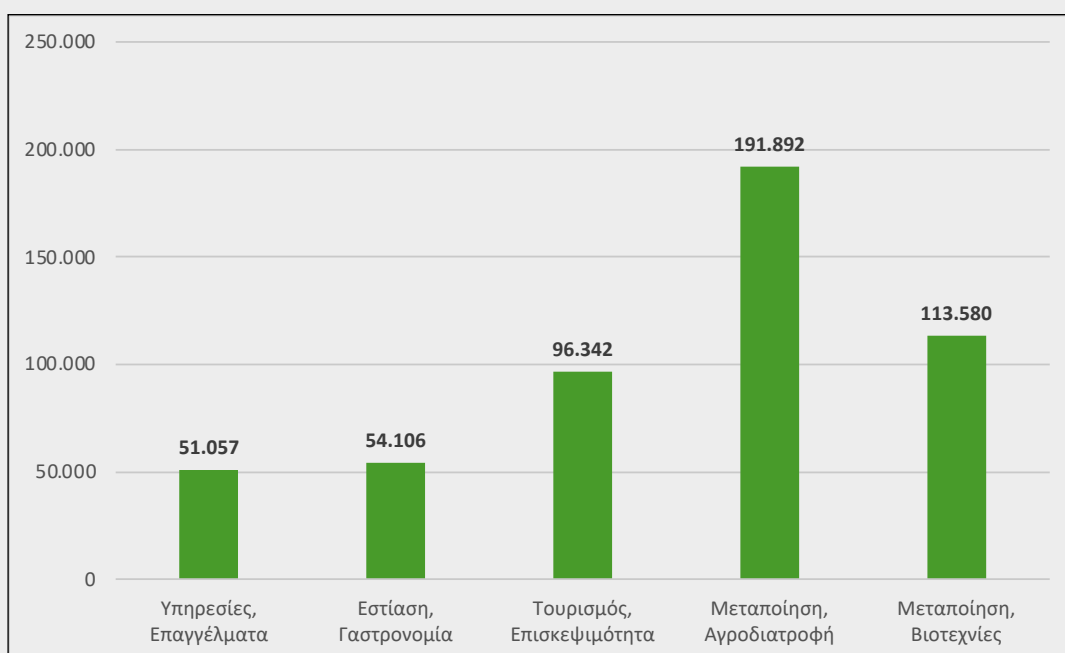

Η ιδιαίτερα υψηλή δημόσια δαπάνη ανά πράξη στη μεταποίηση αγροδιατροφικών προϊόντων ερμηνεύεται από την παρουσία στη Λέσβο ενός σημαντικού αριθμού δυναμικών και ανταγωνιστικών επιχειρήσεων του κλάδου, οι οποίες επιδιώκουν συστηματικά την αναβάθμιση της παραγωγικής τους βάσης μέσω επενδύσεων σε σύγχρονο, κεφαλαιουχικό και τεχνολογικό εξοπλισμό. Οι επενδύσεις αυτές έχουν σαφή χαρακτήρα ενίσχυσης της παραγωγικότητας, της ποιότητας και της εξωστρέφειας, στοιχείο που ευθυγραμμίζεται πλήρως με τους στρατηγικούς στόχους του Προγράμματος.

Αντιθέτως, η χαμηλότερη δημόσια δαπάνη ανά πράξη στους κλάδους των υπηρεσιών και της εστίασης αντανakλά αφενός τη φύση των συγκεκριμένων δραστηριοτήτων, οι οποίες κατά κανόνα δεν απαιτούν ιδιαίτερα υψηλές κεφαλαιουχικές επενδύσεις, και αφετέρου το μικρό μέσο μέγεθος των επιχειρήσεων των κλάδων αυτών στη Λέσβο. Το εύρημα αυτό υποδηλώνει ότι το Πρόγραμμα λειτούργησε με τρόπο αναλογικό και στοχευμένο, κατανέμοντας τους πόρους σύμφωνα με τις πραγματικές επενδυτικές ανάγκες και τη δομή της τοπικής οικονομίας, μεγιστοποιώντας έτσι την αποτελεσματικότητα της δημόσιας δαπάνης.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 19

Δημόσια δαπάνη ανά πράξη (μέσος όρος) και ανά κατηγορία δραστηριότητας

Ως προς τις πράξεις που αφορούν την ίδρυση νέων επιχειρήσεων, η πλειονότητα των ενταγμένων πράξεων εντοπίζεται στον κλάδο της εστίασης, ενώ ακολουθούν ο τουρισμός, οι υπηρεσίες, η μεταποίηση τροφίμων και, τέλος, η λοιπή μεταποίηση. Ωστόσο, η εικόνα διαφοροποιείται αισθητά όταν εξετάζονται οι ολοκληρωμένες πράξεις: στην περίπτωση αυτή, την πρώτη θέση καταλαμβάνουν οι υπηρεσίες, ακολουθεί ο τουρισμός και έπεται η εστίαση. Η διαφοροποίηση αυτή καταδεικνύει, για ακόμη μία φορά, το ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό απεντάξεων στον κλάδο της εστίασης, γεγονός που επιβεβαιώνει τα ευρήματα προηγούμενων αναλύσεων.

Αντίστοιχα, ως προς τη δημόσια δαπάνη των πράξεων που αφορούν την ίδρυση επιχειρήσεων, ο τουρισμός αναδεικνύεται ως ο κυρίαρχος κλάδος, ιδίως σε επίπεδο ολοκληρωμένων πράξεων. Το εύρημα αυτό υποδηλώνει ότι, παρά τις δυσκολίες υλοποίησης, τα τουριστικά επενδυτικά σχέδια που τελικώς ολοκληρώνονται είναι κατά κανόνα υψηλότερου προϋπολογισμού και εμφανίζουν μεγαλύτερη ικανότητα απορρόφησης δημόσιων πόρων.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι, ενώ στο σύνολο των ολοκληρωμένων πράξεων η μεταποίηση τροφίμων καταλαμβάνει τη δεύτερη θέση ως προς τον αριθμό των πράξεων, στις πράξεις που αφορούν την ίδρυση νέων επιχειρήσεων κατατάσσεται προτελευταία (Διάγραμμα 22). Η διαφοροποίηση αυτή μπορεί να ερμηνευθεί από δύο βασικούς παράγοντες. Πρώτον, από την ύπαρξη στη Λέσβο ενός σημαντικού αριθμού δυναμικών και ανταγωνιστικών υφιστάμενων επιχειρήσεων μεταποίησης τροφίμων, οι οποίες επιλέγουν συστηματικά την επέκταση και τον εκσυγχρονισμό τους, αντί της δημιουργίας νέων επιχειρηματικών σχημάτων. Δεύτερον, από τη φύση της ίδιας της δραστηριότητας της μεταποίησης, η οποία, σε αντίθεση με άλλους κλάδους όπως η εστίαση, απαιτεί υψηλό επίπεδο τεχνογνωσίας σε πολλαπλά πεδία (παραγωγή, έρευνα και ανάπτυξη, πωλήσεις, εξαγωγική δραστηριότητα), σημαντικές αρχικές επενδύσεις και μακροχρόνια δέσμευση κεφαλαίων και ανθρώπινων πόρων έως ότου καταστεί οικονομικά βιώσιμη.

Συνολικά, τα παραπάνω ευρήματα αναδεικνύουν σαφείς διαφοροποιήσεις τόσο ως προς την επενδυτική ωριμότητα όσο και ως προς το ρίσκο υλοποίησης μεταξύ των κλάδων, στοιχείο που οφείλει να ληφθεί υπόψη στον σχεδιασμό της στρατηγικής στήριξης της επιχειρηματικότητας στη νέα προγραμματική περίοδο..

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ - (RESILIENCE)

Αναμφισβήτητα ο Τοπικό Πρόγραμμα CLLD/LEADER συνέβαλε σε **σημαντικό βαθμό** στην **ενίσχυση της ανθεκτικότητας** της τοπικής οικονομίας της Λέσβου, ίσως **όχι με μακροοικονομικούς όρους**, αλλά κυρίως σε **τοπικό, κοινωνικό και παραγωγικό επίπεδο**, που είναι και ο θεσμικός του ρόλος.

Πώς τεκμηριώνεται η ανθεκτικότητα

1. Διαφοροποίηση της τοπικής οικονομικής βάσης

Το πρόγραμμα:

- μείωσε τη μονοεξάρτηση από λίγες δραστηριότητες (γεωργία, αλιεία, εποχικό τουρισμό),
- ενίσχυσε συμπληρωματικές δραστηριότητες (αγροτουρισμός, αλιευτικός τουρισμός, μικρή μεταποίηση, τοπικές υπηρεσίες),
- αύξησε την **ικανότητα προσαρμογής** των τοπικών επιχειρήσεων σε κρίσεις (οικονομική κρίση, πανδημία, μεταναστευτικό).

Η διαφοροποίηση αποτελεί βασικό δείκτη οικονομικής ανθεκτικότητας.

2. Στήριξη μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων

Το CLLD/LEADER Λέβου λειτούργησε ως:

- μηχανισμός επιβίωσης και επανεκκίνησης μικρών τοπικών μονάδων,
- εργαλείο διατήρησης θέσεων εργασίας σε απομακρυσμένες περιοχές,
- δίκτυ ασφαλείας σε περιόδους περιορισμένης πρόσβασης σε τραπεζική χρηματοδότηση.

Η διατήρηση της τοπικής επιχειρηματικότητας ενισχύει τη σταθερότητα της οικονομίας.

3. Ενδυνάμωση κοινωνικού και θεσμικού κεφαλαίου

Μέσω της προσέγγισης «από κάτω προς τα πάνω»:

- ενισχύθηκε η συνεργασία δημόσιων, ιδιωτικών και συλλογικών φορέων,
- δημιουργήθηκαν τοπικά δίκτυα (αγρότες, αλιείς, επιχειρηματίες, ΟΤΑ),
- βελτιώθηκε η ικανότητα συλλογικής αντίδρασης σε κρίσεις.

Η κοινωνική συνοχή και η δικτύωση είναι κρίσιμοι πυλώνες ανθεκτικότητας.

4. Ενσωμάτωση περιβαλλοντικής και πολιτιστικής διάστασης

Το πρόγραμμα:

- προώθησε ήπιες και βιώσιμες μορφές ανάπτυξης,
- συνέδεσε την οικονομική δραστηριότητα με την τοπική ταυτότητα,
- ενίσχυσε τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα φυσικών πόρων.

Η περιβαλλοντική βιωσιμότητα αποτελεί προϋπόθεση μακροχρόνιας ανθεκτικότητας.

Περιορισμοί – Ρεαλιστική αποτίμηση

Η συμβολή του CLLD/LEADER στη Λέσβο:

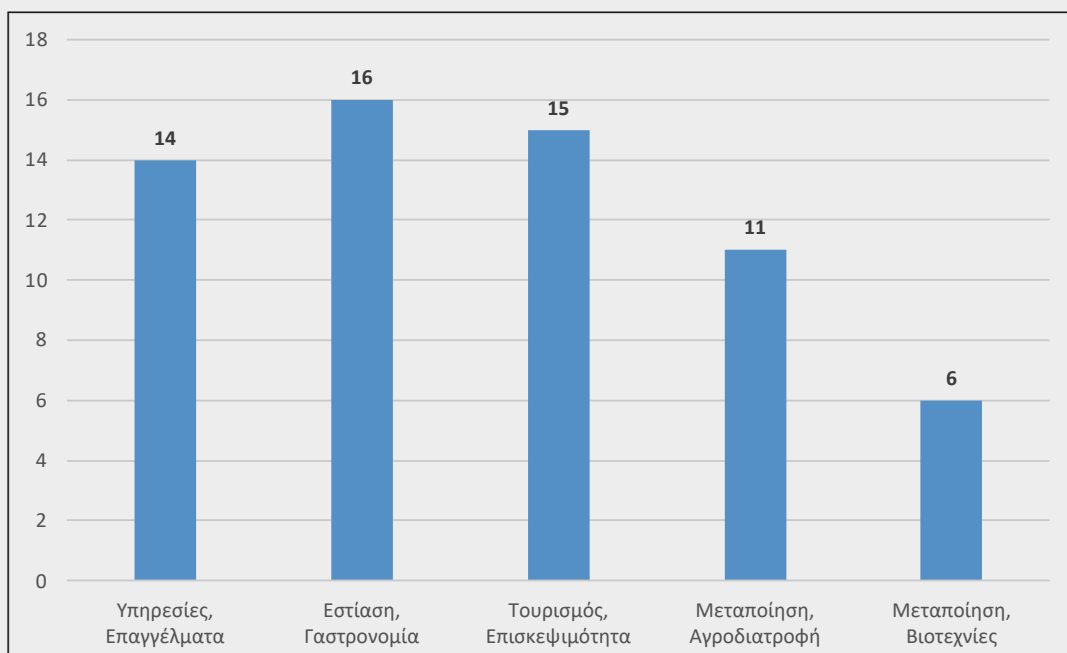
- **δεν μπορεί από μόνη της** να αντιστρέψει διαρθρωτικά προβλήματα (νησιωτικότητα, δημογραφική γήρανση, μεταφορικό κόστος),
- εξαρτάται από την ταχύτητα υλοποίησης, τη ρευστότητα και τη διοικητική επάρκεια,
- μεγιστοποιείται μόνο όταν λειτουργεί **συμπληρωματικά** με άλλα προγράμματα (ΕΣΠΑ, ΕΠΑΛΘ, ΠΑΑ).

Συμπέρασμα (επιτελικά)

Το Τοπικό Πρόγραμμα CLLD/LEADER **δεν δημιούργησε απλώς ανάπτυξη**, αλλά συνέβαλε ουσιαστικά στη **μετατροπή της τοπικής οικονομίας της Λέσβου σε πιο ανθεκτική, προσαρμοστική και κοινωνικά συνεκτική**, ιδίως σε περιόδους κρίσεων. Η ανθεκτικότητα που παρήχθη είναι **ποιοτική, τοπικά θεμελιωμένη και μακροπρόθεσμη**, στοιχείο απολύτως συμβατό με τον χαρακτήρα και τους στόχους του CLLD/LEADER.

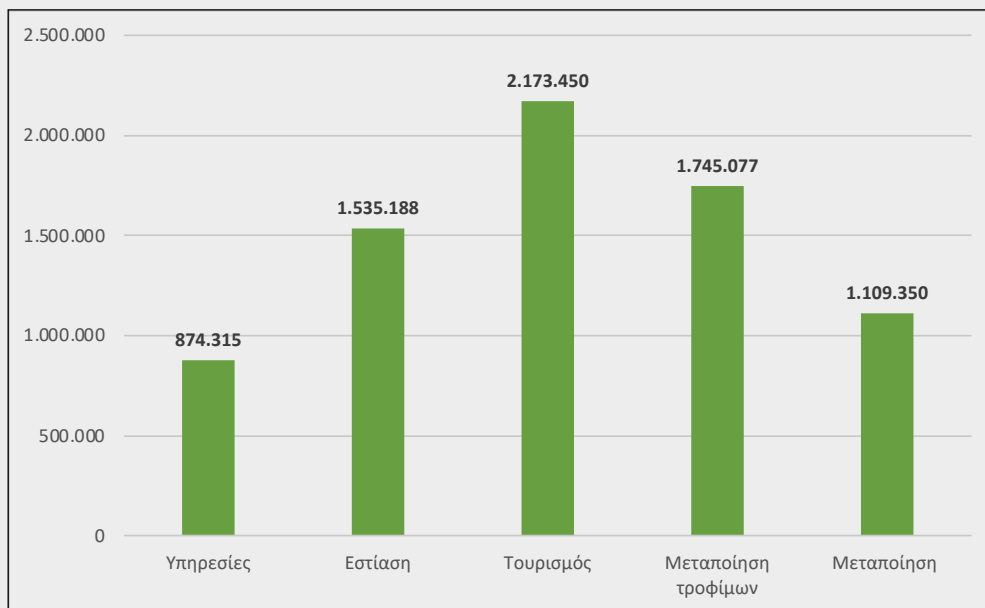
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 20

Αριθμός υπό ίδρυση ενταγμένων επιχειρήσεων ανά κατηγορία δραστηριότητας

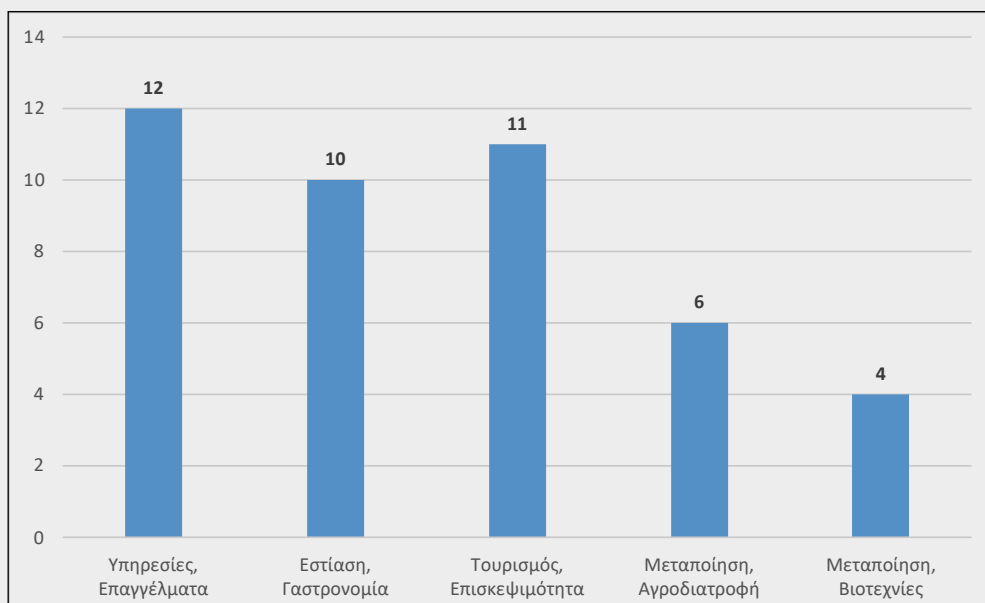
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 21

**Δημόσια δαπάνη υπό ίδρυση ενταγμένων επιχειρήσεων
ανά κατηγορία δραστηριότητας**

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 22

**Αριθμός ολοκληρωμένων πράξεων νέων επιχειρήσεων
ανά κατηγορία δραστηριότητας**

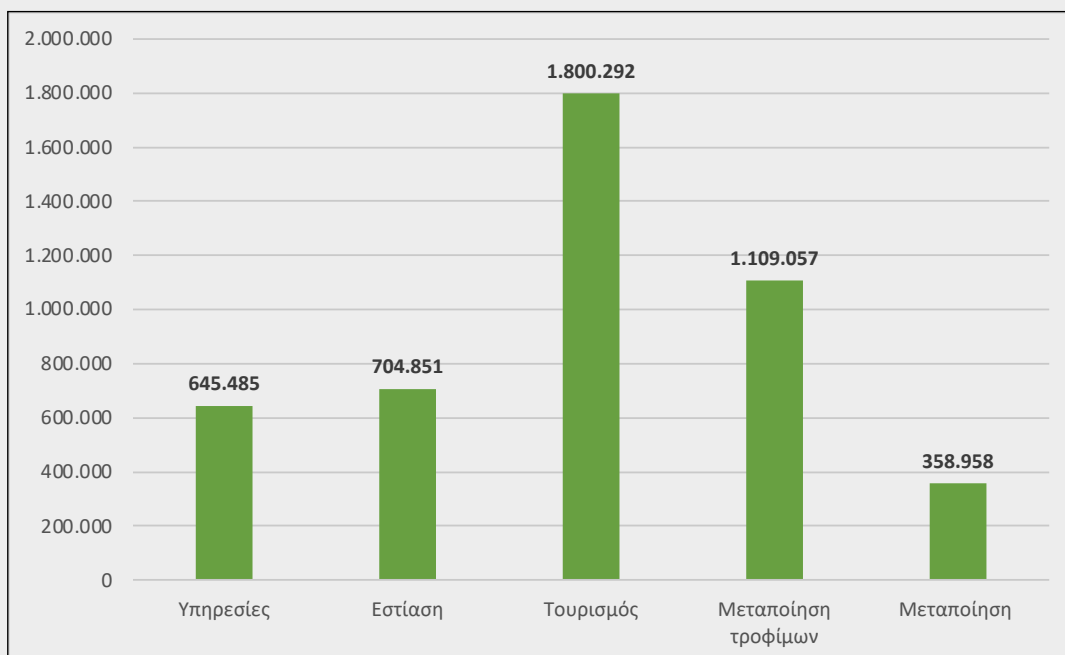

Συνολικά και για τις τρεις προσκλήσεις κρατικών ενισχύσεων του Προγράμματος, ολοκληρώθηκαν 153 πράξεις με δημόσια δαπάνη πληρωμών €15.780.013. Το Πρόγραμμα κατάφερε να κινητοποιήσει ιδιωτικούς πόρους ύψους €7.677.706. Ως εκ τούτου, το σύνολο δημόσιων και ιδιωτικών κεφαλαίων που επενδύθηκαν έφθασε τα €23.457.720 με το μέσο ποσοστό έντασης ενίσχυσης να αγγίζει το 67%.

Επομένως, ο στόχος που είχε τεθεί κατά τον σχεδιασμό του Προγράμματος από την Ομάδα Τοπικής Δράσης για τη σημαντική κινητοποίηση ιδιωτικών κεφαλαίων επετεύχθη σε ουσιαστικό βαθμό, όπως τεκμηριώνεται από τις αναλογίες μόχλευσης δημόσιας-ιδιωτικής δαπάνης. Η δημόσια ενίσχυση λειτούργησε ως πραγματικός καταλύτης επενδύσεων, ενεργοποιώντας πολλαπλάσια ιδιωτικά κεφάλαια και διασφαλίζοντας τον χαρακτήρα κινήτρου των παρεμβάσεων. Σε αντίθεση με άλλα χρηματοδοτικά εργαλεία, όπως το ΕΠΑνΕΚ ή ο Αναπτυξιακός Νόμος, τα οποία χαρακτηρίζονται από υψηλά κατώφλια επένδυσης, αυξημένες απαιτήσεις ίδιας συμμετοχής και περιορισμένη προσβασιμότητα για μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις, το CLLD/LEADER κατόρθωσε να ενεργοποιήσει επενδύσεις σε τοπικό επίπεδο με όρους προσαρμοσμένους στη δομή και τις πραγματικές δυνατότητες της λεσβιακής επιχειρηματικότητας. Η σύγκριση αυτή αναδεικνύει τη συμπληρωματικότητα αλλά και τη διακριτή προστιθέμενη αξία του

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 23

Δημόσια δαπάνη ολοκληρωμένων πράξεων νέων επιχειρήσεων ανά κατηγορία δραστηριότητας

CLLD/LEADER, ως ενός ευέλικτου και στοχευμένου εργαλείου τοπικής ανάπτυξης, ικανού να παράγει αναλογικά υψηλότερο αναπτυξιακό αποτέλεσμα ανά μονάδα δημόσιας δαπάνης.

Έχει ενδιαφέρον η σύγκριση της δημόσιας δαπάνης των ολοκληρωμένων πράξεων κρατικών ενισχύσεων του Προγράμματος σε σύγκριση με τα υπόλοιπα Προγράμματα που εφαρμόζονται στην ίδια περιοχή παρέμβασης, δηλαδή στη Λέσβο για την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020. Στον Πίνακα 8 αποτυπώνονται τα στοιχεία για όσα Προγράμματα έγινε εφικτό να βρεθούν τα στοιχεία τους με γεωγραφική κατανομή στο νησί της Λέσβου.

Το Πρόγραμμα «Νήσος Λέσβος, Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη Αγροτικών και Παράκτιων Περιοχών της Νησιωτικής Υπαίθρου» έχει τη μεγαλύτερη Δημόσια Δαπάνη με €15.754.053, ακολουθεί το «Βόρειο Αιγαίο» με €13.547.522, το «ΕΠΑνΕΚ»¹ με €6.868.531 και τέλος το «Αλιεία και Θάλασσα» με €2.505.074².

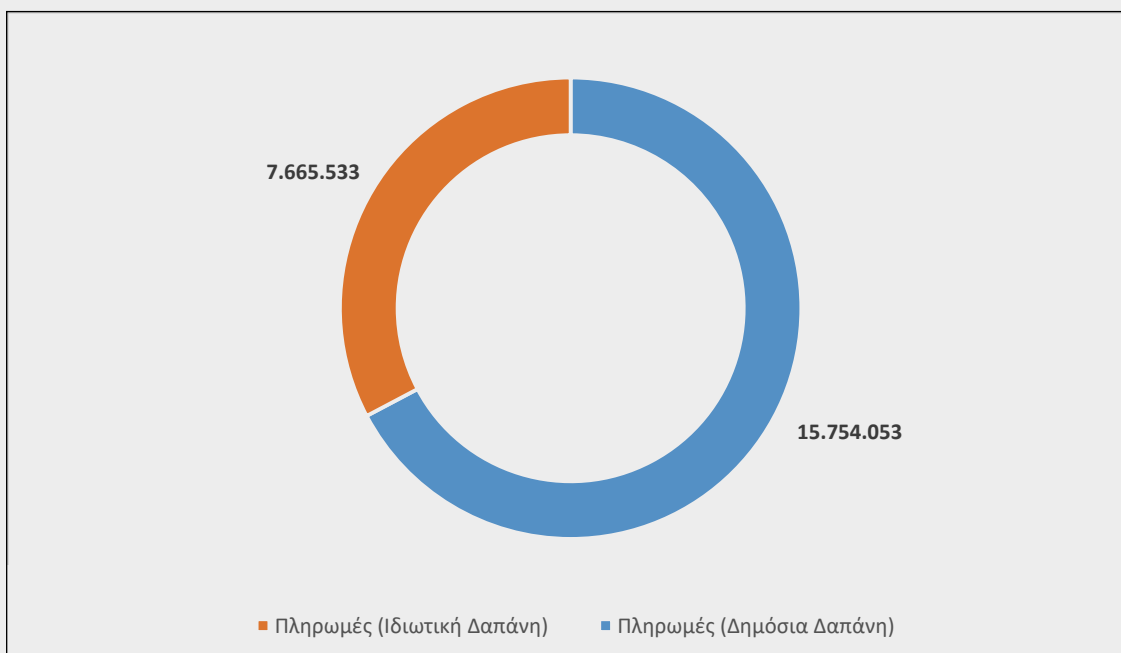
Κομβικό εύρημα της παρούσας αξιολόγησης αποτελεί το γεγονός ότι το Τοπικό Πρόγραμμα CLLD/LEADER «Νήσος Λέσβος, Ολοκληρωμένη

¹ Ο διάδοχός του στην Προγραμματική Περίοδο 2021-2027 είναι το Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα».

² Δε μπόρεσαν να βρεθούν στοιχεία σε επίπεδο Λέσβου για το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης (προσκλήσεις μεταποίησης γεωργικών προϊόντων), για το Ταμείο Ανάκαμψης και για τον Αναπτυξιακό Νόμο.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 24

Δημόσια και ιδιωτικά κεφάλαια που επενδύθηκαν για την υλοποίηση των πράξεων κρατικών ενισχύσεων του Προγράμματος.

Ανάπτυξη Αγροτικών και Παράκτιων Περιοχών της Νησιωτικής Υπαίθρου» εξελίχθηκε, στην πράξη, σε βασικό λειτουργικό αναπτυξιακό εργαλείο στήριξης της επιχειρηματικότητας στη Λέσβο κατά την εξεταζόμενη προγραμματική περίοδο. Σε ένα περιβάλλον αυξημένων διαρθρωτικών περιορισμών, περιορισμένης πρόσβασης (η επιχειρηματικότητα στη Λέσβο σε σχέση με την επιχειρηματικότητα στη Κρήτη π.χ. δεν μπορεί να λειτουργήσει ανταγωνιστικά σε διεκδίκηση πόρων από προγράμματα εθνικής εμβέλειας) σε εθνικά και τομεακά χρηματοδοτικά προγράμματα και υψηλής αβεβαιότητας, το CLLD/LEADER κάλυψε κρίσιμα κενά χρηματοδότησης, ενεργοποίησε επενδύσεις μικρής και μεσαίας κλίμακας με έντονο τοπικό αποτύπωμα και λειτούργησε συμπληρωματικά –αλλά σε πολλές περιπτώσεις και υποκατάστατα– άλλων αναπτυξιακών εργαλείων. Η διαπίστωση αυτή υπερβαίνει την επιτυχή απορρόφηση πόρων και τεκμηριώνει τον καθοριστικό ρόλο του Προγράμματος στη διατήρηση της επενδυτικής δραστηριότητας, στην κινητοποίηση ιδιωτικών κεφαλαίων και στην ενίσχυση της οικονομικής ανθεκτικότητας της Λέσβου, αναδεικνύοντάς το σε κρίσιμο πυλώνα τοπικής αναπτυξιακής πολιτικής με στρατηγική σημασία για τον σχεδιασμό της επόμενης προγραμματικής περιόδου.¹

¹ Με τη θεώρηση ότι ο παρακάτω πίνακας αναφέρει ενισχύσεις επιχειρηματικότητας σε επίπεδο υποδομών, εξοπλισμού και ενίσχυση αύξησης παραγωγικής ικανότητας. Σε αυτό το επίπεδο το Τ.Π. CLLD/LEADER εισέφερε σημαντικά.

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

Δημόσια δαπάνη ολοκληρωμένων πράξεων κρατικών ενισχύσεων για το Νησί της Λέσβου για την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020.

ΑΑ	Πρόγραμμα	Δημόσια Δαπάνη πράξεων επιχειρηματικότητας	Αριθμός ολοκληρωμένων πράξεων	Δημόσια Δαπάνη/ πράξη
1	Βόρειο Αιγαίο 2014-2020 ¹	13.547.522	92	147.256
2	Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα, Καινοτομία (ΕΠΑνΕΚ) ²	6.868.531	130	52.835
3	Αλιεία και Θάλασσα ³	2.505.074	26	96.349
4	Πρόγραμμα CLLD/LEADER Λέσβου (πολυταμεικό)	15.754.053	153	102.968
Σύνολο		38.675.180	401	96.447

¹ Πηγή: <https://anaptyxi.gov.gr/el-gr/>. Θεματικοί Στόχοι 1-3. Δεν περιλαμβάνονται οι πράξεις που ενισχύθηκαν στο πλαίσιο της πρόσκλησης με τίτλο «Ενίσχυση μικρών και πολύ μικρών Επιχειρήσεων που επλήγησαν από τον Covid-19 στην Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου» καθώς αν και πρόσκληση κρατικών ενισχύσεων, είχε χαρακτήρα αποζημίωσης και όχι δημιουργίας επενδυτικού κινήτρου. Επίσης, δεν περιλαμβάνεται η συνεισφορά του προγράμματος στο Ταμείο Επιχειρηματικότητας ΤΕΠΙΧ II που εκχωρήθηκε στο ΕΠΑνΕΚ.

² Πηγή: <https://anaptyxi.gov.gr/el-gr/>. Θεματικοί Στόχοι 1-3. Δεν περιλαμβάνονται οι πράξεις που ενισχύθηκαν στο πλαίσιο της πρόσκλησης με τίτλο «Ενίσχυση της Ίδρυσης και Λειτουργίας Νέων Τουριστικών Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων». Η συγκεκριμένη δράση είχε εκχωρηθεί από το Πρόγραμμα Βόρειο Αιγαίο και ως εκ τούτου προσμετράται σε αυτό.

³ Πηγή: <https://anaptyxi.gov.gr/el-gr/>. Θεματικοί Στόχοι 1-3. Δεν περιλαμβάνονται οι πράξεις που ενισχύθηκαν στο πλαίσιο της πρόσκλησης με τίτλο «Προσωρινή παύση των αλιευτικών δραστηριοτήτων ως συνέπεια της επιδημικής έκρηξης της Covid-19» καθώς αν και πρόσκληση κρατικών ενισχύσεων, είχε χαρακτήρα αποζημίωσης και όχι δημιουργίας επενδυτικού κινήτρου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ CLLD/LEADER ΛΕΣΒΟΥ

Η παρούσα αξιολόγηση εξετάζει τον βαθμό στον οποίο η υλοποίηση του Προγράμματος πέτυχε τους στόχους που είχαν τεθεί κατά τον σχεδιασμό του, τόσο ως προς τα απτά αποτελέσματα όσο και ως προς τις ευρύτερες αναπτυξιακές του επιπτώσεις. Η προσέγγιση που υιοθετείται δεν περιορίζεται στην ανάδειξη των θετικών επιδράσεων –αν και αυτές είναι σαφείς και ουσιαστικές– αλλά επιχειρεί μια συνολική και κριτική αποτίμηση, αναγνωρίζοντας ότι τα αρνητικά ή λιγότερο επιτυχή αποτελέσματα αποτελούν εξίσου πολύτιμη πηγή γνώσης για τη βελτίωση του μελλοντικού σχεδιασμού.

Η αξιολόγηση δεν προϋποθέτει καθολική συμφωνία με τις παραδοχές, τις ερμηνείες ή τα συμπεράσματα της αξιολογικής ομάδας· αντιθέτως, επιδιώκει να τα καταστήσει σαφή, τεκμηριωμένα και ανοιχτά σε κριτικό διάλογο. Στο πλαίσιο αυτό, επιχειρείται η αξιολογική αποτύπωση της προσπάθειας της Ομάδας Τοπικής Δράσης να λειτουργήσει όχι μόνο ως διαχειριστικός φορέας χρηματοδοτικών παρεμβάσεων, αλλά ως ολοκληρωμένος μηχανισμός χάραξης και υλοποίησης συνεκτικής τοπικής αναπτυξιακής στρατηγικής, μηχανισμός παρακολούθησης και προσαρμογής, και κυρίως ως μηχανισμός εμπύχωσης και ενεργοποίησης της τοπικής κοινωνίας.

Η ΟΤΔ αποτιμάται ως ένας ευέλικτος, επαγγελματικός και θεσμικά ανεξάρτητος φορέας, ο οποίος επιδιώκει να αφουγκράζεται τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας, να λειτουργεί με διαφάνεια και αποτελεσματικότητα και να αναπτύσσει σχέσεις συνεργασίας τόσο με τους δημόσιους φορείς όσο και με την κοινωνία των πολιτών. Η παρούσα αξιολόγηση επιχειρεί να αποδώσει με νηφαλιότητα τόσο τα όρια όσο και τη δυναμική αυτής της προσπάθειας, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση τεκμηριωμένων συμπερασμάτων και χρήσιμων κατευθύνσεων για την επόμενη προγραμματική περίοδο.

Επιχειρείται να απαντηθούν αξιολογικά ερωτήματα όπως:

- Καλύφθηκαν οι στόχοι που είχαν τεθεί κατά τον σχεδιασμό του;
- Ποιο ήταν τελικά το όφελος της τοπικής κοινωνίας;
- Τι πήγε καλά και τι θα μπορούσε να έχει πάει καλύτερα;
- Ανταποκρίθηκε η ΟΤΔ στις απαιτήσεις σχεδιασμού και διαχείρισης του προγράμματος; Τι θα μπορούσε να βελτιωθεί στο ευρύτερο σύστημα διακυβέρνησης;

Η αξιολόγηση του Προγράμματος αναλύεται σε τρεις βασικού άξονες:

1. Την προστιθεμένη αξία του προγράμματος (κοινωνικός αντίκτυπος και τοπική κυβερνησιμότητα).
2. Την Τοπική Αναπτυξιακή Στρατηγική (μετρήσιμοι δείκτες και επιτεύξιμο αντικείμενο).
3. Το μηχανισμό ανταπόκρισης (delivery mechanism) της ΟΤΔ (διοικητική συγκρότηση, συμμετοχικότητα ιδιωτικού – δημόσιου και γενικότερα ενεργειών ενδυνάμωσης αρχών της LEADER/CLLD μεθόδου όπως πολυτομεακότητα, συνεργασία και δικτύωση).

Κεφάλαιο 3.1 ΠΡΟΣΤΙΘΕΜΕΝΗ ΑΞΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ (ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΜΟΤΗΤΑ)

Η προστιθέμενη αξία ενός αναπτυξιακού προγράμματος αποτιμάται μέσω της σύγκρισης των αποτελεσμάτων που παρήγαγε η παρέμβαση με την κατάσταση που θα επικρατούσε ελλείψει αυτής (counterfactual scenario). Στην παρούσα αξιολόγηση εξετάζονται τα αποτελέσματα που επέφερε η υλοποίηση του Προγράμματος στη Λέσβο, σε σύγκριση με την υποθετική περίπτωση μη εφαρμογής του, καθώς και ο βαθμός στον οποίο τα αποτελέσματα αυτά συνάδουν και συμβάλλουν στην επίτευξη του Αναπτυξιακού Οράματος που διατυπώθηκε κατά τον αρχικό σχεδιασμό. Η διερεύνηση της επίδρασης του Προγράμματος στη Λέσβο και της συμβολής του στην υλοποίηση του Αναπτυξιακού Οράματος προϋποθέτει την απάντηση σε ένα σύνολο σαφώς προσδιορισμένων αξιολογικών κριτηρίων, τα οποία λειτουργούν ως πλαίσιο ερμηνείας των ποσοτικών και ποιοτικών ευρημάτων της αξιολόγησης.

ΑΞΙΟΛΟΓΙΚΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ:

1. Διαφοροποίηση

Με δεδομένη την τάση για μονοκαλλιέργεια του τουρισμού στα νησιά της χώρας, κατάφερε το Πρόγραμμα να διαφοροποιήσει την τοπική οικονομία; Σε ποιο βαθμό συνέβαλε το Πρόγραμμα στην άνοδο της αλυσίδας αξίας του γάλακτος, στην ανασύνταξη της αλυσίδας αξίας της ελιάς, στην επανεκκίνηση της αλυσίδας αξίας του σταφυλιού και στην ενίσχυση του σημαντικού κλάδου της ποτοποιίας;

2. Εξωστρέφεια

Σε ποιο βαθμό το τοπικό πρόγραμμα συνέβαλε στην δημιουργία και προώθηση διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών από επιχειρήσεις της Λέσβου και στην αύξηση των εξαγωγών;

3. Ανθεκτικότητα

Με δεδομένο το διπλό πλήγμα του τουρισμού (προσφυγική κρίση, Covid) του νησιού κατά την περίοδο αναφοράς, βοήθησε το Πρόγραμμα στον εκσυγχρονισμό των υφιστάμενων τουριστικών καταλυμάτων; Πόσες κλίνες εκσυγχρονίστηκαν και πόσες καινούργιες δημιουργήθηκαν; Λαμβάνοντας υπόψιν ότι το Πρόγραμμα ρητά έθετε ως στόχο την ενίσχυση του εναλλακτικού τουρισμού και την σύνδεση του τουρισμού με την αγροδιατροφή, πόσες αντίστοιχες επενδύσεις χρηματοδοτήθηκαν;

4. Ολοκληρωμένος χαρακτήρας

Κατάφερε το Πρόγραμμα να έχει ολοκληρωμένο χαρακτήρα δημιουργώντας συμπληρωματικότητα δημόσιων και ιδιωτικών πράξεων; Ανταποκρίνονται τα δημόσια έργα στις ανάγκες του τοπικού πληθυσμού;

5. Αποκέντρωση

Κατάφερε το Πρόγραμμα να έχει διασπορά πράξεων κρατικών ενισχύσεων στην περιοχή παρέμβασης (Λέσβος) ή επικεντρώθηκε στο αστικό κέντρο (Μυτιλήνη);

6. Συνεργασίες - Συλλογικότητα

Χρηματοδότησε το Πρόγραμμα συλλόγους, συνεταιρισμούς και άλλα σχήματα συνεργατισμού;

ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΤΟ ΑΞΙΟΛΟΓΙΚΟ ΚΡΙΤΗΡΙΟ 1

«Με δεδομένη την τάση για μονοκαλλιέργεια του τουρισμού στα νησιά της χώρας, κατάφερε το Πρόγραμμα να διαφοροποιήσει την τοπική οικονομία; Σε ποιο βαθμό συνέβαλε το Πρόγραμμα στην άνοδο της αλυσίδας αξίας του γάλακτος, στην ανασύνταξη της αλυσίδας αξίας της ελιάς, στην επανεκκίνηση της αλυσίδας αξίας του σταφυλιού και στην ενίσχυση του σημαντικού κλάδου της ποτοποιίας;».

Σε επίπεδο ολοκληρωμένων πράξεων ο τουρισμός αποτελεί το 26% του συνόλου με την αντίστοιχη δημόσια δαπάνη να αποτελεί το 24,5% του συνόλου. Ακόμα και όταν εξετάζονται οι ολοκληρωμένες πράξεις νέων επιχειρήσεων, το ποσοστό των πράξεων που αφορούν τον τουρισμό είναι 25%.

Η ΟΤΔ πολύ νωρίς (βλέπε «πρόταση υποβολής τοπικού προγράμματος CLLD/LEADER, Φάκελος Α») διέγνωσε τα αδύνατα σημεία αλλά και τη δυναμική που υπάρχει στους διάφορους υποκλάδους της μεταποίησης τροφίμων. Αναγνώρισε την έντονη δυναμική της αλυσίδας αξίας του γάλακτος/γιαουρτιού/τυριού¹ και του κλάδου της ποτοποιίας, διέγνωσε έγκαιρα την ανάγκη ανασύνταξης της αλυσίδας αξίας του ελαιολάδου, με ιδιαίτερη έμφαση στην ενίσχυση της τυποποίησης και της προστιθέμενης αξίας του τελικού προϊόντος. Παράλληλα, αναγνώρισε τις αναπτυξιακές δυνατότητες και άλλων, μέχρι πρότινος λιγότερο προβεβλημένων, παραγωγικών κλάδων, όπως ο αμπελοοινικός τομέας, ο οποίος παρουσίασε σημάδια σταδιακής αναβίωσης μετά από μακρά περίοδο εγκατάλειψης, καθώς και ο κλάδος της μελισσοκομίας, με σαφή προοπτική διαφοροποίησης του πρωτογενούς εισοδήματος και ενίσχυσης της τοπικής αγροδιατροφικής ταυτότητας.

Σε επίπεδο υλοποίησης, όπως φαίνεται στον Πίνακα 9, ο υποκλάδος της μεταποίησης τροφίμων με τις περισσότερες ολοκληρωμένες πράξεις (και τις περισσότερες δαπάνες αλλά και τις περισσότερες δαπάνες ανά πράξη) είναι αυτός των τυροκομείων με 10 πράξεις που μεταφράζονται σε 26% των ολοκληρωμένων πράξεων της. Αν μελετηθεί συνολικότερα η αλυσίδα του κλάδου, τότε προστίθεται μια μονάδα συσκευασίας κρεάτων (που περιλαμβάνεται στον υποκλάδο «Άλλες δραστηριότητες» του Πίνακα 9) δύο μονάδες παραγωγής ζωοτροφών που περιλαμβάνονται στην δραστηριότητα «μεταποίηση» και ένα παντοπωλείο σε τυροκομική μονάδα που περιλαμβάνεται στην δραστηριότητα «υπηρεσίες».

Έντονη παρουσία έχουν οι υποκλάδοι «Ελαιοτριβεία/Τυποποιητήρια Ελαιολάδου» και «Αρτοποιεία/Ζαχαροπλαστεία» με 9 και 7 ολοκληρωμένες πράξεις αντίστοιχα. Ακολουθούν «Άλλες Δραστηριότητες» με 5 πράξεις όπου συγκαταλέγονται όλες οι πράξεις που δε μπορούν να ταξινομηθούν

¹ Τα νησιά του πρώην νομού Λέσβου αποτελούν τα μόνα νησιά στην Ελλάδα όπου μπορεί να παραχθεί φέτα. Ο πληθυσμός των αιγοπροβάτων της Λέσβου ξεπέρασε τα 373.00 για το έτος 2022 σε σύγκριση με τα 349.500 αιγοπρόβατα το 2012. Την ίδια περίοδο ο πληθυσμός των αιγοπροβάτων σε επίπεδο χώρας μειώθηκε από 14.493.000 σε 12.704.000. Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

σε κάποιον άλλο υποκλάδο. Ο κλάδος «Ποτοποιείες/Ζυθοποιείες/Οινοποιία» έχει 4 ολοκληρωμένες πράξεις εκ των οποίων η μία αφορά ίδρυση οινοποιίου, η μία ίδρυση ζυθοποιίας και οι δύο εκσυγχρονισμούς ποτοποιείων. Τέλος, δύο ολοκληρωμένες πράξεις αφορούν τον υποκλάδο «Μελισσοκομικά Εργαστήρια» και μία τον υποκλάδο «Μονάδες Επεξεργασίας Αλιευμάτων».

ΠΙΝΑΚΑΣ 9
Αριθμός ολοκληρωμένων πράξεων και δαπάνες ανά υποκλάδο μεταποίησης τροφίμων

Κατηγορία	Αριθμός ολοκληρωμένων πράξεων	Πληρωμές ολοκληρωμένων πράξεων (Δημόσια Δαπάνη)	Πληρωμές ολοκληρωμένων πράξεων (Συνολική Δαπάνη)	Δημόσια Δαπάνη/ πράξη
Άλλες Δραστηριότητες	5	1.229.867	1.621.959	245.973
Ποτοποιίες/Ζυθοποιίες/Οινοποιία	4	385.094	513.459	96.273
Ελαιοτριβεία/Τυποποιητήρια Ελαιολάδου	9	2.001.540	2.668.720	222.393
Αρτοποιεία/Ζαχαροπλαστεία	7	559.178	860.274	79.883
Τυροκομεία	10	2.705.862	3.607.816	270.586
Μελισσοκομικά Εργαστήρια	2	203.021	270.695	101.511
Μονάδες Επεξεργασίας Αλιευμάτων	1	207.315	243.900	207.315
Σύνολο	38	7.291.878	9.786.822	191.892

Συμπερασματικά, με ασφάλεια μπορεί να ειπωθεί ότι **Το Πρόγραμμα απέφυγε συνειδητά την παγίδα της μονοκαλλιέργειας του τουρισμού και λειτούργησε ως καταλύτης ουσιαστικής διαφοροποίησης της τοπικής οικονομίας. Στήριξε την ανοδική πορεία κρίσιμων αγροδιατροφικών αλυσίδων αξίας, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τον γαλακτοκομικό τομέα, ενώ παρενέβη στρατηγικά στον εκσυγχρονισμό των ελαιοτριβείων και στη δημιουργία νέων τυποποιητηρίων, με σαφή στόχο την αύξηση του ποσοστού του παραγόμενου ελαιολάδου που διατίθεται τυποποιημένο και την ενίσχυση της προστιθέμενης αξίας της ελαιοκομίας στο νησί.**

Παράλληλα, ενίσχυσε τον κλάδο της ποτοποιίας και συνέβαλε καθοριστικά στη δημιουργία ενός οινοποιείου, καθώς και της – μέχρι σήμερα μοναδικής– ζυθοποιίας της Λέσβου, διευρύνοντας το παραγωγικό αποτύπωμα της τοπικής μεταποίησης. Επιπλέον, το Πρόγραμμα υποστήριξε την ανάπτυξη και λιγότερο προβλεπόμενων, αλλά στρατηγικά σημαντικών, υποκλάδων της μεταποίησης τροφίμων, όπως η ίδρυση δύο μελισσοκομικών εργαστηρίων, ο εκσυγχρονισμός μονάδας επεξεργασίας και συντήρησης αλιευμάτων και ο εκσυγχρονισμός μονάδας παραγωγής σαλτσών.

Συνολικά, οι παρεμβάσεις αυτές ενίσχυσαν την ανθεκτικότητα της τοπικής οικονομίας, περιόρισαν την εξάρτηση από έναν μόνο κλάδο και συνέβαλαν στη διαμόρφωση ενός πιο ισορροπημένου και βιώσιμου αναπτυξιακού προτύπου για τη Λέσβο.

ΕΠΙΤΕΛΙΚΗ ΣΥΝΟΨΗ

1. Γενική συμβολή στη διαφοροποίηση της οικονομίας

Το CLLD/LEADER:

- κατεύθυνε πόρους σε παραγωγικούς κλάδους εκτός τουρισμού (κτηνοτροφία, ελαιοκομία, αμπελουργία, μεταποίηση, ποτοποιία),
- ενίσχυσε μικρές και οικογενειακές μονάδες που δεν θα είχαν πρόσβαση σε άλλα χρηματοδοτικά εργαλεία,
- διατήρησε και αναζωογόνησε τοπικές αλυσίδες αξίας, περιορίζοντας τη διαρροή προστιθέμενης αξίας εκτός νησιού.

Βαθμός συμβολής στη διαφοροποίηση: Υψηλός σε τοπικό επίπεδο – συμπληρωματικός σε περιφερειακό.

2. Άνοδος της αλυσίδας αξίας του γάλακτος

(Σημαντική συμβολή)

Το πρόγραμμα:

- στήριξε κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις και μικρές τυροκομικές μονάδες,
- ενίσχυσε την τοπική μεταποίηση και τη βελτίωση ποιότητας/τυποποίησης,
- συνέβαλε στη διατήρηση της παραγωγικής βάσης αιγοπροβατοτροφίας, κρίσιμης για τη Λέσβο,
- υποστήριξε προϊόντα ΠΟΠ/τοπικής ταυτότητας.

Αποτέλεσμα: μετατόπιση από την απλή πρωτογενή παραγωγή προς προστιθέμενη αξία.

Βαθμός συμβολής: Σημαντικός και διαρθρωτικός.

3. Ανασύνταξη της αλυσίδας αξίας της ελιάς

(Μέτρια έως σημαντική συμβολή)

Το CLLD/LEADER:

- ενίσχυσε ελαιοτριβεία, μονάδες τυποποίησης και μικρές μεταποιητικές παρεμβάσεις,
- προώθησε ποιοτική αναβάθμιση και τοπική τυποποίηση,
- συνέβαλε στη διατήρηση της ελαιοκαλλιέργειας σε μειονεκτικές περιοχές.

Ωστόσο:

- δεν μπορούσε να αντιμετωπίσει πλήρως διαρθρωτικά προβλήματα (γήρανση ελαιώνων, κατακερματισμός εκμεταλλεύσεων).

Βαθμός συμβολής: Μέτριος αλλά κρίσιμος για τη συγκράτηση και επανεκκίνηση της αλυσίδας.

4. Επανεκκίνηση της αλυσίδας αξίας του σταφυλιού

(Στοχευμένη αλλά περιορισμένη συμβολή)

Το πρόγραμμα:

- στήριξε μικρές οινοποιητικές ή μεταποιητικές πρωτοβουλίες,
- ενίσχυσε την τοπική ταυτότητα και ποιότητα των παραγόμενων προϊόντων,
- λειτούργησε ως πιλοτικός μηχανισμός επανενεργοποίησης ενός φθίνοντος κλάδου.

Ωστόσο:

- το μικρό μέγεθος και η περιορισμένη παραγωγική βάση του κλάδου στη Λέσβο περιόρισαν την κλίμακα επίδρασης.

Βαθμός συμβολής: Χαμηλός έως μέτριος, αλλά στρατηγικά σημαντικός.

5. Ενίσχυση του κλάδου της ποτοποιίας

(Υψηλή και εμβληματική συμβολή)

Το CLLD/LEADER:

- στήριξε αποσταγματοποιεία και μονάδες ποτοποιίας,
- ενίσχυσε εκσυγχρονισμό, πιστοποιήσεις και τυποποίηση,
- συνέδεσε την ποτοποιία με την τοπική ταυτότητα (ούζο Λέσβου),
- συνέβαλε στη διεύρυνση αγορών και στην αύξηση αναγνωρισιμότητας.

Αποτέλεσμα: ενίσχυση ενός εμβληματικού κλάδου υψηλής προστιθέμενης αξίας.

Βαθμός συμβολής: Υψηλός.

6. Αξιολογικό συμπέρασμα

Παρά την έντονη εθνική τάση μονοκαλλιέργειας του τουρισμού, το CLLD/LEADER Λέσβου κατάφερε να διαφοροποιήσει ουσιαστικά την τοπική οικονομία, ενισχύοντας κρίσιμες παραγωγικές αλυσίδες και διατηρώντας την πολυλειτουργικότητα του νησιωτικού παραγωγικού μοντέλου.

Η συμβολή του Προγράμματος:

- ήταν υψηλή στην ποτοποιία και την αλυσίδα γάλακτος,
- μέτρια αλλά κρίσιμη στην ελιά,
- στοχευμένη και αναπτυξιακά σημαντική στο σταφύλι.

Συνολικά, το CLLD/LEADER λειτούργησε ως μηχανισμός άμυνας απέναντι στη μονοκαλλιέργεια του τουρισμού και ως εργαλείο ενίσχυσης της τοπικής παραγωγικής ταυτότητας.

Απάντηση στο αξιολογικό κριτήριο 2

«Σε ποιο βαθμό το τοπικό πρόγραμμα συνέβαλε στην δημιουργία και προώθηση διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών από επιχειρήσεις της Λέσβου και στην αύξηση των εξαγωγών;»

Οι επιχειρήσεις που ασχολούνται με τις υπηρεσίες και την εστίαση είναι κατά κύριο λόγο επιχειρήσεις που εισάγουν αγαθά και υπηρεσίες χωρίς να εξάγουν, εντείνοντας το εμπορικό έλλειμα. Απευθύνονται πρωτίστως στην εσωτερική αγορά της Λέσβου¹, οι περισσότερες από αυτές αφορούν εργασία χαμηλής εξειδίκευσης και **δεν αντιμετωπίζουν ούτε τον διεθνή ανταγωνισμό ούτε τα προβλήματα της νησιωτικότητας.** Για αρκετές από αυτές η βιωσιμότητά τους εξαρτάται από τον **μόνιμο πληθυσμό του νησιού.** Ο αριθμός π.χ. των κομμωτηρίων ή των λογιστικών γραφείων εξαρτάται σχεδόν αποκλειστικά από τον αριθμό των μόνιμων κατοίκων. Εάν ένα κομμωτήριο κλείσει και υπάρχει ανάγκη από τον πληθυσμό για την δημιουργία καινούργιου, πολύ εύκολα θα «βρεθεί» κάποιος να δημιουργήσει καινούργιο. Έτσι η χρηματοδότηση ενός κομμωτηρίου ή λογιστικού γραφείου στη Μυτιλήνη δύσκολα μπορεί να υποστηριχθεί ότι έχει κάποιο αναπτυξιακό ή κοινωνικό χαρακτήρα. Ο παραπάνω συλλογισμός απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή γιατί αν και είναι αληθής για μια πόλη όπως η Μυτιλήνη, δεν είναι πάντα αληθής για τα μικρά χωριά. Αν λόγου χάρη κλείσει το μοναδικό κομμωτήριο ενός χωριού, δεν είναι δεδομένο ότι θα αντικατασταθεί από κάποιο άλλο συνεπώς το Τοπικό Πρόγραμμα εμβάθυνε στην ανάγκη ενίσχυσης των νέων ηλικιακά και τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής και του κοινωνικού ιστού. Σε αυτές τις περιπτώσεις, αν και πάλι δύσκολα μπορεί να υποστηριχθεί ότι η ενίσχυση ενός κομμωτηρίου στο χωριό έχει αναπτυξιακό χαρακτήρα, έχει σίγουρα κοινωνικό αφού συμβάλει στην προσπάθεια ανάσχεσης της ερήμωσης της υπαίθρου. Αντίστοιχα παραδείγματα υπηρεσιών μπορούν να βρεθούν και για μικρές πόλεις με τα χαρακτηριστικά της Μυτιλήνης. Τι θα γινόταν αν για παράδειγμα έκλεινε το χειμερινό σινεμά της πόλης που αποτελεί και το μοναδικό ολόκληρου του νησιού; Εύκολα καταλαβαίνει κανείς ότι σε αυτή την περίπτωση η χρηματοδότηση ενός καινούργιου σινεμά θα ήταν λογική ακόμα και αν δεν έχει με αυστηρούς όρους αναπτυξιακό χαρακτήρα.

Οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στη «μεταποίηση εκτός τροφίμων» διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο στη λειτουργία και ανθεκτικότητα της τοπικής οικονομίας, καθώς παράγουν προϊόντα τα οποία, σε περίπτωση απουσίας τους, θα έπρεπε να εισαχθούν στο νησί, επιβαρύνοντας το εμπορικό ισοζύγιο και αυξάνοντας το κόστος για τις τοπικές επιχειρήσεις και τους καταναλωτές. Αντίστοιχα, οι μεταποιητικές μονάδες τροφίμων της Λέσβου, πέραν της κάλυψης τοπικών αναγκών, διαθέτουν σαφή εξαγωγικό προσανατολισμό και σημαντικές δυνατότητες διείσδυσης σε αγορές εκτός νησιού.

¹ Για κάποιες περιπτώσεις εστίασης, ιδιαίτερα στα πιο τουριστικά σημεία, αυτό δεν ισχύει εξαιτίας των τουριστών που η πλειοψηφία τους είναι αλλοδαποί.

Οι επιχειρήσεις αυτές λειτουργούν σε ένα ιδιαίτερα απαιτητικό ανταγωνιστικό περιβάλλον, αντιμετωπίζοντας τόσο τον διεθνή ανταγωνισμό εντός της τοπικής αγοράς όσο και στις αγορές εξαγωγών, ενώ παράλληλα επιβαρύνονται δυσανάλογα από τα διαρθρωτικά μειονεκτήματα της νησιωτικότητας (μεταφορικό κόστος, μικρή κλίμακα, περιορισμένη πρόσβαση σε πρώτες ύλες και ανθρώπινο δυναμικό). Ιδιαίτερα οι πιο δυναμικές και μεγαλύτερου μεγέθους μονάδες αποτελούν σημαντικές εστίες σταθερής απασχόλησης, δημιουργώντας θέσεις εργασίας κυρίως μέσης – και σε ορισμένες περιπτώσεις υψηλής – εξειδίκευσης, συμβάλλοντας ουσιαστικά στη διατήρηση παραγωγικού ανθρώπινου δυναμικού στο νησί και στην ενίσχυση της τοπικής προστιθέμενης αξίας.

Την τελευταία δεκαετία τμήμα των επιχειρήσεων μεταποίησης τροφίμων εγκατέλειψε την εσωστρέφεια που τη χαρακτήριζε και στράφηκε προς την - ολοένα και αυξανόμενη - παραγωγή διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών και τις εξαγωγές. Ιδιαίτερα σε εδραιωμένους κλάδους του νησιού με μεγάλο όγκο παραγωγής όπως τα ποτά, το ελαιόλαδο και τα τυριά, έχει γίνει πλέον ξεκάθαρο σε όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη ότι οι αγορές εκτός νησιού αποτελούν μονόδρομο για την περαιτέρω αύξηση των πωλήσεων και την ενίσχυση όλης της αλυσίδας αξίας αυτών των κλάδων.

Στο πλαίσιο της αξιολόγησης του Προγράμματος, η Ομάδα Αξιολόγησης πραγματοποίησε στοχευμένες/ημιδομημένες συνεντεύξεις με Δικαιούχους των οποίων οι ενταγμένες επενδύσεις αφορούσαν τη μεταποίηση τροφίμων. Στόχος των συνεντεύξεων ήταν η ποιοτική αποτύπωση των επιπτώσεων του Προγράμματος σε επίπεδο επιχείρησης, η διερεύνηση της προστιθέμενης αξίας της παρέμβασης, καθώς και η κατανόηση των περιορισμών και των παραγόντων επιτυχίας κατά την υλοποίηση των πράξεων.

Στο πλαίσιο αυτό, τέθηκαν στις επιχειρήσεις τα ακόλουθα ερωτήματα:

1. Πόσες νέες ετικέτες προϊόντων δημιουργήθηκαν ως απόρροια της υλοποίησης των επενδυτικών σχεδίων;
2. Εάν εξάγουν προϊόντα, σε ποιες χώρες εξάγουν;
3. Σε περίπτωση που η επιχείρηση είναι επισκέψιμη, πόσους επισκέπτες δέχονται ανά έτος και από ποιες χώρες;

Η συγκεκριμένη μεθοδολογία επιλέχθηκε για να αξιολογηθεί η επίδραση του Προγράμματος στην εξωστρέφεια των επιχειρήσεων αλλά και στην προσπάθεια σύνδεσης του τουρισμού με τον αγροδιατροφικό τομέα. Επίσης, επιλέχθηκε για να γίνει μια προσπάθεια ποσοτικοποίησης του μοναδιαίου κόστους ανάπτυξης και εισαγωγής ενός νέου προϊόντος αγροδιατροφής στην αγορά.

Από τις 38 επιχειρήσεις που ολοκλήρωσαν την επένδυσή τους, 16 δήλωσαν πως εξάγουν¹ προϊόντα σε χώρες του εξωτερικού και άλλες 3 νεοϊδρυθείσες πως θα ξεκινήσουν πολύ σύντομα. Αυτό σημαίνει ότι **50% των επιχειρήσεων μεταποίησης αγροδιατροφικών προϊόντων που χρηματοδοτήθηκαν από το Πρόγραμμα, είτε εξάγουν ήδη είτε θα ξεκινήσουν άμεσα. 23 επιχειρήσεις δήλωσαν πως η επένδυσή τους είχε ως αποτέλεσμα το λανσάρισμα νέων προϊόντων στην αγορά, συνολικά 100 νέα προϊόντα. Εάν συνυπολογιστούν και οι νέες/βελτιωμένες συσκευασίες προϊόντων, τότε ο αριθμός αυξάνεται σε 28 επιχειρήσεις με 174 νέα προϊόντα και συσκευασίες.**

Οι ανωτέρω ενέργειες και παρεμβάσεις οφείλουν να αξιολογούνται υπό το πρίσμα της χωρικής διάστασης της περιοχής παρέμβασης. Η Λέσβος αποτελεί νησιωτική περιοχή του Αιγαίου, με έντονα και διαχρονικά χαρακτηριστικά νησιωτικότητας, τα οποία επηρεάζουν καθοριστικά την οικονομική δραστηριότητα και την αποτελεσματικότητα των αναπτυξιακών παρεμβάσεων. Ενδεικτικά, οι περιορισμοί και οι δυσλειτουργίες στις μετακινήσεις προσώπων και αγαθών, η έντονη εποχικότητα της οικονομικής δραστηριότητας, το αυξημένο κόστος logistics και διακίνησης, καθώς και η συνολική επιβάρυνση του παραγωγικού κόστους, συνιστούν δομικούς παράγοντες που μειώνουν την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων και εντείνουν τις αναπτυξιακές ανισότητες σε σχέση με ηπειρωτικές περιοχές.

Υπό το πρίσμα αυτό, η συνεισφορά του Προγράμματος δεν πρέπει να αποτιμάται αποκλειστικά με όρους απορρόφησης ή αριθμού πράξεων, αλλά κυρίως με βάση τον βαθμό στον οποίο κατάφερε να αντισταθμίσει τα μειονεκτήματα της νησιωτικότητας, να ενισχύσει την ανθεκτικότητα της τοπικής οικονομίας και να δημιουργήσει συνθήκες βιώσιμης παραγωγικής δραστηριότητας σε ένα ιδιαίτερα απαιτητικό χωρικό περιβάλλον.

Εμβαθύνοντας περισσότερο στα δεδομένα προκύπτουν κάποια επιπρόσθετα στοιχεία. Πρώτο και αναμενόμενο, **τα εργαστήρια ζαχαροπλαστικής και τα αρτοποιεία είναι ο υποκλάδος μεταποίησης τροφίμων με το μικρότερο ποσοστό εξαγωγών αφού μόνο μία από επτά επιχειρήσεις είναι εξαγωγική. Δεύτερον, οι συνεταιρισμοί του νησιού δεν φαίνεται**

¹ Οι χώρες στις οποίες εξάγουν είναι οι εξής 29: Κύπρος, Βουλγαρία, Ρουμανία, Πολωνία, Λιθουανία, Τσεχία, Σλοβενία, Αυστρία, Ελβετία, Γερμανία, Ηνωμένο Βασίλειο Βέλγιο, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Γαλλία, Ιταλία, Δανία, Νορβηγία, Φινλανδία, Καναδάς, ΗΠΑ, Κίνα, Ταϊβάν, Νότια Κορέα, Ιαπωνία, Ιράκ, Ισραήλ, Νότια Αφρική, Αυστραλία.

να έχουν ξεφύγει από το χαμηλό επίπεδο εταιρικής διακυβέρνησης και την εσωστρέφεια που τους χαρακτήριζε τα προηγούμενα χρόνια.

Σε σύνολο οχτώ συνεταιρισμών που χρηματοδοτήθηκαν για επενδύσεις στην μεταποίηση τροφίμων μόνο ένας εξάγει στο εξωτερικό. Από τους τρεις ελαιουργικούς συνεταιρισμούς που χρηματοδοτήθηκαν για δημιουργία τυποποιητηρίου ελαιολάδου, ένας προχώρησε σε δημιουργία ετικέτας χωρίς ακόμα να έχει κάποιο πλάνο τοποθέτησης του προϊόντος στην αγορά.

Τα επενδυτικά σχέδια των επιχειρήσεων μεταποίησης αγροδιατροφικών προϊόντων συνήθως περιλαμβάνουν παραγωγικό εξοπλισμό, κτιριακές δαπάνες, υπηρεσίες κ.λπ. Σχεδόν ποτέ δεν αφορούν αποκλειστικά τις δαπάνες για τη δημιουργία νέων προϊόντων. Επίσης, στις πολύ μικρές και μικρές επιχειρήσεις σπάνια πραγματοποιείται ακριβής εσωτερική λογιστική ανάλυση για τις δαπάνες που αφορούν την ανάπτυξη νέων προϊόντων. Συνεπώς είναι εξαιρετικά δύσκολο να γίνει μια ακριβής αποτύπωση του κόστους ανά νέο/βελτιωμένο προϊόν.

Αποτελεσματικότητα και Αποδοτικότητα των Παρεμβάσεων (Value for Money)

Η αποδοτικότητα ενός αναπτυξιακού προγράμματος αξιολογείται από τη σχέση μεταξύ των πόρων που κινητοποιεί και των αποτελεσμάτων που επιτυγχάνει, ιδίως όταν οι παρεμβάσεις υλοποιούνται σε περιοχές με έντονους διαρθρωτικούς περιορισμούς, όπως η νησιωτικότητα. Στο πλαίσιο αυτό, η αξιολόγηση του CLLD/LEADER Λέσβου εστιάζει όχι μόνο στον αριθμό των ολοκληρωμένων πράξεων, αλλά κυρίως στη δυνατότητα του Προγράμματος να μετατρέψει περιορισμένους δημόσιους πόρους σε μετρήσιμη και διατηρήσιμη αναπτυξιακή αξία.

Λαμβάνοντας υπόψη τα χαρακτηριστικά της περιοχής παρέμβασης — αυξημένο κόστος παραγωγής, επιβάρυνση μεταφορών και logistics, εποχικότητα, μικρή κλίμακα επιχειρήσεων — τίθεται ένα κρίσιμο αξιολογικό ερώτημα: ποιο είναι το μοναδιαίο κόστος παραγωγής απτών αναπτυξιακών αποτελεσμάτων; Η ανάλυση των στοιχείων δείχνει ότι, κατά μέσο όρο, για τη δημιουργία ενός νέου ή ουσιαστικά βελτιωμένου αγροδιατροφικού προϊόντος απαιτήθηκε δημόσια δαπάνη ύψους €30.900 και συνολική (δημόσια και ιδιωτική) δαπάνη €41.900.

Το εύρημα αυτό αναδεικνύει υψηλό επίπεδο αποδοτικότητας (value for money), ιδίως εάν συνεκτιμηθεί ότι τα προϊόντα αυτά εντάσσονται σε αγορές με έντονο ανταγωνισμό, διαθέτουν εξαγωγικό προσανατολισμό και παράγονται σε συνθήκες αυξημένων λειτουργικών και μεταφορικών επιβαρύνσεων. Με σχετικά χαμηλό μοναδιαίο κόστος δημόσιας ενίσχυσης, το Πρόγραμμα κατάφερε να ενεργοποιήσει επενδύσεις που οδηγούν σε διαφοροποίηση προϊόντων, αύξηση προστιθέμενης αξίας και ενίσχυση της τοπικής αγροδιατροφικής αλυσίδας.

Συνεπώς, το CLLD/LEADER Λέσβου δεν λειτούργησε απλώς ως μηχανισμός απορρόφησης πόρων, αλλά ως στοχευμένο εργαλείο μεγιστοποίησης της αναπτυξιακής απόδοσης ανά ευρώ δημόσιας δαπάνης, επιβεβαιώνοντας ότι παρεμβάσεις μικρής κλίμακας, όταν είναι καλά σχεδιασμένες και τοπικά προσαρμοσμένες, μπορούν να επιτύχουν δυσανάλογα υψηλό αναπτυξιακό αποτέλεσμα..

Η ΣΥΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΩΣ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Αν, αποκλειστικά για λόγους αξιολογικής ανάλυσης και στρατηγικής διερεύνησης —και με πλήρη επίγνωση των περιορισμών που απορρέουν από το εύρος και τη διαθεσιμότητα των διαθέσιμων στοιχείων του Τοπικού Προγράμματος στη συγκεκριμένη χρονική συγκυρία— θεωρηθεί ότι το εν λόγω ποσό μπορεί να προσεγγίσει το μοναδιαίο κόστος ανάπτυξης ενός νέου ή ουσιαστικά βελτιωμένου προϊόντος, τότε ανακύπτει ένα κρίσιμο συγκριτικό ερώτημα.

Συγκεκριμένα, για να αξιολογηθεί κατά πόσο το κόστος δημιουργίας ενός νέου ή βελτιωμένου αγροδιατροφικού προϊόντος στη Λέσβο είναι ανταγωνιστικό σε σχέση με άλλες γεωγραφικές περιοχές, απαιτείται η ύπαρξη συγκρίσιμων δεδομένων αναφοράς. Τέτοια δεδομένα θα μπορούσαν να αφορούν αντίστοιχα τοπικά ή περιφερειακά προγράμματα (π.χ. CLLD/ LEADER άλλων νησιωτικών ή ορεινών περιοχών), εθνικά χρηματοδοτικά εργαλεία (όπως το ΕΠΑνΕΚ ή ο Αναπτυξιακός Νόμος), καθώς και μέσους όρους μοναδιαίου κόστους παρεμβάσεων καινοτομίας και προϊόντικής ανάπτυξης σε παρόμοια χωρικά και παραγωγικά περιβάλλοντα.

Η απουσία τέτοιων συγκριτικών στοιχείων δεν αναιρεί τη σημασία του ευρήματος, αλλά περιορίζει τη δυνατότητα εξαγωγής απόλυτων συμπερασμάτων ως προς τη σχετική ανταγωνιστικότητα του κόστους. Αντιθέτως, αναδεικνύει την ανάγκη για συστηματικότερη συλλογή και τυποποίηση δεδομένων αποτελεσματικότητας (benchmarking) σε επίπεδο προγραμμάτων, ώστε η αξιολόγηση να μετατοπιστεί από τη διαπιστωτική καταγραφή προς μια τεκμηριωμένη συγκριτική ανάλυση προστιθέμενης αξίας:

1. Μοναδιαίο κόστος ανά προϊόν σε άλλες περιοχές:

- Το μέσο κόστος στη Λέσβο είναι 41.900 € συνολικά και 30.900 € δημόσια δαπάνη.
- Αν σε άλλες περιφέρειες το συνολικό κόστος ανά προϊόν είναι υψηλότερο, τότε η Λέσβος θεωρείται πιο **ανταγωνιστική** από άποψη οικονομικής αποδοτικότητας.
- Αν είναι χαμηλότερο, τότε η Λέσβος είναι **λιγότερο** ανταγωνιστική.

2. Τοπικές συνθήκες παραγωγής:

- Η Λέσβος έχει ισχυρή παράδοση σε ορισμένα αγροδιατροφικά προϊόντα (π.χ. ελαιόλαδο, τυριά, ούζο).
- Αυτό μπορεί να μειώνει το κόστος ανάπτυξης νέων ή βελτιωμένων προϊόντων λόγω υπάρχουσας υποδομής, γνώσης και δικτύων διανομής → πιο ανταγωνιστική σε σχέση με περιοχές που ξεκινούν από το μηδέν.

3. Κίνητρα και Προγράμματα:

- Περιφέρειες με ειδικά προγράμματα στήριξης ή ενίσχυσης αγροδιατροφικών καινοτομιών μπορεί να έχουν χαμηλότερο κόστος για τον ίδιο τύπο προϊόντων.
- Η Λέσβος, αν συμμετέχει σε τέτοια προγράμματα, μπορεί να απολαμβάνει πλεονέκτημα σε σχέση με περιοχές που δεν έχουν τέτοια στήριξη.

Συμπέρασμα:

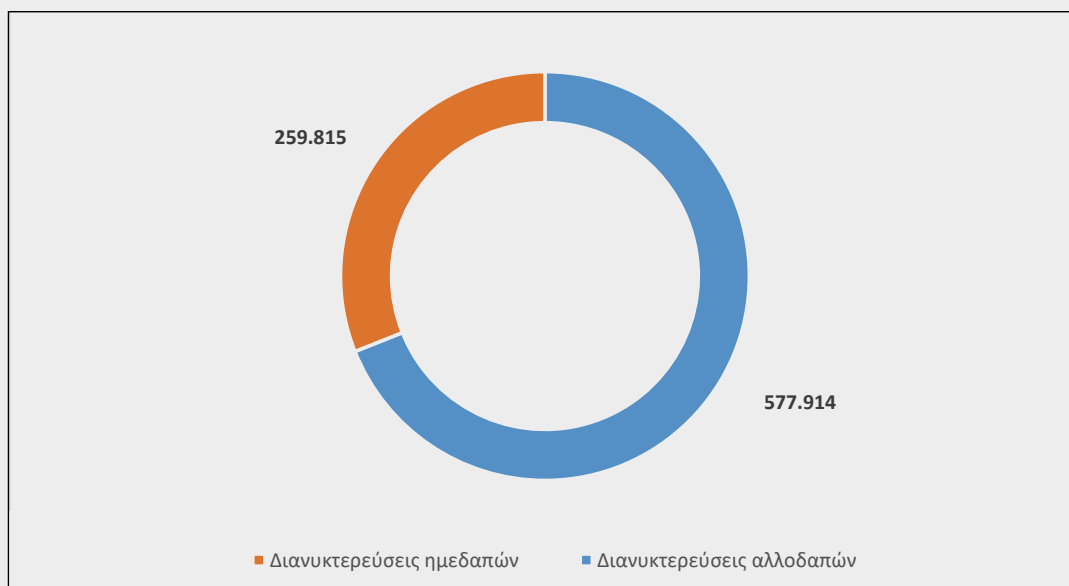
- Αν συγκριτικά με άλλες περιοχές οι αριθμοί των 41.900 € συνολικού κόστους και 30.900 € δημόσιας δαπάνης είναι **χαμηλότεροι ή αντίστοιχοι**, τότε η Λέσβος είναι **ανταγωνιστική**.
- Επιπλέον, η παράδοση και η ειδικότητα των προϊόντων της Λέσβου ενισχύουν την **προστιθέμενη αξία**, άρα μπορεί να θεωρηθεί ότι προσφέρει καλύτερες προϋποθέσεις για ανάπτυξη προϊόντων σε σχέση με άλλες περιοχές.

Οι επιχειρήσεις του τουριστικού κλάδου στη Λέσβο μπορεί να θεωρηθούν ότι έχουν εξαγωγικό χαρακτήρα καθώς η πλειοψηφία των τουριστών και του αριθμού διανυκτερεύσεων προέρχεται από άλλες χώρες, όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 25. Το γεγονός ότι ο τουρισμός έχει εξαγωγικό χαρακτήρα δε σημαίνει ότι πρέπει να έχει την ίδια προτεραιότητα στην άσκηση δημόσιας πολιτικής με άλλες παραγωγικές δραστηριότητες όπως π.χ. η πρωτογενής παραγωγή και η μεταποίηση. Ο τουρισμός (μαζί με την εστίαση που σε τουριστικά μέρη αποτελεί συμπληρωματική του δραστηριότητα) είναι μια εξ' ορισμού δραστηριότητα χαμηλής παραγωγικότητας και σε περιοχές που είναι ιδιαίτερα έντονος συνδέεται με φαινόμενα περιβαλλοντικής και πολιτιστικής υποβάθμισης καθώς και με πολύ υψηλό κόστος ζωής για τους ντόπιους κατοίκους¹. Η Λέσβος αν και για την ώρα δεν αντιμετωπίζει μονοκαλλιέργεια τουρισμού, αρχίζουν και φαίνονται σημάδια ιδιαίτερα γρήγορης ανάπτυξης του που σε περιπτώσεις έχουν ως αποτέλεσμα τη σύγκρουση με άλλες παραγωγικές δραστηριότητες.

¹ Βλέπε Nikiforos, M., Missos, V., Pierros, C., & Rodousakis, N. (2025). The café economy: Structural transformation in Greece in the wake of austerity and "reforms" (GreeSE Paper No. 212). Hellenic Observatory, London School of Economics and Political Science.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 25

Αριθμός διανυκτερεύσεων αλλοδαπών και ημεδαπών τουριστών σε ξενοδοχεία και ενοικιαζόμενα δωμάτια για το έτος 2023. Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Ιδία επεξεργασία.

Η χώρα διαχρονικά παρουσιάζει έντονο εμπορικό έλλειμα¹. Έχουν γραφτεί διάφορες εκθέσεις από διακεκριμένους οικονομολόγους² και επίσημα όλες οι ελληνικές κυβερνήσεις από την οικονομική κρίση και μετά υιοθετούν την αναγκαιότητα μείωσής του. Αν και το εμπορικό έλλειμα μειώθηκε σημαντικά κατά την περίοδο της κρίσης, διογκώθηκε απότομα³ μετά τον Covid19. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, **είναι ενθαρρυντικό το γεγονός ότι 89 σε σύνολο 153 ολοκληρωμένων πράξεων αφορούν δραστηριότητες παραγωγής διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών. Αυτό αντιστοιχεί σε ένα ποσοστό της τάξης του 58% επί των ολοκληρωμένων πράξεων⁴, ενώ σε επίπεδο δημόσιας δαπάνης οι 89 πράξεις καταλαμβάνουν το 78% της δημόσιας δαπάνης κρατικών ενισχύσεων του Προγράμματος. Στο σύνολο του Προγράμματος, οι ολοκληρωμένες πράξεις που αφορούν τη μεταποίηση κάθε είδους είναι το 32% του συνόλου με τη δημόσια δαπάνη τους να αποτελεί το 54,2% του συνόλου.**

¹ Βλέπε ετήσια στοιχεία ισοζυγίου αγαθών της Τράπεζα της Ελλάδος.

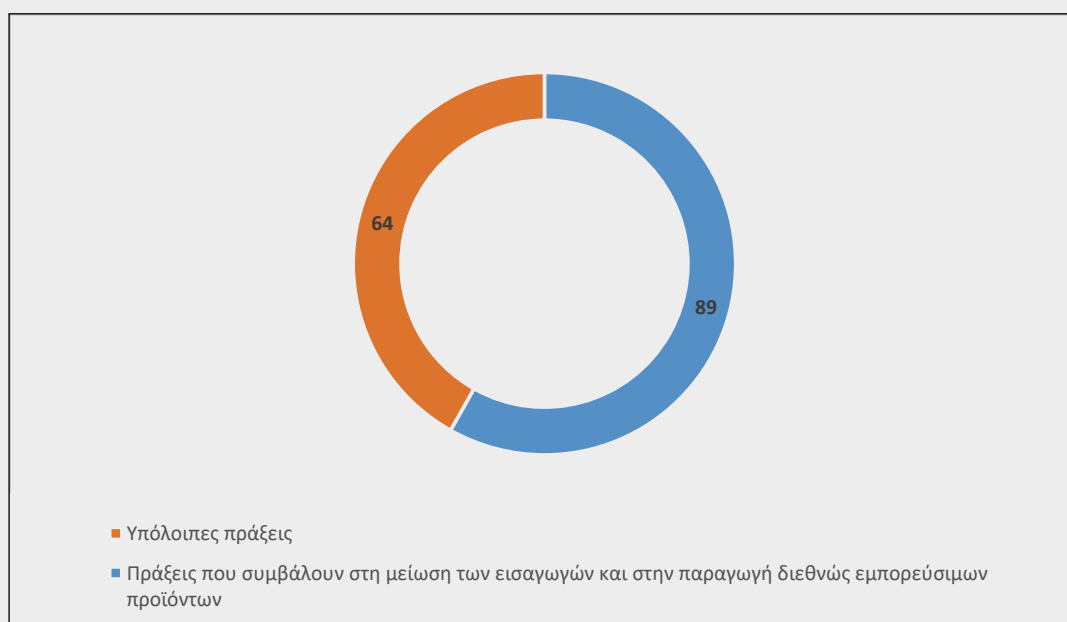
² Βλέπε π.χ. έκθεση επιτροπής Πισσαρίδη το Νοέμβριο του 2020 και Alogoskoufis, George (2023) The twin deficits, monetary instability and debt crises in the history of modern Greece. GreeSE papers: Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe (189). Hellenic Observatory, European Institute.

³ Βλέπε ετήσια στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ με τίτλο «Ελλάς, εμπορικό ισοζύγιο».

⁴ Αυτές οι 88 πράξεις είναι και εκείνες οι πράξεις του Προγράμματος που συμβάλουν στην Στρατηγική Έρευνας και Τεχνολογίας για την Έξυπνη Εξειδίκευση (RIS3) της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 26

Κατηγοριοποίηση ολοκληρωμένων πράξεων ανάλογα με το αν συμβάλλουν στη μείωση του εμπορικού ελλείματος

ΕΠΙΤΕΛΙΚΗ ΣΥΝΟΨΗ

Αξιολόγηση Συμβολής του Τοπικού Προγράμματος CLLD/LEADER Λέσβου στη δημιουργία διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών και στην αύξηση των εξαγωγών.

Το Τοπικό Πρόγραμμα **CLLD/LEADER Λέσβου** συνέβαλε σε **μέτριο αλλά ουσιαστικό βαθμό** στη δημιουργία και προώθηση διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών, λειτουργώντας κυρίως ως **καταλύτης ποιοτικής αναβάθμισης, τυποποίησης και πιστοποίησης** τοπικών προϊόντων. Η άμεση επίδρασή του στις εξαγωγές ήταν **έμμεση και συμπληρωματική**, ενώ η στρατηγική του συμβολή εντοπίζεται στη **δημιουργία των προϋποθέσεων εξωστρέφειας** για επιχειρήσεις της Λέσβου.

1. Δημιουργία διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών

Το CLLD/LEADER:

- ενίσχυσε επενδύσεις σε **μεταποίηση, τυποποίηση, συσκευασία και ποιοτικό έλεγχο**,
- υποστήριξε την απόκτηση **πιστοποιήσεων ποιότητας και προέλευσης** (ΠΟΠ, ΠΓΕ, ISO, HACCP),
- αναβάθμισε τη **συμμόρφωση προϊόντων με διεθνείς προδιαγραφές**,
- συνέβαλε στη μετάβαση από χύμα προϊόντα σε **επώνυμα, αναγνωρίσιμα αγαθά**.

Αποτέλεσμα: ενίσχυση της εξαγωγικής ετοιμότητας επιχειρήσεων, κυρίως σε:

- ποτοποιία (ούζο Λέσβου),
- τυροκομικά και γαλακτοκομικά προϊόντα,
- ελαιόλαδο και παράγωγα,
- επιλεγμένα προϊόντα οίνου, μελισσοκομίας και μεταποίησης αγροτικών προϊόντων.

Βαθμός συμβολής: Μέτριος προς υψηλός ως προς την ποιότητα και εμπορευσιμότητα των προϊόντων.

2. Συμβολή στην αύξηση των εξαγωγών

Η επίδραση του προγράμματος στις εξαγωγές:

- **δεν ήταν άμεσα μετρήσιμη σε όγκους**, λόγω του μικρού μεγέθους των επιχειρήσεων και του προϋπολογισμού του προγράμματος,
- ήταν **έμμεση**, μέσω:
 - εκσυγχρονισμού παραγωγικών μονάδων,
 - βελτίωσης branding και συσκευασίας,
 - ενίσχυσης ανταγωνιστικότητας και συνέπειας παραγωγής.

Το CLLD/LEADER:

- **δεν υποκαθιστά** εξαγωγικά προγράμματα (π.χ. δράσεις διεθνούς προώθησης),
- αλλά **προετοιμάζει τις επιχειρήσεις** να συμμετέχουν αποτελεσματικά σε αυτά.

Βαθμός συμβολής στην αύξηση εξαγωγών: Χαμηλός έως μέτριος άμεσος – υψηλός έμμεσος.

3. Στρατηγικός ρόλος στο εξαγωγικό οικοσύστημα

Το Πρόγραμμα:

- ενίσχυσε **τοπικές αλυσίδες αξίας με εξαγωγίμο προσανατολισμό**,
- συγκράτησε και ενίσχυσε **παραγωγική δυναμικότητα στο νησί**,
- βελτίωσε την **επιχειρησιακή ωριμότητα** μικρών μονάδων,
- δημιούργησε κρίσιμη μάζα ποιοτικών προϊόντων με ενιαία ταυτότητα προέλευσης («Λέσβος»).

Αυτό συνιστά **δομική συμβολή** στη μακροπρόθεσμη εξωστρέφεια.

4. Περιορισμοί που επηρέασαν το βαθμό συμβολής

- μικρό μέγεθος και κατακερματισμός επιχειρήσεων,
- υψηλό μεταφορικό κόστος (νησιωτικότητα),
- περιορισμένοι πόροι του CLLD/LEADER,
- απουσία άμεσων δράσεων διεθνούς εμπορικής προώθησης.

5. Αξιολογητικό Συμπέρασμα

Το Τοπικό Πρόγραμμα CLLD/LEADER Λέσβου δεν λειτούργησε ως πρόγραμμα αύξησης εξαγωγών, αλλά ως πρόγραμμα δημιουργίας εξαγωγίμων προϊόντων και επιχειρήσεων. Η συμβολή του στην αύξηση των εξαγωγών ήταν έμμεση, αλλά στρατηγικά καθοριστική, καθώς χωρίς την αναβάθμιση ποιότητας, τυποποίησης και πιστοποίησης που παρείχε, η διεθνής εμπορευσιμότητα πολλών τοπικών προϊόντων δεν θα ήταν εφικτή.

Συνολικός βαθμός συμβολής: Μέτριος, με υψηλή προστιθέμενη αξία και μακροπρόθεσμο αποτύπωμα.

Απάντηση στο αξιολογικό κριτήριο 3

«Με δεδομένο το διπλό πλήγμα του τουρισμού (προσφυγική κρίση και Covid) του νησιού κατά την περίοδο αναφοράς, βοήθησε το Πρόγραμμα στον εκσυγχρονισμό των υφιστάμενων τουριστικών καταλυμάτων; Πόσες κλίνες εκσυγχρονίστηκαν και πόσες καινούργιες δημιουργήθηκαν; Λαμβάνοντας υπόψιν ότι το Πρόγραμμα ρητά έθετε ως στόχο την ενίσχυση του εναλλακτικού τουρισμού και την σύνδεση του τουρισμού με την αγροδιατροφή, πόσες αντίστοιχες επενδύσεις χρηματοδοτήθηκαν;».

Συνολικά υλοποιήθηκαν 40 αμιγώς τουριστικές πράξεις. Από αυτές 36 αφορούν τουριστικά καταλύματα με 28 εκσυγχρονισμούς και 8 ιδρύσεις. Οι υπόλοιπες 4 πράξεις σχετίζονται με τον αθλητικό τουρισμό/τουρισμό περιπέτειας και έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς συμβάλλουν στην βελτίωση και στην διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος του νησιού. Αυτές είναι:

- μία ίδρυση και έναν εκσυγχρονισμό καταδυτικών κέντρων
- μία ίδρυση επιχείρησης ενοικίασης λεμβών
- μία ίδρυση επιχείρησης ενοικίασης ποδηλάτων

Οι 28 εκσυγχρονισμοί τουριστικών καταλυμάτων αφορούν 4 ξενοδοχεία, 21 ενοικιαζόμενα επιπλωμένα δωμάτια - διαμερίσματα (ΕΕΔΔ) και 3 τουριστικές επιπλωμένες κατοικίες (ΤΕΚ) με συνολική δυναμικότητα 615 κλίνες. Οι 8 ιδρύσεις αφορούν 4 ΕΕΔΔ και 4 ΤΕΚ με συνολική δυναμικότητα 127 κλίνες.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η εξέταση του μοναδιαίου κόστους των νέων και των ανακαινισμένων κλινών. Για τους εκσυγχρονισμούς το κόστος ανά κλίνη για τα ξενοδοχεία ανέρχεται σε €2.653, για τα ΕΕΔΔ σε €5.295, για τις ΤΕΚ σε €5.119 με το μοναδιαίο κόστος εκσυγχρονισμένης κλίνης ανεξαρτήτως είδους τουριστικού καταλύματος να διαμορφώνεται στα €4.682. Σχετικά με τις νέες κλίνες, το κόστος ανά κλίνη ανέρχεται σε €20.509 για τα ΕΕΔΔ, σε €32.557 για τις ΤΕΚ με το μοναδιαίο κόστος νέας κλίνης ανεξαρτήτως είδους τουριστικού καταλύματος να διαμορφώνεται στα €24.287.

Στον Αναπτυξιακό Νόμο, στο καθεστώς «Ενίσχυση Τουριστικών Επενδύσεων» χρησιμοποιούνται πρότυπα κόστη¹ με στόχο την αντικειμενικότερη αξιολόγηση των υποβληθέντων επενδυτικών σχεδίων. Το κόστος αναλύεται ανά κλίνη και ως προς τις ιδρύσεις τίθεται ως εξής: €51.000/κλίνη για ένα ξενοδοχείο δυναμικότητας 1-100 κλινών και 3 αστέρων και €39.000 για τα επιπλωμένα μονόχωρα διαμερίσματα (τύπου Bungalows). Με βάση τα πρότυπα κόστη, το κόστος ίδρυσης ανά κλίνη που παρατηρείται στο Πρόγραμμα θεωρείται χαμηλό. Ιδιαίτερα χαμηλό είναι και το κόστος εκσυγχρονισμού/κλίνης του Προγράμματος, στοιχείο που μπορεί να εξηγηθεί και από το γεγονός ότι οι εκσυγχρονισμοί στην πλειοψηφία τους δεν αφορούσαν ριζικές ανακαινίσεις.

¹ Το πρότυπα κόστη δίνονται στην σελίδα της Γενικής Γραμματείας Ιδιωτικών Επενδύσεων του Υπουργείου Ανάπτυξης <https://ependyseis.mindev.gov.gr/el/idiotikes/ypostiriktiko-yliko/anaptiksiakos>.

ΠΙΝΑΚΑΣ 10

Ολοκληρωμένες πράξεις που χρηματοδοτήθηκαν από το Πρόγραμμα και σχετίζονται με τα τουριστικά καταλύματα

Τύπος επένδυσης	Ξενοδοχεία	ΕΕΔΔ	ΤΕΚ	Συνολικός αριθμός κλινών
Εκσυγχρονισμοί	4	21	3	615
Ιδρύσεις	0	4	4	127

Εκτός από τις αμιγώς τουριστικές πράξεις, έξι επενδύσεις σχετίζονται με την ενίσχυση του γαστρονομικού/αγροτικού τουρισμού που συνδέουν τον τουρισμό με την αγροδιατροφική αλυσίδα του νησιού. Αφορούν πέντε πράξεις της μεταποίησης αγροδιατροφής και μία των υπηρεσιών και είναι οι εξής:

1. Ο εκσυγχρονισμός υφιστάμενου ελαιοτριβείου με στόχο να γίνει επισκέψιμο
2. Η ίδρυση επισκέψιμου οινοποιείου
3. Η ίδρυση επισκέψιμου ζυθοποιείου
4. Η ίδρυση επισκέψιμου μελισσοκομικού εργαστηρίου
5. Ο εκσυγχρονισμός υφιστάμενου μελισσοκομικού εργαστηρίου με στόχο να γίνει επισκέψιμο
6. Ίδρυση παραδοσιακού παντοπωλείου σε τυροκομική μονάδα με έμφαση στην προσέλκυση επισκεπτών

Οι επενδύσεις αυτές στη Λέσβο έχουν μεγάλη σημασία καθώς συνδυάζουν παραγωγή τοπικών αγροδιατροφικών προϊόντων με τουριστική αξιοποίηση. Ο εκσυγχρονισμός ελαιοτριβείων και μελισσοκομικών εργαστηρίων, καθώς και η ίδρυση επισκέψιμων οινοποιείων και ζυθοποιείων, επιτρέπουν στους επισκέπτες να γνωρίσουν τη διαδικασία παραγωγής και την τοπική παράδοση, ενισχύοντας την αγροτουριστική εμπειρία. Παράλληλα, η δημιουργία παραδοσιακού παντοπωλείου σε τυροκομική μονάδα ενισχύει την προβολή και πώληση των τοπικών προϊόντων, συμβάλλοντας στην οικονομική ανάπτυξη του νησιού, τη διατήρηση της παράδοσης και τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Αυτές οι επενδύσεις καθιστούν τη Λέσβο πιο ελκυστικό προορισμό για τους επισκέπτες, ενώ ταυτόχρονα στηρίζουν τους τοπικούς παραγωγούς.

Οι επενδύσεις αυτές παρέχουν πολλαπλασιαστικά οφέλη και μπορούν να λειτουργήσουν ως πιλότοι για άλλες πρωτοβουλίες.

- **Πολλαπλασιαστικά οφέλη:** Η ενσωμάτωση παραγωγής και επισκεψιμότητας δημιουργεί **αύξηση της τοπικής κατανάλωσης και προβολής προϊόντων**, ενισχύει τον αγροτουρισμό, προσελκύει επισκέπτες και επενδύσεις, και συμβάλλει στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Τα οφέλη επεκτείνονται πέρα από την αρχική επένδυση, καθώς ενισχύεται η τοπική οικονομία συνολικά.
- **Λειτουργία ως πιλότοι:** Τα επισκέψιμα ελαιοτριβεία, οινοποιεία και ζυθοποιεία μπορούν να αποτελέσουν **μοντέλα επιτυχημένης συνδυασμένης παραγωγής και τουρισμού** για άλλες επιχειρήσεις της Λέσβου ή άλλων νησιών, παρέχοντας έμπνευση και πρακτικά παραδείγματα υλοποίησης.

Με λίγα λόγια, **δεν περιορίζονται στο άμεσο όφελος της κάθε μονάδας**, αλλά επηρεάζουν θετικά ολόκληρη την τοπική οικονομία και μπορούν να δώσουν το έναυσμα για ανάλογες δράσεις σε όλη τη περιοχή παρέμβασης.

Η ομάδα αξιολόγησης προχώρησε σε συνέντευξη με τις έξι επιχειρήσεις και τα αποτελέσματα κρίνονται ως εντυπωσιακά. **Συνολικά οι προαναφερθείσες επιχειρήσεις μόνο για το 2025 δέχθηκαν περίπου 5.000 επισκέπτες με όλες να αναμένουν αύξηση επισκεψιμότητας τα επόμενα χρόνια.** Σημαντικό στοιχείο που δείχνει και την προοπτική ακόμα μεγαλύτερης αύξησης της επισκεψιμότητας είναι ότι δύο από τις επενδύσεις ολοκληρώθηκαν αφού τέλειωσε το καλοκαίρι του 2025, οπότε η πραγματική δυναμική τους θα φανεί από το επόμενο έτος. Μία από τις επιχειρήσεις που καταγράφει τις εθνικότητες των επισκεπτών της δήλωσε ότι μέσα σε ένα έτος την επισκέφθηκαν άνθρωποι από 29 διαφορετικές χώρες. Άλλη επιχείρηση δήλωσε ότι έκλεισε συμφωνία εξαγωγών με τουρίστα από χώρα του εξωτερικού που τυχαία επισκέφτηκε την επιχείρηση και όταν επέστρεψε στη χώρα του επικοινωνήσε μαζί τους για να δείξει ενδιαφέρον.

Συμπερασματικά, το πρόγραμμα συνέβαλε τόσο στον εκσυγχρονισμό των υφιστάμενων τουριστικών καταλυμάτων όσο και στην ενίσχυση του εναλλακτικού τουρισμού και την σύνδεση του τουρισμού με την αγροδιατροφή.

ΕΠΙΤΕΛΙΚΗ ΣΥΝΟΨΗ

Το Τοπικό Πρόγραμμα **CLLD/LEADER Λέσβου** συνέβαλε στην **ενίσχυση και εκσυγχρονισμό του τουριστικού τομέα**, ειδικά σε μια περίοδο διπλού πλήγματος λόγω της **προσφυγικής κρίσης** και της **πανδημίας Covid-19**.

Συμβολή στον εκσυγχρονισμό καταλυμάτων:

- Το Πρόγραμμα υποστήριξε **εκσυγχρονισμό υφιστάμενων τουριστικών καταλυμάτων**, βελτιώνοντας υποδομές, ποιότητα υπηρεσιών και συμμόρφωση με πρότυπα ασφάλειας και βιωσιμότητας.
- Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία:
 - Κλίνες εκσυγχρονισμένες: [615]
 - Νέες κλίνες δημιουργημένες: [127]

Ενίσχυση εναλλακτικού τουρισμού και σύνδεσης με αγροδιατροφή:

- Το Πρόγραμμα χρηματοδότησε **εξειδικευμένες επενδύσεις σε καταλύματα, αγροτουριστικές μονάδες και τουριστικές υπηρεσίες συνδεδεμένες με τοπικά προϊόντα**, προωθώντας τον στόχο της διαφοροποίησης και της σύνδεσης του τουρισμού με την τοπική οικονομία.
- **Αριθμός αντίστοιχων επενδύσεων:** [40]

Αξιολογικό Συμπέρασμα:

Το **CLLD/LEADER Λέσβου** **συνέβαλε στην ανθεκτικότητα και αναβάθμιση του τουριστικού τομέα**, τη ποιοτική βελτίωση του παρεχόμενου τουριστικού προϊόντος, με έμφαση στον **εναλλακτικό τουρισμό** και τη **σύνδεση με την αγροδιατροφή**, περιορίζοντας την εξάρτηση από τη μαζική τουριστική κίνηση και ενισχύοντας τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις του νησιού.

Βαθμός συμβολής: Μέτριος έως υψηλός στον εκσυγχρονισμό καταλυμάτων και υψηλός στην προώθηση εναλλακτικού τουρισμού και αγροτουριστικών δράσεων, την σύνδεση του τουρισμού με την αγροδιατροφή και τη δημιουργία αλυσίδων αξίας.

Απάντηση στο αξιολογικό κριτήριο 4

«Κατάφερε το Πρόγραμμα να έχει ολοκληρωμένο χαρακτήρα δημιουργώντας συμπληρωματικότητα δημόσιων και ιδιωτικών πράξεων; Ανταποκρίνονται τα δημόσια έργα στις ανάγκες του τοπικού πληθυσμού;»

Υπήρξαν αρκετές πράξεις δημοσίου χαρακτήρα που κατάφεραν να δημιουργήσουν συμπληρωματικότητα με τις ιδιωτικές. Για παράδειγμα οι πολιτιστικές εκδηλώσεις «Γιορτές Αμπελουργίας» του συλλόγου αμπελουργών Ανεμώτιας σε συνδυασμό με το νέο επισκέψιμο οινοποιείο που δημιουργήθηκε. Ή οι πράξεις που αφορούν τις εκδηλώσεις-φεστιβάλ στο Μόλυβο και στην Ερεσό (τα δύο τουριστικά κέντρα του νησιού) από τους αντίστοιχους φορείς τουρισμού που «δένουν» με τις τουριστικές ιδιωτικές επενδύσεις που έγιναν σε αυτά τα μέρη. **Ωστόσο, στη συνολική του αποτίμηση και υπό το πρίσμα μιας κριτικής, ειλικρινούς και εποικοδομητικής αξιολόγησης, το Πρόγραμμα θα μπορούσε να έχει επιδείξει μεγαλύτερη επιμονή και συστηματικότητα στην ενίσχυση της συμπληρωματικότητας μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων. Παρότι υλοποιήθηκαν αξιόλογες παρεμβάσεις και στους δύο άξονες, η διασύνδεσή τους δεν ήταν πάντοτε στρατηγικά προσχεδιασμένη ούτε αξιοποιήθηκε στο μέγιστο βαθμό ως μοχλός πολλαπλασιαστικού αναπτυξιακού αποτελέσματος.**

Σχετικά με τις ανάγκες του τοπικού πληθυσμού, αξίζει να σημειωθεί ότι σε αρκετές περιπτώσεις δεν καλύφθηκαν, εξαιτίας των αδυναμιών και των επιλογών των δικαιούχων¹. Για παράδειγμα, ενώ το Πρόγραμμα στην πρώτη πρόσκληση δημοσίων φορέων χρηματοδοτούσε δημόσιους βρεφονηπιακούς σταθμούς² - δομές σε έντονη έλλειψη στο νησί και ιδιαίτερα στη Μυτιλήνη - ο τότε Δήμος Λέσβου δεν υπέβαλε σχετική πρόταση καθώς δεν είχε προβεί στις απαραίτητες ενέργειες για την ωρίμανση αντίστοιχων έργων. Επίσης, δεν φαίνεται να υπάρχει κάποια στρατηγική στόχευση των έργων που υλοποιούνται από δημόσιους φορείς με τα έργα να είναι εν πολλοίς «ασύνδετα» μεταξύ τους. Γίνεται λοιπόν φανερό ότι ένα Πρόγραμμα για να ανταποκριθεί στις ανάγκες του τοπικού πληθυσμού δεν αρκεί να έχει προνοήσει για τις κατάλληλες δράσεις και επιλεξιμότητες. Πρέπει να υπάρχει και η αντίστοιχη διοικητική επάρκεια και προετοιμασία από τους δημόσιους φορείς-δικαιούχους που είναι αρμόδιοι για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση των πράξεων μέσω των οποίων θα καλυφθούν οι προαναφερθείσες ανάγκες.

¹ Το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται και στο Περιφερειακό Πρόγραμμα «Βόρειο Αιγαίο». Οι αδυναμίες των δημοσίων φορέων-δικαιούχων του Περιφερειακού Προγράμματος αποτυπώνονται και στη μελέτη του Ινστιτούτου Περιφερειακής Ανάπτυξης με τίτλο «Εκπόνηση μελέτης για την εκτίμηση της Διοικητικής Ικανότητας Δικαιούχων» που εκπονήθηκε στο πλαίσιο της προετοιμασίας του Περιφερειακού Προγράμματος για την Προγραμματική Περίοδο 2021-2027.

² Η ύπαρξη επαρκούς αριθμού βρεφονηπιακών σταθμών αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για να μπορέσουν και τα δύο μέλη ενός ζευγαριού με μικρά παιδιά να ενταχθούν/παραμείνουν στην αγορά εργασίας. Η έλλειψη βρεφονηπιακών σταθμών έχει ως αποτέλεσμα τις εξής δυνατές αποφάσεις για ένα ζευγάρι: α) Να μη κάνει παιδιά ή να κάνει λιγότερα παιδιά από αυτά που θα ήθελε. β) Να μείνει ένας γονιός εκτός εργασίας για να αναλάβει τη φροντίδα των παιδιών μέχρι να φτάσουν στην ηλικία της πρωτοβάθμιας υποχρεωτικής εκπαίδευσης. γ) Στις περιπτώσεις που είναι διαθέσιμοι οι γονείς του ζευγαριού, να αναλάβουν αυτοί την υποστήριξη.

ΕΠΙΤΕΛΙΚΗ ΣΥΝΟΨΗ

Το Τοπικό Πρόγραμμα **CLLD/LEADER Λέσβου** κατάφερε να αποκτήσει **ολοκληρωμένο χαρακτήρα**, μέσω της δημιουργίας **συμπληρωματικότητας μεταξύ δημοσίων και ιδιωτικών πράξεων**; Ανταποκρίνονται τα δημόσια έργα στις ανάγκες του τοπικού πληθυσμού;

Συμπληρωματικότητα δημοσίων και ιδιωτικών δράσεων:

- Τα δημόσια έργα, όπως υποδομές, εξοπλισμός δικτύωσης αλιέων, κέντρα τεχνικής υποστήριξης και αλιευτικά καταφύγια, **συνδέθηκαν άμεσα με τις ιδιωτικές επενδύσεις των επαγγελματιών αλιέων, επιχειρήσεων τροφίμων και τουριστικών μονάδων.**
- Η συντονισμένη δράση δημιούργησε **συμβολή στην ενίσχυση της παραγωγικής και τουριστικής αλυσίδας**, καθώς οι δημόσιες παρεμβάσεις επιτρέπουν και προτρέπουν τους ιδιώτες να αξιοποιήσουν πόρους, υποδομές και τεχνογνωσία με **αποτελεσματικό και βιώσιμο τρόπο.**
- Παράλληλα, οι δημόσιες επενδύσεις σε περιβαλλοντικές δράσεις και συλλογή δεδομένων λειτουργούν ως πιλότος για την **διαχείριση των φυσικών πόρων**, υποστηρίζοντας τις ιδιωτικές δραστηριότητες στη θάλασσα και στη γη.

Ανταπόκριση στις ανάγκες του τοπικού πληθυσμού:

- Οι δημόσιες πράξεις ήταν **δεν ήταν απολύτως στοχευμένες στις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας**, καλύπτοντας:
 - τη στήριξη της οικονομικής δραστηριότητας των επαγγελματιών,
 - την προστασία και διαχείριση φυσικών πόρων,
 - την ενίσχυση της τοπικής παραγωγής και της εξωστρέφειας,
 - την προώθηση του εναλλακτικού τουρισμού και της σύνδεσής του με την αγροδιατροφή.
- Η από κάτω προς τα πάνω προσέγγιση διασφάλισε **άμεση συμμετοχή των τοπικών φορέων και επιχειρήσεων**, ενισχύοντας τη σκοπιμότητα και την κοινωνική αποδοχή των έργων αλλά η ανταπόκριση ήταν μικρότερη των προσδοκιών.
- Η μειωμένη και με μη επικέντρωση ανταπόκριση των Δημοσίων Φορέων αντισταθμίσθηκε αποτελεσματικά από συλλογικούς φορείς.

Αξιολογικό Συμπέρασμα:

Το Πρόγραμμα CLLD/LEADER Λέσβου **επέτυχε ολοκληρωμένο χαρακτήρα**, δημιουργώντας **συμπληρωματικότητα μεταξύ όχι τόσο δημόσιων αλλά δημοσίου χαρακτήρα πράξεων και ιδιωτικών πράξεων** κυρίως λόγω της ανταπόκρισης φορέων όπως εθελοντικών οργανώσεων **απαντώντας άμεσα στις ανάγκες του τοπικού πληθυσμού**, ενισχύοντας τη βιώσιμη ανάπτυξη και την ανθεκτικότητα της τοπικής οικονομίας.

Βαθμός επίτευξης: Μέτριος έως Υψηλός – οι δημόσιες πράξεις δεν έχουν τη κρίσιμη μάζα να λειτουργήσουν ως καταλύτης για ιδιωτικές επενδύσεις αλλά οι παρεμβάσεις των συλλογικών φορέων συνέβαλαν αποτελεσματικά στη συνολική ολοκληρωμένη ανάπτυξη του νησιού.

Απάντηση στο αξιολογικό κριτήριο 5

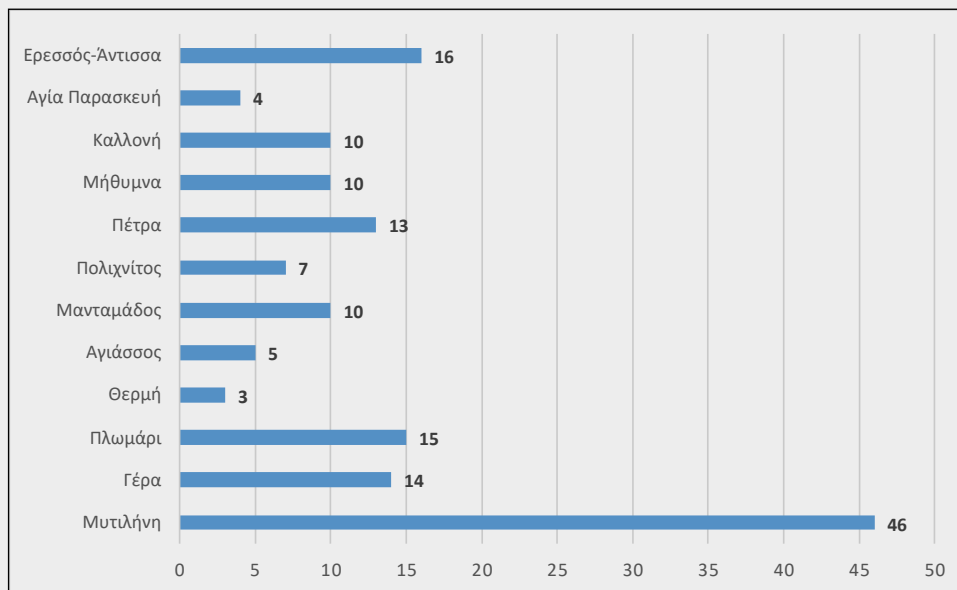
«Κατάφερε το Πρόγραμμα να έχει διασπορά πράξεων κρατικών ενισχύσεων στην περιοχή παρέμβασης (Λέσβος) ή επικεντρώθηκε στο αστικό κέντρο (Μυτιλήνη);».

Οι ολοκληρωμένες πράξεις του Προγράμματος παρουσιάζουν εντυπωσιακή γεωγραφική διασπορά, σχεδόν σε όλη την έκταση του νησιού. Σε επίπεδο Δημοτικών Ενοτήτων, απουσιάζει μόνο η Δημοτική Ενότητα Ευεργέτουλα. Πρώτη είναι η Δημοτική Ενότητα της Μυτιλήνης με 46 ολοκληρωμένες πράξεις και δημόσια δαπάνη €3.744.019 σε σύνολο 153 πράξεων με δημόσια δαπάνη €15.754.053. **Ενώ ως προς τον πληθυσμό η Δημοτική Ενότητα Μυτιλήνης αποτελεί το 40% του νησιού, ως προς τις ολοκληρωμένες πράξεις αποτελεί το 30% και ως προς τη δημόσια δαπάνη το 23.8%. Στοιχείο που δείχνει ότι το Πρόγραμμα έδωσε μεγαλύτερη έμφαση στην ύπαιθρο της Λέσβου.** Μετά την Δημοτική Ενότητα Μυτιλήνης ακολουθεί αυτή της Ερεσσού-Αντίσσης με 16 ολοκληρωμένες πράξεις και προϋπολογισμό €2.192.631 Τα στοιχεία αποτυπώνονται αναλυτικά στα παρακάτω Διαγράμματα.

Ως προς την Δημοτική Ενότητα Μυτιλήνης, τα δεδομένα δείχνουν ότι πολύ μεγάλο ποσοστό επενδυτικών σχεδίων αφορούν την κατηγορία «Υψηλεσιές», 37% των ολοκληρωμένων πράξεων στη Μυτιλήνη έναντι 15,8% στο σύνολο των υπόλοιπων Δημοτικών Ενοτήτων. Αντίθετα, το ποσοστό των ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων που αφορούν τη μεταποίηση αγροδιατροφικών προϊόντων είναι μόλις 17,4% στη Μυτιλήνη έναντι 28% στο σύνολο των υπόλοιπων Δημοτικών Ενοτήτων.

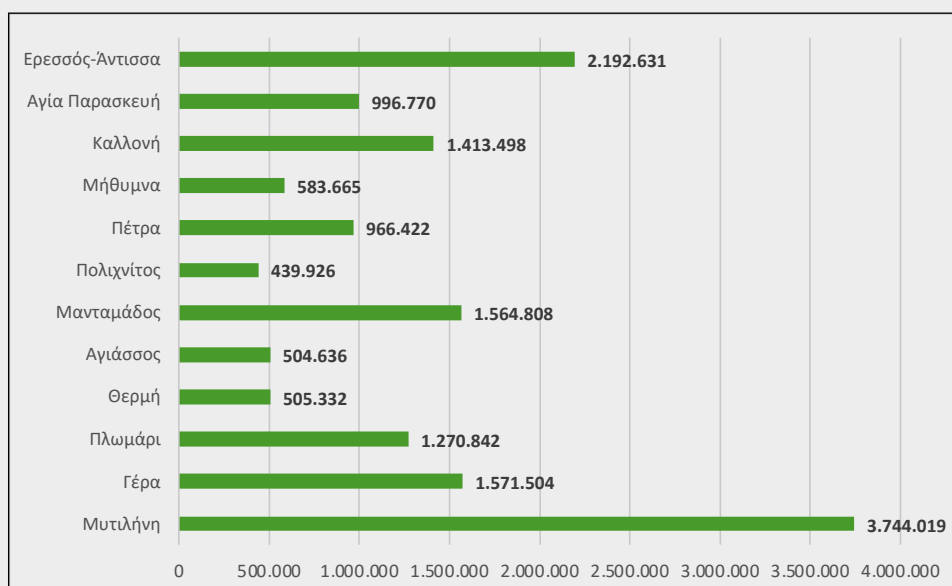
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 27

Γεωγραφική κατανομή ολοκληρωμένων πράξεων κρατικών ενισχύσεων ανά Δημοτική Ενότητα

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 28

Γεωγραφική κατανομή δημόσιας δαπάνης ολοκληρωμένων πράξεων κρατικών ενισχύσεων ανά Δημοτική Ενότητα

ΕΠΙΤΕΛΙΚΗ ΣΥΝΟΨΗ

Το Τοπικό Πρόγραμμα **CLLD/LEADER Λέσβου** πέτυχε **διασπορά των πράξεων κρατικών ενισχύσεων σε όλη την περιοχή παρέμβασης** και δεν περιορίστηκε στο αστικό κέντρο της Μυτιλήνης.

Διασπορά πράξεων:

- Οι ενισχύσεις κατευθύνθηκαν σε **διαφορετικές γεωγραφικές ενότητες του νησιού**, περιλαμβάνοντας:
 - αγροτικές και παράκτιες περιοχές,
 - μικρά χωριά και αλιευτικές κοινότητες,
 - περιοχές με προοπτικές ανάπτυξης εναλλακτικού τουρισμού και αγροδιατροφικών δραστηριοτήτων.
 - Απομακρυσμένα χωριά
- Η επιλογή των ωφελούμενων έγινε με βάση **τοπικά κριτήρια, ανάγκες παραγωγών και κοινοτήτων**, ώστε να μεγιστοποιείται η κοινωνικοοικονομική επίδραση σε όλη τη Λέσβο.

Στόχευση vs Αστικό Κέντρο:

- Παρά την ύπαρξη συγκέντρωσης υπηρεσιών και υποδομών στη Μυτιλήνη, το Πρόγραμμα **διασφάλισε ότι η πλειονότητα των επενδύσεων και πράξεων κατευθύνθηκε και σε μη αστικές περιοχές**, προωθώντας την **ανθεκτικότητα και ανάπτυξη σε όλο το νησί**.
- Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε σε περιοχές με αλιευτικές και αγροτικές δραστηριότητες, **ενισχύοντας την ισορροπημένη ανάπτυξη** και μειώνοντας τις ανισότητες μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών.

Αξιολογικό Συμπέρασμα:

Το Πρόγραμμα CLLD/LEADER Λέσβου **επέτυχε ευρεία γεωγραφική κάλυψη**, δημιουργώντας **ισχυρή διασπορά των κρατικών ενισχύσεων** και ενισχύοντας την **αναπτυξιακή δικαιοσύνη** μεταξύ αστικού και αγροτικού χώρου.

Βαθμός επίτευξης: Υψηλός – η παρέμβαση κάλυψε αποτελεσματικά όλο το νησί, χωρίς να επικεντρώνεται αποκλειστικά στη Μυτιλήνη.

Απάντηση στο αξιολογικό κριτήριο 6

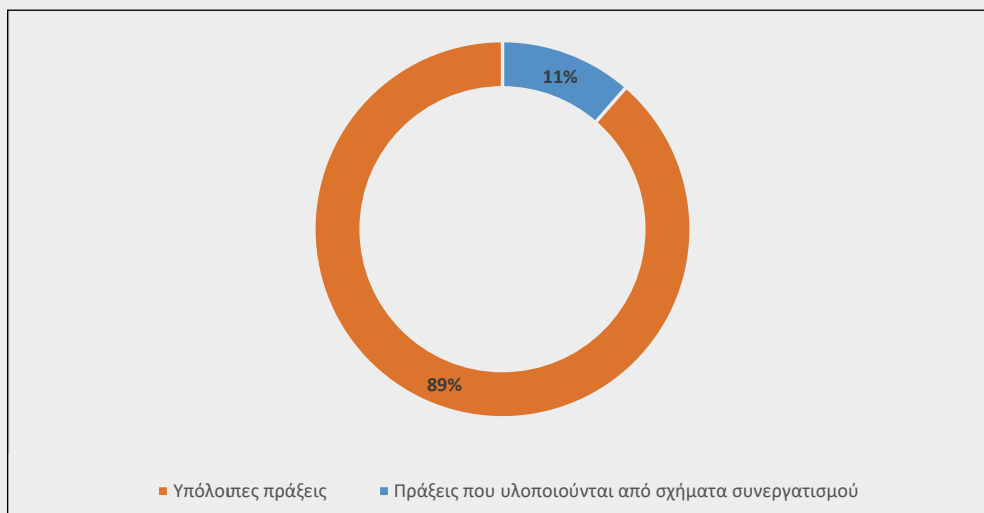
«Χρηματοδότησε το Πρόγραμμα συλλόγους, συνεταιρισμούς και άλλα σχήματα συνεργατισμού;».

Το Πρόγραμμα έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα στην χρηματοδότηση συνεταιρισμών και άλλων συλλογικών φορέων. Στο πλαίσιο των κρατικών ενισχύσεων χρηματοδοτήθηκαν 8 αγροκτηνοτροφικοί συνεταιρισμοί ολοκληρώνοντας 9 πράξεις (ένας συνεταιρισμός συμμετείχε σε δύο προσκλήσεις). Επίσης, χρηματοδοτήθηκε ένας συνεταιρισμός γυναικών και μια κοινωνική συνεταιριστική επιχείρηση. Στο πλαίσιο των προσκλήσεων που αφορούσαν δημόσιους φορείς και συλλογικούς φορείς, χρηματοδοτήθηκαν 4 σύλλογοι, 1 σωματείο εθελοντών πυροσβεστών, ο Φορέας Τουρισμού Μήθυμνας (3 πράξεις) και ο Φορέας Ανάπτυξης και Προβολής Ερεσού (2 πράξεις). Συνολικά από τις 184 ολοκληρωμένες πράξεις (δημόσιες και ιδιωτικές), οι 21 υλοποιήθηκαν από σχήματα συνεργατισμού.

Η ΟΤΔ συνειδητά ενθάρρυνε τους συλλογικούς φορείς να προσπαθήσουν να ενταχθούν στο Πρόγραμμα. Οι περισσότεροι από τους συνεταιρισμούς του νησιού χαρακτηρίζονταν από ένα χαμηλό επίπεδο εταιρικής διακυβέρνησης. Σκοπός της ΟΤΔ ήταν μέσω της συμμετοχής τους στο Πρόγραμμα να βελτιώσουν το σύστημα διακυβέρνησής τους και να εδραιώσουν μια πιο συνεπή στάση απέναντι στην εξωστρέφεια και στην επιχειρηματικότητα. Αν και αυτή η τακτική είχε αποτελέσματα, όπως αναφέρεται και σε προηγούμενο κεφάλαιο οι συνεταιρισμοί έχουν να διανύσουν ακόμα αρκετό δρόμο στην προσπάθεια τους να εκσυγχρονιστούν (διοικητικά) και να αντιμετωπίσουν τις σύγχρονες προκλήσεις.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 29

Ποσοστό ολοκληρωμένων πράξεων (κρατικές ενισχύσεις και δημόσιες) που αφορούν σχήματα συνεργατισμού

ΕΠΙΤΕΛΙΚΗ ΣΥΝΟΨΗ

Το Τοπικό Πρόγραμμα **CLLD/LEADER Λέσβου** υποστήριξε **ενεργά συλλογικά σχήματα**, όπως **συλλόγους, συνεταιρισμούς και άλλες μορφές συνεργατισμού**, στο πλαίσιο της στρατηγικής ενίσχυσης του κοινωνικού κεφαλαίου και της τοπικής οικονομίας.

Συμβολή στις συλλογικές δομές:

- Χρηματοδοτήθηκαν μέσω της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου δράσεις για Επαγγελματίες Αλιείς και **Επαγγελματικούς Συλλόγους Αλιέων**, για τη βελτίωση των υποδομών τους, την τεχνική εκπαίδευση και τη δικτύωση των μελών.
- Υποστηρίχθηκαν **συνεταιρισμοί και εμμέσως ομάδες παραγωγών** στον αγροδιατροφικό τομέα (γάλα, ελαιόλαδο, σταφύλι, ποτοποιία), για την τυποποίηση, πιστοποίηση και εμπορική αξιοποίηση των προϊόντων τους.
- Προωθήθηκαν **συνεργατικά σχήματα για την περιβαλλοντική διαχείριση**, όπως συλλογή θαλάσσιων αποβλήτων και προστασία θαλάσσιου περιβάλλοντος με τη συμμετοχή επιστημονικών φορέων.
- Χρηματοδοτήθηκαν συλλογικοί φορείς που αξιοποίησαν εμβληματικά στοιχεία πολιτισμού (**Αρχιπέλαγος ΑΜΚΕ-Ελαιοτριβείο Βρανά**)
- Χρηματοδοτήθηκαν δράσεις από Συλλογικοί φορείς για σημαντικές δράσεις πολιτισμού και εκδηλώσεις ενισχύοντας τη κοινωνική πολιτιστική έκφραση και συνοχή (**Πολιτιστικός Σύλλογος Ανεμώτιας, Φορέας Μήθυμνας, Φορέας Ερεσού**)
- Χρηματοδοτήθηκαν δράσεις από **εθελοντικές οργανώσεις**, Σύλλογος Εθελοντών Δασοφυροσβεστών, Ελληνική Ομάδα Διάσωσης με κοινωνικές και περιβαλλοντικές δράσεις

Αξιολογικό Συμπέρασμα:

Το Πρόγραμμα **ενίσχυσε την επιχειρησιακή και οργανωτική ικανότητα των συλλογικών σχημάτων**, ενισχύοντας τη συνεργασία δημόσιου και ιδιωτικού τομέα και προωθώντας τη βιώσιμη ανάπτυξη και εξωστρέφεια.

Βαθμός επίτευξης: Υψηλός – η χρηματοδότηση και η τεχνική υποστήριξη σε συλλογικούς φορείς αποτέλεσε σημαντικό μοχλό για την ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας και οικονομίας.

Κεφάλαιο 3.2 ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΕΠΙΤΕΥΞΗΣ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ. ΠΟΣΟ ΕΠΙΚΑΙΡΗ ΕΙΝΑΙ ΤΟ 2025 ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟ 2016.

Παράλληλα με την αποτίμηση της προστιθέμενης αξίας του Προγράμματος, κρίσιμης σημασίας είναι και η μέτρηση του βαθμού επίτευξης των στόχων που τέθηκαν κατά τον σχεδιασμό του, τόσο σε φυσικούς όσο και σε οικονομικούς όρους. Η αποτίμηση αυτή πραγματοποιείται μέσω του ελέγχου επίτευξης των προβλεπόμενων οικονομικών και φυσικών δεικτών, οι οποίοι λειτουργούν ως αντικειμενικά εργαλεία παρακολούθησης της προόδου και της αποτελεσματικότητας της παρέμβασης. Στο παρόν στάδιο, η ανάλυση εστιάζει αρχικά στην επίτευξη των οικονομικών δεικτών του Προγράμματος. Στον ακόλουθο Πίνακα παρουσιάζεται συγκριτικά η κατανομή του προϋπολογισμού του Προγράμματος όπως αυτή είχε εγκριθεί κατά τον αρχικό σχεδιασμό, καθώς και οι τελικά πραγματοποιηθείσες πληρωμές, επιτρέποντας την αξιολόγηση του βαθμού απορρόφησης των πόρων, των αποκλίσεων ανά κατηγορία παρέμβασης και της συνολικής δημοσιονομικής αποτελεσματικότητας του Προγράμματος.

ΠΙΝΑΚΑΣ 11

Εγκεκριμένο Πρόγραμμα και υλοποιηθείσες πληρωμές ανά Θεματική Κατεύθυνση

Θεματική Κατεύθυνση	Αρχικά εγκεκριμένο Πρόγραμμα (δημόσια δαπάνη)	Υλοποιηθείσες πληρωμές (δημόσια δαπάνη)	Υλοποιηθείσες πράξεις
1: Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της αλυσίδας αξίας του αγρο-διατροφικού τομέα	1.185.000	6.948.695	35
2: Βελτίωση της ελκυστικότητας της περιοχής παρέμβασης και ενίσχυση του τουριστικού προϊόντος	1.792.500	4.508.057	49
3: Διαφοροποίηση και ενδυνάμωση της τοπικής οικονομίας	1.860.000	2.437.888	34
4: Βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και ποιότητα ζωής του τοπικού πληθυσμού	343.074	808.734	6
5: Διατήρηση-βελτίωση των πολιτιστικών στοιχείων της περιοχής	834.426	1.410.912	11 ¹
6: Ενίσχυση δράσεων και παρεμβάσεων για το περιβάλλον και την κλιματική αλλαγή	265.000	481.445	5
7: Ολοκληρωμένη προσέγγιση στην ανάπτυξη παράκτιων περιοχών και αλιευτικών κοινοτήτων της Λέσβου	2.227.880	2.673.844	47 ²
Τεχνική Βοήθεια (ΕΓΤΑΑ)	1.570.000	2.303.103,40	2
Τεχνική Βοήθεια (ΕΤΘΑ)	772.120	770.048	1
Σύνολο	10.850.000	22.342.726	190

¹ Σε αυτή την Θεματική Κατεύθυνση περιλαμβάνεται και η πράξη διαπεριφερειακής συνεργασίας «Νήσων Περίπλους».

² Σε αυτή την Θεματική Κατεύθυνση εντάσσονται όλες οι ιδιωτικές και δημόσιες πράξεις (πλην Τεχνικής Βοήθειας) που χρηματοδοτήθηκαν από το ΕΤΘΑ και οι δύο πράξεις διαπεριφερειακής συνεργασίας «Καταδύσεις στα νησιά μας» και η διακρατική συνεργασία «Θαλάσσιο περιβάλλον, παράκτιες απειλές και αλιεία».

Τα αποτελέσματα ως προς την επίτευξη των οικονομικών στόχων του Προγράμματος είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακά και υπερβαίνουν σαφώς τις αρχικές προσδοκίες του σχεδιασμού. Οι υλοποιηθείσες πληρωμές υπερδιπλασιάζουν τον αρχικά τεθέντα στόχο του Προγράμματος, γεγονός που καταδεικνύει εξαιρετικά υψηλό επίπεδο απορρόφησης και αποτελεσματικής δημοσιονομικής διαχείρισης.

Σε όλες τις Θεματικές Κατευθύνσεις καταγράφεται επίτευξη των στόχων, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις παρατηρείται σημαντική υπερκάλυψη. Ιδιαίτερα έντονη είναι η υπέρβαση στις Θεματικές Κατευθύνσεις 1 και 2, όπου οι πραγματοποιηθείσες πληρωμές ανέρχονται στο 586% και στο 251% του αρχικού στόχου αντίστοιχα. Το εύρημα αυτό δεν συνιστά απλή λογιστική απόκλιση, αλλά αποτυπώνει την ικανότητα του Προγράμματος και της ΟΤΔ να αναπροσαρμόζουν δυναμικά την εφαρμογή της στρατηγικής τους, αξιοποιώντας στο μέγιστο βαθμό τα διαθέσιμα χρηματοδοτικά εργαλεία και ανταποκρινόμενοι σε πραγματικές και πιεστικές τοπικές ανάγκες.

Ως προς την Τεχνική Βοήθεια, παρατηρείται διαφοροποίηση μεταξύ των δύο Ταμείων: στο τμήμα του Προγράμματος που χρηματοδοτήθηκε από το ΕΤΘΑ, η Τεχνική Βοήθεια αντιστοιχεί στο 22,4% του συνολικού προϋπολογισμού, ενώ στο αντίστοιχο τμήμα του ΕΓΤΑΑ περιορίζεται στο 12,4%. Η διαφοροποίηση αυτή αντανakλά τις αυξημένες απαιτήσεις διαχείρισης, συντονισμού και παρακολούθησης που συνεπάγεται η εφαρμογή παρεμβάσεων θαλάσσιου και αλιευτικού χαρακτήρα, χωρίς να αναιρεί τη συνολική εικόνα υψηλής αποτελεσματικότητας και υπεραπόδοσης του Προγράμματος.

Συνολικά, το Πολυταμειακό Πρόγραμμα CLLD/LEADER Λέσβου, με ΟΤΔ/ΕΦΔ την ΕΤΑΛ Α.Ε., υλοποιήθηκε με ποσοστό Τεχνικής Βοήθειας 13,75%, ποσοστό που αντιστοιχεί σε δαπάνη 13,75 λεπτών ανά ευρώ επένδυσης για την ολοκληρωμένη υποστήριξη και υλοποίηση της τοπικής αναπτυξιακής στρατηγικής. Η εν λόγω δαπάνη κάλυψε το σύνολο του κύκλου ζωής του Προγράμματος, συμπεριλαμβανομένου του αρχικού στρατηγικού σχεδιασμού, της διαρκούς αναμόρφωσης και παρακολούθησης, καθώς και της ιδιαίτερα απαιτητικής διαχειριστικής διαδικασίας, η οποία υλοποιήθηκε σε περιβάλλον αυξημένης πολυπλοκότητας, πολυνομίας, συνεχών θεσμικών μεταβολών, διαχείρισης κρίσεων και αυστηρών χρονοδιαγραμμάτων.

Η επιτυχής ολοκλήρωση του Προγράμματος δεν επετεύχθη χωρίς σημαντικές δυσκολίες. Αντιθέτως, η συγκρατημένη χρήση Τεχνικής Βοήθειας σε σχέση με το συνολικό παραγόμενο αποτέλεσμα επιτεύχθηκε παρά το περιορισμένο ανθρώπινο δυναμικό της Ομάδας Τοπικής Δράσης. Επιπλέον, η αυξημένη και υπερδεσμευμένη αξιοποίηση της Τεχνικής

Βοήθειας οριστικοποιήθηκε σε χρονική φάση κατά την οποία η ΟΤΔ είχε ήδη επωμιστεί και σε μεγάλο βαθμό ολοκληρώσει τον κύριο όγκο του Προγράμματος, διαχειριζόμενη ιδιαίτερα αυξημένο επιχειρησιακό και διοικητικό φόρτο.

Υπό αυτές τις συνθήκες, η υλοποίηση του Προγράμματος κατέστη εφικτή χάρη στην εντατική προσπάθεια, την οργανωτική επάρκεια και τον υψηλό βαθμό ευθύνης και επαγγελματισμού που επέδειξε το στελεχιακό δυναμικό της ΟΤΔ, σε συνδυασμό με τη σαφή υποστήριξη της Διοίκησης και των αποφασιστικών οργάνων της, ιδίως ως προς τη διασφάλιση της ανεξάρτητης υπηρεσιακής λειτουργίας της έναντι εξωτερικών επιδράσεων. Η ΟΤΔ απέδειξε έμπρακτα ότι διαθέτει επάρκεια ανάληψης και διαχείρισης σύνθετων και πολυεπίπεδων ρόλων, παρά τους περιορισμούς σε ανθρώπινους πόρους και τις αυξημένες απαιτήσεις του θεσμικού και λειτουργικού πλαισίου.

Ως προς τους φυσικούς δείκτες, υπάρχει μια διαφοροποίηση μεταξύ του τμήματος του Προγράμματος που χρηματοδοτήθηκε από το ΕΓΤΑΑ και αυτού που χρηματοδοτήθηκε από το ΕΤΘΑ. Ενώ στο τμήμα του Προγράμματος που χρηματοδοτήθηκε από το ΕΤΘΑ τέθηκαν και εγκρίθηκαν δείκτες (υποχρεωτικά καθώς το ΕΠΑΛΘ είναι κομμάτι του ΕΣΠΑ), στο τμήμα που χρηματοδοτήθηκε από το ΕΓΤΑΑ, προκρίθηκε σε εθνικό επίπεδο η λογική να μην χρησιμοποιηθούν δείκτες. Επομένως, η εξέταση των δεικτών πραγματοποιείται μόνο για το τμήμα του Προγράμματος που χρηματοδοτείται από το ΕΤΘΑ.

Στον Πίνακα 12 αποτυπώνεται η επίτευξη των δεικτών σε σχέση με την αρχική στοχοθεσία. Οι στόχοι επιτεύχθηκαν για όλους τους δείκτες εκτός από το δείκτη αποτελέσματος που αφορά την διακρατική συνεργασία «Καταδύσεις στα νησιά μας». Ιδιαίτερα οι δύο δείκτες εκροής που αφορούν το πλήθος ιδιωτικών και δημόσιων επενδυτικών σχεδίων παρουσιάζουν εντυπωσιακή επίτευξη σε ποσοστό 275% και 171% αντίστοιχα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 12

Στοχοθεσία και επίτευξη δεικτών εκροής και αποτελέσματος για το τμήμα του Προγράμματος που χρηματοδοτείται από το ΕΤΘΑ

ΑΑ	Τίτλος Δράσης	Κωδικός Δράσης	Δείκτες εκροής	Τιμή στόχος	Τιμή Επίτευξης	Δείκτες αποτελέσματος	Τιμή στόχος	Τιμή Επίτευξης
1	Ιδιωτικές επενδύσεις για την αειφόρο ανάπτυξη των αλιευτικών περιοχών - κρατικές ενισχύσεις	4.2.1.A	Πλήθος επενδυτικών σχεδίων	12	33	Θέσεις εργασίας που δημιουργούνται	5	5,37
						Θέσεις εργασίας που διατηρούνται	7	55,07
						Επιχειρήσεις που δημιουργούνται	5	5
3	Δημόσιες επενδύσεις για την αειφόρο ανάπτυξη των αλιευτικών περιοχών	4.2.2	Πλήθος επενδυτικών σχεδίων	7	12			
4	Διακρατική συνεργασία "Καταδύσεις στα νησιά μας", δίκτυο παράκτιων περιοχών Ελλάδας-Κύπρου	4.3.1	Πλήθος σχεδίων συνεργασίας	1	1	Πλήθος εταιρών συνεργασίας - περιοχών συνεργασίας	6	5
5	Θαλάσσιο περιβάλλον, παράκτιες απειλές και αλιεία	4.3.2	Πλήθος σχεδίων συνεργασίας	1	1	Πλήθος εταιρών συνεργασίας - περιοχών συνεργασίας	11	22

Κεφάλαιο 3.3 ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΗΣ (DELIVERY MECHANISM) ΤΗΣ ΟΤΔ/ΕΦΔ

Η αξιολόγηση του μηχανισμού ανταπόκρισης της ΟΤΔ και ευρύτερα του συστήματος διακυβέρνησης του Προγράμματος εστιάζει σε δύο ενότητες:

1. **Ενημέρωση-διαβούλευση** με τα ενδιαφερόμενα μέρη σχετικά με τον σχεδιασμό του Προγράμματος και στη συνέχεια με την υλοποίησή του.
2. **Ικανότητα ΟΤΔ** και ευρύτερη **λειτουργία του συστήματος διακυβέρνησης**.

Κεφάλαιο 3.3.1: Ενημέρωση-διαβούλευση

Ως προς την ενημέρωση-διαβούλευση με τα ενδιαφερόμενα μέρη σχετικά με τον σχεδιασμό του Προγράμματος και στη συνέχεια με την υλοποίησή του τίθενται τα εξής αξιολογικά κριτήρια:

1. Συμμετείχαν οι τοπικές επιχειρήσεις, οι συλλογικοί φορείς, η τοπική αυτοδιοίκηση και οι σχετικές κρατικές υπηρεσίες στην διαδικασία σχεδιασμού του Προγράμματος;
2. Υπήρξε επαρκής και έγκαιρη ενημέρωση των δικαιούχων του Προγράμματος (δημόσιοι φορείς και επιχειρήσεις) για την έκδοση των αντίστοιχων προσκλήσεων ώστε να έχουν περιθώριο κατάλληλης ωρίμανσης των επενδυτικών τους σχεδίων;

Απάντηση στο αξιολογικό κριτήριο 1

«Συμμετείχαν οι τοπικές επιχειρήσεις, οι συλλογικοί φορείς, η τοπική αυτοδιοίκηση και οι σχετικές κρατικές υπηρεσίες στην διαδικασία σχεδιασμού του Προγράμματος;».

Στη διαδικασία σχεδιασμού του Προγράμματος CLLD/LEADER Λέσβου διασφαλίστηκε η ουσιαστική και ενεργός συμμετοχή των τοπικών επιχειρήσεων, των συλλογικών φορέων, της τοπικής αυτοδιοίκησης και των συναφών κρατικών υπηρεσιών. Η Ομάδα Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ) υλοποίησε ανοιχτή, πολυεπίπεδη και συμμετοχική διαδικασία διαβούλευσης, η οποία περιέλαβε στοχευμένες συναντήσεις εργασίας, δημόσιες προσκλήσεις συμμετοχής, θεματικές διαβουλεύσεις, καθώς και συλλογή προτάσεων και απόψεων από τους εμπλεκόμενους φορείς.

Ειδικότερα, οι τοπικές επιχειρήσεις και οι συλλογικοί φορείς συνέβαλαν ενεργά στον εντοπισμό αναπτυξιακών αναγκών, προτεραιοτήτων και ευκαιριών της περιοχής, καταθέτοντας τεκμηριωμένες προτάσεις που ενσωματώθηκαν στον στρατηγικό σχεδιασμό του Προγράμματος. Παράλληλα, η τοπική αυτοδιοίκηση συμμετείχε θεσμικά στον σχεδιασμό, παρέχοντας κρίσιμα δεδομένα, κατευθύνσεις και αναπτυξιακές προτεραιότητες, σε συνάφεια με τα εγκεκριμένα τοπικά και περιφερειακά αναπτυξιακά σχέδια.

Οι αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες και φορείς υποστήριξης ενημερώθηκαν και συμμετείχαν στο μέτρο του δυνατού, συμβάλλοντας με θεσμική τεχνογνωσία και διασφαλίζοντας τη συμβατότητα του Προγράμματος με το ισχύον κανονιστικό και θεσμικό πλαίσιο. Η εν λόγω συμμετοχική διαδικασία συνέβαλε καθοριστικά στη διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης, ρεαλιστικής και ευρέως αποδεκτής τοπικής αναπτυξιακής στρατηγικής, ενισχύοντας την τοπική ιδιοκτησία (local ownership) και τη διαφάνεια του Προγράμματος.

Στο πλαίσιο της διαδικασίας σχεδιασμού εκτελέστηκε πλήθος εργαστηρίων, συσκέψεων και εκδηλώσεων με στόχο την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη διάχυση της πληροφορίας, συμμετοχικότητα συν-αντίληψη για την διαμόρφωση των κατάλληλων δράσεων. Στον Πίνακα 21 του Παραρτήματος 1 αποτυπώνεται το σύνολο των ενεργειών διαβούλευσης που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο του σχεδιασμού του Προγράμματος. Πρόκειται για 50 ενέργειες διαβούλευσης σε διάστημα 5 μηνών όπου έλαβαν μέρος πάνω από 1.000 άτομα. Στις διαβουλεύσεις συμμετείχε ένα ιδιαίτερα ευρύ φάσμα φορέων επιχειρήσεων και ατόμων. Δημόσιοι φορείς, συνεταιρισμοί (γυναικείοι και «απλοί»), σύλλογοι, αθλητικοί φορείς, φορείς ΑμεΑ, πολιτιστικοί και περιβαλλοντικοί φορείς, τουριστικοί φορείς, φορείς επιχειρήσεων, μηχανικών κ.λπ.

Απάντηση στο αξιολογικό κριτήριο 2

«Υπήρξε επαρκής και έγκαιρη ενημέρωση των δικαιούχων του Προγράμματος (δημόσιοι φορείς και επιχειρήσεις) για την έκδοση των αντίστοιχων προσκλήσεων ώστε να έχουν περιθώριο κατάλληλης ωρίμανσης των επενδυτικών τους σχεδίων;».

Η ενημέρωση των δυνητικών δικαιούχων του Προγράμματος CLLD/LEADER Λέσβου πραγματοποιήθηκε με ιδιαίτερη έμφαση, με εξαιρετικά επαρκή, συστηματικό και έγκαιρο τρόπο, (τεκμηριώνεται από την ανταπόκριση στις προσκλήσεις) τόσο για τους δημόσιους φορείς όσο και για τις επιχειρήσεις, με στόχο τη διασφάλιση του απαραίτητου χρονικού περιθωρίου για την κατάλληλη ωρίμανση των επενδυτικών τους σχεδίων πριν από την έκδοση των σχετικών προσκλήσεων.

Η Ομάδα Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ) εφάρμοσε πολυκαναλική στρατηγική ενημέρωσης, η οποία περιλάμβανε έγκαιρες ανακοινώσεις, δημόσιες ενημερωτικές εκδηλώσεις, θεματικές συναντήσεις, καθώς και συνεχή ανάρτηση πληροφοριών και προδημοσιεύσεων μέσω της επίσημης ιστοσελίδας και των διαθέσιμων ψηφιακών μέσων επικοινωνίας. Παράλληλα, παρασχέθηκε στοχευμένη τεχνική πληροφόρηση και κατευθύνσεις προς τους ενδιαφερόμενους φορείς, προκειμένου να διευκολυνθεί η κατανόηση των όρων επιλεξιμότητας, των απαιτήσεων των προσκλήσεων και των διαδικασιών υποβολής.

Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην πρόωρη ενεργοποίηση των δυνητικών δικαιούχων, ώστε να μπορούν να προετοιμάσουν εγκαίρως τα τεχνικά, διοικητικά και χρηματοοικονομικά στοιχεία των προτάσεών τους. Η προσέγγιση αυτή συνέβαλε ουσιαστικά στη βελτίωση της ποιότητας και της ωριμότητας των υποβληθείσων επενδυτικών σχεδίων, καθώς και στη διασφάλιση της ισότιμης πρόσβασης των ενδιαφερόμενων φορέων στο Πρόγραμμα.

Η επαρκής και έγκαιρη ενημέρωση των δυνητικών δικαιούχων του Προγράμματος CLLD/LEADER Λέσβου (δημόσιοι φορείς και επιχειρήσεις), διασφάλισαν ουσιαστικό χρονικό περιθώριο για την κατάλληλη ωρίμανση των επενδυτικών τους σχεδίων.

Συγκεκριμένα, η Ομάδα Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ) προέβη σε προδημοσιεύσεις και προαναγγελίες των προσκλήσεων σε χρονικό διάστημα που κυμάνθηκε από **3 έως 6 μήνες** πριν από την επίσημη έκδοσή τους. Κατά το ίδιο διάστημα υλοποιήθηκαν **πολλαπλές δημόσιες ενημερωτικές εκδηλώσεις** και **θεματικές συναντήσεις εργασίας** με δημόσιους φορείς, επιχειρήσεις και συλλογικούς εκπροσώπους σε διάφορες περιοχές της Λέσβου, με στόχο την έγκαιρη ενεργοποίηση και προετοιμασία των δυνητικών δικαιούχων.

Παράλληλα, η ΟΤΔ παρείχε **συνεχή ψηφιακή ενημέρωση** μέσω της επίσημης ιστοσελίδας της, καθώς και **εξατομικευμένη τεχνική πληροφόρηση**, τόσο πριν όσο και μετά την έκδοση των προσκλήσεων, αναφορικά με τις επιλέξιμες δράσεις, τα κριτήρια επιλογής και τις απαιτήσεις τεχνικής και διοικητικής ωρίμανσης των επενδυτικών σχεδίων.

Η παραπάνω διαδικασία συνέβαλε καθοριστικά:

- στη βελτίωση της ποιότητας και της ωριμότητας των υποβληθεισών προτάσεων,
- στη μείωση διορθώσεων και συμπληρώσεων κατά το στάδιο αξιολόγησης,
- καθώς και στη διασφάλιση της διαφάνειας και της ισότιμης πρόσβασης των δυνητικών δικαιούχων στο Πρόγραμμα.

Ένα σημείο που χρήζει βελτίωσης και αφορά τόσο την ΕΤΑΛ όσο και όλες τις υπόλοιπες ΟΤΔ της χώρας (και τις ΕΥΔ που διαχειρίζονται το Προγράμματα του ΕΣΠΑ) είναι η έλλειψη ενός ξεκάθਾਰου χρονοδιαγράμματος και επιλεξιμοτήτων ως προς τις κρατικές ενισχύσεις (το ίδιο ισχύει και για τις προσκλήσεις που αφορούν τους δημόσιους φορείς).

Το μοντέλο «έκδοση πρόσκλησης σε άγνωστο χρονικό διάστημα με επιλεξιμότητες που γίνονται γνωστές κατά την έκδοση της» δημιουργεί δυσκολία στον προγραμματισμό του επενδυτικού σχεδίου των υποψήφιων επενδυτών. Επιπρόσθετα, δημιουργεί συγχύσεις, προστριβές, αυξημένα κόστη και μεγάλη χρονοκαθυστέρηση πρωταρχικά για τους υποψήφιους επενδυτές και δευτερευόντως για τους συμβούλους και τις ίδιες τις ΟΤΔ.

Κεφάλαιο 3.3.2 ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ ΟΤΔ ΚΑΙ ΕΥΡΥΤΕΡΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ

Στη συνέχεια ακολουθούν αξιολογικά κριτήρια που σκοπό έχουν αφενός να εξετάσουν την ικανότητα της ΟΤΔ να διαχειριστεί το Πρόγραμμα και να προσφέρει ποιοτικές υπηρεσίες στους υποψήφιους δικαιούχους του και αφετέρου να εξετάσουν την αποτελεσματικότητα και επάρκεια του ευρύτερου συστήματος διακυβέρνησης του Προγράμματος. **Η έμφαση δίνεται στο πως ανταποκρίνεται η ΟΤΔ στις ανάγκες των δικαιούχων του Προγράμματος και λιγότερο σε δικά της «εσωτερικά θέματα» λειτουργίας.**

Η ΕΤΑΛ Α.Ε. ανέπτυξε και εδραίωσε κουλτούρα συλλογικής λειτουργίας και συνεργασίας, με σαφή προσανατολισμό στην ουσιαστική υποστήριξη των δικαιούχων. Η προσέγγιση αυτή συνέβαλε καθοριστικά στην αποτελεσματική καθοδήγησή τους, ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν με επάρκεια και ασφάλεια στις αυξημένες απαιτήσεις γραφειοκρατίας και στις συνθήκες «gold plating» που χαρακτηρίζουν τα συγχρηματοδοτούμενα προγράμματα. Μέσω συνεχούς τεχνικής υποστήριξης, παροχής σαφών κατευθύνσεων και έγκαιρων διευκρινίσεων, διευκολύνθηκε η ορθή εφαρμογή του θεσμικού πλαισίου και ενισχύθηκε η απρόσκοπτη υλοποίηση των εγκεκριμένων πράξεων.

1. Υπήρξε ταχύτητα στην έκδοση αποτελεσμάτων των προσκλήσεων; Ποιο ήταν το διάστημα από την καταληκτική ημερομηνία έως την έκδοση των αποτελεσμάτων;
2. Ποια ήταν η μέση διάρκεια από τη στιγμή υποβολής ενός αιτήματος πληρωμής μέχρι τη στιγμή της πληρωμής στον λογαριασμό του δικαιούχου;
3. Προωθεί η τοπική στρατηγική την δικτύωση φορέων, επιχειρήσεων και περιοχών; Εξυπηρετεί η σύνθεση της ΕΔΠ αυτόν τον σκοπό; Οι εκπρόσωποι της επιχειρηματικής κοινότητας, των ευπαθών κοινωνικά ομάδων, του αγροτικού και αλιευτικού τομέα συμμετέχουν ενεργά στο επίπεδο λήψης αποφάσεων;

Απάντηση στο αξιολογικό κριτήριο 1

«Υπήρξε ταχύτητα στην έκδοση αποτελεσμάτων των προσκλήσεων; Ποιο ήταν το διάστημα από την καταληκτική ημερομηνία έως την έκδοση των αποτελεσμάτων;».

Στο πλαίσιο του Προγράμματος εκδόθηκαν 5 προσκλήσεις, όπως αποτυπώνονται και στον Πίνακα 13. Η διάρκεια αξιολόγησης της πρώτης πρόσκλησης δημοσίων φορέων διήρκησε 7,5 μήνες, χρόνος που θεωρείται σχετικά αυξημένος. Η πρώτη πρόσκληση κρατικών ενισχύσεων είχε την ιδιαιτερότητα να εκδοθούν δύο φορές αποτελέσματα ένταξης. Στην πρώτη απόφαση ένταξης εντάχθηκαν 73 πράξεις με αρκετές πράξεις να μην εντάσσονται λόγω έλλειψης προϋπολογισμού. Ένα χρόνο αργότερα, δόθηκε νέα δυνατότητα υπερδέσμευσης με αποτέλεσμα να ενταχθούν άλλες 59 πράξεις. Η περίοδος της αξιολόγησης συνέπεσε με τα lockdown του Covid 19. Ακόμα, ο αριθμός των υποβληθέντων πράξεων έφτασε τις 150, αριθμός ιδιαίτερα υψηλός. Έτσι η αξιολόγηση διήρκησε 13 μήνες, με την δεύτερη παρτίδα εντάξεων να έρχεται 25 μήνες μετά την καταληκτική ημερομηνία υποβολής, χρονικά διαστήματα που είναι ιδιαίτερα μεγάλα και δημιουργούν σύγχυση στους υποψήφιους επενδυτές.

Το θεσμικό πλαίσιο που ίσχυε έως τον Μάιο του 2022 προέβλεπε την εφαρμογή μιας ιδιαίτερα πολύπλοκης και πρόσθετης διαδικασίας δειγματοληπτικού ελέγχου από τις Ειδικές Υπηρεσίες Διαχείρισης (ΕΥΔ) των Περιφερειών. Οι εν λόγω Υπηρεσίες, ωστόσο, δεν διέθεταν την εξειδικευμένη εμπειρία των Ομάδων Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ), ούτε τη διαχρονική τεχνογνωσία που απαιτείται για την άμεση και αποτελεσματική επικοινωνία με τους δικαιούχους κρατικών ενισχύσεων σε τοπικό επίπεδο. Επιπλέον, δεν είχαν πλήρη εξοικείωση με τα ιδιαίτερα ζητήματα και τις διαχρονικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μικρές κοινωνικές ομάδες και οι τοπικές οικονομίες, ιδίως ως προς τη συμμόρφωση με το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο, την προσαρμογή σε συνεχείς κανονιστικές μεταβολές και τη διαχείριση διοικητικών απαιτήσεων.

Ως αποτέλεσμα, οι ΕΥΔ κλήθηκαν να συμμετάσχουν σε μια διαδικασία υψηλής πολυπλοκότητας, η οποία δεν ήταν άμεσα αντιληπτή και απαιτούσε εξειδικευμένη τεχνογνωσία πεδίου, η οποία αποκτάται κυρίως μέσω εμπειρικής ενασχόλησης και μακρόχρονης διαχείρισης παρόμοιων παρεμβάσεων. Παράλληλα, το επιχειρησιακό «φορτίο» του άξονα LEADER (Μέτρο 19), το οποίο τους ανατέθηκε με περιορισμένους ανθρώπινους πόρους, αντιμετωπίστηκε εκ των πραγμάτων ως δευτερεύουσα προτεραιότητα, γεγονός που οδήγησε σε σημαντικές χρονοκαθυστερήσεις.

Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η διαχείριση της πρώτης πρόσκλησης κρατικών ενισχύσεων του ΠΑΑ, κατά την οποία η ΕΥΔ Βορείου Αιγαίου

κλήθηκε να διενεργήσει δειγματοληπτικό έλεγχο επί της αξιολόγησης που πραγματοποίησε η ΟΤΔ για περίπου 150 πράξεις. Ενώ η αξιολόγηση ολοκληρώθηκε από την ΟΤΔ εντός χρονικού διαστήματος περίπου έξι (6) μηνών, ο αντίστοιχος δειγματοληπτικός έλεγχος από την ΕΥΔ απαιτήσε χρονικό διάστημα άνω των οκτώ (8) μηνών, επιτείνοντας σημαντικά την καθυστέρηση υλοποίησης των παρεμβάσεων.

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό παράδειγμα που αναδεικνύει με σαφήνεια το φαινόμενο του *gold plating* αφορά πράξη δημοσίου χαρακτήρα με δικαιούχο συλλογικό φορέα. Σύμφωνα με το θεσμικό πλαίσιο που ίσχυε έως τον Μάιο του 2022, προβλεπόταν πρόσθετη και ιδιαίτερως σύνθετη διοικητική διαδικασία, πέραν των απαιτήσεων του ενωσιακού πλαισίου, η οποία αφορούσε τον έλεγχο και τη διαμόρφωση της έγκρισης της Νομικής Δέσμευσης μέσω εισήγησης της Ομάδας Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ). Η εφαρμογή των εν λόγω αυξημένων εθνικών απαιτήσεων, χωρίς την αναγκαία προσαρμογή στις ιδιαιτερότητες του μηχανισμού LEADER, δημιούργησε διοικητικές επικαλύψεις και ασυμβατότητες.

Ειδικότερα, η Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης (ΕΥΔ), εφαρμόζοντας το γενικό πλαίσιο διαχείρισης πράξεων δημοσίων φορέων, δεν είχε τη δυνατότητα έκδοσης σύμφωνης γνώμης σε επαναλαμβανόμενο στάδιο της ίδιας πράξης, γεγονός που προκάλεσε παρατεταμένη διοικητική αδυναμία λήψης απόφασης και οδήγησε την πράξη σε οριακό σημείο απένταξης. Η συγκεκριμένη εμπλοκή δεν οφειλόταν σε ουσιαστική ανεπάρκεια της πράξης ή του δικαιούχου, αλλά στην υπέρμετρη διοικητική επιβάρυνση και την προσθήκη ελέγχων που υπερέβαιναν τις ελάχιστες κανονιστικές απαιτήσεις, συνιστώντας τυπική περίπτωση *gold plating*.

Μετά την τροποποίηση του θεσμικού πλαισίου και την επαναφορά της σχετικής αρμοδιότητας στην ΟΤΔ, η διοικητική διαδικασία απλοποιήθηκε ουσιαστικά, αποκαθιστώντας τη λειτουργικότητα του μηχανισμού διαχείρισης. Η πράξη ενεργοποιήθηκε εκ νέου εντός οριακών χρονικών περιθωρίων και ολοκληρώθηκαν επιτυχώς όλες οι προβλεπόμενες διοικητικές διαδικασίες καθώς και η φυσική και οικονομική υλοποίησή της εντός χρονικού διαστήματος έντεκα (11) μηνών, με αποτέλεσμα την πλήρη ολοκλήρωσή της τον Ιούνιο του 2023.

Το συγκεκριμένο παράδειγμα τεκμηριώνει ότι η άρση των φαινομένων *gold plating* και η επαναφορά αρμοδιοτήτων σε επίπεδο ΟΤΔ ενισχύουν την ταχύτητα, την αποτελεσματικότητα και την ασφάλεια δικαίου στην υλοποίηση των πράξεων, ιδίως σε παρεμβάσεις τοπικού χαρακτήρα με περιορισμένα διοικητικά περιθώρια.

Τα παραπάνω γεγονότα επιβεβαιώνονται από τη διαχείριση των προσκλήσεων του ΕΤΘΑ, οι δύο προσκλήσεις που χρηματοδοτήθηκαν

από το ΕΤΘΑ παρουσίασαν ικανοποιητικούς χρόνους αξιολόγησης με την αξιολόγηση της πρόσκλησης δημοσίων φορέων να διαρκεί 4,5 μήνες και την πρόσκληση κρατικών ενισχύσεων να διαρκεί 6,3 μήνες.

Η τελευταία πρόσκληση κρατικών ενισχύσεων του Προγράμματος παρουσίασε εξαιρετική διάρκεια αξιολόγησης αφού εντός 2,5 μηνών είχε εκδοθεί η απόφαση ένταξης.

Ανακεφαλαιώνοντας, στις πρώτες δύο προσκλήσεις, και ειδικά στην δεύτερη η έκδοση των αποτελεσμάτων καθυστέρησε. Σε αυτή την καθυστέρηση σημαντικό ρόλο έπαιξε τόσο το lockdown της πανδημίας του Covid όσο και το γεγονός της καθυστερημένης υπερδέσμευσης και της διοικητικής επιβάρυνσης του θεσμικού πλαισίου. Στη συνέχεια υπήρξε συνεχής βελτίωση με τη διάρκεια αξιολόγησης να μειώνεται δραστικά στις επόμενες δύο προσκλήσεις και στην τελευταία πρόσκληση να είναι ιδιαίτερα σύντομη.

ΠΙΝΑΚΑΣ 13

Διάρκεια αξιολόγησης των προσκλήσεων του Προγράμματος

Είδος Πρόσκλησης	Ταμείο	Ημερομηνία δημοσίευσης πρόσκλησης	Καταληκτική ημερομηνία πρόσκλησης	Ημερομηνία έκδοσης αποτελεσμάτων	Διάρκεια αξιολόγησης
1η δημοσίων φορέων	ΕΓΤΑΑ	18/03/2018	24/08/2018	05/04/2019	7,5 μήνες
1η κρατικών ενισχύσεων	ΕΓΤΑΑ	10/05/2019	10/10/2019	11/11/2020 02/11/2021	13 μήνες 25 μήνες
2η δημοσίων φορέων	ΕΤΘΑ	30/07/2020	04/12/2020	14/04/2021	4,5 μήνες
2η κρατικών ενισχύσεων	ΕΤΘΑ	07/09/2021	29/11/2021	23/06/2022	7 μήνες
3η κρατικών ενισχύσεων	ΕΓΤΑΑ	08/09/2023	10/11/2023	29/01/2024	2,5 μήνες

Απάντηση στο αξιολογικό κριτήριο 2

«Ποια ήταν η μέση διάρκεια από τη στιγμή υποβολής ενός αιτήματος πληρωμής μέχρι τη στιγμή της πληρωμής στον λογαριασμό του δικαιούχου;

Η διαδικασία πληρωμών παρουσίασε εξαιρετικά σημαντικές καθυστερήσεις, κυρίως λόγω της αυξημένης πολυπλοκότητας του θεσμικού πλαισίου που εφαρμόστηκε από τον ΟΠΕΚΕΠΕ, καθώς και της ανάγκης ταυτόχρονης συνδιαμόρφωσης τόσο του κανονιστικού πλαισίου πληρωμών όσο και των αντίστοιχων πληροφοριακών συστημάτων. Η εν λόγω διαδικασία, η οποία υλοποιήθηκε από την ΕΥΕ ΠΑΑ σε συνεργασία με τον ΟΠΕΚΕΠΕ, εξελίχθηκε με βραδύ ρυθμό, δημιουργώντας σημαντικές καθυστερήσεις στην ενεργοποίηση της χρηματορροής προς τους δικαιούχους.

Ενδεικτικά, το θεσμικό πλαίσιο για τις πληρωμές πράξεων δημοσίου χαρακτήρα άρχισε να συζητείται τον Αύγουστο του 2019, παρουσιάστηκε στις 30.08.2020 και ολοκληρώθηκε τον Δεκέμβριο του 2020. Μόλις τότε η Ομάδα Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ) έλαβε την πρώτη προκαταβολή, προκειμένου να καταστεί δυνατή η πληρωμή αιτημάτων των δικαιούχων. Συμπληρωματικές οδηγίες από τον ΟΠΕΚΕΠΕ εκδόθηκαν μεταγενέστερα, τον Ιούνιο του 2021, γεγονός που καταδεικνύει τη σταδιακή και αποσπασματική ωρίμανση του πλαισίου.

Κατά την εφαρμογή του συστήματος, παρατηρήθηκε έντονα το φαινόμενο της έκδοσης διευκρινίσεων εκ των υστέρων, δηλαδή μετά τη λήψη διοικητικών αποφάσεων ή την υλοποίηση συγκεκριμένων ενεργειών. Η πρακτική αυτή δεν συνιστά ορθή διοικητική διαδικασία, καθώς δημιούργησε αβεβαιότητα ως προς τις μεταβολές στο ΟΠΣΑΑ, την ορθή ερμηνεία των κανόνων και τον αρμόδιο φορέα παροχής κατευθύνσεων. Ως συνέπεια, επηρεάστηκε αρνητικά η εμπιστοσύνη στο σύστημα πληρωμών και δημιουργήθηκαν συνθήκες αυξημένης έντασης στη συνεργασία μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων.

Το θεσμικό πλαίσιο για τις πληρωμές πράξεων ιδιωτικού χαρακτήρα ολοκληρώθηκε τον Μάρτιο του 2021. Ωστόσο, και στη συνέχεια, η εκτέλεση των πληρωμών αντιμετώπισε συχνά σοβαρά λειτουργικά προβλήματα, με αποτέλεσμα να μην καθίσταται εφικτή η επίτευξη των προβλεπόμενων στόχων και οροσήμων του Προγράμματος.

Παρά τις συνεχείς εγκυκλίους και τροποποιήσεις που εξέδιδε ο ΟΠΕΚΕΠΕ, τα πληροφοριακά συστήματα δεν είχαν καταστεί πλήρως λειτουργικά έως τον Ιανουάριο του 2020. Η ΕΤΑΛ Α.Ε. πραγματοποίησε την πρώτη πληρωμή στα τέλη Ιανουαρίου του 2020, αξιοποιώντας προκαταβολή ύψους 600.000

ευρώ, η οποία χορηγήθηκε έναντι ισόποσης εγγυητικής επιστολής μέσω τραπεζικού ιδρύματος. Η διαδικασία αυτή αποτέλεσε ιδιαίτερα δυσχερή λύση, με σημαντικό χρηματοοικονομικό κόστος για τον προϋπολογισμό της τεχνικής βοήθειας (ενδεικτικά, περίπου 1.200 ευρώ ανά τρίμηνο).

Μέσω της προκαταβολής, η ΟΤΔ κάλυπτε αιτήματα πληρωμής δικαιούχων και, με την απορρόφηση του 80% του ποσού, υπέβαλλε αίτημα «ανακύκλωσης» της προκαταβολής, το οποίο συνοδευόταν από δειγματοληπτικό έλεγχο. Η ΕΥΔ της οικείας Περιφέρειας διενεργούσε διοικητικό έλεγχο σε τουλάχιστον 5% των δαπανών κάθε αιτήματος μερικής πληρωμής.

Η ΟΤΔ υπέβαλε το πρώτο αίτημα ανακύκλωσης της προκαταβολής στις 07.01.2021 και έλαβε απάντηση από την ΕΥΔ στις 19.04.2021. Ακολούθησε μακρά και ιδιαίτερα επίπονη διαδικασία ανταλλαγής παρατηρήσεων με τον ΟΠΕΚΕΠΕ, η οποία δοκίμασε σε σημαντικό βαθμό τις αντοχές τόσο της ΟΤΔ όσο και, δευτερευόντως, της ΕΥΕ ΠΑΑ. Οι οδηγίες του ΟΠΕΚΕΠΕ που αποσαφήνισαν κρίσιμες ασάφειες του θεσμικού και πληροφοριακού πλαισίου (ΟΠΣΑΑ) εκδόθηκαν τελικώς στις 30.06.2021, παρότι οι πληρωμές που αφορούσαν το πρώτο αίτημα της ΟΤΔ είχαν ήδη πραγματοποιηθεί εντός του 2020.

Ενδεικτικά, μόνο κατά τον Ιούλιο του 2021 πραγματοποιήθηκε ανταλλαγή παρατηρήσεων και απαντήσεων μεταξύ ΟΤΔ και ΟΠΕΚΕΠΕ σε συνολικό όγκο είκοσι οκτώ (28) σελίδων, γεγονός που καταδεικνύει τον βαθμό διοικητικής επιβάρυνσης και πολυπλοκότητας της διαδικασίας.

Τον Ιανουάριο του 2022, ο ΟΠΕΚΕΠΕ εξέδωσε νέα διαδικασία τροποποίησης του συστήματος πληρωμών, με αιτιολογία την εναρμόνιση με το ευρωπαϊκό κανονιστικό πλαίσιο. Η διαδικασία αυτή ενεργοποιήθηκε τελικώς στα τέλη Μαΐου του 2022, λόγω της ανάγκης εκ νέου προσαρμογής του θεσμικού πλαισίου του Προγράμματος. Στο πλαίσιο αυτό, η ΟΤΔ κατόρθωσε να πραγματοποιήσει, εντός του Ιουνίου 2022, τις πρώτες πληρωμές δικαιούχων απευθείας μέσω του ΟΠΕΚΕΠΕ.

Για το τμήμα του Προγράμματος που χρηματοδοτήθηκε από το ΕΓΤΑΑ, κατά την περίοδο από τον Ιούνιο του 2022 έως τον Μάιο του 2025, οι διαδικασίες πληρωμών συνέχισαν να συνοδεύονται από πλήθος παρατηρήσεων εκ μέρους του ΟΠΕΚΕΠΕ. Οι παρατηρήσεις αυτές, συχνά ήσσονος οικονομικής σημασίας (ενδεικτικά αποκλίσεις ενός ή δύο λεπτών του ευρώ), οφείλονταν κυρίως σε ασυμβατότητες και τεχνικούς περιορισμούς των πληροφοριακών συστημάτων του ΟΠΕΚΕΠΕ σε σχέση με το ΟΠΣΑΑ. Η πρακτική αυτή είχε ως αποτέλεσμα επαναλαμβανόμενες ακυρώσεις παρτίδων πληρωμών και επανυποβολές από την ΟΤΔ, επιτείνοντας τις καθυστερήσεις και δημιουργώντας σοβαρή διοικητική επιβάρυνση.

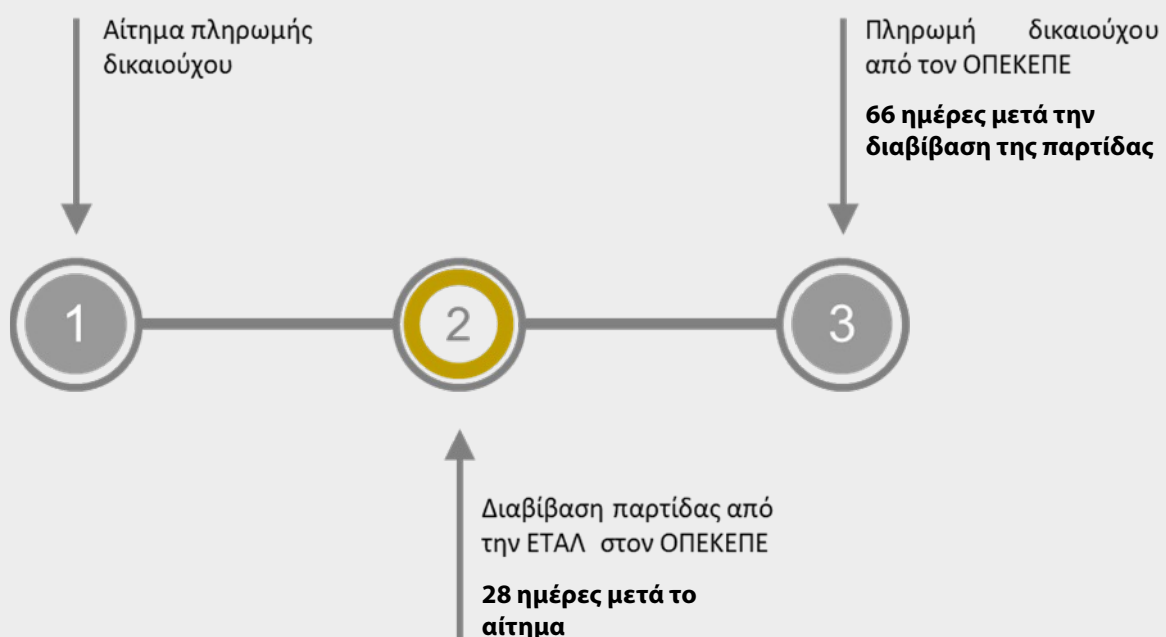
Ενδεικτικά, για το έτος 2024, η μέση διάρκεια ολοκλήρωσης μιας πληρωμής δικαιούχου, από την ημερομηνία υποβολής του αιτήματος έως την τελική καταβολή από τον ΟΠΕΚΕΠΕ, ανήλθε σε ενενήντα τέσσερις (94) ημέρες. Από αυτές, είκοσι οκτώ (28) ημέρες αφορούσαν τον διοικητικό έλεγχο και την επιτόπια επαλήθευση που διενεργούσε η ΟΤΔ, ενώ εξήντα έξι (66) ημέρες αντιστοιχούσαν στον διοικητικό έλεγχο του ΟΠΕΚΕΠΕ.

Τον Μάιο του 2025, κατόπιν έντονων παρεμβάσεων των ΟΤΔ, του Ελληνικού Δικτύου LEADER και επάλληλων συσκέψεων, το σύστημα πληρωμών τροποποιήθηκε για τέταρτη φορά. Στο πλαίσιο αυτό, η αρμοδιότητα πληρωμών πράξεων ιδιωτικού χαρακτήρα της ΟΤΔ ΕΤΑΛ Α.Ε. μεταφέρθηκε στη Διεύθυνση Αττικής και Νήσων του ΟΠΕΚΕΠΕ, όπου διαπιστώθηκε ουσιαστική εξομάλυνση της διαδικασίας.

Συμπερασματικά, οι καθυστερήσεις στις πληρωμές, τις οποίες η ΟΤΔ αποδίδει στον έντονο συγκεντρωτισμό του συστήματος του ΟΠΕΚΕΠΕ και σε μια αρνητική κουλτούρα συνεργασίας, κρίνεται ότι υπήρξαν ιδιαίτερα επιβαρυντικές για την ομαλή υλοποίηση του Προγράμματος. Οι επιπτώσεις αυτές ήταν εντονότερες σε δικαιούχους με περιορισμένη ρευστότητα, οι οποίοι αναγκάζονταν να υποβάλλουν πολλαπλά ενδιάμεσα αιτήματα πληρωμής, επιτείνοντας περαιτέρω τις λειτουργικές και χρηματοοικονομικές δυσκολίες.

ΕΙΚΟΝΑ 2

Διαδικασία πληρωμής για το τμήμα του Προγράμματος που χρηματοδοτείται από το ΕΓΤΑΑ

Για το τμήμα του Προγράμματος που χρηματοδοτήθηκε από το ΕΤΘΑ, δεν υπήρξε εμπλοκή του ΟΠΕΚΕΠΕ στη διαδικασία πληρωμών. Στην περίπτωση αυτή, οι πληρωμές των δικαιούχων εκτελούνταν απευθείας από την ΕΤΑΛ Α.Ε. μέσω του ηλεκτρονικού Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων (e-ΠΔΕ). Η μέση διάρκεια ολοκλήρωσης μιας πληρωμής, από την ημερομηνία υποβολής του αιτήματος έως την καταβολή του ποσού στον δικαιούχο, δεν υπερέβαινε τις είκοσι τρεις (23) ημέρες, χρόνος που αξιολογείται ως ιδιαίτερα ικανοποιητικός και ενδεικτικός της αποτελεσματικότητας του εφαρμοζόμενου μηχανισμού.

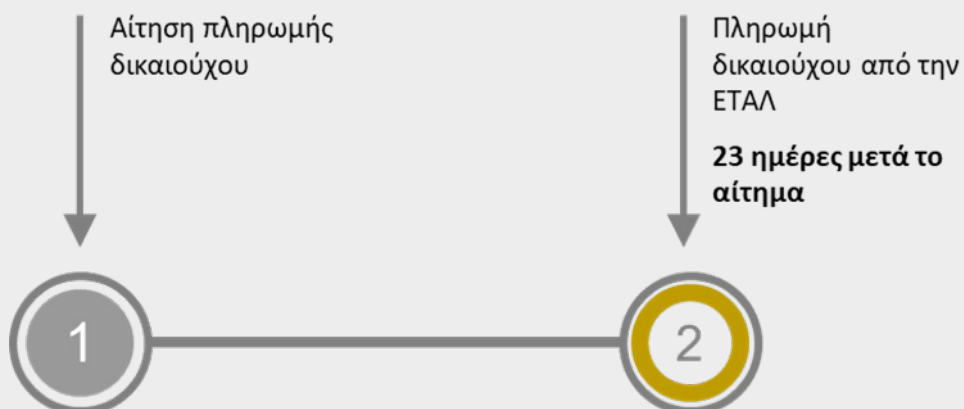
Αντιθέτως, όσον αφορά την Τεχνική Βοήθεια της ΟΤΔ, για την οποία δικαιούχος ήταν η ίδια η ΟΤΔ, η συνολική αξιολόγηση της πορείας των πληρωμών, ιδίως σε συνάρτηση με τον ιδιαίτερα αυξημένο όγκο εργασιών που ολοκληρώθηκε, θα πρέπει να πραγματοποιηθεί από την αρμόδια ΕΥΕ ΠΑΑ, προκειμένου να εξαχθούν τεκμηριωμένα πορίσματα. Από την πλευρά της, η ΟΤΔ καταγράφει ότι οι καθυστερήσεις στις πληρωμές υπήρξαν εξαιρετικά μεγάλες, ενώ οι παρατηρήσεις που διατυπώθηκαν σε αρκετές περιπτώσεις ήταν υπέρμετρα λεπτομερειακές και δυσανάλογες ως προς το αντικείμενο ελέγχου.

Ενδεικτικά αναφέρεται περίπτωση όπου ζητήθηκε ο επιμερισμός ημερολογίου κίνησης βάσει του χρόνου ομιλίας των συμμετεχόντων σε συνέδριο και σε συνάρτηση με το θεματικό αντικείμενο κάθε παρέμβασης, απαίτηση που υπερέβαινε την αρχή της αναλογικότητας και επιβάρυνε αδικαιολόγητα τη διοικητική διαδικασία. Στο ίδιο πλαίσιο, καταγράφηκαν καθυστερήσεις πληρωμών της ΟΤΔ που έφτασαν έως και τους δεκαέξι (16) μήνες.

Η ΕΤΑΛ Α.Ε. υπέβαλλε, κατά κανόνα, αιτήματα πληρωμής για δαπάνες που αφορούσαν χρονικό διάστημα ενός (1) πλήρους έτους. Ωστόσο, οι πληρωμές που εκτελούνταν μέσω του ΟΠΕΚΕΠΕ είχαν ως αποτέλεσμα τη μεταφορά πιστώσεων από ένα οικονομικό έτος στο επόμενο, γεγονός που αλλοίωνε την πραγματική εικόνα των οικονομικών στοιχείων και επηρέαζε τη σαφή αποτύπωση των ισολογισμών της εταιρείας.

Οι ανωτέρω καθυστερήσεις επιβάρυναν σημαντικά τη ρευστότητα της ΟΤΔ και περιορίσαν ουσιαστικά την ικανότητα και τη δυνατότητά της να αξιοποιήσει έγκαιρα και αποτελεσματικά τους διαθέσιμους πόρους της Τεχνικής Βοήθειας, ιδίως σε ό,τι αφορά την ανάληψη δεσμεύσεων για την πρόσληψη πρόσθετων στελεχών που θα ενίσχυαν τη διοικητική της ικανότητα. Ως άμεση συνέπεια, το υφιστάμενο στελεχιακό δυναμικό της ΟΤΔ επιβαρύνθηκε με υψηλό όγκο καθηκόντων όταν θα έπρεπε να υπάρξουν επιπλέον στελέχη λόγω του τετραπλάσιου προγράμματος που εκτελούσε η ΟΤΔ, λόγω της αδυναμίας διαμόρφωσης και έγκαιρης εφαρμογής ενός λειτουργικού και αξιόπιστου πλαισίου πληρωμών από τον ΟΠΕΚΕΠΕ.

Όσον αφορά το ΕΤΘΑ, ακολουθώντας τη διαδικασία προχρηματοδότησης στο πλαίσιο της Νομοθεσίας για το ΕΣΠΑ, η ΟΤΔ δεν αντιμετώπισε καμία δυσκολία λαμβάνοντας χωρίς εγγυητική επιστολή προχρηματοδοτήσεις-προκαταβολές οι οποίες λειτούργησαν καταλυτικά στη διασφάλιση της χρηματοδοτικής ροής και των εργασιών.

ΕΙΚΟΝΑ 3**Διαδικασία πληρωμής για το τμήμα του Προγράμματος που χρηματοδοτείται από το ΕΤΘΑ**

Απάντηση στο αξιολογικό κριτήριο 3

«Πρωθεί η τοπική στρατηγική την δικτύωση φορέων, επιχειρήσεων και περιοχών; Εξυπηρετεί η σύνθεση της ΕΔΠ αυτόν τον σκοπό; Οι εκπρόσωποι της επιχειρηματικής κοινότητας, των ευπαθών κοινωνικά ομάδων, του αγροτικού και αλιευτικού τομέα συμμετέχουν ενεργά στο επίπεδο λήψης αποφάσεων;».

Η μετοχική σύνθεση της ΟΤΔ παρουσιάζεται στον παρακάτω Πίνακα. Ο μεγαλύτερος μέτοχος με ποσοστό 40,47% είναι η Περιφερειακή Ένωση Δήμων Βορείου Αιγαίου (ΠΕΔ). Τον δεύτερο μεγαλύτερο μέτοχο της ΟΤΔ αποτελεί η Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών Λέσβου με ποσοστό 33,30%. Η Επιμελητηριακή Λεσβιακή Εταιρεία Ανάπτυξης ΑΜΚΕ ελέγχεται απόλυτα (97% του μετοχικού κεφαλαίου) από το Επιμελητήριο Λέσβου και είναι ο μικρότερος μέτοχος της ΟΤΔ με ποσοστό 26,23%. Με βάση το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο (Ν. 4497/2017) «ως Επιμελητήρια νοούνται οι αυτοτελείς, **υποχρεωτικές ενώσεις** φυσικών και νομικών προσώπων, που ασκούν εμπορική δραστηριότητα. Τα Επιμελητήρια **είναι νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου...**». Παρόλο που τα Επιμελητήρια θεωρούνται δημόσιοι φορείς, οι εταιρείες μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα τις οποίες αυτά συστήνουν δεν υπάγονται στον ευρύτερο δημόσιο τομέα.

Η διοίκηση του Προγράμματος πραγματοποιείται από την Επιτροπή Διαχείρισης του Προγράμματος (ΕΔΠ). Στην ΕΔΠ, κάθε φορέας εκπροσωπείται από ένα άτομο και κάθε ψήφος «έχει την ίδια δύναμη» ανεξάρτητα από τη μετοχική σύνθεση της ΟΤΔ. Σε αυτήν συμμετέχουν οι δύο Δήμοι του νησιού, η Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών Λέσβου, η Επιμελητηριακή Λεσβιακή Εταιρεία Ανάπτυξης ΑΜΚΕ και ο Αγροτικός σύλλογος επαγγελματιών αλιέων Δήμου Λέσβου «Ο Άγιος Νικόλαος».

ΠΙΝΑΚΑΣ 14

Η μετοχική σύνθεση της ΕΤΑΛ Α.Ε.

A/A	Φορέας	Ποσοστό συμμετοχής	Κατηγορία φορέα βάσει των συμφερόντων που αντιπροσωπεύει
1	Περιφερειακή Ένωση Δήμων Βορείου Αιγαίου	40,47%	Δημόσιος
2	Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών Λέσβου	33,30%	Ιδιωτικός
3	Επιμελητηριακή Λεσβιακή Εταιρεία Ανάπτυξης ΑΜΚΕ	26,23%	Ιδιωτικός

Ως προς τη δικτύωση φορέων και περιοχών, η ΟΤΔ συμμετείχε στις εξής 3 πράξεις διαπεριφερειακής/διακρατικής συνεργασίας από τις αρχικά 6 εγκεκριμένες:

1. «Καταδύσεις στα νησιά μας». Το έργο, στο οποίο η ΟΤΔ συμμετείχε ως συντονιστής εταίρος, αποτέλεσε μια προσπάθεια ανάδειξης της ελκυστικότητας 5 παράκτιων και θαλάσσιων περιοχών της Ελλάδας και της Κύπρου μέσα από την καταγραφή και ανάδειξη καταδυτικών διαδρομών.
2. «Θαλάσσιο περιβάλλον, παράκτιες απειλές και αλιεία». Στο έργο συμμετείχαν 22 παράκτιες και νησιωτικές ΟΤΔ με στόχο τη δημιουργία στοχευμένων προτάσεων για την αντιμετώπιση των κινδύνων που αντιμετωπίζει το θαλάσσιο περιβάλλον και σχετίζονται με την αλιεία και τις παράκτιες περιοχές.
3. «Νήσων Περίπλους». Στο έργο συμμετείχαν 15 νησιωτικοί φορείς με στόχο την ανάπτυξη του υπόβαθρου για την εγκαθίδρυση της έννοιας της Πολιτιστικής Δημιουργικής Βιομηχανίας και τη διασύνδεσή της με τον νησιωτικό χαρακτήρα, το περιβάλλον και τον πολιτισμό των νησιών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 15

Η σύνθεση της Επιτροπής Διαχείρισης του Προγράμματος

A/A	Φορέας	Ποσοστό συμμετοχής	Κατηγορία φορέα βάσει των συμφερόντων που αντιπροσωπεύει
1	Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών Λέσβου	20%	Ιδιωτικός
2	Δήμος Μυτιλήνης	20%	Δημόσιος
3	Δήμος Δυτικής Λέσβου	20%	Δημόσιος
4	Επιμελητηριακή Λεσβιακή Εταιρεία Ανάπτυξης ΑΜΚΕ	20%	Ιδιωτικός
5	Αγροτικός σύλλογος επαγγελματιών αλιέων Δήμου Λέσβου «Ο Άγιος Νικόλαος»	20%	Ιδιωτικός

Η Ομάδα Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ) αναγκάστηκε να παραιτηθεί από την υλοποίηση δύο (2) διαπεριφερειακών συνεργασιών και μίας (1) διακρατικής συνεργασίας στο πλαίσιο του ΕΓΤΑΑ, παρά το γεγονός ότι είχαν χορηγηθεί όλες οι απαιτούμενες εγκρίσεις για την υλοποίησή τους. Η εξέλιξη αυτή οφείλεται στο ιδιαίτερα εξαντλητικό και υπέρμετρα αναλυτικό θεσμικό πλαίσιο του ΠΑΑ, το οποίο επέβαλε δυσανάλογες διοικητικές και επιχειρησιακές επιβαρύνσεις, καθιστώντας την υλοποίηση των συνεργασιών μη λειτουργική στην πράξη.

Ιδίως ως προς τη διακρατική συνεργασία, η σημαντική καθυστέρηση στη θέσπιση και ενεργοποίηση του σχετικού θεσμικού πλαισίου είχε ως αποτέλεσμα την πλήρη ασυγχρονία με τους εταίρους από άλλα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι οποίοι είχαν ήδη ολοκληρώσει τις προβλεπόμενες δράσεις τους. Η ΕΤΑΛ Α.Ε. αδυνατούσε να ακολουθήσει τον κοινό χρονοπρογραμματισμό, καθώς δεν είχε ακόμη καταστεί δυνατή η έναρξη υλοποίησης, γεγονός που υπονόμωσε τον διακρατικό χαρακτήρα της συνεργασίας.

Η αδυναμία υλοποίησης των ανωτέρω συνεργασιών συνεπάγεται απώλεια σημαντικής ευρωπαϊκής προστιθέμενης αξίας, καθώς δεν κατέστη εφικτή η ανταλλαγή τεχνογνωσίας, η μεταφορά καινοτόμων πρακτικών, η ενίσχυση της διακρατικής δικτύωσης και η αξιοποίηση συνεργειών που αποτελούν βασικό πυλώνα της προσέγγισης LEADER σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Το γεγονός αυτό αναδεικνύει ότι η υπερβολική διοικητική επιβάρυνση και η καθυστέρηση θεσμικής ενεργοποίησης μπορούν να αναιρέσουν στην πράξη τον ευρωπαϊκό χαρακτήρα και την προστιθέμενη αξία τέτοιων παρεμβάσεων.

Συμπερασματικά, η τοπική στρατηγική προώθησε τη δικτύωση φορέων, επιχειρήσεων και περιοχών. Συμμετείχαν στο επίπεδο λήψης αποφάσεων εκπρόσωποι της επιχειρηματικής κοινότητας, των αγροτών, των αλιέων και της τοπικής αυτοδιοίκησης. Υπήρξε έλλειψη συμμετοχής ευπαθών κοινωνικά ομάδων, γυναικών και νέων. Στην περίπτωση της εκπροσώπησης των νέων, δεν κατέστη δυνατή εξαιτίας της έλλειψης φορέα που εκπροσωπεί τους νέους στο νησί. Ως προς τις ευπαθείς κοινωνικά ομάδες, στην ΕΔΠ του Προγράμματος της νέας Προγραμματικής Περιόδου συμμετέχει και η Ηλιακτίδα ΑΜΚΕ, φορέας με στόχο την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού των ΑμεΑ και των ευάλωτων κοινωνικά ομάδων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΝΕΑ ΠΕΡΙΟΔΟ 2021-2027

Από τα προηγούμενα κεφάλαια προκύπτει σαφώς ότι το Πρόγραμμα υπηρέτησε σε ικανοποιητικό βαθμό το αναπτυξιακό του όραμα και τους στρατηγικούς του στόχους, συμβάλλοντας ουσιαστικά στην τοπική ανάπτυξη της περιοχής παρέμβασης. Η συσσωρευμένη εμπειρία, τα αποτελέσματα που επιτεύχθηκαν και οι δομές που διαμορφώθηκαν συνιστούν ισχυρά θεμέλια για τη συνέχεια και την περαιτέρω ενίσχυση της αποτελεσματικότητας του Προγράμματος.

Στο πλαίσιο αυτό, αποτελεί καθήκον και ταυτόχρονα πρόκληση για την Ομάδα Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ), κατά τη νέα Προγραμματική Περίοδο, να κεφαλαιοποιήσει τα υφιστάμενα αυτά θεμέλια, επιδιώκοντας την παροχή ακόμη μεγαλύτερης προστιθέμενης αξίας και την ενίσχυση του αναπτυξιακού αποτυπώματος του Προγράμματος. Προς την κατεύθυνση αυτή, στο παρόν κεφάλαιο διατυπώνονται συγκεκριμένες προτάσεις, οι οποίες στοχεύουν στη βελτίωση της λειτουργικότητας, της αποτελεσματικότητας και της στρατηγικής στόχευσης των παρεμβάσεων.

Οι προτάσεις αυτές ομαδοποιούνται σε δύο διακριτές κατηγορίες: αφενός, σε εκείνες που μπορούν να υιοθετηθούν και να εφαρμοστούν άμεσα από την ΟΤΔ, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων και των δυνατοτήτων της, και αφετέρου, σε προτάσεις που προϋποθέτουν κεντρικό σχεδιασμό και θεσμικές παρεμβάσεις σε εθνικό επίπεδο, και συνεπώς η υλοποίησή τους δεν εξαρτάται αποκλειστικά από την ΟΤΔ.

Κεφάλαιο 4.1 ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΕΘΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ

ΠΡΟΤΑΣΗ 1 – «ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΠΡΟΒΛΕΨΙΜΟΤΗΤΑ: ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΜΟΝΤΕΛΟΥ ΠΡΟΣΚΛΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΕΝΙΣΧΥΣΕΩΝ»

Όπως επισημάνθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, το υφιστάμενο μοντέλο «έκδοσης προσκλήσεων σε απροσδιόριστο χρονικό σημείο, με επιλεξιμότητες που καθίστανται γνωστές μόνο κατά την έκδοσή τους», παρουσιάζει σημαντικές δυσλειτουργίες¹.

Η διαμόρφωση ενός φιλικού και αποτελεσματικού επενδυτικού περιβάλλοντος προϋποθέτει σταθερότητα, διαφάνεια και προβλεψιμότητα, προκειμένου ο επενδυτής, η επιχείρηση ή ο δημόσιος φορέας να δύναται να προγραμματίσει και να σχεδιάσει τις παρεμβάσεις του σε μεσομακροπρόθεσμο ορίζοντα.

Το υφιστάμενο μοντέλο, αντιθέτως, δημιουργεί συνθήκες αβεβαιότητας και σύγχυσης, οδηγεί σε προστριβές μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών, επιβαρύνει σημαντικά το κόστος προετοιμασίας των επενδυτικών σχεδίων και προκαλεί εκτεταμένες χρονοκαθυστερήσεις. Οι επιπτώσεις αυτές αφορούν πρωτίστως τους δυνητικούς επενδυτές και δικαιούχους, και δευτερευόντως τους συμβούλους υποστήριξης και τις ίδιες τις Ομάδες Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ), υπονομεύοντας συνολικά την αποτελεσματικότητα και την αποδοτικότητα της αναπτυξιακής διαδικασίας.

Η ύπαρξη ενός σαφούς, σταθερού και ολοκληρωμένου πλαισίου κρατικών ενισχύσεων θα συνέβαλλε καθοριστικά στη βελτίωση της λειτουργίας του Προγράμματος, επιτρέποντας στις επιχειρήσεις να υποβάλλουν επενδυτικές προτάσεις σε συνεχή βάση, εντός ενός ξεκάθαρα προσδιορισμένου πλαισίου επιλεξιμοτήτων και όρων υποβολής. Η δυνατότητα αυτή θα ενίσχυε τη διαφάνεια και την προβλεψιμότητα του συστήματος, διευκολύνοντας τον έγκαιρο προγραμματισμό των δυνητικών δικαιούχων.

Η εφαρμογή ενός απλού, κατανοητού και διαφανούς μηχανισμού διαχείρισης έχει αποδειχθεί ότι αφενός βελτιώνει ουσιαστικά την ποιότητα της ενημέρωσης και του σχεδιασμού των επενδυτικών σχεδίων και αφετέρου συμβάλλει στη σημαντική μείωση του χρόνου αξιολόγησης, καθώς και στον περιορισμό των διοικητικών βαρών και του λειτουργικού κόστους για την Ομάδα Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ), ενισχύοντας συνολικά την αποδοτικότητα και την αποτελεσματικότητα της υλοποίησης του Προγράμματος.

Κατά την αξιολογική κρίση της Ομάδας Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ), συνιστά στρατηγικό σφάλμα η **αποκλειστική** επιλογή του κανόνα *de minimis* ως πλαισίου κρατικών ενισχύσεων. Παρότι ο εν λόγω κανόνας αποτελεί χρήσιμο εργαλείο διαχειριστικής διευκόλυνσης, οι περιορισμοί που επιβάλλει ως προς το ανώτατο όριο χρηματοδότησης, σε συνδυασμό

¹ Για τις επιχειρήσεις της Λέσβου, σε αυτή την Προγραμματική Περίοδο, υπάρχουν τα εξής Προγράμματα που έχουν ήδη εκδώσει ή θα εκδώσουν προσκλήσεις κρατικών ενισχύσεων: Leader-CLLD 2021-2027, Περιφερειακό Πρόγραμμα «Βόρειο Αιγαίο» 2021-2027, Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα», Πρόγραμμα «Δίκαιη Αναπτυξιακή Μετάβαση» 2021-2027, Πρόγραμμα «Αλιεία, Υδατοκαλλιέργεια και Θάλασσα» 2021-2027, Στρατηγικό Σχέδιο για την Κοινή Αγροτική Πολιτική 2023-2027. Σε αυτά προστίθενται ο Αναπτυξιακός Νόμος και οι προσκλήσεις κρατικών ενισχύσεων του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας. Όλα τα παραπάνω έχουν διαφορετικές επιλεξιμότητες (και μέσα στο ίδιο Πρόγραμμα η κάθε πρόσκληση έχει διαφορετικές επιλεξιμότητες) και άγνωστες ημερομηνίες προσκλήσεων. Αντίστοιχη είναι και η κατάσταση στις προσκλήσεις που αφορούν τους δημόσιους φορείς.

με τη σωρευτική χρήση του από τους δικαιούχους σε άλλα παράλληλα χρηματοδοτικά εργαλεία (ενδεικτικά το Μεταφορικό Ισοδύναμο), λειτουργούν ανασταλτικά για την υλοποίηση μεγαλύτερων επενδύσεων.

Η πρακτική αυτή περιορίζει τον αναπτυξιακό χαρακτήρα των παρεμβάσεων, καθώς αποτρέπει επενδυτικά σχέδια με ουσιαστικό χαρακτήρα κινήτρου, αυξημένη προστιθέμενη αξία και σημαντικότερες οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις. Ως εκ τούτου, κρίνεται σκόπιμη η διεύρυνση του πλαισίου κρατικών ενισχύσεων με τη συμπληρωματική αξιοποίηση εναλλακτικών καθεστώτων, τα οποία θα επιτρέπουν μεγαλύτερη ευελιξία, υψηλότερα επίπεδα ενίσχυσης και ουσιαστικότερη συμβολή στους αναπτυξιακούς στόχους του Προγράμματος.

ΠΡΟΤΑΣΗ 2 ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΠΛΗΡΩΜΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ: ΤΕΚΜΗΡΙΩΜΕΝΗ ΥΠΕΡΟΧΗ ΤΟΥ ΜΟΝΤΕΛΟΥ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΤΔ.

Στο προηγούμενο κεφάλαιο αποτυπώθηκε αναλυτικά ο χρόνος που μεσολαβεί από την υποβολή αιτήματος πληρωμής ενός δικαιούχου έως την ολοκλήρωση της πληρωμής του, τόσο για το τμήμα του Προγράμματος που χρηματοδοτήθηκε από το ΕΤΘΑ όσο και για εκείνο που χρηματοδοτήθηκε από το ΕΓΤΑΑ. Τα ποσοτικά δεδομένα είναι απολύτως ενδεικτικά της διαφοροποίησης στην αποτελεσματικότητα των δύο συστημάτων. Συγκεκριμένα, ο μέσος χρόνος πληρωμής για το σκέλος του ΕΓΤΑΑ ανέρχεται σε περίπου 90 ημέρες, έναντι μόλις 23 ημερών για το σκέλος του ΕΤΘΑ, δηλαδή είναι σχεδόν τετραπλάσιος.

Η σημαντική αυτή απόκλιση αποδίδεται κυρίως στην εμπλοκή του ΟΠΕΚΕΠΕ στη διαδικασία πληρωμών του ΕΓΤΑΑ, όπως τεκμηριώνεται και στα διαγράμματα (εικόνες 2 και 3) του προηγούμενου κεφαλαίου. Διάστημα της τάξης των 96 ημερών κρίνεται υπερβολικά μεγάλο για την εξυπηρέτηση ενός αιτήματος πληρωμής, ιδίως όταν λαμβάνεται υπόψη ότι πολλά επενδυτικά σχέδια υποβάλλουν δύο ή και τρία ενδιάμεσα αιτήματα, με αποτέλεσμα να επιτείνεται σημαντικά το πρόβλημα ρευστότητας των δικαιούχων.

Καθίσταται, συνεπώς, σαφές ότι το σύστημα πληρωμών εμφανίζει σαφώς υψηλότερο βαθμό αποτελεσματικότητας όταν η διαδικασία υλοποιείται αποκλειστικά από τις Ομάδες Τοπικής Δράσης. Ως εκ τούτου, προτείνεται η υιοθέτηση του εν λόγω μοντέλου στη νέα Προγραμματική Περίοδο και για το τμήμα του Προγράμματος που χρηματοδοτείται από το ΕΓΤΑΑ, με στόχο τη μείωση των καθυστερήσεων, την ενίσχυση της ρευστότητας των δικαιούχων και τη συνολική βελτίωση της αποδοτικότητας του Προγράμματος.

Κεφάλαιο 4.2 ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΟΜΑΔΑ ΤΟΠΙΚΗΣ ΔΡΑΣΗΣ – ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΛΕΣΒΟΥ – ΕΤΑΛ Α.Ε.

ΠΡΟΤΑΣΗ 1 – ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΥ ΜΟΝΤΕΛΟΥ ΤΗΣ ΛΕΣΒΟΥ: ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΟΧΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Ο τουριστικός τομέας στη Λέσβο χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερα έντονη εποχικότητα και εξαιρετικά περιορισμένη τουριστική περίοδο, η οποία εκτείνεται συνήθως από τρεις έως πέντε μήνες ετησίως. Ως αποτέλεσμα, η πλειονότητα των τουριστικών επιχειρήσεων παραμένει ανενεργή για μεγάλο μέρος του έτους, γεγονός που οδηγεί σε χαμηλή αξιοποίηση και απόδοση του επενδεδυμένου κεφαλαίου, καθώς και σε περιορισμένα εισοδήματα τόσο για τις ίδιες τις επιχειρήσεις όσο και για τους εργαζομένους του κλάδου.

Οι εργαζόμενοι στον τουρισμό απασχολούνται κατά κανόνα εποχικά, με αποτέλεσμα για σημαντικό χρονικό διάστημα να παραμένουν άνεργοι ή να αναγκάζονται να αναζητούν υποαπασχόληση σε άλλους τομείς της οικονομίας. Παράλληλα, εντείνεται ο ανταγωνισμός από άλλους τουριστικούς προορισμούς της χώρας, οι οποίοι είτε λειτουργούν σε ετήσια βάση (όπως τα μεγάλα αστικά κέντρα της ηπειρωτικής Ελλάδας και ορισμένοι ορεινοί προορισμοί) είτε διαθέτουν σημαντικά μεγαλύτερη και πιο σταθερή τουριστική περίοδο σε σύγκριση με τη Λέσβο.

Η σχετική ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας και η ταχεία μείωση της ανεργίας, όπως αποτυπώνεται και στο Διάγραμμα 22, οδήγησαν επιπλέον σημαντικό μέρος του εργατικού δυναμικού να αποχωρήσει από τον τουριστικό κλάδο και να στραφεί σε άλλες επαγγελματικές δραστηριότητες με μεγαλύτερη σταθερότητα απασχόλησης. Σε συνδυασμό με τη συνολική ανάπτυξη του τουρισμού σε εθνικό επίπεδο, η εξέλιξη αυτή έχει οδηγήσει στη δημιουργία εκτεταμένων ελλείψεων εργατικού δυναμικού, οι οποίες ανέρχονται σε δεκάδες χιλιάδες θέσεις σε πανελλαδικό επίπεδο και επηρεάζουν άμεσα και τις τουριστικές επιχειρήσεις της Λέσβου.¹

¹ Σύμφωνα με τη μελέτη του Ινστιτούτου του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΙΝΕΣΤΕ) με τίτλο «Απασχόληση και ελλείψεις εργατικού δυναμικού στα ελληνικά ξενοδοχεία στην αιχμή της θερινής σεζόν 2022».

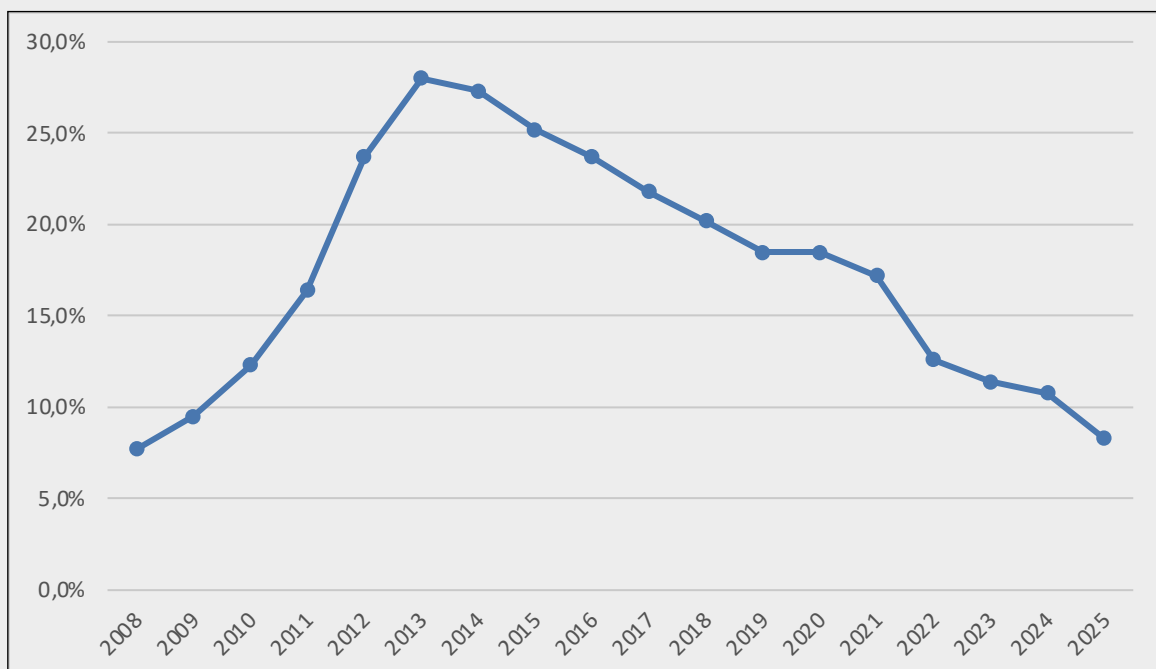
Οι τουριστικές επιχειρήσεις της Λέσβου διατρέχουν τα επόμενα έτη αυξημένο κίνδυνο να αντιμετωπίσουν σοβαρές ελλείψεις εργατικού δυναμικού, ιδίως σε ειδικευμένο προσωπικό. Το φαινόμενο αυτό εντείνεται από τη δυνατότητα του εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού να αναζητήσει μόνιμη απασχόληση εκτός Λέσβου, με υψηλότερες αποδοχές, μεγαλύτερη εργασιακή σταθερότητα και βελτιωμένες συνθήκες εργασίας.

¹ Σε μεγάλο βαθμό αυτό το πέτυχε και την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020 με τις ιδιωτικές επενδύσεις που χρηματοδότησε όπως αναλύεται στο προηγούμενο κεφάλαιο.

Υπό τις συνθήκες αυτές, το Πρόγραμμα οφείλει να συνεχίσει –και να ενισχύσει περαιτέρω– τη διερεύνηση και υλοποίηση παρεμβάσεων με σαφή διαρθρωτικό χαρακτήρα, οι οποίες δύνανται να μετασχηματίσουν το τουριστικό μοντέλο του νησιού. Παρεμβάσεις που θα συμβάλλουν στη βελτίωση της ποιότητας της απασχόλησης, στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου, στην αύξηση της προστιθέμενης αξίας του τουριστικού προϊόντος και, εν τέλει, στη δημιουργία πιο ελκυστικών και βιώσιμων συνθηκών για τη διατήρηση και προσέλκυση ανθρώπινου δυναμικού.¹ **Το Πρόγραμμα οφείλει να στοχεύσει σε επενδύσεις που συμβάλλουν στη δημιουργία ενός διαφοροποιημένου και ανταγωνιστικού τουριστικού προϊόντος, ικανού αφενός να αυξήσει τόσο τον αριθμό των επισκεπτών όσο και τη μέση ημερήσια τουριστική δαπάνη και αφετέρου να επιμηκύνει ουσιαστικά τη διάρκεια της τουριστικής περιόδου.**

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 30

**Εθνικό ποσοστό ανεργίας για το μήνα Απρίλιο κάθε έτους.
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ιδία επεξεργασία**

Ενδεικτικά, τουριστικά προϊόντα με αυξανόμενη διεθνή ζήτηση, τα οποία αξιοποιούν τους φυσικούς πόρους, την τοπική κουλτούρα και την πολιτιστική κληρονομιά της Λέσβου, δύνανται να συμβάλουν καθοριστικά στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου, λειτουργώντας συμπληρωματικά και ενισχυτικά προς το υφιστάμενο παραδοσιακό τουριστικό μοντέλο «Ήλιος και Θάλασσα (Sun & Beach)». Τα προϊόντα αυτά μπορούν να αποτελέσουν βασικούς πυλώνες μιας πιο ανθεκτικής και βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης και ενδεικτικά περιλαμβάνουν τα εξής:¹

- 1. Τουρισμός ευεξίας,** με τη Λέσβο να έχει ιαματικές πηγές, με επιτυχημένα παραδείγματα επιχειρήσεων που δουλεύουν όλο τον χρόνο.
- 2. Γαστρονομικός τουρισμός,** αποτελεί ένα συμπληρωματικό προϊόν με την Λέσβο να έχει σημαντικές δυνατότητες ανάπτυξης (ποτά, τυροκομικά, ελαιόλαδο κ.λπ.) με πολλά σήματα πιστοποίησης ΠΓΕ και ΠΟΠ². **Αξίζει να αναφερθεί ότι ο τουρισμός αποτελεί τον πιο εύκολο τρόπο «εξαγωγής» των τοπικών προϊόντων, αρκεί να ενισχυθεί σημαντικά η σύνδεση των τουριστικών επιχειρήσεων με τους τοπικούς παραγωγούς.**
- 3. Αγροτουρισμός,** επιτρέπει στον επισκέπτη να βιώσει/συμμετάσχει στις δραστηριότητες/εμπειρίες, στις παραδόσεις και στον τρόπο ζωής τοπικών αγροτικών κοινοτήτων. Στην Λέσβο υπάρχουν δυναμικοί αγροτικοί συνεταιρισμοί (αλλά και αγροτικές ιδιωτικές επιχειρήσεις) οι οποίοι θα μπορούσαν να συμβάλουν στην ανάπτυξη του προϊόντος.
- 4. Αθλητικός τουρισμός/τουρισμός περιπέτειας,** περιλαμβάνει πεζοπορία, συμμετοχή σε αθλητικούς αγώνες, καταδύσεις, σερφ, ιστιοπλοΐα, ιππασία, ποδηλασία βουνού, αναρρίχηση κ.λπ. Κι εδώ η Λέσβος έχει μεγάλο δυναμικό ανάπτυξης. Ήδη υπάρχουν κάποιες επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται προς αυτή την κατεύθυνση όπως και πολλοί ενεργοί σύλλογοι που διοργανώνουν συχνά αγώνες με πολυάριθμες συμμετοχές από την υπόλοιπη Ελλάδα και το εξωτερικό.
- 5. Πολιτιστικός τουρισμός,** με τη πόλη της Μυτιλήνης να έχει τις μεγαλύτερες προοπτικές ανάπτυξης ιδιαίτερα με τις δημόσιες παρεμβάσεις που έγιναν τα προηγούμενα χρόνια από την Εφορία Αρχαιοτήτων και με αυτές που σχεδιάζονται στο άμεσο μέλλον.
- 6. Οικοτουρισμός,** με κεντρικό στοιχείο τα φυσικά αξιοθέατα, την εξερεύνηση και τη γνωριμία με το φυσικό τοπίο, τη χλωρίδα και την πανίδα του προορισμού (π.χ. birdwatching), την προστασία του περιβάλλοντος και την επαφή με τις τοπικές κοινότητες.

¹ Η ανάγκη προώθησης αυτών των τουριστικών προϊόντων καταγράφεται τόσο στο αναθεωρημένο Περιφερειακό Χωροταξικό Πλαίσιο της ΠΒΑ (ΦΕΚ 181/2019) όσο και στη μελέτη του ΙΝΣΕΤΕ «Ελληνικός Τουρισμός 2030 Εθνικό Σχέδιο Δράσης».

² Δυστυχώς ακόμα και σήμερα, παρά τις όποιες προσπάθειες του Ξενοδοχειακού Επιμελητηρίου με την πρωτοβουλία «Ελληνικό Πρωινό», η πλειοψηφία των καταλυμάτων στην Λέσβο δεν σερβίρει ντόπιο παραδοσιακό πρωινό.

Το Πρόγραμμα, όπως ήδη αναφέρθηκε στο Κεφάλαιο 3.1 χρηματοδότησε συνολικά 10 επενδύσεις που εντάσσονται στην παραπάνω λογική. Με τη νέα προγραμματική περίοδο απαιτείται ακόμα μεγαλύτερη στόχευση προς αυτή την κατεύθυνση.

Κοινό χαρακτηριστικό όλων των ανωτέρω τουριστικών προϊόντων αποτελεί το γεγονός ότι η ανάπτυξή τους προϋποθέτει αυξημένο επίπεδο συνεργασίας μεταξύ των τοπικών ενδιαφερόμενων μερών, ουσιαστική δικτύωση των επιχειρήσεων τόσο του τουριστικού τομέα όσο και της αγροδιατροφής, καθώς και τη σταδιακή διαμόρφωση μιας ισχυρής κουλτούρας «εμμονής με την ποιότητα»¹. Η τελευταία, σε πολλές περιπτώσεις, συνιστά περισσότερο ζήτημα παιδείας, επαγγελματικής νοοτροπίας και συλλογικής αντίληψης, παρά ζήτημα αυξημένου κόστους.

Παράλληλα, απαιτούνται στοχευμένες παρεμβάσεις σε υποδομές δημοσίου χαρακτήρα —όπως αστικές αναπλάσεις, θεματικά ή θαλάσσια πάρκα, ήπια έργα ανάδειξης φυσικών και πολιτιστικών πόρων— οι οποίες εμπίπτουν στην αρμοδιότητα δημόσιων φορέων, συμπεριλαμβανομένων της τοπικής αυτοδιοίκησης, των εφορειών αρχαιοτήτων και της εφορείας ενάλιων αρχαιοτήτων. Οι παρεμβάσεις αυτές λειτουργούν συμπληρωματικά προς τις ιδιωτικές επενδύσεις και αποτελούν κρίσιμο παράγοντα για τη συνολική αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος.

Τέλος, καθοριστικής σημασίας είναι η ανάπτυξη και διατήρηση ενός εξειδικευμένου και κατάλληλα καταρτισμένου ανθρώπινου δυναμικού, ικανού να ανταποκριθεί στις ιδιαίτερες απαιτήσεις των εναλλακτικών και θεματικών μορφών τουρισμού. Η επένδυση στις δεξιότητες και στην ποιότητα της απασχόλησης συνιστά βασική προϋπόθεση για τη βιωσιμότητα, την ανταγωνιστικότητα και τη μακροπρόθεσμη επιτυχία των συγκεκριμένων τουριστικών προϊόντων.

Παράλληλα, καθίστανται αναγκαίες στοχευμένες παρεμβάσεις σε υποδομές δημοσίου χαρακτήρα, όπως αστικές αναπλάσεις, θεματικά και θαλάσσια πάρκα και έργα ήπιας ανάδειξης φυσικών και πολιτιστικών πόρων, οι οποίες θα πρέπει να υλοποιηθούν από τους αρμόδιους δημόσιους φορείς, όπως η τοπική αυτοδιοίκηση, οι εφορείες αρχαιοτήτων και η εφορεία ενάλιων αρχαιοτήτων. Οι παρεμβάσεις αυτές αποτελούν κρίσιμη προϋπόθεση για τη συνολική αναβάθμιση και λειτουργική υποστήριξη των νέων και εναλλακτικών τουριστικών προϊόντων.

Εξίσου καθοριστικής σημασίας είναι η ανάπτυξη και διατήρηση ενός εξειδικευμένου, επαρκώς καταρτισμένου ανθρώπινου δυναμικού, ικανού να ανταποκριθεί στις ιδιαίτερες απαιτήσεις των συγκεκριμένων μορφών τουρισμού. Η επένδυση στη γνώση, στις δεξιότητες και στην ποιότητα της απασχόλησης συνιστά βασικό παράγοντα για τη βιωσιμότητα, την ανταγωνιστικότητα και τη μακροπρόθεσμη επιτυχία του τουριστικού τομέα της Λέσβου.

¹ Αρκετά καταστήματα εστίασης ακόμα χρησιμοποιούν αμφιβόλου ποιότητας ελαιόλαδα την ίδια στιγμή που πολύ εύκολα μπορούν ανά πάσα στιγμή να προμηθευτούν τοπικό φρέσκο εξτρά παρθένο ελαιόλαδο ΠΓΕ σε ιδιαίτερα ελκυστικές τιμές.

ΠΡΟΤΑΣΗ 2 – ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΟΥ ΕΜΠΛΟΚΗΣ ΤΩΝ ΟΤΔ

Σε προηγούμενο σημείο της έκθεσης επισημάνθηκε ότι «ένα Πρόγραμμα, προκειμένου να ανταποκριθεί ουσιαστικά στις ανάγκες του τοπικού πληθυσμού, δεν αρκεί να προβλέπει τις κατάλληλες δράσεις και επιλεξιμότητες. Απαιτείται, επιπλέον, η ύπαρξη επαρκούς διοικητικής ικανότητας και κατάλληλης προετοιμασίας από τους δημόσιους φορείς-δικαιούχους, οι οποίοι είναι αρμόδιοι για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση των πράξεων μέσω των οποίων καλύπτονται οι εν λόγω ανάγκες».

Το κρίσιμο ερώτημα που ανακύπτει είναι ποιος μπορεί να αναλάβει αυτόν τον ρόλο σε περιβάλλοντα όπου το επίπεδο διοικητικής επάρκειας των δημοσίων δικαιούχων είναι ιδιαίτερα χαμηλό, όπως συμβαίνει σε μεγάλο βαθμό στην περίπτωση της Λέσβου.

Υπό αυτές τις συνθήκες, οι Ομάδες Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ) καλούνται να επωμιστούν ένα ιδιαίτερα αυξημένο και σύνθετο φορτίο ευθυνών. Πέραν του στρατηγικού σχεδιασμού και της ορθής διαχείρισης του Προγράμματος, απαιτείται η συγκρότηση εξειδικευμένης ομάδας εργασίας, στελεχωμένης με προσωπικό που διαθέτει την αναγκαία τεχνογνωσία, ώστε να λειτουργεί αφενός υποστηρικτικά και εμψυχωτικά και αφετέρου συντονιστικά, με όρους συστηματικής διαχείρισης και παρακολούθησης έργου, προς τους δημόσιους φορείς-δικαιούχους.

Σε σχηματικό επίπεδο, η ανωτέρω ομάδα εργασίας θα μπορούσε να λειτουργεί με τον ακόλουθο τρόπο (Εικόνα 4):

1. Στάδιο σχεδιασμού του Προγράμματος

Αναγνώριση και ιεράρχηση των τοπικών αναγκών σε συνεργασία με τους τοπικούς φορείς και, όπου κρίνεται σκόπιμο, με την τοπική κοινωνία. Παράλληλα, έλεγχος των επιλεξιμοτήτων, των δυνητικά περιοριστικών όρων του Προγράμματος, καθώς και των απαιτήσεων της εθνικής και ενωσιακής νομοθεσίας.

2. Στάδιο ωρίμανσης έργων

Συμφωνία με τους τοπικούς φορείς ως προς τα έργα που πρόκειται να ωριμάσουν και να υποβληθούν στο Πρόγραμμα. Όπου απαιτείται, συντονισμός της ΟΤΔ με εξειδικευμένους υποστηρικτικούς φορείς

(π.χ. ΕΕΤΑΑ, ΜΟΔ¹ κ.λπ.) για την επιτάχυνση της ωρίμανσης. Θέσπιση αυστηρών χρονοδιαγραμμάτων προς τους δικαιούχους και συστηματική παρακολούθηση της προόδου.

3. Στάδιο ένταξης πράξεων

Έκδοση προσκλήσεων και ένταξη έργων με ρητούς όρους στις αποφάσεις ένταξης, όπως η αυτόματη απένταξη σε περίπτωση μη εκκίνησης της διαγωνιστικής διαδικασίας εντός προκαθορισμένου χρονικού διαστήματος. Παράλληλα, εφαρμογή πρακτικής υπερδέσμευσης, ώστε να διασφαλίζεται η επίτευξη των στόχων του Προγράμματος ακόμη και σε περιπτώσεις απένταξης έργων.

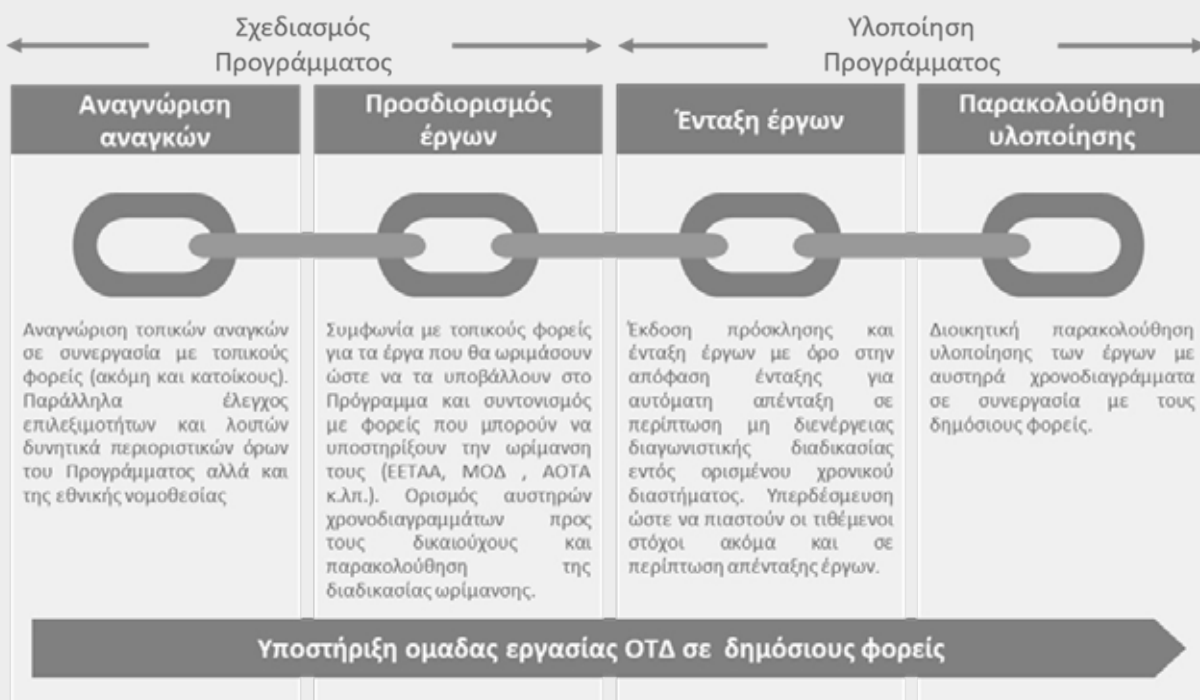
4. Στάδιο υλοποίησης και παρακολούθησης

Συνεχής διοικητική παρακολούθηση της υλοποίησης των έργων, σε στενή συνεργασία με τους δημόσιους φορείς-δικαιούχους, με την εφαρμογή αυστηρών χρονοδιαγραμμάτων και μηχανισμών έγκαιρης παρέμβασης σε περιπτώσεις καθυστερήσεων ή αποκλίσεων.

¹ Τόσο η ΜΟΔ, όσο και η ΕΕΤΑΑ σύστησαν τεχνικές υπηρεσίες το 2020 και 2021 αντίστοιχα με στόχο την υποστήριξη αδύναμων δικαιούχων (κυρίως ΟΤΑ α' και β' βαθμού). Η έναρξη της συνεργασίας προϋποθέτει τη σύναψη Προγραμματικής Σύμβασης μεταξύ του φορέα και της ΜΟΔ/ΕΕΤΑΑ.

ΕΙΚΟΝΑ 4

Παράδειγμα υποστήριξης ομάδας εργασίας ΟΤΑ σε αδύναμους δημόσιους δικαιούχους του Προγράμματος

ΠΡΟΤΑΣΗ 3 - ΑΠΟ ΤΗ ΣΤΗΡΙΞΗ ΤΗΣ ΕΠΙΒΙΩΣΗΣ ΣΤΗ ΣΤΗΡΙΞΗ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ: ΝΕΕΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Στην *ex ante* αξιολόγηση του κοινωνικού αντικτύπου του Προγράμματος¹, η οποία ολοκληρώθηκε τέσσερα έτη πριν και επικεντρώθηκε στη διάσταση της κοινωνικής καινοτομίας, είχε υποστηριχθεί ότι η ίδρυση νέων επιχειρήσεων δύναται να παράγει μεγαλύτερα και πιο εκτεταμένα οφέλη για την τοπική κοινωνία σε σύγκριση με την ενίσχυση των υφιστάμενων επιχειρήσεων. Στο πλαίσιο αυτό ανακύπτουν δύο κρίσιμα και αλληλένδετα ερωτήματα:

1. Έπραξε ορθά η Ομάδα Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ) δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση, κατά την παρούσα προγραμματική περίοδο, στην ενίσχυση των υφιστάμενων επιχειρήσεων;
2. Ποια στρατηγική οφείλει να ακολουθήσει η ΟΤΔ στη νέα προγραμματική περίοδο;

Η απάντηση στα ανωτέρω ερωτήματα προϋποθέτει την κατανόηση του ευρύτερου οικονομικού και πολιτικού πλαισίου εντός του οποίου σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε –και πρόκειται να υλοποιηθεί– το Πρόγραμμα. Το 2016, έτος υποβολής της πρότασης του Προγράμματος, η Λέσβος είχε μόλις βιώσει τις επιπτώσεις της πολυετούς οικονομικής κρίσης, την επιβολή των κεφαλαιακών περιορισμών (*capital controls*) και την κορύφωση της προσφυγικής κρίσης. Οι συνθήκες για την τοπική επιχειρηματικότητα ήταν εξαιρετικά δυσμενείς, με τις περισσότερες υφιστάμενες επιχειρήσεις να αγωνίζονται για την επιβίωσή τους και τον τραπεζικό δανεισμό να μην αποτελεί ρεαλιστική επιλογή ακόμη και για όσες διέθεταν επενδυτική πρόθεση.

Υπό τις συνθήκες αυτές, η στρατηγική επιλογή της ΟΤΔ να δώσει προτεραιότητα στη στήριξη των υφιστάμενων, δυναμικών επιχειρήσεων του νησιού υπήρξε εύλογη και αναγκαία. Με βάση τα αποτελέσματα που αναλύθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια της παρούσας έκθεσης, η επιλογή αυτή αξιολογείται εκ των υστέρων ως ορθή και αποτελεσματική.

Ωστόσο, σχεδόν μία δεκαετία αργότερα, το οικονομικό περιβάλλον έχει μεταβληθεί ουσιαστικά. Ο μεταποιητικός τομέας –και ιδίως η αγροδιατροφή– παρουσιάζει σαφή σημάδια ανάπτυξης και εξωστρέφειας, ενώ ο τουριστικός τομέας κατέγραψε το 2024 διπλό ιστορικό ρεκόρ, τόσο ως προς τις αφίξεις επισκεπτών με πτήσεις τσάρτερ όσο και ως προς την εισερχόμενη τουριστική κίνηση από την Τουρκία.

¹ Η αξιολόγηση οδήγησε και στην δημοσίευση του άρθρου Chatzichristos, G., & Perimenis, A. (2022). Evaluating the social added value of LEADER: Evidence from a marginalised rural region. *Journal of Rural Studies*, 94, 366–374. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2022.07.016>

Παράλληλα, κατά τα τελευταία έτη παρατηρείται ότι οι υφιστάμενες επιχειρήσεις, σε αντίθεση με τα νέα επιχειρηματικά εγχειρήματα, έχουν ενισχυθεί από πληθώρα προγραμμάτων και χρηματοδοτικών εργαλείων. Ενδεικτικά, το Πρόγραμμα «Βόρειο Αιγαίο» της προγραμματικής περιόδου 2014–2020 εξέδωσε μόνο μία πρόσκληση για ίδρυση επιχειρήσεων (μέσω εκχώρησης στο ΕΠΑνΕΚ), η οποία αφορούσε αποκλειστικά τουριστικά καταλύματα. Στην προγραμματική περίοδο 2021–2027, μέχρι σήμερα, όλες οι προσκλήσεις του εν λόγω Προγράμματος αφορούν αποκλειστικά υφιστάμενες επιχειρήσεις. Επιπλέον, ο Αναπτυξιακός Νόμος, μετά τις πρόσφατες τροποποιήσεις του, καθιστά εξαιρετικά περιορισμένη τη δυνατότητα χρηματοδότησης νέων επιχειρήσεων στο Βόρειο Αιγαίο. Αντίστοιχα, το ΤΕΠΙΧ ΙΙΙ –συμπεριλαμβανομένου του ιδιαίτερα χρήσιμου Ταμείου Μικροπιστώσεων– απευθύνεται σε επιχειρήσεις με τουλάχιστον ένα έτος λειτουργίας, ενώ και το Ταμείο Ανάκαμψης εστίασε σχεδόν αποκλειστικά στην ενίσχυση υφιστάμενων επιχειρήσεων.

Λαμβάνοντας υπόψη αφενός τη σαφώς βελτιωμένη οικονομική συγκυρία και αφετέρου το διαπιστωμένο κενό στήριξης των νέων επιχειρηματικών εγχειρημάτων από σημαντικά εθνικά και ευρωπαϊκά χρηματοδοτικά εργαλεία, κρίνεται σκόπιμο η ΟΤΔ, στη νέα προγραμματική περίοδο, να επαναπροσδιορίσει τη στρατηγική της, δίνοντας αυξημένη βαρύτητα στην ίδρυση νέων επιχειρήσεων. Μια τέτοια επιλογή δύναται να ενισχύσει τη δυναμική ανανέωσης του τοπικού παραγωγικού ιστού, να προσελκύσει νέο ανθρώπινο δυναμικό και να μεγιστοποιήσει τον κοινωνικό και αναπτυξιακό αντίκτυπο του Προγράμματος.

ΠΡΟΤΑΣΗ 4 - ΔΙΕΥΡΥΝΣΗ ΤΗΣ ΒΑΣΗΣ ΤΩΝ ΕΜΠΛΕΚΟΜΕΝΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ/ΜΕΡΩΝ (STAKEHOLDERS) ΣΤΗΝ ΟΤΔ. ΛΕΣΒΟΥ: ΥΠΕΡ ΚΑΙ ΚΑΤΑ

Υπέρ

1. Ενίσχυση της τοπικής συμμετοχικότητας και νομιμοποίησης

Η διεύρυνση της βάσης των εμπλεκόμενων φορέων ενισχύει τη δημοκρατική νομιμοποίηση του Προγράμματος, βελτιώνει την κοινωνική αποδοχή των παρεμβάσεων και μειώνει τον κίνδυνο σχεδιασμού δράσεων αποκομμένων από τις πραγματικές ανάγκες της τοπικής κοινωνίας.

2. Καλύτερη ανίχνευση και ιεράρχηση τοπικών αναγκών

Η συμμετοχή περισσότερων και ετερογενών stakeholders (π.χ. νέοι επιχειρηματίες, εργαζόμενοι, επαγγελματικοί σύλλογοι, κοινωνικές οργανώσεις, ακαδημαϊκοί φορείς) επιτρέπει στην ΟΤΔ να αποκτήσει πληρέστερη εικόνα των διαρθρωτικών προβλημάτων και των αναδυόμενων ευκαιριών της τοπικής οικονομίας.

3. Αύξηση της ποιότητας και της ωριμότητας των παρεμβάσεων

Η έγκαιρη εμπλοκή των stakeholders στη φάση σχεδιασμού συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας των προτάσεων, στη μείωση αστοχιών και στην αύξηση της πιθανότητας επιτυχούς υλοποίησης και βιωσιμότητας των έργων.

4. Ενίσχυση της ευρωπαϊκής προστιθέμενης αξίας του LEADER

Η διεύρυνση της βάσης διευκολύνει την ανάπτυξη συνεργασιών, δικτυώσεων και συλλογικών δράσεων, ενισχύοντας τον πυρήνα της μεθοδολογίας LEADER και περιορίζοντας τον κίνδυνο το Πρόγραμμα να εκφυλιστεί σε απλό μηχανισμό επιχορηγήσεων.

5. Προσέλκυση καινοτομίας και νέων ιδεών

Νέοι stakeholders, ιδίως από τον χώρο της κοινωνικής οικονομίας, της καινοτομίας και των νέων τεχνολογιών, μπορούν να λειτουργήσουν ως φορείς ανανέωσης του αναπτυξιακού μοντέλου και να συμβάλουν σε πιο τολμηρές και μετασχηματιστικές παρεμβάσεις.

Κατά / Κίνδυνοι

1. Αύξηση της πολυπλοκότητας στη λήψη αποφάσεων

Η διεύρυνση των stakeholders ενδέχεται να οδηγήσει σε μεγαλύτερη δυσκολία συντονισμού, καθυστερήσεις στη λήψη αποφάσεων και αύξηση των συγκρούσεων συμφερόντων, ιδίως σε περιβάλλοντα με περιορισμένη κουλτούρα συνεργασίας.

2. Κίνδυνος αποδυνάμωσης της στρατηγικής στόχευσης

Η προσπάθεια ικανοποίησης πολλών και ετερόκλητων ομάδων μπορεί να οδηγήσει σε κατακερματισμό των παρεμβάσεων και απώλεια στρατηγικής συνοχής, με το Πρόγραμμα να μετατρέπεται σε άθροισμα επιμέρους αιτημάτων.

3. Αύξηση διοικητικού και λειτουργικού φόρτου για την ΟΤΔ

Η ενεργή διαχείριση μιας ευρύτερης βάσης stakeholders απαιτεί επιπλέον χρόνο, ανθρώπινους πόρους και τεχνογνωσία, επιβαρύνοντας περαιτέρω μια ΟΤΔ που ήδη λειτουργεί στα όρια των διοικητικών της δυνατοτήτων.

4. Κίνδυνος τυπικής και όχι ουσιαστικής συμμετοχής

Εάν η διεύρυνση δεν συνοδεύεται από σαφείς διαδικασίες και ρόλους, υπάρχει ο κίνδυνος η συμμετοχή των νέων stakeholders να είναι προσχηματική, χωρίς ουσιαστική συμβολή στον σχεδιασμό και στην υλοποίηση.

5. Πιθανή ενίσχυση ανισοτήτων επιρροής

Πιο οργανωμένοι ή ισχυροί φορείς μπορεί να κυριαρχήσουν στον διάλογο εις βάρος λιγότερο θεσμοθετημένων ομάδων (π.χ. νέοι, άτυπες συλλογικότητες), αναπαράγοντας υφιστάμενες ανισορροπίες ισχύος.

Συμπερασματικά

Η διεύρυνση της βάσης των stakeholders αποτελεί αναγκαία αλλά όχι ουδέτερη στρατηγική επιλογή. Μπορεί να ενισχύσει σημαντικά τον αναπτυξιακό και μετασχηματιστικό ρόλο της ΟΤΔ Λέσβου, υπό την προϋπόθεση ότι θα υλοποιηθεί με σαφές πλαίσιο διακυβέρνησης, καθορισμένους ρόλους και ισχυρό στρατηγικό προσανατολισμό. Διαφορετικά, ενέχει τον κίνδυνο να επιβαρύνει τη λειτουργία της ΟΤΔ χωρίς αντίστοιχη αναπτυξιακή υπεραξία.

4.3 ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΩΣ ΔΟΜΙΚΟΙ ΠΥΛΩΝΕΣ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΜΕΣΩ LEADER ΣΤΗ ΛΕΣΒΟ.

Η καινοτομία στο πλαίσιο του CLLD/LEADER στη Λέσβο δεν περιορίστηκε σε αποσπασματικές τεχνολογικές εφαρμογές, αλλά εκφράστηκε κυρίως ως θεσμική, οργανωσιακή και κοινωνική καινοτομία, σε ένα περιβάλλον αυξημένης πολυπλοκότητας, διαρκών θεσμικών μεταβολών και περιορισμένων πόρων.

Το Πρόγραμμα λειτούργησε ως πεδίο ανάπτυξης νέων μορφών συνεργασίας και εμπιστοσύνης μεταξύ δημόσιων φορέων, επιχειρήσεων και τοπικών κοινοτήτων, ενισχύοντας την κοινωνική συνοχή και ενεργοποιώντας συλλογικές πρωτοβουλίες που δύσκολα θα μπορούσαν να υποστηριχθούν μέσω κεντρικά σχεδιασμένων πολιτικών. Η κοινωνική καινοτομία αποτυπώθηκε τόσο στη στήριξη συλλογικών σχημάτων, συνεργατικών πρακτικών και κοινωνικά προσανατολισμένων παρεμβάσεων, όσο και στον ρόλο της Ομάδας Τοπικής Δράσης ως ενδιάμεσου φορέα που γεφύρωσε θεσμικά, διοικητικά και πληροφοριακά κενά, ιδιαίτερα σε ένα νησιωτικό περιβάλλον με περιορισμένη διοικητική επάρκεια. Παράλληλα, η ίδια η ΟΤΔ υποχρεώθηκε να καινοτομήσει επιχειρησιακά, αναλαμβάνοντας ρόλους εμπύχωσης, υποστήριξης, ωρίμανσης, καθοδήγησης, συντονισμού και άτυπης τεχνικής υποστήριξης έργων, πέραν των τυπικών της αρμοδιοτήτων, προκειμένου να αντισταθμίσει θεσμικές αστοχίες, φαινόμενα gold plating και δυσλειτουργίες στα συστήματα πληρωμών.

Η καινοτομία εκφράστηκε, επίσης, μέσω της προώθησης διαφοροποιημένων παραγωγικών και τουριστικών προτύπων, της ουσιαστικής σύνδεσης αγροδιατροφής-τουρισμού, της ενίσχυσης της ποιότητας, της εξωστρέφειας και της τοπικής προστιθέμενης αξίας.

Το σύνολο των παρεμβάσεων κατέδειξε ότι η καινοτομία και η κοινωνική καινοτομία στο LEADER δεν συνιστούν συμπληρωματικό στοιχείο, αλλά αναγκαία δομική προϋπόθεση για την αποτελεσματική άσκηση αναπτυξιακής πολιτικής σε μειονεκτικές και νησιωτικές περιοχές — προϋπόθεση που απαιτεί θεσμική αναγνώριση, διοικητική απλοποίηση και ουσιαστική ενίσχυση των ΟΤΔ στη νέα προγραμματική περίοδο, ώστε τα θετικά αποτελέσματα να είναι βιώσιμα και αναπαραγώγιμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΚΑΤΑΛΗΚΤΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ CLLD/LEADER ΣΤΗ ΛΕΣΒΟ

Η ΛΕΣΒΟΣ ΑΛΛΑΖΕΙ. Το Πρόγραμμα CLLD/LEADER στη Λέσβο έχει τη περηφάνια να δηλώνει ότι ξεκίνησε πρώτο στην Ελλάδα και ολοκληρώθηκε εμπρόθεσμα πρώτο. Αξιοποίησε πόρους, κινητοποίησε τη κοινωνία και πλέον βλέπει ορατά και μετρήσιμα αποτελέσματα και επιπτώσεις.

Άσκησε **καθοριστική επιρροή** στην αναπτυξιακή πορεία του νησιού. Αποτέλεσε ένα από τα ελάχιστα εργαλεία που λειτούργησαν **επικεντρωμένα με αναγνώριση των τοπικών αναγκών, αφουγκραζόμενο την κοινωνία που λειτούργησαν σταθεροποιητικά και αναπτυξιακά** σε μια περίοδο διαδοχικών κρίσεων (οικονομική ύφεση, capital controls, προσφυγική κρίση), ενισχύοντας την **ανθεκτικότητα της τοπικής οικονομίας** και **διατηρώντας ενεργό τον αναπτυξιακό ιστό σε εξαιρετικά δυσμενείς συνθήκες**.

Σε επίπεδο **ιδιωτικών επενδύσεων**, το Πρόγραμμα πέτυχε τον βασικό του στόχο: στήριξε δυναμικές υφιστάμενες επιχειρήσεις, κυρίως στους τομείς της αγροδιατροφής, μεταποίησης και τριτογενούς τομέας, σε μια περίοδο όπου ο τραπεζικός δανεισμός ήταν ουσιαστικά ανύπαρκτος και τα εναλλακτικά χρηματοδοτικά εργαλεία περιορισμένα. Η επιλογή αυτή, αν και ερχόταν σε μερική αντίθεση με την ex ante αξιολόγηση κοινωνικού αντικτύπου, αποδείχθηκε τελικά από τα στοιχεία και την σημερινή τεκμηρίωση **στρατηγικά ορθή για το συγκεκριμένο ιστορικό και οικονομικό πλαίσιο**, καθώς συνέβαλε στη διατήρηση παραγωγικών μονάδων, στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητάς τους και στη δημιουργία βάσεων για μεταγενέστερη εξωστρέφεια.

Παράλληλα, το Πρόγραμμα άσκησε **ποιοτικό – και όχι μόνο ποσοτικό – αναπτυξιακό ρόλο**, καθώς χρηματοδότησε επενδύσεις που κινήθηκαν πέρα από το κυρίαρχο μοντέλο «χαμηλής αξίας – υψηλής εποχικότητας», ιδιαίτερα στον τουρισμό. Οι παρεμβάσεις αυτές, αν και περιορισμένες σε αριθμό, ανέδειξαν τη δυνατότητα του CLLD/LEADER να λειτουργήσει ως **εργαλείο πειραματισμού και διαρθρωτικής αλλαγής**, ιδίως σε τομείς όπως ο γαστρονομικός, ο αγροτουριστικός, ο οικοτουρισμός και ο τουρισμός εμπειρίας.

Ωστόσο, ο **συνολικός αναπτυξιακός αντίκτυπος του Προγράμματος κινδύνεψε σημαντικά από εξωγενείς και θεσμικές δυσλειτουργίες.**

Η πολυπλοκότητα του θεσμικού πλαισίου, η αργή και αναποτελεσματική διαδικασία πληρωμών μέσω ΟΠΕΚΕΠΕ, καθώς και η καθυστέρηση ή αδυναμία ενεργοποίησης συνεργατικών δράσεων (διαπεριφερειακών και διακρατικών), **υπονόμευσαν την ευρωπαϊκή προστιθέμενη αξία του Προγράμματος.** Ιδίως στο σκέλος της συνεργασίας (19.2.7), το Πρόγραμμα δεν πέτυχε να αξιοποιήσει πλήρως τον πυρήνα της φιλοσοφίας LEADER, όχι λόγω αδυναμίας της ΟΤΔ, αλλά λόγω ενός θεσμικού πλαισίου (gold plating) και τοπικής ωριμότητας -ίσως και συνθηκών που λειτουργούσε αποτρεπτικά και όχι ενθαρρυντικά.

Σε επίπεδο **δημόσιων παρεμβάσεων**, το Πρόγραμμα ανέδειξε με σαφήνεια ένα δομικό πρόβλημα της Λέσβου: τη **χαμηλή διοικητική ικανότητα των δημόσιων φορέων.** Η ΟΤΔ αναγκάστηκε να υπερβεί τον θεσμικό της ρόλο και να λειτουργήσει ως άτυπος μηχανισμός τεχνικής βοήθειας, συντονισμού και ωρίμανσης έργων. Παρότι αυτή η πρακτική συνέβαλε στην υλοποίηση παρεμβάσεων που διαφορετικά δεν θα προχωρούσαν, ταυτόχρονα **αποκάλυψε τα όρια ενός Προγράμματος που καλείται να καλύψει θεσμικά κενά που δεν του αναλογούν.**

Συνολικά, το Πρόγραμμα CLLD/LEADER στη Λέσβο, κατά την τρέχουσα προγραμματική περίοδο, λειτούργησε ως μία ολοκληρωμένη, πολυταμειακή και πολυτομεακή τοπική αναπτυξιακή παρέμβαση, η οποία παρήγαγε αποτελέσματα και επιπτώσεις που υπερέβησαν ουσιαστικά τον αρχικό σχεδιασμό της. Η υπεραπόδοση αυτή δεν οφείλεται σε ευνοϊκές θεσμικές ή διοικητικές συνθήκες, αλλά στην πλήρη και εξαντλητική αξιοποίηση κάθε διαθέσιμης αναπτυξιακής δυναμικής της περιοχής, **καθώς και στη πολιτική επιλογή της συστηματικής υπερδέσμευσης των πόρων από πλευράς ΥΠΑΑΤ-ΓΓΕΠ&Υ**, με συνέπεια τη συστηματική υπερδέσμευση ανθρώπινων, διοικητικών και τεχνικών πόρων της Ομάδας Τοπικής Δράσης.

Η ΟΤΔ κλήθηκε να λειτουργήσει σε καθεστώς αυξημένης πολυπλοκότητας, διοικητικής αστάθειας και θεσμικών υπερβάσεων, αναλαμβάνοντας ρόλους και φορτία που υπερέβαιναν σαφώς τόσο τον αρχικό σχεδιασμό όσο και τις προβλεπόμενες διοικητικές της δυνατότητες, αλλά τα κατάφερε. Το γεγονός αυτό τεκμηριώνει αφενός την υψηλή επιχειρησιακή ικανότητα και ανθεκτικότητα της ΟΤΔ και αφετέρου την ανάγκη ουσιαστικής αναθεώρησης του θεσμικού πλαισίου, της διοικητικής κατανομής αρμοδιοτήτων και της επαρκούς ενίσχυσης των ΟΤΔ στη νέα προγραμματική περίοδο, προκειμένου να διασφαλιστεί η βιωσιμότητα και η αναπαραγωγικότητα των θετικών αναπτυξιακών αποτελεσμάτων.

Λειτουργήσε αποτελεσματικά ως εργαλείο **στήριξης, σταθεροποίησης και στοχευμένης ενίσχυσης** της τοπικής οικονομίας, αν και λιγότερο ως μοχλός **ριζικού μετασχηματισμού**. Οι περιορισμοί που καταγράφηκαν δεν σχετίζονται με τον σχεδιασμό ή τη διαχείριση σε τοπικό επίπεδο, αλλά με δομικές οικονομικές και χωρικές αδυναμίες που μπορούν να δημιουργήσουν αστάθεια στην ευελιξία, την ταχύτητα και τη στρατηγική εμβέλεια του Προγράμματος.

Η εμπειρία της Λέσβου καταδεικνύει με σαφήνεια ότι το CLLD/LEADER μπορεί να αποτελέσει **ισχυρό εργαλείο τοπικής ανάπτυξης**, μόνο εφόσον:

- απελευθερωθεί από υπέρμετρες διοικητικές αγκυλώσεις,
- ενισχυθεί η ευρωπαϊκή του διάσταση μέσω ουσιαστικών συνεργασιών,
- και ευθυγραμμιστεί στρατηγικά με τις διαρθρωτικές ανάγκες του τόπου, όπως, η καινοτομία, η ανανέωση του παραγωγικού μοντέλου η επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και η προσέλκυση νέων επιχειρηματικών εγχειρημάτων.

Σε διαφορετική περίπτωση, κινδυνεύει να παραμείνει **ένα αποτελεσματικό αλλά περιορισμένης εμβέλειας εργαλείο διαχείρισης πόρων**, αντί για τον **καταλύτη τοπικού μετασχηματισμού** που φιλοδοξεί να είναι.

Ο Benedict Anderson γράφει ότι: **«Οι κοινότητες πρέπει να διακρίνονται, από το ύφος με το οποίο φαντάζονται»**, κάτι που σίγουρα όλοι έχουμε βιώσει ως ένα σημαντικό δόγμα, αλλά και ως μεγάλη πρόκληση του LEADER, που συχνά ξεκινάει από τη δική μας ικανότητα να φανταζόμαστε. Ο Αϊνστάιν είπε ότι **«η φαντασία είναι πιο σημαντική από τη γνώση»**, επειδή μας επιτρέπει να ξεφύγουμε από το προβλέψιμο. «Η λογική μπορεί να σας πάει από το Α στο Β», γράφει ο Αϊνστάιν, **«η φαντασία θα σας πάει παντού»**.

Οι τοπικές κοινότητες, για να υπερβούν το δικό τους μυωπικό όραμα για το μέλλον, πρέπει να φανταστούν και να επανεφεύρουν τον εαυτό τους. Κατά την άποψή μας, μόνο το LEADER είναι σε θέση να το κάνει αυτό αποτελεσματικά. Και το κάνει, δημιουργώντας συνοχή, εμπνέοντας τη φαντασία και εξομαλύνοντας τις συγκρούσεις σκοπιμοτήτων.

Σε μια εποχή, που το βίωμά μας αφορά κυρίως τον εξωτερικό κόσμο – το κινητό μας, τον υπολογιστή μας - το LEADER, μπορεί να μας δώσει πίσω αυτόν τον πλούσιο εσωτερικό κόσμο, που συχνά απουσιάζει. Τον εσωτερικό κόσμο μιας κοινότητας!

Και επειδή αυτό που αποδεικνύεται τώρα, **35 χρόνια μετά από την αρχή**, ήταν κάποτε μόνο φανταστικό, για μας, την Ομάδα Τοπικής Δράσης της Λέσβου, είναι το υλικό μιας φαντασίας που έγινε και συνεχίζει να γίνεται πραγματικότητα, για τις τοπικές κοινότητες και το μέλλον τους.

Το CLLD/LEADER στη Λέσβο υπερέβη τον ρόλο ενός τυπικού χρηματοδοτικού εργαλείου και λειτούργησε ως ενεργός μηχανισμός τοπικής διακυβέρνησης και αναπτυξιακής κατεύθυνσης. Σε περιβάλλον αλληπάλληλων κρίσεων και θεσμικών περιορισμών, η ΟΤΔ αξιοποίησε στο έπακρο τους διαθέσιμους πόρους, ανέλαβε συνειδητό ρίσκο και πέτυχε αποτελέσματα που υπερέβησαν τον αρχικό σχεδιασμό.

Η επιτυχία του Προγράμματος εδράζεται στην επαγγελματική επάρκεια των στελεχών του και στη ζωντανή σύνδεσή του με την τοπική κοινωνία. **Το LEADER στη Λέσβο δεν ζητά απλώς αναγνώριση· διεκδικεί θεσμική εμπιστοσύνη, σταθερούς κανόνες και ενισχυμένο ρόλο στην επόμενη Προγραμματική Περίοδο.**

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

ΠΕΡΙΠΤΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ - CASE STUDY: ΣΙΓΡΙ ΛΕΣΒΟΥ

ΠΕΡΙΠΤΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ - Case Study: Σίγρι Λέσβου – Από το «τέρμα» της περιφέρειας σε πυρήνα αγροτουριστικής και κοινωνικής καινοτομίας

Περιοχή & Αφετηρία

Το Σίγρι βρίσκεται στο δυτικό άκρο της Λέσβου, σε απόσταση άνω των 88 χλμ. από τη Μυτιλήνη. Παρά το μοναδικό φυσικό τοπίο και τα σημαντικά πολιτιστικά του τοπία, υπέστη έντονη δημογραφική συρρίκνωση τις δεκαετίες του 1950–1960, με τον πληθυσμό να σταθεροποιείται έκτοτε στους 300–400 κατοίκους. Η γεωγραφική απομόνωση αποτέλεσε διαχρονικά βασικό ανασταλτικό παράγοντα ανάπτυξης.

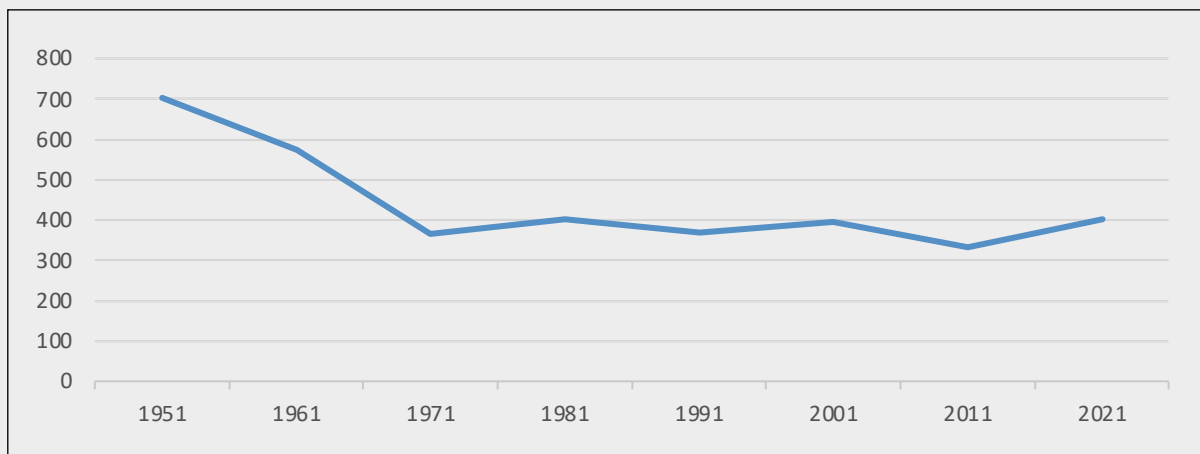
Δημόσιες Παρεμβάσεις – Υποδομές

Τις τελευταίες δεκαετίες, το Σίγρι αποτέλεσε πεδίο σημαντικών δημόσιων επενδύσεων:

- Δημιουργία του Μουσείου Φυσικής Ιστορίας Απολιθωμένου Δάσους Λέσβου (δεκαετία '90).
- Αναβάθμιση του οδικού άξονα Καλλονής–Σιγρίου (46,7 χλμ.), με καθοριστική βελτίωση της προσβασιμότητας.
- Ολοκλήρωση εμπορικού και επιβατικού λιμένα με εποχική σύνδεση με την Αττική.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 31

Εξέλιξη μόνιμου πληθυσμού Σιγρίου 1951-2021

Οι παρεμβάσεις αυτές δημιούργησαν τις βασικές προϋποθέσεις για αλλαγή του αναπτυξιακού υποδείγματος της περιοχής.

Στρατηγική LEADER & Ρόλος της ΕΤΑΛ

Ήδη από το 2014, στο πλαίσιο της Τοπικής Αναπτυξιακής Στρατηγικής και των διαβουλεύσεων, αναγνωρίστηκε η ανάγκη ενεργοποίησης της ιδιωτικής πρωτοβουλίας μέσω μικρών, πιλοτικών επενδύσεων που θα αξιοποιούσαν τις νέες υποδομές. Η ΕΤΑΛ χρηματοδότησε διαχρονικά ιδιωτικές επενδύσεις ήπιας κλίμακας (εστίαση, παντοπωλεία, μικρές μονάδες διανυκτέρευσης, παραδοσιακό καφενείο), καθώς και δράσεις του Μουσείου Φυσικής Ιστορίας και του Δικτύου Γεωπάρκων Λέσβου (UNESCO).

Στην τρέχουσα προγραμματική περίοδο, στη Δημοτική Ενότητα Ερεσού-Αντισσας υλοποιήθηκαν 17 ιδιωτικά επενδυτικά σχέδια συνολικού ύψους 2,9 εκ. ευρώ, ποσοστό 12,5% του συνολικού προγράμματος.

Πιλοτικές Επενδύσεις με Κοινωνική Καινοτομία

Ξεχωρίζουν δύο επενδύσεις με ισχυρό κοινωνικό και αναπτυξιακό αποτύπωμα:

- Η ίδρυση του πρώτου ζυθοποιείου της Λέσβου (≈220.000 €).
- Η ίδρυση μελισσοκομικού εργαστηρίου (≈135.000 €).

Και οι δύο μονάδες συνεργάζονται με το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας, τουριστικά καταλύματα και τοπικά κέντρα εστίασης, εξελίχθηκαν σε επισκέψιμες επιχειρήσεις και ενσωματώθηκαν στο τοπικό αγροτουριστικό προϊόν. Μόνο εντός του 2025, περισσότερα από 1.000 άτομα από 30 χώρες επισκέφθηκαν τις εγκαταστάσεις τους.

Αποτελέσματα & Πολλαπλασιαστικά Οφέλη

Οι επενδύσεις αυτές λειτούργησαν ως πιλότοι για ένα νέο μοντέλο ανάπτυξης που συνδυάζει αγροδιατροφή, τουρισμό, πολιτισμό και συνεργασίες. Η παρουσία νέων και νεοεισερχόμενων επιχειρηματιών ενίσχυσε τον κοινωνικό ιστό, δημιούργησε δίκτυα συνεργασίας μεταξύ δικαιούχων LEADER και αναζωογόνησε τη συμμετοχή στην τοπική κοινωνική και πολιτιστική ζωή.

Συμπέρασμα

Το Σίγρι αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα διαχρονικής στρατηγικής LEADER, όπου οι δημόσιες υποδομές και οι στοχευμένες, μικρής κλίμακας ιδιωτικές επενδύσεις συνδυάστηκαν για να μετατρέψουν το «γεωγραφικό τέρμα» της Λέσβου σε πεδίο καινοτομίας, συνεργασιών και ελπίδας για το μέλλον, επιβεβαιώνοντας ότι «αξίζει να φτάσεις ως το τέρμα».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΜΙΑΣ ΕΠΕΝΔΥΣΗΣ LEADER

(SRoI, Social Return on Investment)

ΟΤΔ - ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΛΕΣΒΟΥ - ΕΤΑΛ Α.Ε.

Αναστάσιος Μ. Περιμένης, Γενικός Διευθυντής

Δρ. Γιώργος Χατζηχρήστος, Κοινωνικός Επιστήμονας

Χρηματοδοτικά εργαλεία για μια Βιώσιμη Ύπαιθρο
Η συμβολή του LEADER/CLLD στις ορεινές, μειονεκτικές και Νησιωτικές περιοχές
Διαβούλευση για την Προετοιμασία Στρατηγικών Τοπικής Ανάπτυξης
Δομοκός | 14-16 Ιουλίου 2022

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΜΙΑΣ ΕΠΕΝΔΥΣΗΣ LEADER

(SROI, Social Return on Investment)

LEADER: Συμβολή των Τοπικών Αναπτυξιακών Στρατηγικών στις ορεινές, μειονεκτικές και Νησιωτικές περιοχές.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ-ΠΡΟΣΤΙΘΕΜΕΝΗ ΑΞΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ-ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ

ΟΤΔ- ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΛΕΣΒΟΥ - ΕΤΑΛ Α.Ε.

Αναστάσιος Μ. Περμένης, Γενικός Διευθυντής

Δρ. Γιώργος Χατζηχρήστος, Κοινωνικός Επιστήμονας

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ
ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ
ΤΡΟΦΙΜΩΝ

Ε.Ε. - ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ
ΕΝΩΣΗ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ
ΙΝΦΡΑΣΤΡΥΚΤΟΥΡΑΣ

ΕΣΠΑ
2014-2020

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ
ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ,
ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΚΑΙ
ΚΛΙΜΑΤΟΣ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ
ΥΓΕΙΑΣ

Το LEADER στον πυρήνα του έχει μια Ενιαία, συνεκτική ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ, που πρέπει να είναι ελεύθερη, επικεντρωμένη και αποτελεσματική κάτω από τις 7 γνωστές αρχές.

Καθίσταται σήμερα ιδιαίτερα αναγκαίο να δοθεί απάντηση στο πρόσφατο πόρισμα του Ευρωπαϊκού Συνεδρίου (<https://www.eca.europa.eu/en/Pages/DocItem.aspx?did=61355>)

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ~ (ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΕΠΕΝΔΥΣΗΣ)

Μια πολυδιάστατη έννοια, που περιλαμβάνει χαρακτηριστικά των κοινωνικών οργανώσεων, όπως δίκτυα, κανόνες και κοινωνική εμπιστοσύνη, τα οποία διευκολύνουν τον συντονισμό και τη συνεργασία για αμοιβαίο όφελος.

ΤΟΠΙΚΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ~ (ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ)

Που περιλαμβάνει τα θεσμικά όργανα, τις διαδικασίες και τους μηχανισμούς μέσω των οποίων οι δημόσιοι και οικονομικοί φορείς και τα ενδιαφερόμενα μέρη της κοινωνίας των πολιτών εκφράζουν τα συμφέροντά τους, ασκούν τα νόμιμα δικαιώματά τους, εκπληρώνουν τις υποχρεώσεις τους και επιλύουν τις διαφορές τους.

**LEADER, είναι το όραμα η τοπικές κοινότητες να παίρνουν το μέλλον τους στα χέρια τους...
Και αυτό είναι κοινώς παραδεκτό ότι πολύ δύσκολα μετριέται.**

Κοινωνική Απόδοση της Επένδυσης (Social Return on Investment)

Ερώτημα: Ποια είναι η Προστιθέμενη αξία του LEADER; Γιατί επενδύσεις μέσω LEADER και όχι κάποιο άλλο χρηματοδοτικό εργαλείο.

Τελικά μπορούμε να μετρήσουμε και να ποσοτικοποιήσουμε επιπτώσεις και αποτελέσματα που νιώθουμε ότι υπάρχουν αλλά πολύ δύσκολα τεκμηριώνονται;

Η μέθοδος προσμοιάζει μια αθροιστική αξιολόγηση, κατά την οποία ποσοτικοποιούνται το ενισχυμένο οικονομικό, κοινωνικό και ανθρώπινο κεφάλαιο, η βελτιωμένη διακυβερνησιμότητα και τα βελτιωμένα αποτελέσματα που έχουν προκύψει ή αναμένεται να προκύψουν από την εφαρμογή του CLLD LEADER κατά τη διάρκεια της περιόδου 2014-2020.

Η εκτιμώμενη κοινωνική απόδοση των παρεμβάσεων αποτελεί αξιολόγηση της μελλοντικής κατάστασης με βάση τα σχέδια υλοποίησης της παρέμβασης. Παράλληλα θέτει και τους μελλοντικούς, επιμέρους στόχους κάθε παρέμβασης.

ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ/ΕΠΕΝΔΥΣΗΣ- ΥΠΕΡ-ΤΟΠΙΚΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ

1. Άμεση απασχόληση (διατήρηση-δημιουργία)
2. Έμμεση απασχόληση (κοινωνικός πολλαπλασιασμός)
3. Αξιακή αλυσίδα (value chain)- από την παραγωγή στην κατανάλωση
4. Στήριξη των τοπικών παραγωγών στη μεταποίηση και διάθεση του προϊόντος – δημιουργία νέων προϊόντων
5. Αυξημένη εισοδηματική ανθεκτικότητα (resilience) στη κοινωνία και την οικονομία.
6. Προστιθέμενη αξία μέσω της ανάδειξης της κοινοτικής και τοπικής ταυτότητας
7. Τοπική δικτύωση και συνεργασία (στο πλαίσιο της παρέμβασης)
8. Τοπική διαβούλευση, συνέργειες και ενέργειες συνοχής (στο ευρύτερο πλαίσιο κοινότητας)
9. Μεταφορά γνώσης και δεξιοτήτων στην κοινότητα
10. Βελτιωμένη πρόσβαση σε κοινωνικές υπηρεσίες και κοινωνικές δράσεις
11. Διατήρηση-αύξηση της βιοποικιλότητας – περιβαλλοντικές επιπτώσεις
12. Κοινωνική Καινοτομία ή η διαφορετικότητα του LEADER.

Κοινωνική Απόδοση της Επένδυσης (Social Return on Investment)

Η μέθοδος ποσοτικοποιεί τη κοινωνική απόδοση των υλοποιήσιμων επενδυτικών προτάσεων της ΟΤΔ ΕΤΑΛ Α.Ε. για τη Λέσβο.

- I. για τις κατηγορίες συνάθροισης όπου υπήρχαν **συγκεκριμένες χρηματικές εκροές**, η SRoi χρησιμοποιήσε τις προβλεπόμενες τιμές των οικονομικών αναλύσεων και δεσμευτικών δεδομένων από τον φάκελο υποψηφιότητας (πχ θέσεις εργασίας, χρόνος απασχόλησης κτλ)
- II. για τις κατηγορίες στις οποίες υπήρχαν **συγκεκριμένες μη χρηματικές εκροές**, η ανάλυση βασίστηκε στη μεθοδολογία **ποσοτικοποίησης της αξίας του χρόνου ταξιδιού** (Value of Travel Time - VOT)- ενώ η μέθοδος αυτή συνδέεται με τα ταξίδια εργασίας των μετακινούμενων, στην ουσία της αναφέρεται στην έννοια της προθυμίας πληρωμής για τη μείωση του χρόνου ταξιδιού (Athira et al., 2016). Αυτή η προσέγγιση του χρόνου αναγνωρίζει ότι οι άνθρωποι είναι πρόθυμοι να διανύσουν κάποια απόσταση ή να δαπανήσουν κάποιο χρόνο για να έχουν πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες.
- III. για τις κατηγορίες στις οποίες υπήρχαν **μη συγκεκριμένες μη χρηματικές εκροές**, οι πολλαπλασιαστές οφέλους εκτιμήθηκαν μέσω διαδικασίας διαβούλευσης με τα μέλη της ΟΤΔ ΕΤΑΛ Α.Ε. και των ποιοτικών κριτηρίων αξιολόγησης της πράξης. Ως παράδειγμα, για κάθε παρέμβαση, η "ενισχυμένη τοπική ανθεκτικότητα" εκτιμήθηκε μέσω ενός πολλαπλασιαστή 0,1 έως 0,5 σε σχέση με την αρχική χρηματοδότηση.

ΕΚ ΤΩΝ ΠΡΟΤΕΡΩ “ΕΧ-ΑΝΤΕ” ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ - 214 ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ (178) και Δημοσίου (36) χαρακτήρα.

ΔΕΙΚΤΕΣ	Μέθοδος υπολογισμού	Μονάδες	Υπολογισμός (μονάδα ώρας 3,4 €, ορίζοντας 5ετίας)	Καθαρή παρούσα αξία (i=0,5%)	Ποσοστό Κοινωνικής Απόδοσης
ΑΜΕΣΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	Θέσεις εργασίας που δημιουργούνται ή/και διαφυλλάσσονται	1,00	39.000 €	38.049 €	8%
ΕΜΜΕΣΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	Περιφερειακές θέσεις εργασίας που δημιουργούνται	3,00	117.000 €	114.146 €	25%
ΑΞΙΑΚΗ ΑΛΥΣΙΔΑ- ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ (VALUE CHAIN)	Ωφέλεια Χ τρίτων επιχειρήσεων/ παραγωγών, 3% των κερδών	10,00	18.000 €	17.561 €	4%
ΣΤΗΡΙΞΗ ΤΩΝ ΤΟΠΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΣΕ ΔΙΑΘΕΣΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ	Ωφέλεια Χ τρίτων επιχειρήσεων/ παραγωγών, 5% των κερδών	10,00	30.000 €	29.268 €	6%
ΑΥΞΗΜΕΝΗ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΙΚΗ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ (RESILIENCE)	Πολλαπλασιαστικά οφέλη η της οικονομικής προστιθέμενης αξίας 10%-50%	5	68.420 €	66.752 €	14%
ΠΡΟΣΤΙΘΕΜΕΝΗ ΑΞΙΑ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ	Πολλαπλασιαστικά οφέλη η της οικονομικής προστιθέμενης αξίας 5%-25%	5	34.210 €	33.376 €	7%
ΤΟΠΙΚΗ ΔΙΚΤΥΩΣΗ ΚΑΙ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ (ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ)	Αξία σε τοπική δικτύωση και συνεργασία.	30% (Άμεση + Έμμεση απασχόληση)	46.800 €	45.659 €	10%
ΤΟΠΙΚΗ ΔΙΑΒΟΥΛΕΥΣΗ, ΣΥΝΕΡΓΕΙΣ ΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΣΥΝΟΧΗΣ (ΣΤΟ ΕΥΡΥΤΕΡΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ)	Χ συμμετέχοντες σε τοπική διαβούλευση, συνέργιες και ενέργειες συνοχής για 4 ώρες την εβδομάδα	20	70.720 €	68.995 €	15%
ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΓΝΩΣΗΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	Επωφελούμενοι Χ επί αξία Υ εκπαιδευτικών δράσεων	500	2.500 €	2.439 €	1%
ΒΕΛΤΙΩΜΕΝΗ ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΕ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ	Επωφελούμενοι Χ επί χρόνος Υ πρόσβασης στην υπηρεσία		0 €	0 €	0%
ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ-ΑΥΞΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΟΠΟΙΚΙΛΟΤΗΤΑΣ	Αξία μονάδων βιοποικιλότητας		0 €	0 €	0%
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ	Αξία εμπειρίας και δράσης	10.000	50.000 €	48.780 €	10%
			ΣΥΝΟΛΟ	465.025 €	100%
			Έκπτωση διααρροής 15%	69.754 €	
			ΤΕΛΙΚΗ ΑΞΙΑ	395.271 €	
	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΠΕΝΔΥΣΗΣ (ΚΑΕ)	ΤΕΛΙΚΗ ΑΞΙΑ/ ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ		2,89	289%
	ΚΑΕ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ/ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ		0,30	30%

**ΕΚΔΟΣΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ - ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ – ΕΚΔΟΣΗ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ ΕΠΙ ΤΗΣ
ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ**

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΠΕΝΔΥΣΗΣ

$$\frac{\text{ΤΕΛΙΚΗ ΑΕΙΑ}}{\text{ΑΡΧΙΚΗ ΑΕΙΑ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ}} = \frac{395.271}{136.841} = 2,89$$

για κάθε 1€ έχουμε ΚΑΕ 2,89€ ή **289% κοινωνική απόδοση**

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΠΕΝΔΥΣΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ

$$\frac{\text{ΤΕΛΙΚΗ ΑΕΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ}}{\text{ΑΡΧΙΚΗ ΑΕΙΑ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ}} = \frac{48.780\text{X}0,85}{136.841} = 0,30$$

για κάθε 1€ έχουμε ΚΑΕ της Κοινωνικής Καινοτομίας 0,30€ ή **30% ενισχυμένη κοινωνική απόδοση**

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΙ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ

ΩΦΕΛΕΙΑΣ ΑΝΕΜΩΤΙΑΣ ΛΕΣΒΟΥ

19.2.3.1 - ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΟΥ ΟΙΝΟΠΟΙΕΙΟΥ ΣΤΗΝ ΑΝΕΜΩΤΙΑ ΛΕΣΒΟΥ

ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΟ ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΚΟΣΤΟΣ: **182.454,34**

ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ LEADER: **136.840,76**

Η Λέσβος απουσιάζει (?) από τον χάρτη του «οίνου» στην Ελλάδα, ένα παράδειγμα διαφοροποίησης και ανάδειξης της ταυτότητας μιας περιοχής, αναβίωση σημαντικών παραγωγικών και επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, ανθεκτικότητα στα χωριά μας...

**19.2.4.4 - ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΜΠΕΛΟΥΡΓΩΝ ΑΝΕΜΩΤΙΑΣ
ΛΕΣΒΟΥ «Ο ΚΑΜΠΟΣ» ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ
ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ "ΓΙΟΡΤΕΣ ΑΜΠΕΛΟΥΡΓΙΑΣ"**

**ΠΙΣΩ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΑΡΙΘΜΟΥΣ ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΑΝΘΡΩΠΟΙ, ΧΩΡΙΑ, ΟΝΕΙΡΑ, ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΕΛΠΙΔΕΣ
ΜΙΧΑΛΗΣ ΜΑΡΜΑΡΟΥ – ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΣ Κοιν.Σ.Επ. «ΗΦΑΙΣΤΕΙΟ ΑΝΕΜΩΤΙΑΣ»**

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ-ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ
ΜΙΧΑΛΗΣ ΜΑΡΜΑΡΟΥ –
ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΣ Κοιν.Σ.Επ.
«ΗΦΑΙΣΤΕΙΟ ΑΝΕΜΩΤΙΑΣ»
ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕΣΩ ZOOM

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΤΡΟΦΙΜΩΝ

Ε.Ε. – ΙΙΠΑΚ – ΕΠΠΑ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ

ΓΑΛΛΙΑ
2014-2020

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΜΕ
ΠΡΟΤΕΚΤΟΡΙΑ ΤΟΙΣΧΩΝ
ΚΟΜΜΙΣΙΟΝ ΒΑΛΟΝ -
175 034

ΑΝΑΠΤΥΞΗ - ΕΡΕΥΝΑ -
ΑΝΑΠΤΥΞΗ

ΓΕΩΡΓΙΑ ΕΡΕΥΝΕΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΑΣΤΕΡΟΝ Α.Ε.

Τα συμπεράσματα μας καταγράφονται και θα είναι προσβάσιμα σε ένα επιστημονικό άρθρο στο
“Journal of Rural Studies” που θα δημοσιευθεί σύντομα.

Ωστόσο, αυτό που μπορεί να φαίνεται προβληματικό από άποψη θεωρητικής αξιολόγησης, φαίνεται ευκολότερο από την οπτική γωνία του κάθε ενός από εμάς από την «Ομάδα/Οικογένεια LEADER».

«Η **φιλοσοφία LEADER** είναι μια **έκφανση του κοινωνικού κεφαλαίου** και ίσως η πιο ευπροσάρμοστη πρακτική στις αλλαγές και τις προκλήσεις, γιατί η αλλαγή είναι ο πυρήνας και η **πρόκληση είναι μια καθημερινή δραστηριότητα**»

Προς αυτή την κατεύθυνση, η προστιθέμενη αξία CLLD/LEADER πρέπει να προσεγγιστεί ως μια αναπτυξιακή πρόκληση που **απαιτεί ειλικρινή τοπική διακυβέρνηση και ανθρώπους στο πεδίο**.

Άλλωστε, αν το LEADER δεν είναι ενσωματωμένο σε τοπικό επίπεδο, δεν έχει τον **άνθρωπο**, την **κοινωνία** και την **εμπιστοσύνη** και την εκπλήρωση **οραμάτων** στο επίκεντρο μάλλον δεν είναι CLLD/LEADER.

Σας ευχαριστώ.

Αναστάσιος Μ. Περιμένης

Καλλιόπη Κουλουδή, Νίκος Πλούκος, Τέρψη Κονάκα, Άννα Γιαννακού, Βάσω Νικολού, Στέλιος Δημητράκης, Μαριάνθη Βαγή
Δρ. Γιώργος Χατζηρήστος, Κοινωνικός Επιστήμονας

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ III

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΜΙΑΣ ΕΠΕΝΔΥΣΗΣ LEADER - JOURNAL OF RURAL STUDIES 94 (2022) 366–374

Evaluating the social added value of LEADER: Evidence from a marginalised rural region

Georgios Chatzichristos, Social Policy Department, Democritus University of Thrace, Komotini, Greece

Anastasios Perimenis, ETAL S.A. Local Action Group, Local Action Group, Lesvos, Greece

journal homepage: www.elsevier.com/locate/jrurstud

Μία από τις σημαντικότερες προκλήσεις για την ανασυγκρότηση της Ευρώπης μετά την πανδημία COVID-19 είναι η τόνωση των περιθωριοποιημένων αγροτικών περιοχών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Σε ένα περιβάλλον που διαμορφώνεται από την κοινωνική αποστασιοποίηση και τις δομικές αναταράξεις, καθίσταται αναγκαία η επαναξιολόγηση των εργαλείων πολιτικής που έχουν καταγράψει επιτυχίες στην αγροτική ανάπτυξη, με ιδιαίτερη έμφαση στις υποδομές τοπικού διαλόγου. Το πρόγραμμα LEADER (Liaisons Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale) αποτελεί ένα τέτοιο εργαλείο.

Το παρόν άρθρο εισάγει ένα ποιοτικά ολοκληρωμένο πλαίσιο Κοινωνικής Απόδοσης της Επένδυσης (Social Return on Investment – SROI) για την αποτίμηση της κοινωνικής προστιθέμενης αξίας των παρεμβάσεων του LEADER. Η προτεινόμενη μεθοδολογία αξιολόγησης εφαρμόστηκε στη νησιωτική αγροτική περιοχή της Λέσβου, στην Ελλάδα. Τα αποτελέσματα της αξιολόγησης καταδεικνύουν ότι το LEADER συνιστά μια επένδυση με ουσιαστική απόδοση, όταν λαμβάνεται υπόψη το σύνολο των κοινωνικών εκροών του. Επιπλέον, προκύπτει ότι η ενίσχυση της κοινωνικής του αξίας προϋποθέτει την επίτευξη ενός επαρκούς επιπέδου θεσμικής ωριμότητας και τη διαμόρφωση μιας σταθερής τοπικής οικονομικής βάσης. Στο πλαίσιο αυτό, η συνεχής παρακολούθηση και η συστηματική αξιολόγηση αναδεικνύονται σε κρίσιμες προϋποθέσεις για τη διατήρηση και την περαιτέρω ενίσχυση του αντικτύπου του Προγράμματος.

Contents lists available at ScienceDirect

Journal of Rural Studies

journal homepage: www.elsevier.com/locate/jrurstud

Evaluating the social added value of LEADER: Evidence from a marginalised rural region

Georgios Chatzichristos^{a,*}, Anastasios Perimenis^b

^a Social Policy Department, Democritus University of Thrace, Komotini, Greece

^b ETAL S.A. Local Action Group, Local Action Group, Lesvos, Greece

ARTICLE INFO

Keywords:

Lesvos
LEADER
Neo-endogenous rural development
Social added value
Social return on investment

ABSTRACT

One of the most significant challenges in rebuilding Europe after COVID-19 is stimulating the marginalised, rural areas of the European Union (EU). Amid a social distancing environment, it is quite important to re-evaluate policy instruments that have recorded successes in rural development with an emphasis on the infrastructure of local dialogue; the Liaisons Entre Actions de Développement de l'Economie Rurale (LEADER) has been such a programme. The current article introduces a qualitatively-integrated Social Return on Investment tool to evaluate the social added value of LEADER. The evaluation method was applied on the rural island of Lesvos in Greece. The evaluation results indicated that LEADER becomes a worthwhile investment when a wide range of its social outflows are taken into account. Additionally, in order to enhance its social value, a level of maturity and a solid economic basis must be first achieved. In this context, continuous monitoring and evaluation become crucial.

1. Introduction

In order to rebuild Europe after COVID-19, the European Union (EU) has put together the largest stimulus package ever - €2.018 trillion at current prices - for the 2021–2027 programming period.¹ While this stimulus package looks promising, recent economic data shows that recovery in rural areas after exogenous crises is taking place much more slowly than in urban areas.² Therefore, it seems quite likely that the powerful pandemic pressures -and the economic pressures that follow- will only deepen high rural marginalisation across the European Union (Bock, 2016). In this context, it seems quite topical to re-evaluate policy tools that could foster a faster recovery of those rural areas and restore the local dialogue infrastructure amid a social distancing environment. Even more so, as more funding is accompanied by enhanced accountability and exogenous evaluation guidelines (High and Nemes, 2007).

Since its conception and implementation in the early 1990s, the Liaisons Entre Actions de Développement de l'Economie Rurale (LEADER) has been an emblematic programme for rural development in the EU and

its mainstay of endogenous development (Nordberg et al., 2020). This policy framework brought an increasing momentum to endogenous rural development within the EU (Espancia and Abbasi, 2020), by managing to cultivate local action (Ray, 2006), citizen networking (Dargan and Shucksmith, 2008), and community capacity building (Shucksmith, 2010). The (CLLD)³ LEADER has been a framework of rural development and community capacity building, two dimensions that seem quite imperative for the post-pandemic rural recovery. Nevertheless, it soon became 'mainstreamed', thus raising a multifaceted critique (Bock, 2016; Dargan and Shucksmith, 2008); the debate on the merits of the programme remains open.

Part of this controversy could be attributed to the difficulties of generating a concrete hybrid between exogenous and endogenous approaches to evaluation (High and Nemes, 2007, 114), i.e. a neo-endogenous approach (Ray, 2001) to evaluation. In this regard, revisiting the evaluation of (CLLD) LEADER from a neo-endogenous perspective could shed light on the shortcomings of (CLLD) LEADER and reassess its strengths as a rural policy instrument. In this context, the article explores the following questions: What is the social added value

* Corresponding author. Androutsou 34, 55132, Thessaloniki, Greece.

E-mail address: geochatz@sp.duth.gr (G. Chatzichristos).

¹ https://ec.europa.eu/info/strategy/recovery-plan-europe_en.

² <https://equitablegrowth.org/gaps-in-u-s-rural-and-urban-economic-growth-widened-in-the-post-great-recession-economy-with-implications-amid-the-coronavirus-recession/>.

³ Community Led Local Development is the 2014–2020 LEADER reconfiguration. See section two.

of the (CLLD) LEADER programme in marginalised rural areas? Does the (CLLD) LEADER add more social value than mainstream rural development programs? In order to explore the above-mentioned questions, an evaluation was carried out in the LEADER area of the island of Lesbos, which belongs to the North Aegean Region of Greece. The island has faced three exogenous crises since the 2008 -the 2008/2009 fiscal crisis, the 2015 migrating-refugee crisis and the 2021 Covid-19 pandemic- and hence seems to be a fertile field for exploring the dynamics of rural marginalisation. While most (CLLD) LEADER evaluations build upon qualitative research (Marquardt et al., 2012, 399), there is a long-standing need of operationalizing and monitoring the social, ‘soft’ (CLLD) LEADER factors (Saraceno, 1999). In this direction, the novel contribution of this article consists in introducing a mixed-methods research tool to measure the social added value of the programme.

The article is structured as follows: in the next section (CLLD) LEADER is placed within the neo-endogenous rural development framework, while its evaluation difficulties are identified. The second section introduces the design and methodology of a research that was conducted in the LEADER area of the island of Lesbos, for the 2014–2020 programming period. It critically examines evaluation methods and sheds light on the integrated methodology for the ex-ante evaluation of the (CLLD) LEADER policy framework. In the last section of the article, the results of the research are presented and limitations are highlighted, as well as ideas for future research.

2. Conceptual framework

In order to understand the dynamics of CLLD LEADER evaluation, we must first present the context of rural development, as well as the challenges of CLLD LEADER evaluation. The conceptual framework explores the potential for evaluation for CLLD LEADER within a neo-endogenous rural development framework, of top-down monitoring and bottom-up framing.

2.1. Revisiting CLLD LEADER

Rural development theory swings from exogenous to endogenous models. While exogenously driven rural development models have a particular emphasis on territorial competitiveness (Moulaert and Mehmood, 2011), endogenous approaches emphasize the importance of enhancing local resources (Ray, 2006) and community capacity building (Shucksmith, 2010) among others. More recent, reconfigured neo-endogenous models approach rural development as locally rooted but outward-looking (Gkartzios and Lowe, 2019), thus emphasizing the integrated outcome of “various combinations of sources from above and intermediate levels interacting with the local level” (Ray, 2001, 9). Based on these theoretical lines, it seems reasonable to argue that European Union (EU) policies mainly favour an exogenous rural development perspective, supported by market-driven objectives (Hadjimichalis, 2018, 189). In turbulent times -such as those of the Covid-19 pandemic-the focus on market-driven principles seems rather unproductive, especially for less competitive rural areas.

The endogenous approach in the EU context has mainly been exemplified by the *Liaisons Entre Actions de Développement de l'Economie Rurale* (LEADER) programme. Since its conception and implementation in the early 1990s, the LEADER initiative has been rather multifaceted. Because of this, scholars who have illustrated the origins of the programme have highlighted different central objectives: the development of innovative ideas that could be replicated in different rural areas (Dargan and Shucksmith, 2008, 279); the activation of capacity building of local actors (Nardone et al., 2010); the replacement of hierarchical interventions with networked relationships (Kováč, 2000). Although it started as a small-scale, experimental programme (Dax et al., 2016) -covering only 217 rural areas of intervention-during the 1990s and the 2000s LEADER gained real relevance for rural areas across the EU (Nordberg et al., 2020, 158). After a transitional period

from LEADER I (1991–1993) to LEADER II (1994–1999), during the LEADER + period (2000–2006) all European rural areas were eventually integrated into the programme. During this period, the main achievements of LEADER were related to improved community capacity building and induced innovation through place-based strategies (Dax and Oedl-Wieser, 2016, 31). At the same time, the issue of building social capital came to the fore, as it was seen as the key means of empowering communities, enhancing wellbeing and developing valuable networking (Bosworth et al., 2015, 433).

Nonetheless, during following programming period (2007–2013), the integration of the Axis 4 – LEADER programme into the EU rural development policy (‘mainstreaming’) brought a mixture of positive and negative results. One of the seemingly important drawbacks was the relatively low job creation and high costs per job created (Genecon, 2010; Ekosgen, 2011). In the same line of critique, programme success stories were commonly interpreted as outcomes of pre-existing social resources (Bock, 2016), such as abundant social capital (Kinsella et al., 2010), empowered communities (Dargan and Shucksmith, 2008), decentralized governance frameworks (Chatzichristos and Nagopoulos, 2021), and successful entrepreneurial initiatives (Horlings, 2015). Following this line of reasoning, different starting points across territories could explain the significant differences in programme success both across nations and across regions (Dax et al., 2016, 59). These shortcomings were partly identified by the European policy makers and the extension of LEADER to Community-Led Local Development (CLLD) LEADER in the latest programming period (2014–2020) indicated the evolution of the programme from an endogenous to a neo-endogenous endeavour of broader intervention and appeal (Esparcia and Abbasi, 2020, 36).

While this carping critique provided critical insights and made a significant contribution to the evolution of the programme, it remained insensitive to the fact that LEADER evaluation was at that time -and still remains-in its infancy, especially for measuring the generated “added value” of the programme (Williams, 2011). The main reason for this inability is that the LEADER approach is based on seven distinctive features i.e. bottom-up elaboration, area-based local development strategies, local partnership between public and private sectors, integrated and multisectoral strategy, networking, innovation and cooperation.⁴ These aspects constitute the social added value of the local approach, which in principle increases the effectiveness and efficiency of rural development policies (Saraceno, 1999, 449). These seven principles of LEADER make the initiative quite different from other Community programmes supported by the European Structural Funds; at least in principle.

Recent studies bring to the fore the non-economic, non-conventional CLLD LEADER outcomes -the high levels of volunteer time (Ekosgen 2011), the development of social innovations (Nordberg et al., 2020, 158), the generation of social capital (Teilmann, 2012). Still, most of these LEADER evaluations build upon qualitative research (Marquardt et al., 2012, 399), since the distinctive, ‘soft factors’ of LEADER are quite difficult to operationalize and conventional evaluation perspectives remain thus insensitive to these parameters (Saraceno, 1999). The four methodological problems that have been identified since the late 1990s seem to remain unaddressed: defining and assessing the distinctive, ‘soft factors’ of LEADER; relating them to development factors; ensuring a comparability of the method on a European level; producing relevant information for different governmental stakeholders (Saraceno, 1999).

2.2. Evaluating CLLD LEADER

In this context, the present study deals with the CLLD LEADER framework with the aim of introducing a new method for measuring the

⁴ https://enrd.ec.europa.eu/leader-clld/leader-toolkit/leaderclld-explained_en.

social added value of the programme. Conceptualising social value added is a rather difficult exercise: while social inclusion, social capital and civic engagement are some of the many concepts often used to describe social value, their boundaries are rather thin and require subtle use (Shortall, 2008). Most notably and rather unhelpfully, Putnam (1996) uses social capital and civic engagement interchangeably. Accordingly, trying to operationalize any of these concepts would only raise substantial conceptual controversies and would probably confuse the involved key informants. Due to that, the current evaluation deployed the generic notion of social added value, drawing mainly on local actors' perceptions (Dwyer et al., 2008). In this locally oriented effort, Local Action Groups (LAGs) were the main stakeholders: these are the organisations that act as the design and implementation agents of LEADER. They therefore put in place local constellations of actors, bringing together stakeholders from the public and private sectors, ensuring that private partners make up at least 50% of the stakeholders. The LAGs facilitate an extensive process of citizen engagement and local consultation to develop a Local Development Strategy (LDS) for each planning period.

Related research highlights that organisations - such as LAGs - that focus on social value tend to rely on conventional formative and summative evaluations, thereby stifling the experimentation and adaptation that is integral to their success (Preskill and Beer, 2012). Preskill and Beer highlight that adherence to a set of programmed items and activities proves counter-innovative as it does not allow for adaptation to the fluid environment. At the same time, conventional evaluations are often approached as unconvincing, resulting in premature abandonment of initiatives (Preskill and Beer, 2012, 5). In contrast, policy evaluation should serve multiple objectives beyond demonstrating public value (High and Nemes, 2007). For CLLD LEADER in particular, evaluation processes should involve communities and aim at local empowerment (Díaz-Puente et al., 2008) and bottom-up policy design (Bosworth et al., 2015, 442). In this way, evaluation should serve a developmental perspective (Milley et al., 2018), in which results are integrated into dynamic and ongoing action. This approach is described as 'developmental evaluation' (DE) and has gained momentum in social capital and social innovation contexts (Patton, 2011), therefore it is seen as an innovation in itself in the responsiveness of the field of evaluation (Milley et al., 2018). Patton was the first to introduce this term, highlighting that DE processes:

“support programme, project, product, personnel and/or organizational development [where] the evaluator is part of a team whose members collaborate to conceptualize, design, and test new approaches in a ... process of continuous improvement, adaptation, and intentional change”. (Patton, 1994, 317).

However, neither the implementation nor the evaluation of CLLD LEADER can be fully endogenous and bottom-up, since the institutional framework and the funding of the programme are provided exogenously. The decentralisation of decision-making provided by LEADER is closely linked to enhanced accountability and therefore to extended external evaluation guidelines (High and Nemes, 2007). Against this background, there is a need for a “satisfactory hybrid between the current [exogenous] evaluation and more endogenously grounded approaches to evaluation” (High and Nemes, 2007, 114). Such a hybrid evaluation for CLLD LEADER would address the problematic of achieving those “desiderate of the evaluation of local development while simultaneously helping hard-nosed funding agencies to judge whether they have received value for money” (Moseley, 2003, 215). The current approach hence represents the extension of the conception of neo-endogenous rural development (Ray, 2001) to the practices of evaluation (High and Nemes, 2007), by combining top-down monitoring with bottom-up framing (Bosworth et al., 2015, 442). The evaluation of the current analysis was developed along these lines.

3. Data and method

Most LEADER evaluations build upon qualitative research (Marquardt et al., 2012, 399), while quantitative research is still rare (Marquardt et al., 2012; Nardone et al., 2010). The novel contribution of the current article consists in introducing an integrated -mixed-method- evaluation for capturing the social added value of CLLD LEADER. Adding quantitative tools to rural policy research is quite important for monitoring and evaluating rural development programmes (Slade et al., 2020). Moreover, a quantification provides a more solid basis to the replication of innovative ideas for model rural development across regions, i.e. one of the major targets of LEADER (Dargan and Shucksmith, 2008) and one of its most significant challenges (Saraceno, 1999). Not least, the introduction of innovative approaches to CLLD LEADER evaluation further increases the local control upon the development processes (Bosworth et al., 2015).

The case of Lesvos was selected based on the following criteria: the omnipotent exogenous pressures that have been forced upon the local context since 2008 and have had severe implications to the region, i.e. the 2008/2009 global economic crisis (resulting to severe national social and economic crisis), the 2015 refugee-immigration crisis and the 2021 Covid-19 pandemic. All these international challenges have raised the need to develop an extra-local approach to trigger a rural recovery. Not least, the ETAL S.A. LAG that facilitates the CLLD LEADER in Lesvos has been one of the most active Greek LAGs since 1992, by having a constant presence in LEADER, national and international forums, such as the European Leader Association for Rural Development (ELARD), the European Network of Rural Development (ENRD-CAP NETWORK) and the Fisheries Areas Network (FARNET-FAMENET). This strong presence was currently capitalized, as the organization topped the list of the highest LEADER funding schemes in Greece.

The Social Return on Investment (SRoI) is a comprehensive and effective way of generating data, which is gaining momentum (Morón and Klimowicz, 2021, 3) and is lately used for evaluating socially innovative policies (TEPSIE, 2014, 5). The current analysis deployed an integrated Social Return on Investment (SRoI) to capture the social added value of CLLD LEADER in Lesvos: the results of the SRoI were triangulated with semi-structured interviews with LAG staff members and document analysis (see Table 1). This was an ex-ante evaluation for the 2014–2020 programming period, as the interventions had not been completed at the time of the research.⁵

More analytically, an initial, local consultation with LAG members -through focus groups-, as well as a document analysis of the LDS integrated the relevant literature on social added value and exogenous LEADER guidelines into local specificities. This led to the generation of twelve categories of congregation for the SRoI analysis, following the

Table 1
Research design.

Research Stage	Stage 1	Stage 2	Stage 3
Research Objective (s)	Generation of congregate categories of evaluation	SRoI monetization	Data interpretation
Research Tool	1. Focus groups with LAG staff members 2. Document analysis of LDS	Document analysis	Semi-structured interviews
Research subjects/ objects	LAG staff members	Sustainability reports of the interventions	LAG staff members

⁵ All LEADER programming periods usually have a two-year prolongation period.

argument that we need categories of aggregation rather than homogeneous indicators that can be added up (Saraceno, 1999). The SROI aimed at identifying the monetary value of the benefits, as well as the costs generated by the approved intervention (McGrath and Stevens, 2019; Nicholls, 2017). The sustainability reports of each intervention were explored in depth in order to develop a threefold monetization methodology as follows (for the full list see Table 1 and 2 in Appendix):

- a) for the categories of congregation where there were *specific monetary outflows*, SROI used the projected values of the sustainability reports.
- b) for the categories in which there were *specific non-monetary outflows*, the analysis was based on the Value of Travel Time (VOT) quantification methodology; while this method is associated with travellers' work trips, in its essence refers to the concept of willingness to pay to reduce travel time (Athira et al., 2016). This approach to time recognises that people are willing to travel some distance or spend some time to access goods and services.
- c) for categories where there were *non-specific non-monetary outflows*, benefits multipliers were estimated through a consultation process with ETAL LAG members. As an example, for each intervention, 'enhanced local resilience' was estimated through a multiplier of 0.1–0.5 relative to initial funding.

All outflows were projected over a five-year horizon - the timeframe foreseen in the sustainability reports - and their net present value was estimated. Finally, the sum of the net present values of the outflows were compared to the initial investment of each intervention. Special reference should be made to the last congregate category of *social innovation*. This category tried to capture the differentiated (enhanced?) outcomes of LEADER in comparison with mainstream rural development programmes. In other words, it explored whether and to what extent CLLD LEADER does something in an innovative manner and thus leverages enhanced social value. These differentiated results were conceived as and explored via the generic concept of social innovation. Social innovation has been a main objective of the CLLD LEADER (Dax et al., 2016) and it has been recognized as a crucial parameter for the programme's success (Nordberg et al., 2020, 158). Despite the wide range of conceptualizations, in our analysis we used the term to describe the differentiated social outflows following Neumeier's identification as: "changes of attitudes, behaviour or perceptions of a group of people ... [that] lead to new and improved ways of collaborative action within the group and beyond (Neumeier, 2012, 55)"

At this point, it has to be noted that there is an identifiable level of subjectivity of the current quantification method. Still, this seems as an inherent challenge of SROI; despite the efforts for transparency and accuracy in the quantification process, "there is no single true SROI analysis. SROI, in essence means that more or less extensively monetised impacts are correlated to monetary and (to a limited extent) monetised input" (Then et al., 2017, 2). An indicative example is social innovation per se, since an intervention that is considered innovative in a specific circumstance, could be considered a common intervention outside the specific context. Therefore, during the evaluation process, a researcher might follow different paths and identify different key stakeholders and outflows (Morón and Klimowicz, 2021). Because of this, local consultation, which may otherwise appear as a source of subjectivity, is actually a method of reducing subjectivity by taking into account what really matters in the local context (Nicholls, 2017).

Along this line, the final stage of the research integrated the SROI with four semi-structured interviews with LAG staff members. Regarding the interview protocol, we started by presenting the SROI results to the LAG staff members to stimulate discussion. Accordingly, each interview had three main elements: general objectives of CLLD LEADER in Lesvos, successes and failures; interpretations of specific SROI results; perception of social innovation and what is considered as such in all LEADER interventions. We then systematized and synthesized the themes that emerged from the interviews.

With the heavy involvement of LAG staff members in the qualitative interpretation of the data, there was an identifiable risk that the community voice would be essentially excluded from the evaluation. Moreover, such a process appeared to foster an already existing managerialism resulting from the devolution of rural policy making from the central state to local institutions and stakeholders (High and Nemes, 2007). However, the LDS of Lesvos the result of extensive, bottom-up local consultation processes, as well as ongoing animation. Consequently, the analysis of LDS documents at each stage of the research essentially incorporated community perceptions and LAG staff members were seen as transmitters of these perceptions; identified, personal biases were subjected to constant checks and comparisons with the LDS documents. However, it must be acknowledged that such an approach failed to capture the full range of social and discursive struggles that shaped what was approached as a homogenised 'community voice'. This process of creating aggregate categories did indeed omit some of the underlying mechanisms of discourse that can lead to policy change (Scott and Bell, 2013). A full analysis of discourse remains outside the limited scope of this paper, but suggests future research to be undertaken.

There is a final ethical objection to be raised: when evaluating vital goods, monetising their net present value - transferring future value to the present - will make the priceless things seem less important after a few years (Ackerman, 2008). For example, discounting at 0.5% means that 10 deaths 100 years from now are as important as 6.1 deaths today. This makes it rather impossible - but also unethical - to monetize values and contingencies such as life satisfaction among others (Morón and Klimowicz, 2021). This is a serious consideration for any monetization method to be taken into account. To address this problem, we used a very low discount rate of 0.5%, while refraining from valuing vital assets. Ultimately, what is most important about the SROI models is their internal consistency and their value for the local context (Nicholls, 2017).

4. Evaluating CLLD LEADER

4.1. Contextualising the evaluation: the island of lesvos

The island of Lesvos belongs to the North Aegean Region. It is the third largest island of Greece (1.630 km²) and has two municipalities, the Municipality of Mytilini and the municipality of West Lesvos. Regarding its demographics, the population of the island has decreased significantly as a result from 1951 to 1991 (–30%, from 126,928 to 88,206), people have stabilized in the following decades (90,643 in 2014) (Karampela and Kizos, 2018). Recent demographic trends are difficult to measure due to the continuous migratory flows passing through the island. Lesvos' economy is predominantly based on fisheries and agriculture, with an emphasis on olive oil production and sheep farming (Karampela and Kizos, 2018). The local economy accounts for a 0.76% of the national GDP and is the 172nd region out of 179 in the EU (in terms of GDP per capita). The island is characterised by low investment in infrastructure, high logistical costs and low competitiveness due to its distance from the main economic centres of Greece. Furthermore, the refugee-migration crisis of 2015 resulted in over 800,000 people crossing Greece and a significant number entering from the island of Lesvos (Afouxenidis et al., 2017). Analysis of the documents showed that this had a huge impact on tourism, with tourist arrivals falling by 85% at the height of the crisis. These demographic and economic parameters suggest high rural marginalisation. At the same time, the historical, cultural and political background of Lesvos reinforces this situation, indicating that rural marginalisation transcends spatial characteristics (Bock, 2016). The director of ETAL sketched this background by emphasizing the loose ties between the institutional stakeholders.

Regarding the implementation of (CLLD) LEADER on the island of Lesvos, the programme has shown a remarkable absorption of funds during the previous programming periods, which indicates a high level

of citizen interest in the programme and its embeddedness at local level. More specifically, LEADER+ (2000–2006) in Lesvos was initially approved with €4.7 million and completed with €7.2 million, i.e. 153% absorption of funds. For Axis 4- LEADER (2007–2013), while the initial approval of the programme reached 6.8 million euro, it was completed at 5.8 million euro, i.e. 85% absorption of funds. However, this underperformance was the result of the economic crisis of 2008/2009, during which many of the project proposals -amounting to €29.5 million-were withdrawn. The last CLLD LEADER programming period (2014–2020) showed the full potential of the programme, as the initial approval of €10.85 million led to interventions of €27.84 million, i.e. an absorption rate of 256%. Moreover, the last CLLD LEADER programming period was seen by the LAG staff members as the maturity result of the previous periods and as a lever for raising the resilience of the local population in overlapping periods of crises.

In addition, the transition from the sectoral to the territorial approach of CLLD LEADER has confirmed the LEADER tendency to divert resources from agriculture to other rural activities (Scott, 2004). However, for Lesvos this did not imply the diversion of resources from rural families, as is often assumed (Shortall, 2008). Lesvos is mainly characterised by small-scale and low-intensity family farming, often practiced by amateurs and part-time farmers (Kizos and Vakoufari, 2011). Because of this, the CLLD LEADER territorial approach has not have a heavy impact on the farmer's income, but has rather fitted the multifunctionality of Greek farming families, according to which the Greek farmer combines the roles of breadwinner, family leader and business boss (Kaberis and Koutsouris, 2013). This multifunctionality has been a pillar that has supported the prosperity of Greek family farms for a long time (Kasimis et al., 2010). No less importantly, the diversion of LEADER resources away from traditional economic activities has been accompanied by compensatory benefits. For example, the diversion of resources from fishing has been accompanied by a sustained effort by ETAL to invest in fishing tourism activities. However, these efforts require more time to flourish, since islanders have a very particular sense of rurality, which contrasts with the perceived exogenous practices that focus on tourism and the construction of an 'aestheticised' rurality (Galani-Moutafi, 2013).

4.2. The social added value of CLLD LEADER

The ex-ante evaluation of the CLLD LEADER for the 2014–2020 period in Lesvos indicated an average social added value of 175% for the approved interventions (for full list of congregate categories see Table 1 in Appendix). This means that for every euro that was invested to an initiative, there was a social outflow of 1,75 euros. *Prima facie* the overall results indicates that this is a worthwhile investment since it produces much higher outflows than its inflows. At this point, it is reasonable to ask whether exceeding 75% should be considered a success or a failure, given that both terms vary in scope across different sectors of society. In other words, how much is LEADER worth it? The contradictory interpretations between the LAG staff members indicated the difficulty of evaluation: while three out of four key informants characterised this social added value as "high", "very high" and "great" the fourth informant stressed that "taking into consideration the optimistic sustainability plans this *low output* seems justified". The confusion seems reasonable, since applying the SROI in the CLLD LEADER framework is an innovative methodological approach that has no prior empirical findings to guide us in the results. Additionally, the success of an intervention always depends on the initial targets, the local development strategy, the local resources and more generally the wider socio-economic context. In other words, a 175% social return could be a success for one intervention area, while it could be a failure for another.

To address this problematic, the analysis integrated the relevant CLLD LEADER literature with field observations and key informant interviews in order to identify a pilot target intervention for the context of Lesvos, in terms of social added value. The relevance of the social

outputs could then be assessed each time in relation to this target intervention. The LAG director himself underlined that "having some pilot interventions is a success in itself, because they develop tendencies, trends and lead the processes and have a multiplier effect in the communities". Nevertheless, he insisted that an intervention must complete its life cycle to prove its social relevance, once it evolves outside the financing restrictions of the LEADER framework. The target intervention was a predominantly agricultural social enterprise, which was quite embedded to the local community and developed multifaceted, bottom-up initiatives for local empowerment and networking⁶; the SROI analysis indicated that the target intervention had a social added value of 289% (see Table 2 in Appendix). According to a key informant, the multiplicity of actions seemed to justify its high social added value, since "in order to have high social added value, we have to have a multiplicity of instances that allow certain actions for the involved people".

Compared to the target intervention of 289% SROI, the average of 175% SROI seemed modest, with significant room for improvement. One of the main reasons for this was that the local development strategy of the ETAL LAG, was mainly aimed at modernising existing infrastructure and entrepreneurship. This was further illustrated by LAG staff members' perceptions of the concept of social added value: while most of them stressed that the concept described broader social resources, the emphasis on entrepreneurship was evident. As an example, two of them argued that CLLD LEADER adds social value by giving "entrepreneurial opportunities to a large part of the population" and helping "multiple enterprises to modernise, increase their profits and workforce" respectively. A further staff member summarised the local development strategy as "modernising infrastructure in order to increase the competitiveness of the region". In more detail, the director pointed out that:

"infrastructure modernizing in local business and economic activities came as a need and a finding of the local analysis in the Local Development Strategy planning phase. The targets were competitiveness, diversification, resilience in the face of multiple crises and the development of a solid economic basis as a necessary background for new entrepreneurial endeavours to arise"

In order to understand how this LDS was conceived and formulated, the research had to approach it within the broader socio-economic conditions of the Lesvos Island. Having experienced three omnipotent, exogenous crises -the 2008 fiscal crisis, the migrating-refugee crisis and the current Covid-19 pandemic- Lesvos had the urgent need of revalorizing its economic structure. Following the director of ETAL "Lesvos after three crises (national fiscal, refugees influx, and pandemic outbreak) has more than ever the need of sustainability, resilience and in some-times even survival". In this direction, one of the LAG staff members highlighted the strategic choice of modernising those enterprises that were hit hard by the crises, in order to maintain a viable economic basis rather than establishing new ones in a very risky economic environment. Another one added a further moral commitment to this strategy, since as he underlined "it is our duty to help the existing enterprises that have been hit hard from the crises and have supported the area during this period". Against these backdrops, the LAG staff members consented on the view that modernising manufacturing was the most significant target of the CLLD LEADER strategy. Even different views that highlighted the importance of "public, cultural centres and cultural events" remained along the same lines, since they perceived of these cultural interventions as "magnets for investments in manufacturing ... [working on a] chain that starts from production and reaches consumption".

In summary, the mixed data showed that LAG ETAL designed a manufacturing and entrepreneurship modernization LDS in order to mitigate the severe economic impacts of the three exogenous crises and to address the needs as expressed during the planning phase. Ultimately,

⁶ The name of the social enterprise is disclosed for reasons of confidentiality.

the 175% SROI - which is above 100% - indicates that the CLLD LEADER investment has a higher social return than the strict economic results it produces. When incorporating some of the social outflows of the CLLD LEADER programme, what is otherwise considered a costly investment (Ekosgen, 2011), proves to be a (social) value for money investment. At the same time, what becomes evident is that modernising existing enterprises adds lower social value (168%) than the establishment of new initiatives (183%). In that sense, the ETAL LAG, prioritizing the viability and competitiveness of existing enterprises, had a narrower approach on social added value. This partly explains why overall the LDS falls short of the pilot social added value (289%).

4.3. Congregate categories of social value

Focusing on the congregate categories of social value, the SROI analysis showed that the ETAL interventions were mainly targeted at labour: on average, 43% of total social added value was related to job creation or retention (23% of direct jobs and 20% of indirect jobs). The director of ETAL explicitly stated that “LEADER interventions focus on job creation or self-employment, particularly in terms of small family businesses”. Similarly, all other key informants stressed that this figure was quite significant given the current socio-economic conditions. This emphasis on employment seemed to be in line with the LDS of modernising manufacturing and entrepreneurship.

These hard economic parameters are usually associated with the resilience of a community. As expected, the local resilience component explained a high 20% of the leveraged social value. In other words, by focusing on the hard, structural factors of manufacturing, entrepreneurship and labour, the ETAL LAG indirectly increased the resilience of the intervention area. The director’s assertion that “this important finding was not originally foreseen to this extent” suggested that focusing on the hard economic parameters drags up the resilience of the area. Other LAG staff members highlighted the fact that CLLD LEADER incentivises young people to stay in their local area, revitalises remote areas and helps the community to withstand difficult socio-economic conditions. However, such an emphasis on hard economic factors raises the question how does CLLD LEADER differ from mainstream rural development programmes? As already underlined, the differentiated social value of CLLD LEADER was explored through the concept of social innovation. Although all key informants were familiar with the concept of social innovation - describing it mainly as an innovative and effective solution to a long-term problem - the results of social innovation were not encouraging. SROI reported an average of 1% social innovation for CLLD LEADER interventions. In other words, for every euro invested, only one cent of social innovation was harnessed. This seems quite small in absolute terms and even smaller compared to the 30% SROI of the pilot intervention. More importantly, only fourteen approved interventions had something socially innovative to show.

This was evident from the low levels of the local networking component (13%), i.e. a critical neo-endogenous parameter (Chatzichristos et al., 2021), a pillar of social innovation (Chatzichristos and Hennebry, 2021) and a strategic objective of CLLD LEADER (Kováč, 2000). Cooperatives and social enterprises had on average much higher social added value (245%) indicating the importance of networking and participation. Even these ventures, however, had low levels of social innovation, indicating that innovation seemed to be the result of ad hoc initiatives. Key informants agreed with SROI’s findings and attributed the low levels of local networking and collaboration to a recent attenuation of the culture of cooperation and civic engagement. Along this line, a LAG staff member was quite critical: he underlined that the community often “ignores the common good” and this is something common in survival from a crisis. The director of ETAL added that long-term crises have “pushed people towards conservatism”. Consequently, “they have often been unable to recognize opportunities that require networking and collaboration. Therefore, it is imperative to start working in layers, employing animation tools in order to empower

innovation in Lesvos and broaden social inclusion”.

At this point we have to move beyond the rural development framework, in order to critically assess the perceptions of LAG staff members. While cooperation and civic engagement within the rural development initiatives do imply social inclusion, it is not the case that non-participation equals social exclusion (Hayward et al., 2004). Both instances are quite evident on the island of Lesvos. On the one hand, the representation of women exceeds that of men in the LEADER interventions, indicating the high social inclusion of women. On the other hand, the multi-religious groups are commonly considered as socially excluded by rural development stakeholders (Shortall, 2008); this is evident with the multi-religious refugees and migrants of Lesvos. However, their non-participation doesn’t necessarily mean social exclusion, since they do engage heavily in their own social networks, merely abstaining from developmental initiatives. Even more so, since LEADER hasn’t had eligible actions for these “minority” groups, since the National Rural Development Programme was planned before the 2015 refugee-migration crisis. As the director highlighted such eligible actions will be included in the next programming period. In this context, ETAL often managed to circumvent these institutional barriers, for example by indirectly funding the prolific LGBTQ + cultural activities of the island in Eressos (women festival) through a project of the local entrepreneur’s association of Eressos which organises festivals and events (instead of directly funding the actions). What emerges from this example is that a low networking and civic engagement within the CLLD LEADER framework, doesn’t necessarily imply a broader low social networking. While grassroots, social networking is of major interest, it remains outside the limited scope of the current article. Nevertheless, its distinct status should be taken seriously for our current evaluation, and also suggests future research to be undertaken.

Last but not least, despite the environmental declarations, only a few approved interventions showed an environmental effect, which was reflected in the congregate category “conservation-enhancement of biodiversity” of the area (1%). At this point, all key informants disagreed with the SROI assessment: one of the LAG staff members stressed that “in every intervention there is an assessment for environmental actions and many of them do apply them. This has an overall outflow”; similarly, another one added that “most of the private interventions have environmental proclamations, mostly through recycling or environmental certifications”. In this direction, the director of ETAL underlined that “many of them [interventions] foresee environmental measures and expenditures”. However, most of these environmental declarations involved measures for lowering the environmental output of their entrepreneurial activity, such as recycling or gaining environmental certifications. The mitigation of environmental impacts does not in any case add to social value but reduces its erosion. In other words, most of these interventions didn’t have a positive prefix but a less negative one. A few of them had a positive environmental effect, such as the establishment of a recycling business or the installation of solar panels in a pre-existing business. These “positively” environmental interventions generated enhanced social value (above 210%), indicating a strong interrelation between environmental and social objectives.

Summing up, the congregate categories indicated that the LDS of modernising manufacturing and entrepreneurship placed a special weight on direct and indirect labour and this dragged up the resilience of Lesvos. However, the impact of exogenous crises on the infrastructure of local dialogue seems homologous, but is still inadequately addressed: local networking, environmental targets and social innovation all remain relatively low; at least within the local CLLD LEADER framework and the ambitious LDS. In a highly marginalised socio-economic context, the LAG’s prioritizing of hard economic factors seemed as a strategy of survival, with the view that in order to develop soft parameters a solid economic base must first be developed.

5. Conclusions and implications

In rebuilding Europe after COVID-19, stimulating the marginalised, rural areas of the European Union (EU) might prove to be one of the most significant challenges. Even more so, since in an environment of social distancing, the rural endogenous resources of community capacity building and local networking seem attenuated. The LEADER programme during the 1990s and the 2000s managed to become a flagship EU initiative for fostering the social value of rural areas (Nordberg et al., 2020). It seemed therefore useful to revisit the LEADER framework and re-evaluate its potential for rural regeneration. The rural island of Lesvos, which has been severely affected by three exogenous crises, was thus a fertile field for testing these capacities.

As to the question what is the social added value of CLLD LEADER in marginalised rural areas, the evaluation showed that at first sight it is definitely worth investing in the programme. The ex-ante evaluation of the SROI of the approved CLLD LEADER interventions gave an average SROI of 175%. This means that for every euro invested, €1.75 of social value was added. What is often considered an expensive endeavour (Genecon, 2010; Ekosgen, 2011), becomes a worthwhile investment when a wide range of its social outflows are taken into account. How much is it worth it? Not as much as we would like, since 175% falls short of the pilot target intervention of 289%. Still, it is not fair to evaluate a LDS based on a pilot-ideal target, as reality requires compromises. The main reason behind these compromises was that LAG ETAL had a strategy to modernise manufacturing and entrepreneurship, with the aim of mitigating the severe economic impact of exogenous crises. In this context, the strategy prioritised the modernization of existing enterprises, which proved to add less social value than the creation of new enterprises (168%–183% respectively). At the same time the LDS placed a special weight on direct and indirect labour, which brings us to the second research question.

How different is CLLD LEADER from mainstream rural development programmes? The low outflows of social innovation (1%) *prima facie* confirm the argument that CLLD LEADER is not significantly different from mainstream rural development programs (Papadopoulou et al., 2011). Still, the research showed that this needs to be re-evaluated once the programme has reached a level of maturity and a solid economic basis. At this stage, the ETAL LAG was investing a large part of its social and financial resources in developing the missing local economic base, thus focusing on hard economic factors. The ETAL director gave a very comprehensive explanation of the current conditions, stressing that “in order to foster social innovation there must be a [local] solid economic basis”. Especially during crisis, a narrower approach to development could be seen as a strategy of survival for the marginalised, rural

LEADER areas, assuming that if rural survival is achieved, local dialogue infrastructure will soon follow. This is an interesting assumption which for now remains outside the limited scope of this article, but could guide future research.

What remains important for the present analysis is that LEADER should be seen as a multi-stage process, each of which affects its social added value. In this context, continuous monitoring and evaluation of the CLLD LEADER strategy -broadly and in Lesvos specifically-becomes crucial. This reaffirms the initial assumption that the CLLD LEADER evaluation should serve a developmental perspective (Milley et al., 2018), in which the results are incorporated into dynamic and ongoing action. On the other hand, comparative research may prove problematic. The integrated SROI methodology that was introduced was informed by document analysis and interviews with the LAG staff members. It is reasonable to assume that a similar research design and methodology for a different intervention area would result in a slightly alternated SROI tool and different results. Comparative boundaries might be a serious limitation of this study that should be emphasized. While the current evaluation addresses three out of four methodological problems as defined by Saraceno (1999), the issue of ensuring a comparability of the method on a European level remains unaddressed.

At first sight, this may seem contradictory to CLLD LEADER's aim of developing innovative ideas that could be replicated in different rural areas (Dargan and Shucksmith, 2008, 279). However, what might seem problematic from a theoretical-evaluation point of view, seems easier from the perspective of the LEADER practitioner: according to the ETAL director the “LEADER philosophy is maybe the most easily adaptive practice to change and challenge, because change is in its core and challenge is an everyday activity”. In this direction, the CLLD LEADER evaluation itself has to be approached as a developmental challenge that requires local integration. After all, if it is not embedded at the local level, it is probably not CLLD LEADER.

Declaration of interest

The authors report no declaration of interest.

Author statement

Chatzichristos Georgios: Conceptualization; Data curation; Formal analysis; Funding acquisition; Investigation; Methodology; Project administration; Resources; Software; Supervision; Validation; Visualization; Roles/Writing – original draft; Writing – review & editing. **Perimenis Anastasios:** Conceptualization; Validation; Writing – review & editing.

APPENDIX

Table 2

Congregate categories and measurement methods.

Type of outflows	Congregate categories		Measurement
Specific monetary outflows	1	Direct labor	Work positions that are generated and/or maintained by the intervention
	2	Indirect labor	Indirect work positions that are generated and/or maintained by the intervention
	3	Sustaining-strengthening the biodiversity	Estimated environmental benefits
specific non-monetary outflows	4	Local networking and collaboration (within the intervention framework)	Hours spent in local networking and collaboration (multiplied by the minimum hourly rate = 3,4 €)
	5	Local deliberation, collaboration, and social cohesion acts (in the wider communal framework)	Hours spent in local deliberation, collaboration, and social cohesion acts (multiplied by the minimum hourly rate = 3,4 €)
	6	Improved accessibility to social services	Beneficiaries X multiplied by the time Y that was previously required to access the social service (multiplied by the minimum hourly rate = 3,4 €)
	7	Transferring of knowhow in the local community	Beneficiaries X multiplied by the time Y of transferring knowhow activities (multiplied by the minimum hourly rate = 3,4 €)
Non-specific non-monetary outflows	8	Support of local producers in processing and supply	Multiplier 5% relative to the producer's net income
	9	Value Chain- From production to consumption	Multiplier 3% relative to the producer's net income
	10	Enhanced income resilience	Multiplier 10%–50% relative to the funding of the intervention (Linear scale 1–5)
	11	Added value of promoting local and communal identity	Multiplier 5%–25% relative to the funding of the intervention (Linear scale 1–5)
	12	Social innovation	Estimated value of socially innovative features

Table 3
Pilot intervention ANEMOTIA

Beneficiary		Social, cooperative enterprise “ANEMOTIA”				
	Description	Development of a cooperative winery in ANEMOTIA, LESVOS				
	Approved CLLD LEADER funding	136.840,76				
	Estimated economic added value	96.703 €				
	Indexes	Measurement	Units	Value (hour cost = 3,4 €, 5-year horizon)	Net present value (i=0,5%) $\frac{R_t}{(1+i)^t} = \frac{R1 + \dots R5}{(1+0,005)^5}$	Social return percentage
1	Direct labor	Work positions that are generated and/or maintained	X work positions (minimum wage)	1 X 7.800 X 5 = 39.000 €	38.049 €	8%
2	Indirect labor	Indirect work positions that are generated and/or maintained	X work positions (minimum wage)	3 X 7.800 X 5 = 117.000 €	114.146 €	25%
3	Sustaining-strengthening the biodiversity	Estimated environmental benefits	Estimated value	0 €	0 €	0%
4	Local networking and collaboration (within the intervention framework)	Hours spent in local networking and collaboration	30% (Direct + Indirect labor)	0,3 X (39.000 + 117.000) = 46.800 €	45.659 €	10%
5	Local deliberation, collaboration, and social cohesion acts (in the wider communal framework)	Hours speny in local deliberation, collaboration, and social cohesion acts	X participants	20 X 52 X 4 X 3,4 X 5 = 70.720 €	68.995 €	15%
6	Improved accessibility to social services	Beneficiaries X multiplied by the time Y that was previously required to access the social service	Beneficiaries X multiplied by the time Y	0 €	0 €	0%
7	Transferring of knowhow in the local community	Beneficiaries X multiplied by the time Y of transferring knowhow activities	Beneficiaries X multiplied by the time Y	500 X 5 = 2.500 €	2.439 €	1%
8	Support of local producers in processing and supply	Multiplier 5% relative to the producer's net income	Producer's net income	10 X 12.000 X 5 X 0,5 = 30.000 €	29.268 €	6%
9	Value Chain- From production to consumption	Multiplier 3% relative to the producer's net income	Producer's net income	10 X 12.000 × 5 × 0,03 = 18.000 €	17.561 €	4%
10	Enhanced income resilience	Multiplier 10%–50% relative to the funding of the intervention	Scale 1–5 (1 = 10%, ...,5 = 50%)	Scale 5 → 136.841 X 0,5 = 68.420 €	66.752 €	14%
11	Added value of promoting local and communal identity	Multiplier 5%–25% relative to the funding of the intervention	Scale 1–5 (1 = 5%, ...,5 = 25%)	Scale 5 → 136.841 X 0,25 = 34.210 €	33.376 €	7%
12	Social innovation	Estimated value of socially innovative features	Estimated value	10.000 X 5 = 50.000 €	48.780 €	10%
				TOTAL	465,025	100%
				Leakage discount 15%	69,754	
				TOTAL VALUE	395,271	
				TOTAL VALUE/ PUBLIC EXPENDITURE	2,89	289%
				SOCIAL RETURN ON INVESTMENT (SRoI)		
				SRoI of SOCIAL INNOVATION	0,30	30%
				SOCIAL INNOVATION/PUBLIC EXPENDITURE		

References

- Ackerman, F., 2008. Poisoned for Pennies: the Economics of Toxic and Precaution. Island press, Washington.
- Afouxenidis, A., Petrou, M., Kandyli, G., Tramountanis, A., Giannaki, D., 2017. Dealing with a humanitarian crisis: refugees on the eastern EU border of the island of Lesbos. *J. Appl. Secur. Res.* 12 (1), 7–39.
- Athira, I.C., Muneerab, C.P., Krishnamurthy, K., Anjaneyulu, M.V.L.R., 2016. Estimation of Value of Travel Time for Work Trips, vol. 17. Transportation Research Propedia, pp. 116–123.
- Bock, B., 2016. Rural marginalisation and the role of social innovation: a turn towards nexogenous development and rural reconnection. *Sociol. Rural.* 56 (4), 552–573.
- Bosworth, G., Annibal, I., Carroll, T., Price, L., Sellick, J., Shepherd, J., 2015. Empowering local action through neo-endogenous development; the case of LEADER in england. *Sociol. Rural.* 56 (3), 427–449.
- Chatzichristos, G., Hennebray, B., 2021. Social innovation in rural governance: a comparative case study across the marginalised rural Europe. *J. Rural Stud.* <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.06.004>. Epub ahead of print doi: 10.1016/j.jrurstud.2021.06.004.
- Chatzichristos, G., Nagopoulos, N., Poulimas, M., 2021. Neo-endogenous rural development: a path towards reviving rural Europe. *Rural Sociol.* Epub ahead of print doi: 10.1111/ruso.12380.
- Chatzichristos, G., Nagopoulos, N., 2021. Triggering social innovation through the European Union LEADER program: evidence from a comparative quantitative study. *SN Social Sciences* 1 (112). Epub ahead of print doi: 10.1007/s43545-021-00135-4.
- Dargan, L., Shucksmith, M., 2008. LEADER and innovation. *Sociol. Rural.* 48 (3), 274–291.
- Dax, T., Oedl-Wieser, T., 2016. Rural innovation activities as a means for changing development perspectives – an assessment of more than two decades of promoting LEADER initiatives across the European Union. *Stud. Agric. Econ.* 118, 30–37.
- Dax, T., Strahl, W., Kirwan, J., Maye, D., 2016. The Leader programme 2007–2013: enabling or disabling social innovation and neo-endogenous development? Insights from Austria and Ireland. *Eur. Urban Reg. Stud.* 23 (1), 56–68.
- Díaz-Puente, J., Yagüe, J., Afonso, A., 2008. Building Evaluation Capacity in Spain: a case study of rural development and empowerment in the European Union. *Eval. Rev.* 32 (5), 478–506.
- Dwyer, J., Bradley D., Hill, B., 2008. Towards an enhanced evaluation of European rural development policy. *Écon. Rurale* 307, 53–80.
- Ekosgen, 2011. National impact assessment of leader report for DEFRA. Available online at: <http://randd.defra.gov.uk/Document.aspx?Document=NationalImpactAssessmentofLEADER.pdf>. (Accessed 17 April 2014).
- Esparcia, J., Abbasi, F., 2020. Territorial governance and rural development: challenge or reality? In: Cejudo, E., Navarro, F. (Eds.), *Neoenodogenous Development in European Rural Areas: Results and Lessons*. Springer International Publishing, New York, pp. 33–60.
- Galani-Moutafi, V., 2013. Rural space (re)produced- Practices, performances and visions: a case study from an Aegean island. *J. Rural Stud.* 32, 103–113.
- Genecon, 2010. Mid-term evaluation of the rural development programme in the North East of England. A report for One North East.
- Gkartzios, M., Lowe, P., 2019. Revisiting neo-endogenous rural development. In: Scott, M., Gallent, N., Gkartzios, M. (Eds.), *The Routledge Companion to Rural Planning*. Routledge, New York.
- Hadjimichalis, C., 2018. Crisis Landscapes in Southern Europe: on the Paths of Uneven Geographical Development (In Greek). Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Athens.

- Hayward, C., Simpson, L., Wood, L., 2004. Still left out in the cold: problematising participatory research and development. *Sociol. Rural.* 44 (1), 95–109.
- Horlings, L., 2015. The worldview and symbolic dimensions in territorialisation: how human values play a role in a Dutch neighbourhood. In: Dessein, J., Battaglini, E., Horlings, L. (Eds.), *Cultural Sustainability and Regional Development*. Routledge, London/New York, pp. 43–58.
- High, C., Nemes, G., 2007. Social learning in LEADER: exogenous, endogenous and hybrid evaluation in rural development. *Sociol. Rural.* 47 (2), 103–119.
- Kaberis, N., Koutsouris, A., 2013. Under pressure: young farmers in marriage markets- a Greek case study. *Sociol. Rural.* 53 (1), 74–94.
- Karampela, S., Kizos, T., 2018. Agritourism and local development: evidence from two case studies in Greece. *Int. J. Tourism Res.* 1–12.
- Kasimis, C., Papadopoulos, A.G., Pappas, C., 2010. Gaining from rural migrants: migrant employment strategies and socioeconomic implications for rural labour markets. *Sociol. Rural.* 50, 258–276.
- Kinsella, J., Goetz, S.J., Partridge, M.D., Deller, S.C., Fleming, D., 2010. Evaluating ED policies for social and human capital development. *EuroChoices* 9 (1), 42–47.
- Kizos, T., Vakoufaris, H., 2011. Valorisation of a local asset: the case of olive oil on Lesbos Island, Greece. *Food Pol.* 36, 704–713.
- Kováč, I., 2000. LEADER, a new social order, and the Central- and East-European Countries. *Sociol. Rural.* 40 (2), 181–189.
- Marquardt, D., Möllers, J., Buchenrieder, G., 2012. Social networks and rural development: LEADER in Romania. *Sociol. Rural.* 52 (4), 398–431.
- McGrath, R., Stevens, K., 2019. Forecasting the social return on investment associated with children's participation in circus-arts training on their mental health and well-being. *Int. J. Sociol. Leisure* 2 (1/2), 163–193.
- Milley, P., Szijarto, B., Svensson, K., Cousins, J.B., 2018. The evaluation of social innovation: a review and integration of the current empirical knowledge base. *Evaluation* 24 (2), 237–258.
- Moulaert, F., Mehmood, A., 2011. Spaces of social innovation. In: Pike, A., Rodriguez-Pose, A., Tomaney, J. (Eds.), *Handbook of Local and Regional Development*. Routledge, London, pp. 221–225.
- Moroń, D., Klimowicz, M., 2021. Using the social return on investment (SROI) as a measure of the effectiveness of social innovation projects implemented under public policies. *Social Enterprise Journal*. Epub ahead of print. <https://doi.org/10.1108/SEJ-12-2019-0098>.
- Moseley, M.J., 2003. *Rural Development: Principles and Practice*. Sage Publications, London.
- Nardone, G., Sisto, R., Lopolito, A., 2010. Social capital in the LEADER initiative: a methodological approach. *J. Rural Stud.* 26, 63–72.
- Neumeier, S., 2012. Why do social innovations in rural development matter and should they be considered more seriously in rural development research? – proposal for a stronger focus on social innovations in rural development research. *Sociol. Rural.* 52 (1), 48–69.
- Nicholls, J., 2017. Social return on investment - development and convergence. *Eval. Progr. Plann.* 64, 127–135.
- Nordberg, K., Mariussen, A., Virkkala, S., 2020. Community-driven social innovation and quadruple helix coordination in rural development. Case study on LEADER group Aktion Österbotten. *J. Rural Stud.* 79, 157–168.
- Papadopoulou, E., Hasangas, N., Harvey, D., 2011. Analysis of rural development policy networks in Greece: Is LEADER really different? *Land Use Policy* 28 (4), 663–673.
- Patton, M.Q., 1994. Developmental evaluation. *Am. J. Eval.* 15, 311–319.
- Patton, M., 2011. *Developmental Evaluation: Applying Complexity Concepts to Enhance Innovation and Use*. Guilford Press, New York.
- Preskill, H., Beer, T., 2012. *Evaluating Social Innovation. FSG and the Centre for Evaluation Innovation*, Washington available at: <http://www.evaluationinnovation.org/sites/default/files/Evaluating%20SocialInnovation.pdf>. (Accessed 5 July 2016). accessed.
- Putnam, R., 1996. The strange disappearance of civic America. *Am. Prospect* 7 (24).
- Ray, C., 2001. *Culture Economies* (Newcastle: Centre for Rural Economy. Newcastle University. Available online at: <http://www.ncl.ac.uk/media/wwwnclacuk/centreforrruraleconomy/files/culture-economy.pdf>. (Accessed 13 December 2017). Accessed.
- Ray, C., 2006. Neo-endogenous rural development in the EU. In: Cloke, P., Marsden, T., Mooney, P.H. (Eds.), *Handbook of Rural Studies*. SAGE, London: Thousand Oaks, CA and New Delhi, India, pp. 278–291.
- Saraceno, E., 1999. The evaluation of local policy making in Europe. Learning from the LEADER community initiative. *Evaluation* 5 (4), 439–457.
- Scott, M., 2004. Building institutional capacity in rural Northern Ireland: the role of partnership governance in the LEADER II programme. *J. Rural Stud.* 20 (1), 49–59.
- Scott, K., Bell, D., 2013. Trying to measure local well-being: indicator development as a site of discursive struggles. *Environ. Plann. C Govern. Pol.* 31, 522–539.
- Shortall, S., 2008. Are rural development programmes socially inclusive? Social inclusion, civic engagement, participation, and social capital: exploring the differences. *J. Rural Stud.* 24, 450–457.
- Slade, R., Hazell, P., Place, F., Renkow, M., 2020. Evaluating the impact of policy research: evidence from the evaluation of rural policy research in developing countries. *Evaluation* 26 (4), 541–561.
- Shucksmith, M., 2010. Disintegrated rural development? Neo-endogenous rural development, planning and place-shaping in diffused power contexts. *Sociol. Rural.* 50, 1–14.
- Teilmann, K., 2012. Measuring social capital accumulation in rural development. *J. Rural Stud.* 458–465.
- TEPSIE, 2014. *Social Innovation Theory and Research: A Summary of the Findings from TEPSIE. A Deliverable of the Project: 'The Theoretical, Empirical and Policy Foundations for Building Social Innovation in Europe' (TEPSIE)*, European Commission – 7th Framework Programme. Brussels: European Commission, DG Research. Available at: http://www.tepsie.eu/images/documents/research_report_final_web.pdf. (Accessed 6 July 2016). accessed.
- Then, V., Schober, C., Rauscher, O., Kehl, K., 2017. Social return on investment analysis. In: *Measuring the Impact of Social Investment*. Palgrave Macmillan, London.
- Williams, D., 2011. *Mid Term Evaluation of the Central Warwickshire Villages LEADER Project* (Warwick: Topaz Solutions).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ IV

ΠΙΝΑΚΕΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ 16

Στοιχεία ολοκληρωμένων πράξεων που χρηματοδοτήθηκαν στο πλαίσιο της πρώτης πρόσκλησης δημοσίων φορέων (ΕΓΤΑΑ)

A/A	Κωδικός Υποδράσης	Τίτλος Πράξης	Δικαιούχος	Δημόσια δαπάνη εντάξεων	Δημόσια δαπάνη πληρωμών
1	19.2.4.2	ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΚΑΙ ΗΛΕΚΤΡΟΦΩΤΙΣΜΟΣ ΓΗΠΕΔΟΥ 8X8 ΣΤΟΥΣ ΠΥΡΓΟΥΣ ΘΕΡΜΗΣ	ΔΗΜΟΣ ΛΕΣΒΟΥ	343.074	306.782
2	19.2.4.3	ΚΕΝΤΡΟ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ-ΔΙΚΤΥΟ ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙΚΩΝ ΔΙΑΔΡΟΜΩΝ ΤΗΣ ΛΕΣΒΟΥ-ΦΥΣΙΚΟ & ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΤΟΠΙΟ.ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗ, ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ & ΨΗΦΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΔΠΔ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΤΗΣ ΛΕΣΒΟΥ	ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΑΚΗ ΛΕΣΒΙΑΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΑΣΤΙΚΗ ΜΗ ΚΕΡΔΟΣΚΟΠΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ - ΕΛΕΑ ΑΜΚΕ	107.547	97.490
3	19.2.4.3	ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ "ΗΡΩΟΥ" ΛΟΥΤΡΩΝ ΔΕ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ ΔΗΜΟΥ ΛΕΣΒΟΥ	ΔΗΜΟΣ ΛΕΣΒΟΥ	60.000	35.785
4	19.2.4.3	ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΟΡΕΙΝΗΣ ΠΟΔΗΛΑΤΙΚΗΣ ΔΙΑΔΡΟΜΗΣ ΣΤΗ ΛΕΣΒΟ	ΠΟΔΗΛΑΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΛΕΣΒΟΥ	29.093	29.093
5	19.2.4.3	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΚΟΙΝΟΧΡΗΣΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΣΤΟΝ ΟΙΚΙΣΜΟ ΠΑΡΑΛΙΑΣ ΘΕΡΜΗΣ ΔΗΜΟΥ ΛΕΣΒΟΥ	ΔΗΜΟΣ ΛΕΣΒΟΥ	410.181	282.191
6	19.2.4.4	ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΥΠΑΙΘΡΙΩΝ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΟΝ ΔΙΚΑΙΟΥΧΟ "ΦΟΡΕΑΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΟΛΗΣ ΕΡΕΣΟΥ"	ΦΟΡΕΑΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΟΛΗΣ ΕΡΕΣΟΥ	49.900	49.900
7	19.2.4.4	ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ "ΓΙΟΡΤΕΣ ΑΜΠΕΛΟΥΡΓΙΑΣ"	ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΜΠΕΛΟΥΡΓΩΝ ΑΝΕΜΩΤΙΑΣ ΛΕΣΒΟΥ "Ο ΚΑΜΠΟΣ"	47.875	47.583
8	19.2.4.4	ΔΙΕΘΝΕΣ ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΚΙΘΑΡΑΣ ΑΡΙΩΝ	ΦΟΡΕΑΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΜΗΘΥΜΝΑΣ	49.356	49.156
9	19.2.4.4	ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟΥΧΟ "ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ Ο ΚΩΣΤΑΣ ΚΡΥΣΤΑΛΛΗΣ"	ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ Ο ΚΩΣΤΑΣ ΚΡΥΣΤΑΛΛΗΣ	40.083	33.535

A/A	Κωδικός Υποδράσης	Τίτλος Πράξης	Δικαιούχος	Δημόσια δαπάνη εντάξεων	Δημόσια δαπάνη πληρωμών
10	19.2.4.5	ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟΥ ΛΕΣΒΟΥ-ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΧΩΡΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ	ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟ ΛΕΣΒΟΥ	176.749	154.883
11	19.2.4.5	ΈΝΤΥΠΗ ΚΑΙ ΨΗΦΙΑΚΗ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΑΞΙΑΣ ΤΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΤΟΥ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΒΡΙΣΑΣ	ΤΕΧΝΙΚΟ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟ ΕΛΛΑΔΑΣ / ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΤΜΗΜΑ ΒΑ ΑΙΓΑΙΟΥ	100.720	91.048
12	19.2.4.5	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΑΣ ΒΡΑΝΑ	ΕΤΑΙΡΙΑ ΑΡΧΙΠΕΛΑΓΟΣ	393.062	392.819
13	19.2.4.5	ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΥΔΡΟΜΥΛΟΥ ΚΑΤΑΧΑΝΑ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΩΣ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΙ ΚΕΝΤΡΟ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ	ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΑΠΑΝΤΑΧΟΥ ΜΕΣΟΤΟΠΙΤΩΝ ΛΕΣΒΟΥ	240.649	233.730
14	19.2.4.5	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΓΡΑΦΕΙΩΝ ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΨΗΦΙΑΚΗΣ ΠΛΑΤΦΟΡΜΑΣ - WI-FI HOTSPOTS ΓΙΑ ΤΟΝ ΔΙΚΑΙΟΥΧΟ "ΦΟΡΕΑΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΟΛΗΣ ΕΡΕΣΟΥ"	ΦΟΡΕΑΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΟΛΗΣ ΕΡΕΣΟΥ	149.889	113.284
15	19.2.4.5	ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ, ΨΗΦΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΕ ΒΑΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ (ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ Δ.Σ.) ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΛΕΣΒΟΥ	ΔΗΜΟΣ ΛΕΣΒΟΥ	73.689	65.827
16	19.2.4.5	ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΧΩΡΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ ΣΤΗ ΜΗΘΥΜΝΑ ΛΕΣΒΟΥ	ΦΟΡΕΑΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΜΗΘΥΜΝΑΣ	207.818	242.802
17	19.2.4.5	ΈΡΕΥΝΑ -ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ, ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ, ΜΥΘΟΛΟΓΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΚΟΛΠΟΥ ΚΑΛΛΟΝΗΣ ΛΕΣΒΟΥ	ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΑΛΛΟΝΗΣ ΛΕΣΧΗ ΑΡΙΣΒΗ	50.000	50.000
18	19.2.6.1	ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΥ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΖΗΜΙΩΝ ΣΕ ΔΑΣΗ	ΣΩΜΑΤΕΙΟ ΕΘΕΛΟΝΤΩΝ ΠΥΡΟΣΒΕΣΤΩΝ ΝΗΣΟΥ ΛΕΣΒΟΥ	76.836	72.840
19	19.2.6.1	ΑΝΤΙΠΥΡΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΑΣΩΝ ΚΡΑΤΗΓΟΥ – ΠΑΣΠΑΛΑ (ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΔΑΣΙΚΟΥ ΟΔΙΚΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΣΗΜΕΙΩΝ ΥΔΡΟΛΗΨΙΑΣ)	Δ/ΝΣΗ ΔΑΣΩΝ Ν. ΛΕΣΒΟΥ	95.000	55.082
	Σύνολο			2.701.522	2.403.830

ΠΙΝΑΚΑΣ 17

Στοιχεία ολοκληρωμένων πράξεων που χρηματοδοτήθηκαν στο πλαίσιο της πρώτης πρόσκλησης κρατικών ενισχύσεων (ΕΓΤΑΑ)

Α/Α	Υποδράση	Τίτλος	Δικαιούχος	Δημόσια δαπάνη εντάξεων	Συνολική δαπάνη εντάξεων	Δημόσια δαπάνη πληρωμών	Συνολική δαπάνη πληρωμών
1	19.2.1.2	ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	ΦΟΡΕΑΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΜΗΘΥΜΝΑΣ ΑΜΚΕ -1	19.058,52	19.058,52	18.994,20	18.994,20
2	19.2.2.2	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΠΟΤΟΠΟΙΑΣ ΟΥΖΟΥ ΣΤΟΝ ΠΑΠΠΑΔΟ ΓΕΡΑΣ ΛΕΣΒΟΥ	ΑΝΩΝΥΜΗ ΒΙΟΤΕΧΝΙΚΗ ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΠΟΤΟΠΟΙΑΣ ΣΑΜΑΡΑ ΑΕ	52.721,65	70.295,54	43.644,40	58.192,53
3	19.2.2.2	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΠΟΤΟΠΟΙΑΣ ΣΤΟ ΠΛΩΜΑΡΙ ΛΕΣΒΟΥ	ΠΟΤΟΠΟΙΑ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Δ.ΓΙΑΝΝΑΤΣΗ ΕΠΕ	44.391,00	59.188,00	42.758,78	57.011,71
4	19.2.2.2	ΙΔΡΥΣΗ ΑΤΟΜΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ - ΖΥΘΟΠΟΙΕΙΟ	ΧΑΤΖΑΚΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ	163.720,74	218.294,33	162.105,04	216.140,05
5	19.2.2.3	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ	ΛΕΒΕΝΘΗ ΜΑΡΙΑ	122.153,37	187.928,27	122.153,18	187.927,97
6	19.2.2.3	ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΟΣ	ΜΥΡΣΙΝΙΑ ANNA	186.379,83	286.738,20	175.819,28	270.491,20
7	19.2.2.3	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΕΝΟΙΚΙΑΖΟΜΕΝΩΝ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΩΝ ΔΩΜΑΤΙΩΝ Η ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΩΝ ΓΙΑ ΜΙΚΡΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ	Ε ΜΟΛΥΒΙΑΤΗΣ ΚΑΙ Ε ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ ΟΕ	77.669,69	119.491,83	61.849,23	95.152,66
8	19.2.2.3	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΩΝ	ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ KALLONI VILLAGE I.K.E.	95.509,30	146.937,39	95.410,43	146.785,28
9	19.2.2.3	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΠΟΛΥΧΩΡΟΥ ΕΣΤΙΑΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΜΟΝΗΣ ΣΤΗΝ ΛΟΥΤΡΟΠΟΛΗ ΘΕΡΜΗΣ ΛΕΣΒΟΥ	ΠΑΠΟΥΤΣΑΝΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ	70.640,12	108.677,10	55.339,42	85.137,57
10	19.2.2.3	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΩΝ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΛΟΥΤΡΟΠΟΛΗ ΘΕΡΜΗΣ ΛΕΣΒΟΥ	ΔΟΛΩΜΑ ΜΙΧΑΕΛΑ	129.836,54	199.748,53	129.654,50	199.468,46

A/A	Υποδράση	Τίτλος	Δικαιούχος	Δημόσια δαπάνη εντάξεων	Συνολική δαπάνη εντάξεων	Δημόσια δαπάνη πληρωμών	Συνολική δαπάνη πληρωμών
11	19.2.2.3	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΩΝ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΩΝ	ΧΟΝΔΡΟΝΙΚΟΛΑ ΙΓΝ. ΜΑΡΙΑ	92.554,85	142.392,07	73.941,42	113.756,03
12	19.2.2.3	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟΥ ΚΑΙ ΚΑΦΕ /ΕΣΤΙΑΤΟΡΙΟΥ ΣΤΗΝ ΜΗΘΥΜΝΑ ΛΕΣΒΟΥ	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΤΕΚΕ ΕΕ	70.839,15	108.983,31	62.999,70	96.922,62
13	19.2.2.3	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΕΝΟΙΚΙΑΖΟΜΕΝΩΝ ΔΩΜΑΤΙΩΝ	ΧΑΤΖΗΘΕΟΛΟΓΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ	107.111,89	164.787,52	104.547,80	160.842,77
14	19.2.2.3	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ - ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΕΣ & ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΗΛΙΟΤΡΟΠΙΟ ΑΕ	47.951,90	73.772,15	46.846,89	72.072,14
15	19.2.2.3	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟΥ	ΓΑΛΗΝΟΣ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΗ ΑΕ	95.052,60	146.234,79	95.052,37	146.234,42
16	19.2.2.3	ΙΔΡΥΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΕΝΟΙΚΙΑΣΗΣ ΠΟΔΗΛΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΚΟΥ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΥ	ΧΑΤΖΕΛΛΗ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ	30.255,90	46.547,54	30.215,53	46.485,43
17	19.2.2.3	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΕΣΤΙΑΤΟΡΙΟΥ	ΟΙΝΟΦΟΡΟΣ ΛΕΣΒΟΥ - Κ. ΛΟΥΠΟΥ ΚΑΙ ΣΙΑ Ο.Ε	85.832,08	132.049,36	85.620,97	131.724,57
18	19.2.2.3	ΙΔΡΥΣΗ ΑΝΑΨΥΚΤΗΡΙΟΥ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ	ΜΑΛΑΜΑΤΙΝΑΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΣ	22.854,86	35.161,30	22.854,82	35.161,26
19	19.2.2.3	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΕΣΤΙΑΤΟΡΙΟΥ	Π. ΣΑΜΙΑΚΟΣ & ΣΙΑ Ο.Ε	40.852,65	62.850,23	34.061,64	52.402,52
20	19.2.2.3	ΙΔΡΥΣΗ ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΟΣ ΩΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΚΑΤΑΛΥΜΑ	Βουνατσής Παρασκευάς	192.005,23	295.392,66	192.005,20	295.392,62
21	19.2.2.3	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ	ΑΒΑΓΙΑΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ	100.104,16	154.006,41	98.153,59	151.005,52
22	19.2.2.3	HOTEL HARRIS ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	HOTEL HARRIS ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΑΕ	37.605,82	57.855,12	36.494,02	56.144,65
23	19.2.2.3	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΜΟΝΑΔΑΣ ΕΝΟΙΚΙΑΖΟΜΕΝΩΝ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΩΝ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΩΝ	ΣΤΑΥΡΟΥ ΜΑΡΙΟΣ	30.698,64	47.228,69	30.623,78	47.113,51
24	19.2.2.3	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΔΩΜΑΤΙΩΝ	ΔΕΜΕΡΤΖΗΣ ΑΧΙ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ	58.200,80	89.539,70	55.879,07	85.967,80

A/A	Υποδράση	Τίτλος	Δικαιούχος	Δημόσια δαπάνη εντάξεων	Συνολική δαπάνη εντάξεων	Δημόσια δαπάνη πληρωμών	Συνολική δαπάνη πληρωμών
25	19.2.2.3	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΕΝΟΙΚΙΑΖΟΜΕΝΩΝ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΩΝ	ΑΛΕΞΑΝΔΡΗ ΕΛΕΝΗ	72.852,38	112.080,59	70.103,10	107.850,92
26	19.2.2.3	ΠΟΙΟΤΙΚΟΣ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΜΟΝΑΔΑΣ ΕΝΟΙΚΙΑΖΟΜΕΝΩΝ ΔΩΜΑΤΙΩΝ	ΣΙΝΑΝΑΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ	24.702,45	38.003,76	24.702,44	38.003,75
27	19.2.2.3	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΟΥ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΟΣ	ΚΑΜΠΟΥΡΗ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑ	119.800,40	184.308,31	114.868,86	176.721,32
28	19.2.2.3	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΟΥ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΟΣ	ΝΙΖΙΣΚΙΩΤΗ ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ	78.655,64	121.008,68	78.404,73	120.622,66
29	19.2.2.3	ΙΔΡΥΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΕΣΤΙΑΣΗΣ ΣΤΟ ΠΛΩΜΑΡΙ	ΜΟΥΤΣΟΥΓΙΑΝΝΗΣ ΒΑΣΙΛΗΣ & ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΙΚΕ	83.830,34	128.969,76	81.909,47	126.014,57
30	19.2.2.3	ΙΔΡΥΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΕΣΤΙΑΤΟΡΙΟΥ	ΣΑΒΒΕΛΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ	128.728,24	198.043,44	116.792,80	179.681,23
31	19.2.2.3	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΦΕ ΜΠΑΡ ΣΤΑ ΒΑΤΕΡΑ	ΞΥΝΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ	37.161,83	57.172,04	15.928,64	24.505,60
32	19.2.2.3	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΦΕΤΕΡΙΑΣ	ΑΛΒΑΝΟΥ ΙΩΑΝΝΑ	44.469,68	68.414,88	42.800,50	65.846,92
33	19.2.2.3	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΜΟΝΑΔΑΣ ΕΝΟΙΚΙΑΖΟΜΕΝΩΝ ΔΩΜΑΤΙΩΝ ΚΑΙ ΕΣΤΙΑΤΟΡΙΟΥ ΣΤΗ ΝΥΦΙΔΑ ΛΕΣΒΟΥ	ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΤΣΙΤΣΑΝΟΣ ΚΑΙ ΣΙΑ ΟΕ	101.125,10	155.577,10	99.354,13	152.852,51
34	19.2.2.3	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΞΟ	ΚΟΝΤΑΡΑ ΚΛΕΟΝΙΚΗ	71.641,62	110.217,87	22.207,83	34.165,89
35	19.2.2.3	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΩΝ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ ΣΤΟ ΠΥΡΓΙ ΛΕΣΒΟΥ	ΣΤΑΥΡΙΝΟΣ ΝΙΚΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ	40.365,97	62.101,49	40.365,96	62.101,48
36	19.2.2.3	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΥ ΚΑΦΕ ΕΣΤΙΑΤΟΡΙΟΥ	ΚΑΛΟΓΕΡΕΛΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ	71.662,72	110.250,30	71.102,67	109.388,72
37	19.2.2.3	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΦΕΤΕΡΙΑΣ	Ι ΑΦΕΝΤΟΥΛΗΣ Μ ΚΡΙΠΙΝΤΙΡΗΣ ΟΕ	42.487,20	65.364,93	19.725,08	30.346,28
38	19.2.2.3	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΦΕΤΕΡΙΑΣ	Δ. ΠΑΠΟΥΤΣΟΥΓΛΟΥ - Α. ΠΟΛΙΤΗΣ Ο.Ε	42.527,63	65.427,12	25.349,88	38.999,82

A/A	Υποδράση	Τίτλος	Δικαιούχος	Δημόσια δαπάνη εντάξεων	Συνολική δαπάνη εντάξεων	Δημόσια δαπάνη πληρωμών	Συνολική δαπάνη πληρωμών
39	19.2.2.4	ΕΚΣΥΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΠΑΝΤΟΠΩΛΕΙΟΥ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΣΣΑ ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΟΝΤΙΟΥ ΟΕ	49.120,45	75.569,90	49.120,44	75.569,91
40	19.2.2.4	ΥΠΟ ΙΔΡΥΣΗ ΑΡΤΟΠΟΙΕΙΟ	ΜΑΜΑΚΟΣ ΜΑΡΙΟΣ ΧΡΥΣΟΒΑΛΛΑΝΤΗΣ	191.660,10	294.861,69	174.146,50	267.917,69
41	19.2.2.4	ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΧΡΥΣΩΝ ΚΑΙ ΑΡΓΥΡΩΝ ΚΟΣΜΗΜΑΤΩΝ	SEMENICHINA LORETA	108.897,75	167.535,00	96.817,50	148.950,00
42	19.2.2.4	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΕΙΔΩΝ ΖΑΧΑΡΟΠΛΑΣΤΙΚΗΣ	ΑΦΟΙ ΜΑΤΖΟΥΡΑΝΗ ΟΕ	33.748,00	51.920,00	33.747,99	51.919,98
43	19.2.2.4	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΥ ΚΡΕΟΠΩΛΕΙΟΥ	ΓΑΙΤΑΝΗ ΔΗΜΗΤΡΑ	72.359,30	111.322,00	71.601,57	110.156,26
44	19.2.2.4	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ & ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΠΑΝΤΟΠΩΛΕΙΟΥ	ΕΛΠΙΝΙΚΗ ΒΑΦΕΙΩΤΟΥ	27.790,75	42.755,00	27.790,74	42.754,98
45	19.2.2.4	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΑΡΤΟΠΟΙΕΙΟΥ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΠΡΑΤΗΡΙΟΥ ΨΩΜΙΟΥ ΚΑΙ ΣΥΝΑΦΩΝ ΕΙΔΩΝ	ΓΕΩΡΓΕΛΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ	64.810,36	99.708,24	63.334,85	97.438,23
46	19.2.2.4	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΠΑΝΤΟΠΩΛΕΙΟΥ	ΑΡΜΕΝΑΚΗ ΕΥΘΑΛΙΑ	38.576,06	59.347,78	32.545,07	50.069,34
47	19.2.2.4	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΠΑΝΤΟΠΩΛΕΙΟΥ ΣΤΗΝ ΠΑΝΑΓΙΟΥΔΑ	ΠΟΔΑΡΑΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΣ	66.452,03	102.233,90	59.991,22	92.294,18
48	19.2.2.4	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΑΡΤΟΠΟΙΕΙΟΥ	ΒΑΤΖΑΚΑΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ	33.848,23	52.074,21	33.848,21	52.074,17
49	19.2.2.5	ΕΚΣΥΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΦΥΣΙΟΘΕΡΑΠΕΥΤΗΡΙΟΥ	ΚΟΥΖΙΝΟΓΛΟΥ ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΣ	18.790,09	28.907,83	18.790,08	28.907,82
50	19.2.2.5	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΛΟΓΙΣΤΙΚΟΥ ΓΡΑΦΕΙΟΥ	ΚΑΡΙΟΦΥΛΛΗ ΟΥΡΑΝΙΑ	44.885,28	69.054,27	33.280,80	51.201,23
51	19.2.2.5	ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΑΤΟΜΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΟΠΤΙΚΟΑΚΟΥΣΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ	Κουκουλης Κωνσταντίνος	127.707,20	196.472,62	127.688,67	196.444,11
52	19.2.2.5	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΛΟΓΙΣΤΙΚΟΥ ΓΡΑΦΕΙΟΥ	ΚΑΡΟΥΛΗΣ ΣΤΕΛΙΟΣ -ΓΙΑΝΝΙΚΕΛΗ ΜΑΡΙΑ ΟΕ	23.038,13	35.443,28	16.520,14	25.415,60
53	19.2.2.5	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΦΥΣΙΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ	ΓΑΛΗΝΟΣ ΙΩΣΗΦ	53.662,23	82.557,28	53.652,29	82.541,98
54	19.2.2.5	ΙΔΡΥΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΛΟΓΙΣΤΙΚΟΥ ΓΡΑΦΕΙΟΥ	ΠΑΤΕΡΕΛΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ	9.456,16	14.547,94	9.125,11	14.038,63

A/A	Υποδράση	Τίτλος	Δικαιούχος	Δημόσια δαπάνη εντάξεων	Συνολική δαπάνη εντάξεων	Δημόσια δαπάνη πληρωμών	Συνολική δαπάνη πληρωμών
55	19.2.2.5	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ ΦΥΣΙΚΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ	ΓΙΑΝΝΑΚΟΥ ΓΙΑΣΕΜΗ	33.590,38	51.677,52	31.751,04	48.847,75
56	19.2.3.1	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΕΛΑΙΟΤΡΙΒΕΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ Π.Γ.Ε και ΒΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓΙΑΣΟΥ	212.238,75	282.985,00	212.238,74	282.984,99
57	19.2.3.1	ΜΕΤΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΜΟΝΑΔΑΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΓΙΑΟΥΡΤΙΟΥ	ΜΑΛΑΚΟΣ ΕΥΣ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ	255.556,60	340.742,14	250.764,27	334.352,36
58	19.2.3.1	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΤΥΡΟΚΟΜΕΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΓΑΛΑΚΤΟΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ (ΠΟΠ)	ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΒΙΟΤΕΧΝΙΚΗ ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ "ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ ΘΥΜΕΛΛΗΣ"	446.632,50	595.510,00	446.625,00	595.500,00
59	19.2.3.1	ΙΔΡΥΣΗ ΜΙΚΡΟΥ ΤΥΡΟΚΟΜΕΙΟΥ ΚΑΙ ΜΟΝΑΔΑΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΓΙΑΟΥΡΤΙΟΥ ΣΤΗΝ ΕΡΕΣΟ ΛΕΣΒΟΥ	ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ	129.283,70	172.378,27	127.182,39	169.576,52
60	19.2.3.1	ΙΔΡΥΣΗ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΕΠΩΝΥΜΗΣ ΣΥΣΚΕΥΑΣΙΑΣ ΚΡΕΑΤΟΣ ΑΜΝΟΕΡΙΦΙΩΝ ΑΙΓΟΠΡΟΒΑΤΩΝ ΣΕ ΣΥΣΚΕΥΑΣΙΑ ΩΣ ΠΡΟΣΘΗΚΗ ΣΕ ΥΠΑΡΧΟΝ ΣΦΑΓΕΙΟ ΧΟΙΡΙΝΩΝ ΒΟΔΙΝΩΝ ΑΙΓΟΠΡΟΒΑΤΩΝ ΜΕ ΤΜΗΜΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΡΕΑΤΟΣΚΕΥΑΣΜΑΤΩΝ ΣΤΗ ΖΙΓΡΑ ΑΓ	ΣΕΛΑΧΑΣ ΑΝΩΝΥΜΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ	391.033,30	521.377,75	391.033,30	521.377,73
61	19.2.3.1	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΤΥΡΟΚΟΜΕΙΟΥ ΣΤΗΝ ΛΟΥΤΡΟΠΟΛΗ ΘΕΡΜΗΣ ΛΕΣΒΟΥ	ΤΥΡΟΚΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΣΑΝΤΖΗΛΙΩΤΗ ΑΒΕΕ	327.463,50	436.618,00	320.338,50	427.118,00
62	19.2.3.1	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΕΛΑΙΟΤΡΙΒΕΙΟΥ ΜΕ ΠΡΟΣΘΗΚΗ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΥ ΕΜΦΙΑΛΩΣΗΣ ΕΛΑΙΟΛΑΔΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΓΑΛΑΚΤΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΠΗΣ -1	301.491,83	401.989,12	300.522,08	400.696,11
63	19.2.3.1	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΥΡΟΚΟΜΕΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΓΑΛΑΚΤΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΑΝΤΑΜΑΔΟΥ	162.127,05	216.169,41	162.115,47	216.153,96

A/A	Υποδράση	Τίτλος	Δικαιούχος	Δημόσια δαπάνη εντάξεων	Συνολική δαπάνη εντάξεων	Δημόσια δαπάνη πληρωμών	Συνολική δαπάνη πληρωμών
64	19.2.3.1	ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΤΥΡΟΚΟΜΕΙΟΥ ΣΤΟΝ ΜΑΝΤΑΜΑΔΟ ΛΕΣΒΟΥ	ΓΑΛΑΚΤΟΚΟΜΙΚΑ ΜΥΣΤΑΚΕΛΛΗ ΙΚΕ	449.926,86	599.902,49	449.670,33	599.560,44
65	19.2.3.1	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΕΛΑΙΟΤΡΙΒΕΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΕΣΑΓΡΟΥ	400.861,73	534.482,31	400.861,70	534.482,27
66	19.2.3.1	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΤΥΡΟΚΟΜΕΙΟΥ	ΒΑΣΙΛΑ Χ ΚΑΙ ΣΙΑ ΕΕ	138.387,37	184.516,50	134.976,36	179.968,48
67	19.2.3.1	ΙΔΡΥΣΗ ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΟΣ - ΤΥΡΟΚΟΜΕΙΟ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΕΣΟΤΟΠΟΥ ΛΕΣΒΟΥ	449.145,06	598.860,08	448.857,00	598.476,00
68	19.2.3.1	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΜΟΝΑΔΑΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΣΑΛΤΣΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΤΟΜΑΤΑΣ	ΑΓΙΑΣΩΤΕΛΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ	89.486,13	119.314,85	89.058,38	118.744,51
69	19.2.3.1	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΜΟΝΑΔΑΣ ΤΥΠΟΠΟΙΗΣΗΣ ΕΛΑΙΟΛΑΔΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΑ ΠΡΟΙΟΝΤΑ ΑΙΓΑΙΟΥ ΙΚΕ	102.618,67	136.824,90	102.618,66	136.824,88
70	19.2.3.1	ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ - ΤΥΠΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΦΕ	ΤΖΙΜΗΣ - ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ ΚΑΙ ΣΙΑ ΕΕ	266.511,34	355.348,45	227.377,07	303.169,43
71	19.2.3.1	ΙΔΡΥΣΗ ΜΟΝΑΔΑΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΣΥΣΚΕΥΑΣΙΑΣ ΑΡΩΜΑΤΙΚΩΝ ? ΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΩΝ ΦΥΤΩΝ ΣΕ ΜΟΡΦΗ ΞΗΡΑΣ ΔΡΟΓΗΣ	ΚΟΥΛΟΥΔΗ Β. - ΣΑΧΑΡΙΔΗΣ Κ. Ι.Κ.Ε.	419.091,64	558.788,86	408.512,75	544.683,67
72	19.2.3.1	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΜΟΝΑΔΑΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΕΛΑΙΟΛΑΔΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΛΑΙΟΚΗΠΟΥ Α΄	450.000,00	600.000,00	449.998,99	599.998,65
73	19.2.3.1	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΕΠΙΣΚΕΨΙΜΟΥ ΕΛΑΙΟΤΡΙΒΕΙΟΥ	ΠΡΩΤΟΥΛΗΣ ΣΙΑ ΟΕ	130.777,44	174.369,92	105.639,47	140.852,63
74	19.2.3.1	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΤΥΠΟΠΟΙΗΤΗΡΙΟΥ ΒΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΕΛΑΙΟΛΑΔΟΥ	ΚΑΛΑΜΠΟΚΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ	146.377,50	195.170,00	146.377,50	195.170,00
75	19.2.3.1	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΤΥΡΟΚΟΜΕΙΟΥ	ΚΟΥΚΟΥΛΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ	169.834,65	226.446,20	160.424,94	213.899,92
76	19.2.3.1	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΜΟΝΑΔΑΣ ΤΥΠΟΠΟΙΗΣΗΣ ΕΛΑΙΟΛΑΔΟΥ	ΜΑΜΑΚΟΥ ΤΑΝΙΑ	57.395,94	76.527,93	57.395,90	76.527,87

A/A	Υποδράση	Τίτλος	Δικαιούχος	Δημόσια δαπάνη εντάξεων	Συνολική δαπάνη εντάξεων	Δημόσια δαπάνη πληρωμών	Συνολική δαπάνη πληρωμών
77	19.2.3.1	ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΥΠΟΠΟΙΗΤΗΡΙΟΥ ΕΛΑΙΟΛΑΔΟΥ ΣΤΑ ΑΛΥΦΑΝΤΑ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ	ΚΑΝΕΛΛΟΣ ΚΑΙ ΣΙΑ ΟΕ	225.887,25	301.183,00	225.887,24	301.182,99
78	19.2.3.1	ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΟΥ ΟΙΝΟΠΟΙΕΙΟΥ ΣΤΗΝ ΑΝΕΜΩΤΙΑ ΛΕΣΒΟΥ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΩΦΕΛΕΙΑΣ ΑΝΕΜΩΤΙΑΣ ΛΕΣΒΟΥ	136.840,74	182.454,34	136.585,72	182.114,29
79	19.2.3.1	ΙΔΡΥΣΗ ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΚΟΥ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ	ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ	102.516,20	136.688,27	100.524,56	134.032,75
80	19.2.3.1	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΜΟΝΑΔΑΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΓΙΑΟΥΡΤΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΟΚΟΜΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ	ΒΑΡΔΑΞΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ	207.345,64	276.460,86	204.907,47	273.209,96
81	19.2.3.3	ΙΔΡΥΣΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΥ ΚΑΦΕΝΕΙΟΥ	ΚΟΥΒΔΗ ΓΕΩΡΓΙΑ	159.219,47	289.489,94	157.567,81	286.486,93
82	19.2.3.3	ΙΔΡΥΣΗ ΕΣΤΙΑΤΟΡΙΟΥ - ΚΑΦΕ	ΚΑΡΑΝΙΚΟΛΗ ΣΟΦΙΑ	89.424,87	162.590,68	89.422,99	162.587,25
83	19.2.3.3	ΙΔΡΥΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΕΣΤΙΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΜΗΘΥΜΝΑ ΛΕΣΒΟΥ	ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ	60.420,43	109.855,34	60.420,42	109.855,31
84	19.2.3.3	ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΟΣ	ΒΙΟΛΑΤΖΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ	134.664,25	244.844,09	130.495,22	237.264,04
85	19.2.3.3	ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗΣ ΥΠΑΙΘΡΙΑΣ ΚΑΝΤΙΝΑΣ ΣΕ ΠΑΡΑΛΙΑ	ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΑΥΤΟ ΜΟΤΟ LESVOS ΑΕ	121.048,39	220.087,98	119.687,90	217.614,36
86	19.2.3.3	ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΚΑΤΑΛΥΜΑ ΣΤΗ ΜΥΤΙΛΗΝΗ	ΤΑΠΑΝΛΗ ΑΘΗΝΑ	129.669,46	235.762,66	117.726,03	214.047,33
87	19.2.3.3	ΙΔΡΥΣΗ ΜΟΝΑΔΑΣ ΕΝΟΙΚΙΑΖΟΜΕΝΩΝ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΒΙΓΛΑ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΛΑΛΕΣ ΙΚΕ	287.022,71	521.859,46	286.752,82	521.368,76
88	19.2.3.3	Δημιουργία μονάδας ενοικιαζομένων δωματίων στην Πέτρα Λέσβου	ELEIA HOTELS ΕΠΕ & ΕΚΜΙΣΘΩΣΗΣ ΑΚΙΝΗΤΩΝ ΜΟΝ ΕΠΕ	329.899,59	599.817,44	329.899,58	599.817,42

A/A	Υποδράση	Τίτλος	Δικαιούχος	Δημόσια δαπάνη εντάξεων	Συνολική δαπάνη εντάξεων	Δημόσια δαπάνη πληρωμών	Συνολική δαπάνη πληρωμών
89	19.2.3.3	ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΕΝΟΙΚΙΑΖΟΜΕΝΩΝ ΔΩΜΑΤΙΩΝ - ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΩΝ	ΣΟΦΙΑΝΟΥ ΜΑΡΙΑ	180.313,48	327.842,70	179.297,08	325.994,69
90	19.2.3.3	ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΟΣ ΣΤΟ ΠΛΩΜΑΡΙ	ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ	190.281,23	345.965,87	165.825,34	301.500,62
91	19.2.3.3	ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΜΕ ΧΑΜΑΜ ΣΕ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΟ ΚΤΙΡΙΟ ΣΤΟ ΠΛΩΜΑΡΙ ΛΕΣΒΟΥ	ΧΑΤΖΟΓΛΟΥ ΚΑΛΛΙΟΠΗ	121.616,86	221.121,57	86.740,94	157.710,80
92	19.2.3.3	ΙΔΡΥΣΗ ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΚΑΤΑΛΥΜΑ	ΠΡΩΤΟΓΕΡΟΥ ΜΑΡΙΑ	219.127,15	398.413,00	214.809,64	390.562,98
93	19.2.3.3	ΙΔΡΥΣΗ ΚΑΦΕΝΕΙΟΥ ΣΤΗΝ ΚΑΠΗ ΛΕΣΒΟΥ	ΜΟΥΛΛΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ	36.070,20	65.582,18	34.420,19	62.582,16
94	19.2.3.3	Ίδρυση επιχείρησης Καφετέριας - Σνακ Μπαρ στο Πέραμα Λέσβου	ΖΑΡΓΚΛΗ ΜΑΓΔΑΛΗΝΗ	44.513,16	80.933,02	40.491,32	73.620,58
95	19.2.3.3	ΚΑΦΕ ΕΣΤΙΑΤΟΡΕΙΟ ΙΔΡΥΣΗ ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΟΣ	ΚΩΣΤΑΡΑΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ	63.456,73	115.375,87	61.360,77	111.565,04
96	19.2.3.4	ΙΔΡΥΣΗ ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΟΣ “ΑΦΟΙ Α. ΓΙΑΚΑΛΗ Ο.Ε.”	ΑΦΟΙ Α. ΓΙΑΚΑΛΗ Ο.Ε.	278.030,47	505.509,94	265.426,56	482.593,75
97	19.2.3.4	ΥΠΟ ΙΔΡΥΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΓΙΑ ΕΜΠΟΡΙΟ ΓΕΩΡΓΙΚΩΝ ΦΑΡΜΑΚΩΝ	ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ	91.609,54	166.562,81	89.450,57	162.637,40
98	19.2.3.4	ΙΔΡΥΣΗ ΠΑΝΤΟΠΩΛΕΙΟΥ ΣΤΟΝ ΜΑΝΤΑΜΑΔΟ ΛΕΣΒΟΥ	ΓΑΛΑΚΤΟΚΟΜΙΚΗ ΜΥΣΤΑΚΕΛΛΗ ΙΚΕ	214.743,27	390.442,31	210.727,84	383.141,53
99	19.2.3.4	ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΥ ΚΡΕΟΠΩΛΕΙΟΥ ΣΤΗΝ ΜΥΤΙΛΗΝΗ ΛΕΣΒΟΥ	ΚΑΠΡΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ	60.368,50	109.760,91	38.277,38	69.595,24
100	19.2.3.4	ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΠΑΓΟΥ ΣΤΗΝ ΠΑΓΑΝΗ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ	ΚΟΥΚΟΥΤΑΣ Δ.- ΜΠΑΤΖΑΚΗΣ Ν. ΟΕ	25.225,54	45.864,61	25.225,53	45.864,60
101	19.2.3.4	ΙΔΡΥΣΗ ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΟΣ ΚΡΕΟΠΩΛΕΙΟΥ	ΑΦΟΙ Ν. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ Ο.Ε.	75.146,10	136.629,28	68.273,99	124.134,53

A/A	Υποδράση	Τίτλος	Δικαιούχος	Δημόσια δαπάνη εντάξεων	Συνολική δαπάνη εντάξεων	Δημόσια δαπάνη πληρωμών	Συνολική δαπάνη πληρωμών
102	19.2.3.4	ΙΔΡΥΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΠΑΝΤΟΠΩΛΕΙΟΥ ΣΤΟΝ ΠΑΠΠΑΔΟ ΓΕΡΑΣ ΛΕΣΒΟΥ	ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΣ	72.517,59	131.850,16	37.318,13	67.851,15
103	19.2.3.4	ΙΔΡΥΣΗ ΠΡΑΤΗΡΙΟΥ ΑΡΤΟΥ ΣΤΟ ΠΑΛΑΙΟΧΩΡΙ	ΜΩΡΑΙΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ	43.002,28	78.185,97	33.682,99	61.241,80
104	19.2.3.5	ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΑΝΑΚΥΚΛΩΣΗΣ	ΑΝΩΝΥΜΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΑΝΑΚΥΚΛΩΣΗΣ ΑΙΓΑΙΟΥ	110.000,00	200.000,00	110.000,00	200.000,00
105	19.2.3.5	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΥ ΓΡΑΦΕΙΟΥ	ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ ΤΖΑΝΝΟΣ	25.038,86	45.525,21	22.917,69	41.668,53
106	19.2.6.2	ΙΔΡΥΣΗ ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΟΣ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΚΑΦΕΤΖΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ	ΚΑΦΕΤΖΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ	146.032,50	194.710,00	146.032,50	194.710,00
		Σύνολο		13.409.699,01	20.155.778,94	12.817.138,59	19.216.846,20

ΠΙΝΑΚΑΣ 18

Στοιχεία ολοκληρωμένων πράξεων που χρηματοδοτήθηκαν στο πλαίσιο της δεύτερης πρόσκλησης δημοσίων φορέων (ΕΤΘΑ)

A/A	Τίτλος Πράξης	Δικαιούχος	Δημόσια δαπάνη εντάξεων	Δημόσια δαπάνη πληρωμών
1	ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΚΑΙ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΗΓΗΤΙΚΩΝ ΔΙΑΔΡΟΜΩΝ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ	ΔΗΜΟΣ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ	238.341	154.524
2	ΒΕΛΤΙΩΣΗ, ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗ ΚΑΙ ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ ΠΕΖΟΠΟΡΙΚΩΝ ΔΙΑΔΡΟΜΩΝ ΚΑΙ ΜΟΝΟΠΑΤΙΩΝ ΔΗΜΟΥ ΔΥΤΙΚΗΣ ΛΕΣΒΟΥ	ΔΗΜΟΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΛΕΣΒΟΥ	437.766	208.643
3	ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ, ΨΗΦΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΕ ΒΑΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΔΥΤΙΚΗΣ ΛΕΣΒΟΥ	ΔΗΜΟΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΛΕΣΒΟΥ	49.600	47.120
4	ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ, ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ, ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΓΝΩΣΗΣ-ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ ΠΑΡΑΚΤΙΩΝ ΑΛΙΕΥΤΙΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΛΕΣΒΟΥ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	49.947	47.941
5	ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ, ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ, ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ, ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ ΤΟΥ ΘΑΛΑΣΣΙΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΣΒΟΥ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	72.365	68.392
6	ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ & ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΩΝ ΣΕ ΘΑΛΑΣΣΙΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ, (ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΕΣ ΑΛΙΕΙΣ, ΘΑΛΑΣΣΙΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ Κ.Α.), ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΓΝΩΣΗΣ, ΣΕ ΘΕΜΑΤΑ ΑΥΤΟΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΘΑΛΑΣΣΙΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ.	ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΜΑΔΑ ΔΙΑΣΩΣΗΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΛΕΣΒΟΥ	87.212	58.385
7	ΧΩΡΟΣ ΘΕΡΙΝΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΠΡΟΒΟΛΩΝ - ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΥ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ Β.ΑΙΓΑΙΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΜΕΡΙΜΝΑΣ-ΤΜΗΜΑ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ	151.187	138.305
8	ΘΕΡΙΝΟ ΕΙΚΑΣΤΙΚΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ ΣΤΗ ΛΕΣΒΟ: ΗΤΑΝ ΕΝΑ ΜΙΚΡΟ ΚΑΡΑΒΙ...ΣΤΗ ΛΕΣΒΟ - ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΕΡΓΑ - Ο ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ ΣΤΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ ΤΗΣ ΛΕΣΒΟΥ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ Β.ΑΙΓΑΙΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΜΕΡΙΜΝΑΣ-ΤΜΗΜΑ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ	49.994	39.652
9	«1922-2022. Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ- ΘΑΛΑΣΣΙΝΗ ΓΕΦΥΡΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΛΕΣΒΟ»	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ Β.ΑΙΓΑΙΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΜΕΡΙΜΝΑΣ-ΤΜΗΜΑ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ	50.000	36.464
10	ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΥ ΓΙΑ ΤΙΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ ΚΑΛΛΟΝΗΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΔΥΤΙΚΗΣ ΛΕΣΒΟΥ	ΔΗΜΟΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΛΕΣΒΟΥ	127.629	127.177
11	ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΥ ΓΙΑ ΤΙΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΠΕΤΡΑΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΔΥΤΙΚΗΣ ΛΕΣΒΟΥ	ΔΗΜΟΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΛΕΣΒΟΥ	23.367	22.553
12	ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΟΥ ΡΟΛΟΥ ΤΩΝ ΑΛΙΕΥΤΙΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗ ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ, ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΩΝ ΤΟΠΙΚΩΝ ΑΛΙΕΥΤΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΙ ΘΑΛΑΣΣΙΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΛΕΣΒΟΥ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	53.411	43.233
	ΣΥΝΟΛΟ		1.390.820	992.388

ΠΙΝΑΚΑΣ 19

Στοιχεία ολοκληρωμένων πράξεων που χρηματοδοτήθηκαν στο πλαίσιο της δεύτερης πρόσκλησης κρατικών ενισχύσεων (ΕΤΘΑ)

ΑΑ	Τίτλος	Δικαιούχος	Δημόσια δαπάνη εντάξεων	Συνολική δαπάνη εντάξεων	Δημόσια δαπάνη πληρωμών	Συνολική δαπάνη πληρωμών
1	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΣΤΙΑΣΗΣ ΓΑΒΑΘΑΣ ΛΕΣΒΟΥ ΤΣΑΒΔΑΡΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ LA2310467572	ΤΣΑΒΔΑΡΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ	42.978	66.120	35.525	54.654
2	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΕΝΟΙΚΙΑΖΟΜΕΝΩΝ ΔΩΜΑΤΙΩΝ ΑΝΑΞΟΣ ΛΕΣΒΟΥ ΠΝΑΚΑ ΤΑΞΙΑΡΧΟΥΛΑ LA2310463732	ΠΝΑΚΑ ΤΑΞΙΑΡΧΟΥΛΑ	40.655	62.547	39.484	60.745
3	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΤΑΒΕΡΝΑΣ ΣΤΟ ΣΚΑΜΝΙΟΥΔΙ ΛΕΣΒΟΥ ΑΛΕΞΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗΣ LA2310467428	ΑΛΕΞΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗΣ	43.006	66.164	41.706	64.164
4	ΙΔΡΥΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΚΑΙ ΒΙΝΤΕΟΣΚΟΠΗΣΕΩΝ ΑΚΡΑΣΙ ΛΕΣΒΟΥ ΧΑΡΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ LA2310468908	ΧΑΡΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ	42.245	49.700	38.985	45.865
5	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΕΚΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΤΑΔΥΣΕΩΝ ΣΚΑΛΑ ΕΡΕΣΟΥ ΛΕΣΒΟΥ FALOON HAYDEN JOHN LA2310467558	FALOON HAYDEN JOHN	27.726	42.655	24.574	37.806
6	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΣΤΙΑΣΗΣ ΤΑΡΤΙ ΓΕΡΑΣ ΛΕΣΒΟΥ ΧΑΤΖΗΜΑΝΩΛΗ ΦΩΤΕΙΝΗ LA2310467845	ΧΑΤΖΗΜΑΝΩΛΗ ΦΩΤΕΙΝΗ	63.988	98.443	37.735	58.054
7	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΕΝΟΙΚΙΑΖΟΜΕΝΩΝ ΔΩΜΑΤΙΩΝ ΠΕΤΡΑ ΛΕΣΒΟΥ ΧΙΩΤΕΛΛΗΣ ΛΑΜΠΡΟΣ LA2310467569	ΧΙΩΤΕΛΛΗΣ ΛΑΜΠΡΟΣ	82.566	127.024	81.389	125.214
8	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΠΡΑΤΗΡΙΟΥ ΑΡΤΟΥ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ ΛΕΣΒΟΥ ΠΑΓΩΝΗ ΑΝΘΟΥΛΑ ΚΑΙ ΣΙΑ ΟΕ LA2310467426	ΠΑΓΩΝΗ ΑΝΘΟΥΛΑ ΚΑΙ ΣΙΑ ΟΕ	69.382	106.742	68.341	105.139
9	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΟΧΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ ΛΕΣΒΟΥ ΜΑΝΔΥΛΑΣ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ LA2310467520	ΜΑΝΔΥΛΑΣ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ	19.989	30.752	19.890	30.600
10	ΙΔΡΥΣΗ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΣΤΙΑΣΗΣ ΑΓΙΑΣΟΣ ΛΕΣΒΟΥ ΤΟΠΑΛΗΣ ΤΑΞΙΑΡΧΗΣ LA2310465756	ΤΟΠΑΛΗΣ ΤΑΞΙΑΡΧΗΣ	40.970	48.200	39.610	46.600
11	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΜΟΝΑΔΑΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ ΑΛΙΕΥΜΑΤΩΝ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ ΛΕΣΒΟΥ ΛΕΜΑΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ LA2310468900	ΛΕΜΑΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ	244.715	287.900	207.315	243.900
12	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΜΕΤΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΣΤΙΑΣΗΣ ΜΗΘΥΜΝΑ ΛΕΣΒΟΥ ΜΑΛΛΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ LA2310465750	ΜΑΛΛΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ	74.672	114.881	53.556	82.394

ΑΑ	Τίτλος	Δικαιούχος	Δημόσια δαπάνη εντάξεων	Συνολική δαπάνη εντάξεων	Δημόσια δαπάνη πληρωμών	Συνολική δαπάνη πληρωμών
13	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΟΠΟΓΡΑΦΟΥ ΜΗΧΑΝΙΚΟΥ ΠΑΠΠΑΔΟΣ ΓΕΡΑΣ ΛΕΣΒΟΥ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΑΚΗΣ ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΛΑ2310467565	ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΑΚΗΣ ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ	36.546	42.995	36.525	42.970
14	ΙΔΡΥΣΗ ΚΕΝΤΡΟΥ ΦΥΣΙΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΠΑΠΠΑΔΟΣ ΛΕΣΒΟΥ ΚΟΥΤΣΟΥΚΕΛΛΗ ΜΑΓΔΑΛΗΝΗ ΤΑΞΙΑΡΧΟΥΛΑ ΛΑ2310468779	ΚΟΥΤΣΟΥΚΕΛΛΗ ΜΑΓΔΑΛΗΝΗ ΤΑΞΙΑΡΧΟΥΛΑ	42.429	49.916	42.381	49.860
15	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΕΝΟΙΚΙΑΖΟΜΕΝΩΝ ΔΩΜΑΤΙΩΝ ΜΗΘΥΜΝΑ ΛΕΣΒΟΥ SCHMIDT FLORIAN ΛΑ2310467691	SCHMIDT FLORIAN	72.484	111.513	60.175	92.576
16	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΣΤΙΑΣΗΣ ΘΕΡΜΑ ΛΕΣΒΟΥ ΜΑΥΡΑΓΑΝΗ ΜΑΡΙΑ ΛΑ2310467431	ΜΑΥΡΑΓΑΝΗ ΜΑΡΙΑ	61.495	94.608	58.224	89.575
17	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΕΝΟΙΚΙΑΖΟΜΕΝΩΝ ΔΩΜΑΤΙΩΝ ΤΣΟΝΙΑ ΛΕΣΒΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΓΛΟΥ ΕΛΕΝΗ ΛΑ2310463726	ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΓΛΟΥ ΕΛΕΝΗ	38.375	59.039	37.400	57.539
18	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΕΝΟΙΚΙΑΖΟΜΕΝΩΝ ΔΩΜΑΤΙΩΝ ΜΗΘΥΜΝΑ ΛΕΣΒΟΥ ΤΣΟΜΠΑΝΗΣ ΣΤΑΥΡΟΣ ΛΑ2310468500	ΤΣΟΜΠΑΝΗΣ ΣΤΑΥΡΟΣ	59.833	92.050	34.260	52.707
19	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΣΤΙΑΣΗΣ ΣΤΥΨΗ ΛΕΣΒΟΥ ΒΑΛΣΑΡΑ ΡΑΛΙΩ ΛΑ2310466723	ΒΑΛΣΑΡΑ ΡΑΛΙΩ	45.587	70.134	44.287	68.134
20	ΙΔΡΥΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΕΝΟΙΚΙΑΣΗΣ ΛΕΜΒΩΝ ΠΛΩΜΑΡΙ ΛΕΣΒΟΥ ΜΙΧΑΛΕΛΗ ΓΕΩΡΓΙΑ ΑΣΠΑΣΙΑ ΛΑ2310467704	ΜΙΧΑΛΕΛΗ ΓΕΩΡΓΙΑ ΑΣΠΑΣΙΑ	40.375	47.500	40.375	47.500
21	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΓΡΑΦΕΙΟΥ ΜΗΧΑΝΙΚΟΥ ΜΥΤΙΛΗΝΗ ΛΕΣΒΟΥ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΑΚΗΣ Ν ΙΓΝΑΤΙΟΣ ΛΑ2310468938	ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΑΚΗΣ ΙΓΝΑΤΙΟΣ	24.023	28.262	23.328	27.445
22	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΣΤΙΑΣΗΣ ΚΑΛΟ ΛΙΜΑΝΙ ΣΚΑΛΟΧΩΡΙΟΥ ΛΕΣΒΟΥ ΒΑΤΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΛΑ2310466694	ΒΑΤΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ	44.234	68.053	43.575	67.039
23	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΣΤΙΑΣΗΣ ΣΚΑΛΑ ΕΡΕΣΟΥ ΛΕΣΒΟΥ ΤΖΙΝΙΕΡΗΣ ΣΑΡΑΝΤΗΣ ΛΑ2310467570	ΤΖΙΝΙΕΡΗΣ ΣΑΡΑΝΤΗΣ	24.709	38.014	23.279	35.814
24	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΣΤΙΑΣΗΣ ΣΚΑΛΑ ΣΥΚΑΜΙΝΕΑΣ ΛΕΣΒΟΥ ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΛΑ2310466772	ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ	38.957	59.934	32.339	49.752

ΑΑ	Τίτλος	Δικαιούχος	Δημόσια δαπάνη εντάξεων	Συνολική δαπάνη εντάξεων	Δημόσια δαπάνη πληρωμών	Συνολική δαπάνη πληρωμών
25	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΣΤΙΑΣΗΣ ΜΗΘΥΜΝΑ ΛΕΣΒΟΥ Τ ΚΟΣΚΙΝΑ ΚΑΙ ΣΙΑ ΟΕ ΛΑ2310466403	Τ ΚΟΣΚΙΝΑ ΚΑΙ ΣΙΑ ΟΕ	36.848	56.689	25.347	38.996
26	ΙΔΡΥΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΠΩΛΗΣΗΣ ΨΑΡΙΩΝ ΠΟΛΙΧΝΙΤΟΣ ΛΕΣΒΟΥ ΣΑΚΚΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΛΑ2310466845	ΣΑΚΚΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ	51.394	60.463	47.960	56.424
27	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΕΝΟΙΚΙΑΖΟΜΕΝΩΝ ΔΩΜΑΤΙΩΝ ΠΥΡΓΟΙ ΜΕΣΑΓΡΟΥ ΛΕΣΒΟΥ ΚΑΡΑΝΤΩΝΗ ΘΕΟΔΩΡΑ ΛΑ2310467563	ΚΑΡΑΝΤΩΝΗ ΘΕΟΔΩΡΑ	68.720	105.723	59.932	92.203
28	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΥ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΜΕΣΟΤΟΠΟΥ ΛΕΣΒΟΥ ΑΓΡΟΤΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΜΕΣΟΤΟΠΟΥ ΛΑ2310468803	ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΜΕΣΟΤΟΠΟΥ ΛΕΣΒΟΥ	114.371	134.554	113.886	133.983
29	ΙΔΡΥΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΟΥΚΟΣ DE LAB ΜΕΓΑΛΟΧΩΡΙ ΛΕΣΒΟΥ ΒΕΡΒΕΡΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΑ2310457033	ΒΕΡΒΕΡΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ	42.444	49.934	42.432	49.920
30	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΣΤΙΑΣΗΣ ΠΕΤΡΑ ΛΕΣΒΟΥ ΓΙΑΝΝΑΚΗΣ ΜΙΧΑΗΛ ΛΑ2310467285	ΓΙΑΝΝΑΚΗΣ ΜΙΧΑΗΛ	54.675	84.115	53.147	81.765
31	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΠΑΓΩΤΟΥ ΜΥΤΙΛΗΝΗ ΛΕΣΒΟΥ ΓΟΥΝΑΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΛΑ2310465754	ΓΟΥΝΑΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ	45.669	70.261	45.343	69.758
32	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΜΗΧΑΝΙΚΟΥ ΜΥΤΙΛΗΝΗ ΛΕΣΒΟΥ ΚΡΙΚΛΑΝΗΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΣ ΛΑ2310466987	ΚΡΙΚΛΑΝΗΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΣ	24.798	29.175	24.628	28.975
33	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΠΑΙΔΙΚΟΥ ΚΑΙ ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΑΚΟΥ ΣΤΑΘΜΟΥ ΑΡΙΣΒΗ ΛΕΣΒΟΥ ΓΕΩΡΓΑΚΑΚΗΣ Ι ΑΝΑΓΝΩΣΤΗ Β Ο Ε ΛΑ2310467602	ΓΕΩΡΓΑΚΑΚΗΣ Ι ΑΝΑΓΝΩΣΤΗ Β Ο Ε	37.990	58.446	26.447	40.688
	ΣΥΝΟΛΟ		1.798.848	2.512.505	1.603.381	2.228.758

ΠΙΝΑΚΑΣ 20

Στοιχεία ολοκληρωμένων πράξεων που χρηματοδοτήθηκαν στο πλαίσιο της τρίτης πρόσκλησης κρατικών ενισχύσεων (ΕΓΤΑΑ)

ΑΑ	Υποδράση	Τίτλος	Δικαιούχος	Δημόσια δαπάνη εντάξεων	Συνολική δαπάνη εντάξεων	Δημόσια δαπάνη πληρωμών	Συνολική δαπάνη πληρωμών
1	19.2.3.1	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΜΟΝΑΔΑΣ ΤΥΠΟΠΟΙΗΣΗΣ ΒΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΕΛΙΟΥ	ΚΑΛΔΕΛΗ ΕΥΔΟΚΙΑ	102.535,81	136.714,41	102.496,70	136.662,27
2	19.2.2.4	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΒΙΟΤΕΝΙΑΣ ΜΕΤΑΛΛΙΚΩΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΩΝ, ΑΓΙΑΣΟΣ ΛΕΣΒΟΥ	ΔΕΛΟΓΚΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ	129.985,18	199.977,20	129.335,14	198.977,14
3	19.2.2.4	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ - ΜΕΤΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΜΟΝΑΔΑΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΜΕΤΑΛΛΟΥ	ΤΑΜΒΑΚΕΡΑΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ	40.254,98	61.930,74	40.254,98	61.930,74
4	19.2.2.4	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΑΡΤΟΠΟΙΕΙΟΥ- ΖΑΧΑΡΟΠΛΑΣΤΕΙΟΥ	Μ ΣΟΥΣΑΜΛΗ ΟΕ	84.088,03	129.366,20	83.197,53	127.996,20
5	19.2.3.1	ΙΔΡΥΣΗ ΜΟΝΑΔΑΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΖΩΟΤΡΟΦΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΓΑΛΑΚΤΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΠΗΣ -2	148.038,00	197.384,00	147.499,31	196.665,75
6	19.2.3.1	ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ Α.Σ. ΑΓΙΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΣΤΟ ΤΟΜΕΑ ΤΩΝ ΖΩΟΤΡΟΦΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓΙΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ	128.354,25	171.139,00	128.346,75	171.129,00
7	19.2.2.5	ΙΔΡΥΣΗ ΚΑΤΑΔΥΤΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ, ΜΥΤΙΛΗΝΗ, ΛΕΣΒΟΣ	ΚΑΤΣΟΥΠΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΑΙ ΣΙΑ ΕΕ	102.896,79	158.302,75	102.896,77	158.302,72
8	19.2.2.5	ΜΕΤΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΕΚΤΥΠΩΤΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ, ΜΥΤΙΛΗΝΗ ΛΕΣΒΟΣ	ΧΙΩΤΕΛΛΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ	69.964,95	107.638,40	69.555,08	107.007,82
9	19.2.2.5	ΙΔΡΥΣΗ ΚΤΗΝΙΑΤΡΕΙΟΥ	ΚΑΜΑΤΣΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ	129.025,00	198.500,00	127.010,59	195.400,91
10	19.2.2.4	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ ΖΑΧΑΡΟΠΛΑΣΤΙΚΗΣ	ΑΓΚΟΠΙΑΝ ΘΕΟΔΩΡΟΣ	128.777,83	198.119,75	125.560,31	193.169,71
11	19.2.2.5	ΙΔΡΥΣΗ ΓΥΜΝΑΣΤΗΡΙΟΥ, ΜΥΤΙΛΗΝΗ, ΛΕΣΒΟΣ	ΜΑΛΑΚΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ	33.485,96	51.516,86	19.288,92	29.675,26
12	19.2.2.4	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΓΕΩΠΟΝΙΚΟΥ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΟΣ	Ι. ΑΛΒΑΝΟΣ - Χ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΟΕ	30.977,28	47.657,36	29.291,52	45.063,88
13	19.2.2.4	ΙΔΡΥΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗΣ ΜΑΡΜΑΡΟΥ	ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ	194.486,97	299.210,73	194.483,54	299.205,45
14	19.2.2.5	ΙΔΡΥΣΗ ΓΥΜΝΑΣΤΗΡΙΟΥ	ΛΟΓΓΙΟΥ ΖΩΗ ΡΑΦΑΗΛΙΑ	36.453,42	56.082,19	34.316,77	52.795,03
	Σύνολο			1.359.324	2.013.540	1.333.534	1.973.982

ΠΙΝΑΚΑΣ 21

Το σύνολο των ενεργειών διαβούλευσης που πραγματοποιήθηκε κατά τον σχεδιασμό του Προγράμματος

A/A	Ημερομηνία διεξαγωγής	Τόπος διεξαγωγής	Είδος φορέων που συμμετείχαν	Αριθμός συμμετεχόντων	Αντικείμενο διαβούλευσης
1	23/03/2016	Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου	Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου, ΕΥΔ ΠΕΠ Βορείου Αιγαίου	7	Περιοχή, Εταιρικότητα, Προετοιμασία του Τ.Π., προβλέψεις του κανονιστικού πλαισίου, συμπληρωματικότητα και συνεργασία. Κοινός προγραμματισμός και επικοινωνία. Αναζήτηση καινοτομίας και ταχύτητα. Παρουσίαση δράσεων των στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων (CLLD/ LEADER).
2	28/03/2016	Επιμελητήριο Λέσβου	Επιμελητήριο Λέσβου	12	Ενιαία Προσέγγιση της Περιοχής Προετοιμασία του Τοπικού Προγράμματος και προβλέψεις του κανονιστικού πλαισίου, επιχειρηματικότητα, μεταποίηση, καινοτομία, κίνητρα επενδύσεων, χωρική προσέγγιση, εταιρικότητα. Παρουσίαση δράσεων των στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων (CLLD/ LEADER)
3	02/04/2016	Αγία Παρασκευή Λέσβου	ΕΥΔ ΠΕΠ Βορείου Αιγαίου, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Φορέας Τουρισμού Μολύβου, Φορέας Τουρισμού Ερεσού, τοπικός πληθυσμός	54	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ, Δια-δραστική, συμμετοχική διαδικασία δίδοντας το βήμα στα μέλη των Εργαστηρίων να διαμορφώσουν άποψη, να διατυπώσουν ιδέες και προτάσεις και συλλογικά να συμμετάσχουν στη διαμόρφωση μιας τοπικής αναπτυξιακής στρατηγικής λαμβάνοντας υπόψη και τις δράσεις του προγράμματος στο πλαίσιο της υπό εξέλιξη διαδικασίας LEADER (CLLD -ΤΑΠΤΟΚ), «Τοπική Ανάπτυξη με πρωτοβουλία των Τοπικών Κοινοτήτων». Φορείς-επιλεγμένοι επιχειρηματίες
4	05/04/2016	Γραφεία ΕΤΑΛ ΑΕ	Μέλη Διοικητικού Συμβουλίου ΕΤΑΛ ΑΕ	10	Προετοιμασία νέας προγραμματικής περιόδου- CLLD, Εξέλιξη διεργασιών και πλάνου διαβούλευσης-ενημέρωσης-επιμόρφωσης, προετοιμασία διαδικασίας λήψης αποφάσεων, Διαμόρφωση δράσεων. Επιλεξιμότητες, καθεστώτα ενίσχυσης και νομική βάση.
5	07/04/2016	Δημαρχείο	Δήμος Λέσβου	15	Βασικός σχεδιασμός, «ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ» (CLLD) της ΕΤΑΛ ΑΕ, περιοχή παρέμβασης, εταιρικότητα & δράσεις, συμμετοχή Δήμου σε ενέργειες επιμόρφωσης, συμπληρωματικότητα. Παρουσίαση δράσεων των στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων.

A/A	Ημερομηνία διεξαγωγής	Τόπος διεξαγωγής	Είδος φορέων που συμμετείχαν	Αριθμός συμμετεχόντων	Αντικείμενο διαβούλευσης
6	15/04/2016	Γραφεία ΕΤΑΛ ΑΕ	Επιμελητήριο Λέσβου, Φορέας Τουρισμού Μολύβου/ ΕΑΣ ΣΕΓΑΣ Λέσβου	9	Αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης και των αναγκών της περιοχής παρέμβασης και διαμόρφωσης αποτελεσματικών ενεργειών & δράσεων μιας συνεκτικής & ολοκληρωμένης Τοπικής Αναπτυξιακής Στρατηγικής. Παρουσίαση δράσεων των στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων (CLLD/LEADER).
7	19/04/2016	Γραφεία ΕΤΑΛ ΑΕ	Σύμβουλοι επιχειρηματικότητας	12	Προϋποθέσεις πρόσκλησης επιλογής ΟΤΔ- Μέτρο 19:CLLD/LEADER (ΤΑΠΤΟΚ)- Σχεδιασμός, πλάνο ενεργειών, διαβούλευση επί των δράσεων και προτάσεις σε σχέση με την εφαρμογή του σχεδιασμού του ΕΣΠΑ στη Λέσβο και την άψη τψν συμβούλων ότι δεν προσαρμόζεται σε τοπικές ανάγκες.
8	22/04/2016	Γραφεία ΕΤΑΛ ΑΕ	Συλλόγος Μεσοτοπιτών Λέσβου "Η Αναγέννηση", ΕΤΑΛ ΑΕ	2	Μέτρο 19:CLLD/LEADER (ΤΑΠΤΟΚ)- Σχεδιασμός, πλάνο ενεργειών, διαβούλευση/ Μελέτη αποκατάστασης & αξιοποίησης του νερόμυλου ΚΑΤΑΧΑΝΑ ΡΕΜΑ ΜΑΛΛΙΟΝΤΑΣ/ Προστασία & διατήρηση της αγροτικής κληρονομιάς περιοχής Μαλλιόντας. Διαμόρφωση δράσεων
9	23/04/2016	Ποτοποία «ΕΥΑ» bloggers greek travel	Εκπρόσωποι ποτοποίας, ΕΤΑΛ ΑΕ, δημοσιογράφοι ειδικού τουρισμού, τοπικοί επιχειρηματίες	52	Μέτρο 19:CLLD/LEADER (ΤΑΠΤΟΚ)- Σχεδιασμός, πλάνο ενεργειών, διαβούλευση/ Εξαγωγή εγχώριων μοναδικών προϊόντων/ Δράσεις προβολής- προώθησης - Συνέντευξη σε ΜΜΕ, παρουσίαση στο CNN TRAVEL
10	25/04/2016	Σύνδεσμος ποτοποιιών και αποσταγματοποιών Λέσβου	Σύνδεσμος ποτοποιιών και αποσταγματοποιών Λέσβου, ΕΤΑΛ ΑΕ	7	Μέτρο 19:CLLD/LEADER (ΤΑΠΤΟΚ)- Σχεδιασμός, πλάνο ενεργειών, διαβούλευση/ Διοργάνωση διεθνούς φεστιβάλ ούζου
11	25/04/2016	Επιμελητήριο Λέσβου	Επιμελητήριο Λέσβου, ΕΤΑΛ ΑΕ	28	Προϋποθέσεις πρόσκλησης επιλογής ΟΤΔ- Μέτρο 19:CLLD/LEADER (ΤΑΠΤΟΚ)- Σχεδιασμός, πλάνο ενεργειών, διαβούλευση ΚΑΙ ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗ ΔΡΑΣΕΩΝ
12	27/04/2016	Γραφεία ΕΤΑΛ ΑΕ	Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Οικοσφαιρική, ΕΑΣ ΣΕΓΑΣ Λέσβου, εκπαιδευτής αναρρίχησης, Lesvos ride	8	Αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης και των αναγκών της περιοχής παρέμβασης και διαμόρφωσης αποτελεσματικών ενεργειών & δράσεων μιας συνεκτικής & ολοκληρωμένης Τοπικής Αναπτυξιακής Στρατηγικής. Παρουσίαση δράσεων των στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων (CLLD/LEADER).

A/A	Ημερομηνία διεξαγωγής	Τόπος διεξαγωγής	Είδος φορέων που συμμετείχαν	Αριθμός συμμετεχόντων	Αντικείμενο διαβούλευσης
13	27/04/2016	Γραφεία ΕΤΑΛ ΑΕ	Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών Λέσβου	8	Βασικός σχεδιασμός, «ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ» (CLLD) της ΕΤΑΛ ΑΕ, περιοχή παρέμβασης, εταιρικότητα & δράσεις, συμμετοχή Ένωσης Αγροτικών Συνεταιρισμών στην ενημέρωση των μελών του και του τοπικού πληθυσμού. Παρουσίαση δράσεων των στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων (CLLD/LEADER).
14	04/05/2016	Πέραμα Γέρας Λέσβου	Σύλλογος Αλιέων, Λαογραφικός Σύλλογος, Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση «Μοδούσα», Τοπική Αυτοδιοίκηση, τοπικός πληθυσμός	51	Διαβούλευση επί της περιοχής και εταιρικότητας. Αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης της περιοχής, ακούγοντας τις ανάγκες που εκφράζουν οι ίδιοι οι κάτοικοι, οι επιχειρηματίες και οι φορείς της περιοχής. Παρουσίαση δράσεων των στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων (CLLD/LEADER). Τέθηκε emphatikά η ανάγκη να δωθεί ιδιαίτερο κίνητρο σε νέους για την αξιοποίηση του πρωτογενούς τομέα μέσω Μεταποίησης - Τυποποίησης - Εμπορίας πρωτογενών προϊόντων και να υπάρχει ειδική μέριμνα για έκφραση συλλογικότητας και νέους επιχειρηματίες. Διαπίστωση για ανάγκη εκπαίδευσης σε ειδικά θέματα ΜΜΕ και θέματα Αλιευτικού τουρισμού.
15	10/05/2016	Διεύθυνση Αγροτικής Οικονομίας	Διεύθυνση Αγροτικής Οικονομίας	9	Διαβούλευση- ενημέρωση στο πλαίσιο προετοιμασίας του τοπικού προγράμματος εξειδικεύοντας στους επαγγελματίες αλιείς, συζήτηση επί δημιουργίας ολοκληρωμένου τουριστικού προϊόντος «Αλιευτικός Τουρισμός». Παρουσίαση δράσεων των στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων (CLLD/LEADER). Έμφαση σε Αλιευτικό Τουρισμό και ευκαιρίες για αλιείς, όπως και οι περιορισμοί που θθενται από την μείωση των αποθεμάτων και ανάγκη για δημιουργία κινήτρων. Επίσης καταγράφεται η επιφύλαξη για τον επαναπροσανατολισμό και την αρνητική άποψη που διαμορφώνουν οι αλιείς.
16	11/05/2016	Σκάλα Ερεσού Λέσβου	Πολιτιστικός Σύλλογος των απανταχού Ερέσιων «Ο Θεόφραστος», Αγροτικός Συνεταιρισμός Γυναικών Μεσοτόπου, Φορέας Ανάπτυξης και Προβολής Ερεσού, Ένωση ενοικιαζόμενων δωματίων Ερεσού, Αγροτικός Συνεταιρισμός Άγρας, Τοπική Αυτοδιοίκηση, τοπικός πληθυσμός	41	Ειδική διαβούλευση για την Περιοχή Μεσοτόπου, μετά από πρόσκληση στην ΕΤΑΛ. Αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης της περιοχής, ακούγοντας τις ανάγκες που εκφράζουν οι ίδιοι οι κάτοικοι, οι επιχειρηματίες και οι φορείς της περιοχής. Παρουσίαση δράσεων των στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων (CLLD/LEADER). Ζητείται να δωθεί δυνατότητα για εφαρμογή πιλοτικών δράσεων από άλλες περιοχές και να γίνονται τακτικά ενημερώσεις - σεμινάρια επιχειρηματικότητας.

A/A	Ημερομηνία διεξαγωγής	Τόπος διεξαγωγής	Είδος φορέων που συμμετείχαν	Αριθμός συμμετεχόντων	Αντικείμενο διαβούλευσης
17	16/05/2016	Επιμελητήριο Λέσβου	Επιμελητήριο Λέσβου, ETAL AE, Enterprise Greece	46	Τοποθέτηση για τον στρατηγικό σχεδιασμό της ETAL AE στο πλαίσιο του νέου προγράμματος-Εξωστρέφεια. Έγινε παρουσίαση των δράσεων και τονίσθηκε από τις συμμετέχοντες η ανάγκη επαναδιαμόρφωσης της επιχειρηματικής εικόνας της Λέσβου ειδικά στον Τουρισμό και εν γένη τσον τριτογενή Τομέα. Έμφαση στον Δευτερογενή Τομέα και Τριτογενή Τομέα και ειδικά σε διαδικασίες εκσυγχρονισμού επιχειρήσεων λόγω του αρνητικού επενδυτικού κλίματος με σκοπό την ποιοτική προσαρμογή των μικρών επιχειρήσεων σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον.
18	17/05/2016	Ξενοδοχείο "Λέσβιον"	Επιμελητήριο Λέσβου, ETAL AE, Αλληλεγγύη για όλους	32	Τοποθέτηση για τον στρατηγικό σχεδιασμό της ETAL AE στο πλαίσιο του νέου προγράμματος-Κοινωνία των πολιτών. Ειδική διαμόρφωση θέσεων για δράσεις κοινωνικής μέριμνας και αλληλεγγύης. Κοινωνική μέριμνα και κοινωνική συνοχή ως ζήτημα σημασίας για την ποιότητα ζωής.
19	20/05/2016	Πολιχνίτος Λέσβου	Τοπική Αυτοδιοίκηση, Τράπεζα, Ιαματικά λουτρά Πολιχνίτου, αλιείς, τοπικός πληθυσμός	31	Αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης της περιοχής, ακούγοντας τις ανάγκες που εκφράζουν οι ίδιοι οι κάτοικοι, οι επιχειρηματίες και οι φορείς της περιοχής. Παρουσίαση δράσεων των στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων (CLLD/ LEADER). Συμμετοχική διαδικασία με σκοπό να διατυπωθούν ιδέες και προτάσεις και συλλογικά όλοι να συμμετάσχουν στην διαμόρφωση μιας Τοπικής Αναπτυξιακής Στρατηγικής στο πλαίσιο της υπό εξέλιξη διαδικασίας LEADER (CLLD)
20	23/05/2016	Μεσότοπος Λέσβου	Σύλλογοι, Αγροτικός Συνεταιρισμός Γυναικών Μεσοτόπου, Τοπική Αυτοδιοίκηση, τοπικός πληθυσμός	59	Αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης της περιοχής, ακούγοντας τις ανάγκες που εκφράζουν οι ίδιοι οι κάτοικοι, οι επιχειρηματίες και οι φορείς της περιοχής. Παρουσίαση δράσεων των στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων (CLLD/ LEADER). Έμφαση στην Κτημοτροφία και την μεταποίηση και σημειακές παρεμβάσεις για τον οικισμό ώστε να καταστεί προορισμός. Ενίσχυση εκδηλώσεων Πολιτισμού και καλλιτεχνικού ενδιαφέροντος.
21	23/05/2016	Γραφεία ETAL AE	Τοπική Αυτοδιοίκηση, ETAL AE	11	Τοποθέτηση για τον στρατηγικό σχεδιασμό της ETAL AE στο πλαίσιο του νέου προγράμματος-Χωρικές ενότητες Δήμου Λέσβου- Μικρά δημόσια έργα. Παρεμβάσεις συμπληρωματικές στο ΠΕΠ, έμφαση σε δράσεις πολιτισμού, περιβάλλοντος και ecofriendly διαμορφώσεις. Οι δράσεις πρέπει να υποστηρίξουν την αντίληψη της ενσωμάτωσης της ταυτότητας της περιοχής και της υποστήριξης της επιχειρηματικότητας.

A/A	Ημερομηνία διεξαγωγής	Τόπος διεξαγωγής	Είδος φορέων που συμμετείχαν	Αριθμός συμμετεχόντων	Αντικείμενο διαβούλευσης
22	25/05/2016	Γραφεία ΕΤΑΛ ΑΕ	Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (ΚΠΕ) Ασωμάτου	9	Περιβαλλοντική Διαβούλευση, περιοχή παρέμβασης - Εταιρικότητα. Ενημέρωση για τα εκπαιδευτικά προγράμματα που διοργανώνει το ΚΠΕ και η σύνδεση αυτών με δράσεις που θα προκηρυχθούν στην νέα προγραμματική περίοδο. Δράσεις Πολιτισμού και επιμόρφωσης ηγια το περιβάλλον και ενσωμάτωση πολιτιστικών δημιουργικών βιομηχανιών.
23	25/05/2016	Γραφεία ΕΤΑΛ ΑΕ	Τοπική Αυτοδιοίκηση, ΕΑΣ ΣΕΓΑΣ, Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου, Επιμελητήριο Λέσβου, Φορέας Τουρισμού Μολύβου, Lesvos ride	10	Διοργάνωση σύμπραξης για την ανάδειξη του Αθλητισμού και τον συνδιασμό με το ΔΙΚΤΥΟ ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙΚΩΝ ΔΙΑΔΡΟΜΩΝ, διαδικασίες διαμόρφωσης συνθηκών της Λέσβου ως Προορισμός ειδικών μορφών εναλλακτικού τουρισμού - ΑΓΩΝΕΣ ΔΡΟΜΟΥ ΒΟΥΝΟΥ-MOUNTAIN RUNNING-TREKKING. Διεύρυνση του Δικτύου Περιηγητικών διαδρομών και αναδιάταξη του ενσωματώνοντας συνολικά τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού στη Φύση.
24	27/05/2016	Πλωμάρι Λέσβου	Τοπική Αυτοδιοίκηση, Ποτοποιία Αρβανίτη ΑΕ, Πολιτιστικός Σύλλογος Πλωμαρίου «Το Πόλιον», Λέσχη Πλωμαρίου «Βενιαμίν ο Λέσβιος», Φορέας Τουρισμού Πλωμαρίου, τοπικός πληθυσμός	33	Χωρική και τομεακή διαβούλευση με φορείς και κατοίκους της περιοχής Πλωμαρίου. Ειδικό Επιχειρησιακό των φορέων. Αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης της περιοχής, ακούγοντας τις ανάγκες που εκφράζουν οι ίδιοι οι κάτοικοι, οι επιχειρηματίες και οι φορείς της περιοχής και η σύνδεση αυτών με δράσεις που θα προκηρυχθούν στην νέα προγραμματική περίοδο. Συμμετοχική διαδικασία με σκοπό να διατυπωθούν ιδέες και προτάσεις και συλλογικά όλοι να συμμετάσχουν στην διαμόρφωση μιας Τοπικής Αναπτυξιακής Στρατηγικής στο πλαίσιο της υπό εξέλιξη διαδικασίας LEADER (CLLD). Παρουσιάζεται έντονη ανάγκη για διαμόρφωση συνθηκών και κινήτρων εκσυγχρονισμού έναντι της συρρίκνωσης των διαθέσιμων οικονομικών δυνατοτήτων λόγω κρίσης. Στροφή σε εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Ενίσχυση της Πολιτιστικής και πολιτισμικής κληρονομιάς και των δυνατοτήτων αξιοποίησης βιομηχανικών κτηρίων. Ψηφιοποίηση και νάδειξη περιβαλλοντικών όρων (Παναγία Κρυφτή).

A/A	Ημερομηνία διεξαγωγής	Τόπος διεξαγωγής	Είδος φορέων που συμμετείχαν	Αριθμός συμμετεχόντων	Αντικείμενο διαβούλευσης
25	03/06/2016	Καλλονή Λέσβου	Τοπική Αυτοδιοίκηση, ΕΥΔ ΠΕΠ Βορείου Αιγαίου, Ομάδα Εθελοντικής Δράσης Καλλονής, Εμπορικός Σύλλογος Καλλονής, τοπικός πληθυσμός	24	Χωρική και τομεακή διαβούλευση με φορείς και κατοίκους της περιοχής. Αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης της περιοχής, ακούγοντας τις ανάγκες που εκφράζουν οι ίδιοι οι κάτοικοι, οι επιχειρηματίες και οι φορείς της περιοχής. Παρουσίαση δράσεων των στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων (CLLD/LEADER). Σημειακές παρεμβάσεις για την ποιότητα ζωής και για την αλιευτική δραστηριότητα στον Κόλπο Καλλονής. Ανάγκη για συμβουλευτική σε περιβαλλοντικά θέματα που αφορούν στην αλιεία στον κόλπο Καλλονής και τα η συνεργασία με φορείς όπως το Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Μεταποίηση Αλιευτικών προϊόντων, Μεταποίηση Γεωργικών προϊόντων. Τέθηκε συζήτηση για τον Τριτογενή τομέα και την ανάγκη γαι
26	07/06/2016	Γραφεία ΕΤΑΛ ΑΕ	ΑΝΕΛ ΑΕ	9	Διαβούλευση- ενημέρωση στο πλαίσιο προετοιμασίας του τοπικού προγράμματος εξειδικεύοντας στις θέσεις των δύο Αναπτυξιακών Εταιριών (Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης Λέσβου & Αναπτυξιακή Εταιρεία Λήμνου). Παρουσίαση δράσεων των στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων (CLLD/LEADER).
27	14/06/2016	Γραφεία ΕΤΑΛ ΑΕ	Επαγγελματίες αλιείς	12	Διαβούλευση- ενημέρωση στο πλαίσιο προετοιμασίας του τοπικού προγράμματος εξειδικεύοντας στους επαγγελματίες ψαράδες, αλιευτικό τουρισμό και συμμετοχή σε επίπεδο λήψης αποφάσεων. Χωρική-Τομεακή. Παρουσίαση δράσεων των στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων (CLLD/LEADER) κάνοντας ειδική αναφορά στις δράσεις που αφορούν τους επαγγελματίες αλιείς.
28	14/06/2016	Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου	1. Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου 2. Γυναικείοι Συνεταιρισμοί, 3. Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 4. ΕΤΑΛ ΑΕ	18	Ειδική συζήτηση για την Γυναικεία Επιχειρηματικότητα παρουσία όλων των Γυναικείων Συνεταιρισμών της Λέσβου (11). Ανάγκη προσαρμογής τους σε νέο νομοθετικό πλαίσιο, εξειδίκευση τους σε δράσεις, Τοποθέτηση για τον στρατηγικό σχεδιασμό της ΕΤΑΛ ΑΕ στο πλαίσιο του νέου προγράμματος, δράσεις για συνεταιριστικές δραστηριότητες ειδικότερα σε αγροδιατροφικό τομέα. Κοινωνική οικονομία. Ενστάσεις των Μελών των Γυναικείων συνεταιρισμών για την Οικιακή οικονομία.

A/A	Ημερομηνία διεξαγωγής	Τόπος διεξαγωγής	Είδος φορέων που συμμετείχαν	Αριθμός συμμετεχόντων	Αντικείμενο διαβούλευσης
29	15/06/2016	ΠΕΔ-ΠΕΑ Βορείου Αιγαίου	1. ΠΕΔ-ΠΕΑ Βορείου Αιγαίου, 2. ΕΤΑΛ ΑΕ	6	Τοποθέτηση για τον στρατηγικό σχεδιασμό της ΕΤΑΛ ΑΕ στο πλαίσιο του νέου προγράμματος. Δράσεις για το εργαστήριο Ποιότητας Νερού της ΠΕΑ, εκσυγχρονισμός και εξοπλισμός.
30	18/06/2016	10ο πολυσυνέδριο «καινοτομία και ανάπτυξη»	Τοπικός πληθυσμός, επιχειρηματίες, ακαδημαϊκοί, θεσμικοί φορείς	86	«Γεωργία- Τουρισμός: Προοπτικές ανάπτυξης στο Βόρειο Αιγαίο» -Ανάπτυξη της Τοπικής Αναπτυξιακής Στρατηγικής, της διαβούλευσης και της επιλογής περιοχής και εταιρικότητας, διαμόρφωση δράσεων για την αγροτική οικονομία. Παρουσίαση σχεδιασμού για την καινοτομία μέσω του CLLD/LEADER.
31	23/06/2016	Γραφεία ΕΤΑΛ ΑΕ	ΦΟΜ (Φιλοτεχνικός Όμιλος Μυτιλήνης), Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης «Teriade», Λαογραφικό Μουσείο Ρητίνης Αμπελικού Λέσβου, Δίκτυο Αειφόρων Νήσων «ΔΑΦΝΗ»	12	Τομεακή Διαβούλευση με επίκεντρο τον πολιτισμό. Ενημέρωση για την υφιστάμενη κατάσταση των φορέων που συμμετέχουν και σύνδεση των αναγκών τους με δράσεις που θα προκηρυχθούν στην νέα προγραμματική περίοδο. Δράσεις πολιτισμού, ψηφιοποίηση και εκδηλώσεις με ποιότητα που απαντούν στην νΠολιτισμική Ταυτότητα της Λέσβου ως μείζον συγκριτικό πλεονέκτημα.
32	27/06/2016	Γραφεία ΕΤΑΛ ΑΕ	1. Μελισσοκομικός Συνεταιρισμός Λέσβου, 2. ΕΤΑΛ ΑΕ	10	Τοποθέτηση για τον στρατηγικό σχεδιασμό της ΕΤΑΛ ΑΕ στο πλαίσιο του νέου προγράμματος- Δράσεις για την Μελισσοκομία. Μεταποίηση Γεωργικών προϊόντων και σε μη γεωργικό. Προσέγγιση καινοτομίας.
33	29/06/2016	Πέτρα Λέσβου	Τοπική Αυτοδιοίκηση, τοπικός πληθυσμός	29	Συμμετοχική διαδικασία με σκοπό να διατυπωθούν ιδέες και προτάσεις και συλλογικά όλοι να συμμετάσχουν στην διαμόρφωση μιας Τοπικής Αναπτυξιακής Στρατηγικής στο πλαίσιο της υπό εξέλιξη διαδικασίας LEADER (CLLD). Αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης της περιοχής, ακούγοντας τις ανάγκες που εκφράζουν οι ίδιοι οι κάτοικοι, οι επιχειρηματίες και οι φορείς της περιοχής και σύνδεση των αναγκών τους με δράσεις που θα προκηρυχθούν στην νέα προγραμματική περίοδο. Παρεμβάσεις συλλογικά από φορείς της Λέβου για την αντιστροφή του αρνητικού κλίματος όσον αφορά το Προσφυγικό και την έντονη μείωση των αφίξεων. Σημειακές παρεμβάσεις για την Βελτίωση της ποιότητας Ζωής.
34	30/06/2016	Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ	1. Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ 2. ΕΤΑΛ ΑΕ	7	Δράσεις για το προσφυγικό- μεταναστευτικό, ειδικότερα για το HOT-SPOT του καράτεπέ και δράσεις για το περιβάλλον και την επίδραση στις ακτές και τη θάλασσα.

A/A	Ημερομηνία διεξαγωγής	Τόπος διεξαγωγής	Είδος φορέων που συμμετείχαν	Αριθμός συμμετεχόντων	Αντικείμενο διαβούλευσης
35	30/06/2016	ΑΔΕΛ ΑΕ	1. ΑΔΕΛ ΑΕ 2. ΕΤΑΛ ΑΕ	7	Τοποθέτηση για τον στρατηγικό σχεδιασμό της ΕΤΑΛ ΑΕ στο πλαίσιο του νέου προγράμματος- Δράσεις για τον πολιτισμό. Αξιοποίηση του Θερμαλικού τουρισμού. Αξιοποίηση του Δημοτικού Camping. Αξιοποίηση της ακίνητης περιουσίας με επιχειρηματικές δράσεις και φιλλοπεριβαλλοντικές δράσεις.
36	07/07/2016	Δημαρχείο	Φορείς και υπηρεσίες Λέσβου	23	Διαβούλευση- ενημέρωση στο πλαίσιο προετοιμασίας του τοπικού προγράμματος. Εταιρικοτητα-περιοχή. Παρουσίαση δράσεων των στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων (CLLD/ LEADER) κάνοντας ειδική αναφορά στις δράσεις δημόσιου χαρακτήρα. Η συμπληρωματικότητα με το στρατηγικό σχεδιασμό με τον Δήμο. Δράσεις που συμπληρώνουν τις Αστικές και αγροτικές ΟΧΕ (εφόσον επιλεγούν στο μέλλον). Έμφαση σε ενέργειες Πολιτισμού και Πριβάλλοντος και Ενέργειες για Βασικές υποδομές για την ποιότητα ζωής. Βελτίωση Παιδικών Σταθμών και κοινόχρηστων χώρων κλπ
37	14/07/2016	Γραπτή διαδικασία	Εθνική Συνομοσπονδία Α.με.Α	9	Διαβούλευση- ενημέρωση στο πλαίσιο προετοιμασίας του τοπικού προγράμματος για θέματα Α.με.Α. Παρουσίαση δράσεων των στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων (CLLD/ LEADER). Προτάσεις και συμβουλευτική που θα ενταχθεί και σε ειδικά σεμινάρια που θα διοργανώσει η ΟΤΔ στο πλαίσιο Λειτουργίας της ΟΤΔ για την ενδψμάτωση και μέριμνα στην επιχειρηματικότητα για ΑμεΑ.
38	02/08/2016	Γραφεία ΕΤΑΛ ΑΕ	Πολιτιστικός Σύλλογος Πολυχνιατών Αθήνας - Πολιτιστικός Σύλλογος Πολυχνίτου "Μπάλος"- Δήμος Λέσβου	12	Τομεακή Διαβούλευση με επίκεντρο τον πολιτισμό. Ενημέρωση για την υφιστάμενη κατάσταση των φορέων που συμμετέχουν και σύνδεση των αναγκών τους με δράσεις που θα προκηρυχθούν στην νέα προγραμματική περίοδο. Εκδηλώσεις και τοπική κοινωνική συνοχή. Ενέργειες Πολιτισμού σε επιμέρους οικισμούς και βελτιώσεις σε χώρους άσκησης Πολιτισμού. πολύκεντρα.
39	10/08/2016	Αγιάσος Λέσβου	Αναγνωστήριο Αγιάσου "Η Ανάπτυξη"- Δήμος Λέσβου - τοπικός πληθυσμός	12	Πολιτισμός. Υποδομές, Βελτίωση Αναγνωστήριο Αγιάσου και Θεάτρου του, οι επιχειρηματίες μέσω του συλλόγου εμπόρων Αγιάσου θέτουν ως θέμα την αξιοποίηση του αγροφιατροφικού τομέα και των τοπικών προϊόντων και την χρήση τους και στον τουρισμό. Παρουσίαση των δράσεων της νέας προγραμματικής περιόδου και σύνδεση τους με τις ανάγκες της περιοχής και των κατοίκων της.

A/A	Ημερομηνία διεξαγωγής	Τόπος διεξαγωγής	Είδος φορέων που συμμετείχαν	Αριθμός συμμετεχόντων	Αντικείμενο διαβούλευσης
40	22/08/2016	Γραφεία ΕΤΑΛ ΑΕ	Σύλλογος Αμπελουργών Ανεμώτιας Λέσβου "Ο Κάμπος"	12	Τομεακή Διαβούλευση με επίκεντρο θέμα την αμπελουργία . Ενημέρωση για την υφιστάμενη κατάσταση του φορέα που συμμετέχει και σύνδεση των αναγκών του με δράσεις που θα προκηρυχθούν στην νέα προγραμματική περίοδο. Μεταποίηση (ΚΥΝΣΕΠ), δημιουργία cluster, συλλογική προσπάθεια για δημιουργία επισκέψιμου μικρού οικνοποιείου.
41	23/08/2016	Γραφεία ΕΤΑΛ ΑΕ	Τεχνικό Επιμελητήριο Βορειοανατολικού Αιγαίου	8	Διαβούλευση στο πλαίσιο της Τοπικής Αναπτυξιακής Στρατηγικής με πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων CLLD/LEADER για την νήσο Λέσβου-Αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης του ΤΕΕ, ακούγοντας τις ανάγκες έτσι όπως τις εκφράζουν τα μέλη του.
42	25/08/2016	Γραφεία ΕΤΑΛ ΑΕ	Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Σχολική Επιτροπή Δήμου Λέσβου	10	Τομεακή Διαβούλευση με επίκεντρο την εκπαίδευση. Ενημέρωση για την υφιστάμενη κατάσταση του φορέα που συμμετέχει και σύνδεση των αναγκών του με δράσεις που θα προκηρυχθούν στην νέα προγραμματική περίοδο. Προτάσεις για δημιουργία ενεργειών στην εκπαίδευση και ενίσχυση των σχολικών επιτροπών σε εξοπλισμό για εκδηλώσεις όπως το Ετήσιο Συνεδριο Φυσικής Δευτεροβάθμιας και υποστήριξη ομαδικών εργασιών εκτός σχολικού αντικειμένου των μαθητών της πρωτοβάθμιας.
43	31/08/2016	Γραφεία ΕΤΑΛ ΑΕ	ΕΤΑΛ ΑΕ	17	Διαβούλευση- ενημέρωση υποβολής πρότασης β' φάσης - Δράσεις, προγραμματισμός και εξειδίκευση Τοπικής Αναπτυξιακής Στρατηγικής- Οριστικοποίηση Αναπτυξιακής Στρατηγικής, δράσεων και λεπτομερειών εν όψη υποβολής της πρότασης.
44	31/08/2016	Γραφεία ΕΤΑΛ ΑΕ	Συμβούλιο Νέων τμήματος εθελοντισμού και νέας γενιάς Δήμου Λέσβου	12	Διαβούλευση στο πλαίσιο της Τοπικής Αναπτυξιακής Στρατηγικής με πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων CLLD/LEADER για την νήσο Λέσβο-Αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης ακούγοντας τις ανάγκες έτσι όπως τις εκφράζουν οι νέοι. Σύνδεση των αναγκών τους με δράσεις που θα προκηρυχθούν στην νέα προγραμματική περίοδο. Έμφαση σε ενέργειες όπου δίνονται κίνητρα σε νέους για την ένταξη τους στην επιχειρηματικότητα με ποσοστά ενίσχυσης που θα βοηθούν στη δημιουργία απασχόλησης και αυταπασχόλησης.

A/A	Ημερομηνία διεξαγωγής	Τόπος διεξαγωγής	Είδος φορέων που συμμετείχαν	Αριθμός συμμετεχόντων	Αντικείμενο διαβούλευσης
45	02/09/2016	Γραφεία ΕΤΑΛ ΑΕ	Πανεπιστήμιο Αιγαίου	12	Διαβούλευση στο πλαίσιο της Τοπικής Αναπτυξιακής Στρατηγικής με πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων CLLD/LEADER για την νήσο Λέσβο-Αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης ακούγοντας τις ανάγκες έτσι όπως τις εκφράζει η πανεπιστημιακή κοινότητα- Σύνδεση τους με δράσεις που θα προκηρυχθούν στην νέα προγραμματική περίοδο. Στο παράρτημα υπάρχουν σειρά από προτάσεις που εξειδικεύουν τις ενέργειες του προγράμματος.
46	02/09/2016	Γραπτή διαδικασία	Εθνική Συνομοσπονδία ΑμεΑ	9	Διαβούλευση στο πλαίσιο της Τοπικής Αναπτυξιακής Στρατηγικής με πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων CLLD/LEADER για την νήσο Λέσβου-Αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης ακούγοντας τις ανάγκες έτσι όπως τις εκφράζει η Εθνική Συνομοσπονδία Α.με.Α- Σύνδεση τους με δράσεις που θα προκηρυχθούν στην νέα προγραμματική περίοδο.
47	03/09/2016	Αμπελικό Λέσβου	Εθελοντική Ομάδα Αμπελικού "Η Αμπελος"	6	Παρουσίαση των δράσεων της νέας προγραμματικής περιόδου και σύνδεση τους με τις ανάγκες της περιοχής. Εξειδίκευση στις προοπτικές αξιοποίησης της Ρητίνης και δασοκομικών προϊόντων. Συδιάσμος με ενέργειες για προστασία του Δασικού Πλούτου και πόρων με δημόσιες παρεμβάσεις όπου ασκείται δραστηριότητα και συνεργατική προσπάθεια με Δασικό Συνεταιρισμό Αγιάσου.
48	05/09/2016	Γραφεία ΕΤΑΛ ΑΕ	Πολιτικοί εκπρόσωποι Λέσβου, βουλευτής Νομού Λέσβου Γεώργιος Πάλλης.	10	Διαβούλευση στο πλαίσιο της Τοπικής Αναπτυξιακής Στρατηγικής με πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων CLLD/LEADER για την νήσο Λέσβου.Παρουσίαση των δράσεων που θα προκηρυχθούν στην νέα προγραμματική περίοδο. Ειδική αναφορά στις δράσεις δημόσιου χαρακτήρα. Συνολική Παρουσίαση του Προγράμματος. Προτάσεις για βελτιώσεις των διαχειριστικών συστημάτων. Κοινωνική αλληλεγγύη για όλους. Έγινε διεξοδική συζήτηση για την εξάρτηση του τουρισμού από μαζικά πρακτορεία και στροφή σε ναυλατικές επιλογές. Δημιουργία κινήτρων για πολύ μικρές επιχειρήσεις.

A/A	Ημερομηνία διεξαγωγής	Τόπος διεξαγωγής	Είδος φορέων που συμμετείχαν	Αριθμός συμμετεχόντων	Αντικείμενο διαβούλευσης
49	05/09/2016	Επιμελητήριο Λέσβου	Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου 2. ΕΥΔ ΠΕΠ Β.Α 3. Δήμος Λέσβου 4. TUV Austria Hellas 5. Κοινσεπ Μοδούσα 6. Πολιτιστικός Σύλλογος Αγιάσου 'Ερμής' 7. ΠΕΑΒΑ 8. Φορέας Ανάπτυξης Πλωμαρίου 9. Μελετητές 10. Ποτοποιία Γιαννατσή 11. ΓΕΩΤΕΕ Αιγαίου 12. Ποτοποιία Μεθυμναίος Οίνος 13. Lesvos ride 14. Ποδηλατικός Σύλλογος Λέσβου 15. Ανακύκλωση Αιγαίου 16. Ιστιοπλοϊκός Όμιλος Μυτιλήνης 17. Ένωση Ξενοδόχων Λέσβου 18. Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Απολιθωμένου Δάσους Λέσβου 19. Αλιείς 20. Πολιτιστικός Σύλλογος Πλωμαρίου 'Το Πόλιον' 21. Ένωση Τουριστικών Πρακτόρων 22. Επιμελητήριο Λέσβου	96	Διαβούλευση στο πλαίσιο της Τοπικής Αναπτυξιακής Στρατηγικής με πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων CLLD/LEADER για την νήσο Λέσβου. Αναλυτική Παρουσίαση των δράσεων που θα προκηρυχθούν στην νέα προγραμματική περίοδο, διατύπωση απόψεων και προτάσεων. Κυρίαρχο κοινό αίσθημα η ανάγκη εφαρμογής του προγράμματος σε μια εποχή κρίσης που μπορεί να δώσει λύσεις λόγω της ολοκληρωμένης του διάστασης. Η μόνη ένσταση η συνολική προβλεπόμενη κατανομή. Παρουσιάστηκαν στοιχεία για την υλοποίηση της προηγούμενης περιόδου και τονίσθηκε η αναγκαιότητα η περιοχή και δυνητικοί δικαιούχοι να προσπαθήσουν σε επίπεδο ωριμότητας και ταυτοποίησης των ιδεών τους με τους στρατηγικούς στόχους του προγράμματος.
50	06/09/2016	Γραπτή διαδικασία	Greenpeace	9	Διαβούλευση στο πλαίσιο της Τοπικής Αναπτυξιακής Στρατηγικής με πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων CLLD/LEADER για την νήσο Λέσβου. Παρουσίαση των δράσεων που θα προκηρυχθούν στην νέα προγραμματική περίοδο. Με γραπτή διαδικασία εκκινεί μια προσπάθεια απόκτησης τεχνογνωσίας και συμβουλευτικής όσον αφορά στη διαχείριση των θαλάσσιων πόρων έμβιων και αβιοτικών.
Σύνολο				1.033	

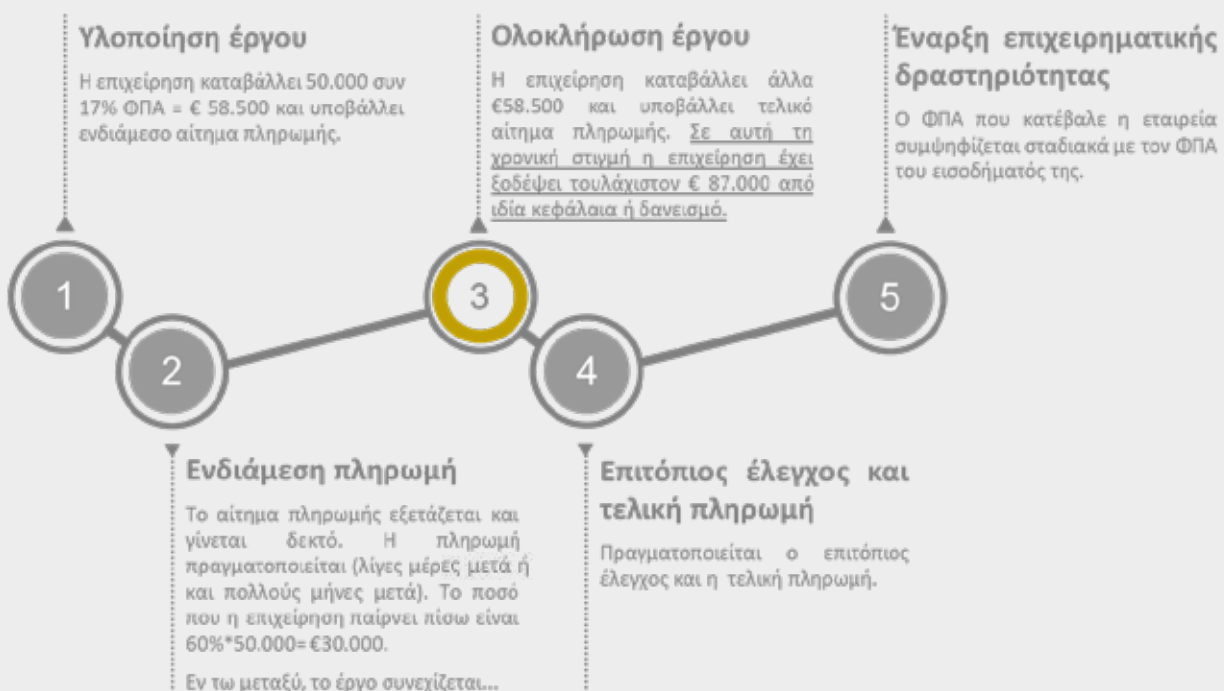
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ V

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ ΕΝΟΣ ΕΠΕΝΔΥΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ

ΕΙΚΟΝΑ 6

Παράδειγμα διαδικασίας υλοποίησης ενός επενδυτικού σχεδίου με συγχρηματοδότηση

€ 100.000 επένδυση (+ΦΠΑ) σε ίδρυση επιχείρησης με ένα ποσοστό επιχορήγησης 60%. Ένα ενδιάμεσο αίτημα πληρωμής με την ολοκλήρωση του 50% του έργου και το τελικό αίτημα πληρωμής

ΟΔΗΓΟΣ ΒΗΜΑΤΩΝ ΓΙΑ ΥΠΟΨΗΦΙΟΥΣ ΕΠΕΝΔΥΤΕΣ

ΒΗΜΑ 1 Διαμόρφωση Ιδέας και Απόφαση Επένδυσης

Ο υποψήφιος δικαιούχος:

- Εντοπίζει μια πραγματική ανάγκη ή επιχειρηματική ευκαιρία.
- Διαμορφώνει την αρχική ιδέα επένδυσης.
- Αποφασίζει εάν επιθυμεί να προχωρήσει σε υλοποίηση.

Η απόφαση αυτή πρέπει να βασίζεται σε ρεαλιστική αποτίμηση και όχι μόνο στη διαθεσιμότητα επιδότησης. Πρέπει να διαγνώσει ξεκάθαρα αν το πρόγραμμα αποτελεί ένα επιπλέον κίνητρο και όχι αυτοσκοπό.

Το στρατηγικό ερώτημα που πρέπει να αναπαντηθεί από κάθε υποψήφιο επενδυτή είναι:

Θα έκανα αυτή την επένδυση και χωρίς επιδότηση;

ΒΗΜΑ 2 Διερεύνηση Εφικτότητας και Βιωσιμότητας

Πριν προχωρήσει περαιτέρω:

- Εξετάζει αν η επένδυση είναι τεχνικά εφικτή.
- Αξιολογεί αν είναι οικονομικά βιώσιμη.
- Εκτιμά βασικά μεγέθη κόστους και προσδοκώμενων εσόδων.

Σε αυτό το στάδιο γίνεται το πρώτο σοβαρό “φιλτράρισμα” της ιδέας.

ΒΗΜΑ 3 Συνεργασία με Ομάδα Υποστήριξης

Ο επενδυτής συνεργάζεται με:

- Μηχανικό
- Λογιστή
- Σύμβουλο αναπτυξιακών προγραμμάτων

Σε συνεργασία μαζί τους:

1. Τακτοποιεί ζητήματα νομιμότητας και κανονικοποίησης λειτουργίας.
2. Επιβεβαιώνει την επιλεξιμότητα της επένδυσης στο πλαίσιο του LEADER.
3. Προσδιορίζει με ακρίβεια το φυσικό και οικονομικό αντικείμενο.
4. Καταρτίζει αρχικό χρονοδιάγραμμα υλοποίησης.
5. Σχεδιάζει τις χρηματοροές.

ΒΗΜΑ 4 Ωρίμανση της Επένδυσης

Η ιδέα μετατρέπεται πλέον σε ώριμο επενδυτικό σχέδιο.

Περιλαμβάνει:

- Εκπόνηση τεχνικών μελετών.
- Διαμόρφωση αναλυτικού προϋπολογισμού.
- Έκδοση ή προώθηση απαιτούμενων αδειών.
- Διαμόρφωση και εξασφάλιση ίδιας συμμετοχής.
- Διερεύνηση τραπεζικής χρηματοδότησης (εφόσον απαιτείται).
- Λήψη προσφορών για τον εξοπλισμό και τις εργασίες.

Στόχος: να είναι το έργο ώριμο πριν την πρόσκληση.

ΒΗΜΑ 5 Παρακολούθηση Στρατηγικής ΟΤΔ

Ο υποψήφιος:

- Παρακολουθεί τις ενημερώσεις της ΟΤΔ.
- Κατανοεί τη στρατηγική και τις προτεραιότητες του προγράμματος.
- Προσαρμόζει την επενδυτική του πρόταση όπου απαιτείται.

Η ευθυγράμμιση με τη στρατηγική αυξάνει σημαντικά τις πιθανότητες ένταξης.

ΒΗΜΑ 6 Έκδοση Πρόσκλησης και Υποβολή Πρότασης

Με την έκδοση της πρόσκλησης:

- Καταρτίζεται αναλυτικός χάρτης ενεργειών.
- Συγκεντρώνονται όλα τα απαιτούμενα δικαιολογητικά.
- Τεκμηριώνεται πλήρως το φυσικό και οικονομικό αντικείμενο.
- Υποβάλλεται το επενδυτικό σχέδιο εντός προθεσμιών.

Η πληρότητα και η ακρίβεια του φακέλου είναι καθοριστικής σημασίας.

ΒΗΜΑ 7 Στάδιο Αξιολόγησης – Επιλογές Υλοποίησης

Μετά την υποβολή, ο επενδυτής έχει τρεις ενδεχόμενες πορείες:

1. Να ξεκινήσει την υλοποίηση με δική του ευθύνη πριν την έκδοση αποτελεσμάτων (όπου επιτρέπεται).
2. Σε περίπτωση ένταξης, να ξεκινήσει την υλοποίηση μετά την επίσημη απόφαση.
3. Σε περίπτωση μη ένταξης, να αναμείνει νέα πρόσκληση και να επανασχεδιάσει όπου χρειάζεται.

ΒΗΜΑ 8 Υλοποίηση και Διαχείριση Επένδυσης

Κατά την υλοποίηση:

- Παρακολουθεί συστηματικά το εγκεκριμένο πλάνο.
- Θέτει ορόσημα υλοποίησης.
- Διασφαλίζει προμήθειες, συμβάσεις και εργολαβίες πριν την έναρξη εργασιών.
- Τηρεί αυστηρά τη νομοθεσία και τους όρους της ένταξης.
- Διατηρεί συστηματική επικοινωνία με την ΟΤΔ για τυχόν τροποποιήσεις.
- Παρακολουθεί χρονοδιάγραμμα και χρηματοροές.
- Συνεννοείται με την ΟΤΔ πριν από κάθε στάδιο πληρωμής.

Η σωστή διαχείριση στο στάδιο αυτό καθορίζει την ομαλή ολοκλήρωση της επένδυσης.

Τελικό Στάδιο Ολοκλήρωση Επένδυσης

Με την επιτυχή ολοκλήρωση:

- Ολοκληρώνονται οι πληρωμές.
- Πιστοποιείται το φυσικό και οικονομικό αντικείμενο.
- Η επένδυση τίθεται σε πλήρη λειτουργία.

Το LEADER ως Εργαλείο Στρατηγικής Τοπικής Ανάπτυξης

Ένας επιτυχημένος δικαιούχος:

- Δεν κυνηγά επιδότηση.
- Σχεδιάζει μία βιώσιμη επένδυση.
- Διαχειρίζεται το ρίσκο.
- Προετοιμάζεται πριν την πρόσκληση.
- Εκτελεί με πολύ προσοχή.

- Η επιδότηση είναι καταλύτης.
- Η στρατηγική και η διαχείριση είναι το πραγματικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα για κάθε επένδυση.
- Η τοπική ανάπτυξη δεν οικοδομείται με ευκαιριακές κινήσεις, αλλά με ώριμες, καλά σχεδιασμένες επιχειρηματικές πρωτοβουλίες που αξιοποιούν σωστά τα διαθέσιμα εργαλεία.
- Και το LEADER είναι ένα από τα σημαντικότερα εργαλεία για το νησί της ΛΕΣΒΟΥ.

Επιτυχία = Ανταγωνιστικότητα = Προστιθέμενη Αξία = Βελτίωση Κοινωνικού Κεφαλαίου

**Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης Λέσβου Α.Ε.
(Ε.Τ.Α.Λ. Α.Ε.)**

Ερμού 4, 81100, Μυτιλήνη, Λέσβος, Ελλάδα

Τηλ.: +30 22510 29400,

Φαξ: +30 22510 29577

E-mail: inquiries@etal-sa.gr

www.etal-sa.gr

Η έκδοση πραγματοποιείται στο πλαίσιο του υπομέτρου 19.4,
“Ενέργειες Πληροφόρησης και προβολής-Ενέργειες Εμφύχωσης”
με δικαιούχο την ΕΤΑΛ Α.Ε.

Η αξιολόγηση του προγράμματος έγινε στη μορφή των αναφορών του
Ευρωπαϊκού Ελεγκτικού Συνεδρίου, με σκοπό να αποτελέσει πρακτικό εργαλείο
εμφύχωσης και νέων ιδεών για μελλοντικές παρεμβάσεις

Για το Τοπικό Πρόγραμμα Λέσβου, “Τοπική Ανάπτυξη με Πρωτοβουλία
Τοπικών Κοινοτήτων” / “Community Led Local Development (CLLD/LEADER)”
Περιοχή Παρέμβασης Νήσος Λέσβος,
“Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη Αγροτικών & Παράκτιων Περιοχών
της Νησιωτικής Υπαιθρου”

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ
ΤΡΟΦΙΜΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

CLLD/LEADER
2014-2020

ΕΠΑΛΘ
2014-2020

ΑΝΑΠΤΥΞΗ - ΕΡΓΑΣΙΑ -
ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΤΟΠΙΚΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΛΕΣΒΟΥ Α.Ε.

ΕΓΤΑΑ: Η ΕΥΡΩΠΗ
ΕΠΕΝΔΥΕΙ ΣΤΙΣ
ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης Λέσβου Α.Ε.

<https://clld-leader.etal-sa.gr>

